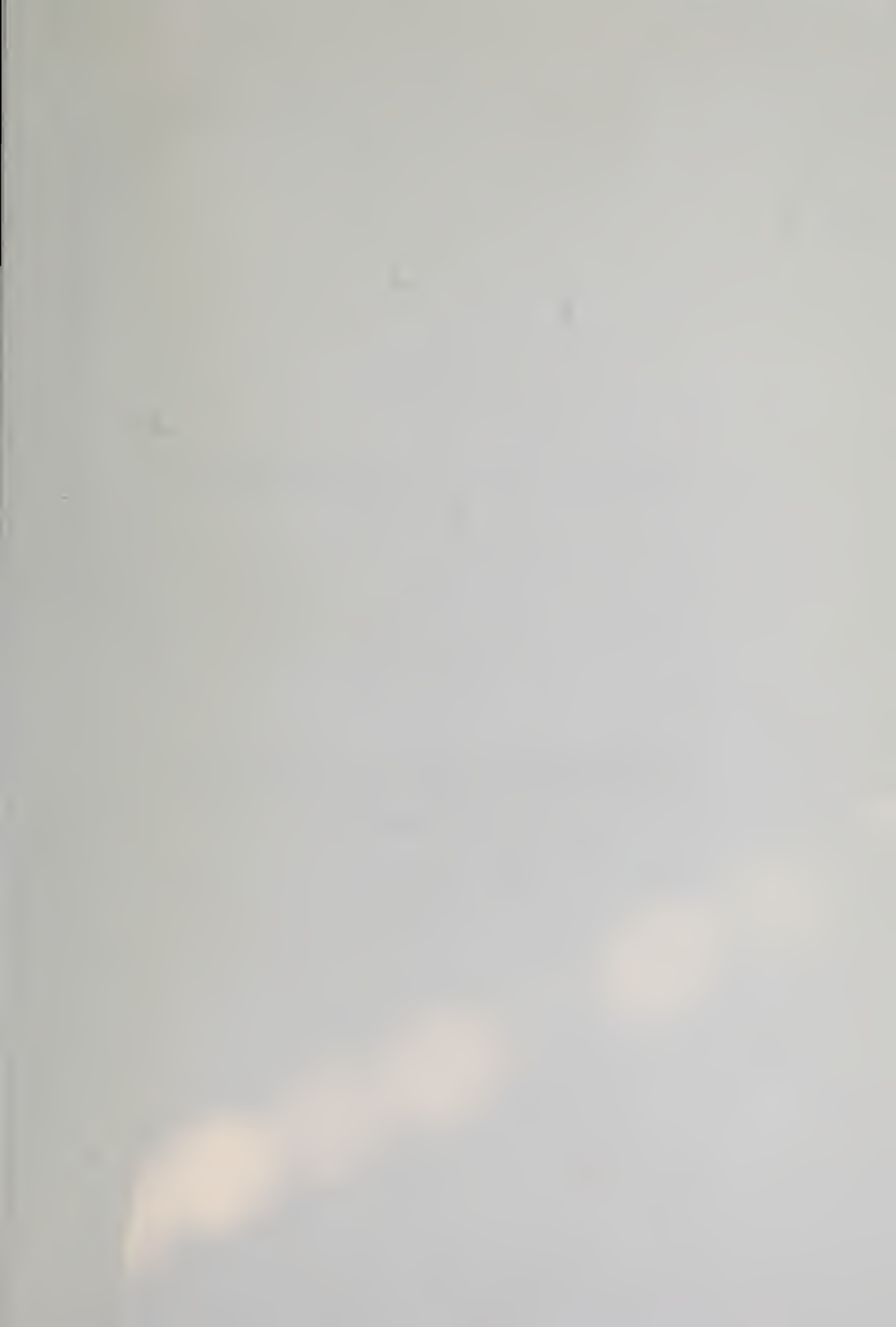

THE GETTY CENTER LIBRARY

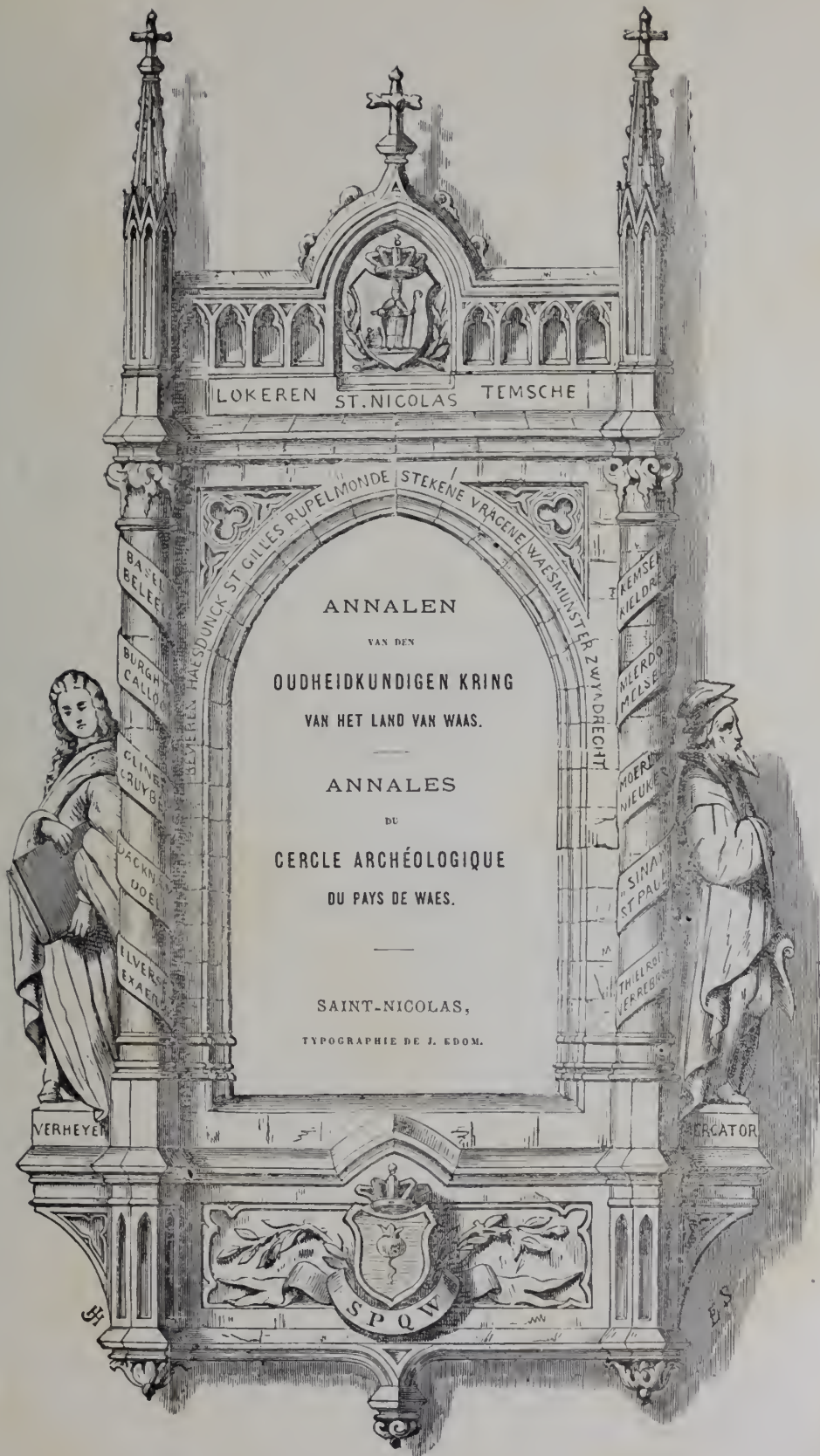
120000
Tours
T 21 comple
de fente
1243

ANNALEN
VAN DEN
OUDHEIDKUNDIGEN KRING
VAN HET LAND VAN WAAS.
D. 21.

ANNALES
DU
CERCLE ARCHÉOLOGIQUE
DU PAYS DE WAES.
T. 21. - 12

.....
In alle zijne uitgaven, is de Kring in geenen deele verantwoordelijk voor de denkwijze door de schrijvers uitgedrukt. (*Art. 31 der Statuten*).

.....
Dans toutes ses publications, le Cercle n'est nullement responsable des opinions émises par les auteurs. (*Art. 31 des Statuts*).

LOKEREN ST. NICOLAS TEMSCHE

ANNALEN

VAN DEN

OUDHEIDKUNDIGEN KRING

VAN HET LAND VAN WAAS.

ANNALES

DU

CERCLE ARCHÉOLOGIQUE

DU PAYS DE WAES.

SAINT-NICOLAS,

TYPOGRAPHIE DE J. EDM.

BASEL
BELEEF

BURGH
CALLO

CLINE
CRUYGE

DACKEN
DOEL

ELVERG
EXAER

VERHEYEN

BAEMSE
VELDRE

MILDO
PELSE

MOERD
MEURE

SINA
ST PAL

THELCO
VERBOD

MERCATOR

Leden van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas

VOOR HET JAAR 1901-1902.

BESTURENDE COMMISSIE.

- MM. G. Willemsen, griffier der Handelsrechtbank te Sint-Nikolaas, Voorzitter.
H. Van Hooff, nijveraer te Lokeren, Ondervoorzitter.
C. De Bock-Bauwens, notaris te Sinay, Ondervoorzitter.
Jos. Reynaert, professor van wijsbegeerte in het Klein Seminarie te Sint-Nikolaas, Sekretaris.
K. Heyndrickx, doctor in de rechten en gemeentesecretaris te Sint-Nikolaas, Penningmeester.
A. De Cock, grondeigenaar te Sint-Nikolaas, Bewaarder der archieven en Bibliothekaris.
J. De Ryck, geneesheer te Sint-Nikolaas, Lid der Commissie.
F. Annaert, rustend pastoor te Stekene, Lid der Commissie.
Th. De Decker, vrederechter te Temeche, Lid der Commissie.
V. Van Haelt, vrederechter te Beveren, Lid der Commissie.
Jh. Van Naemen, zoon, eigenaar te Sint-Nikolaas, Lid der Commissie.

EERELEDEN.

- Louis de Pauw, algemeene bewaarder der verzamelingen der Vrije Hoogeschool van Brussel.
Z. E. H. Kanunnik G. van Caster, oudheidkundige te Meehelen.

LEDEN.

- Z. D. H. M^{sr} A. Stillemans, Bisschop van Gent.
Z. D. H. M^{sr} de Prins K. van Arenberg, te Brussel.
Em. Meert, vrederechter te Sint-Nikolaas.
Mevrouw Gr. De Puyselaer-Laenen, boekdrukker te Sint-Nikolaas,

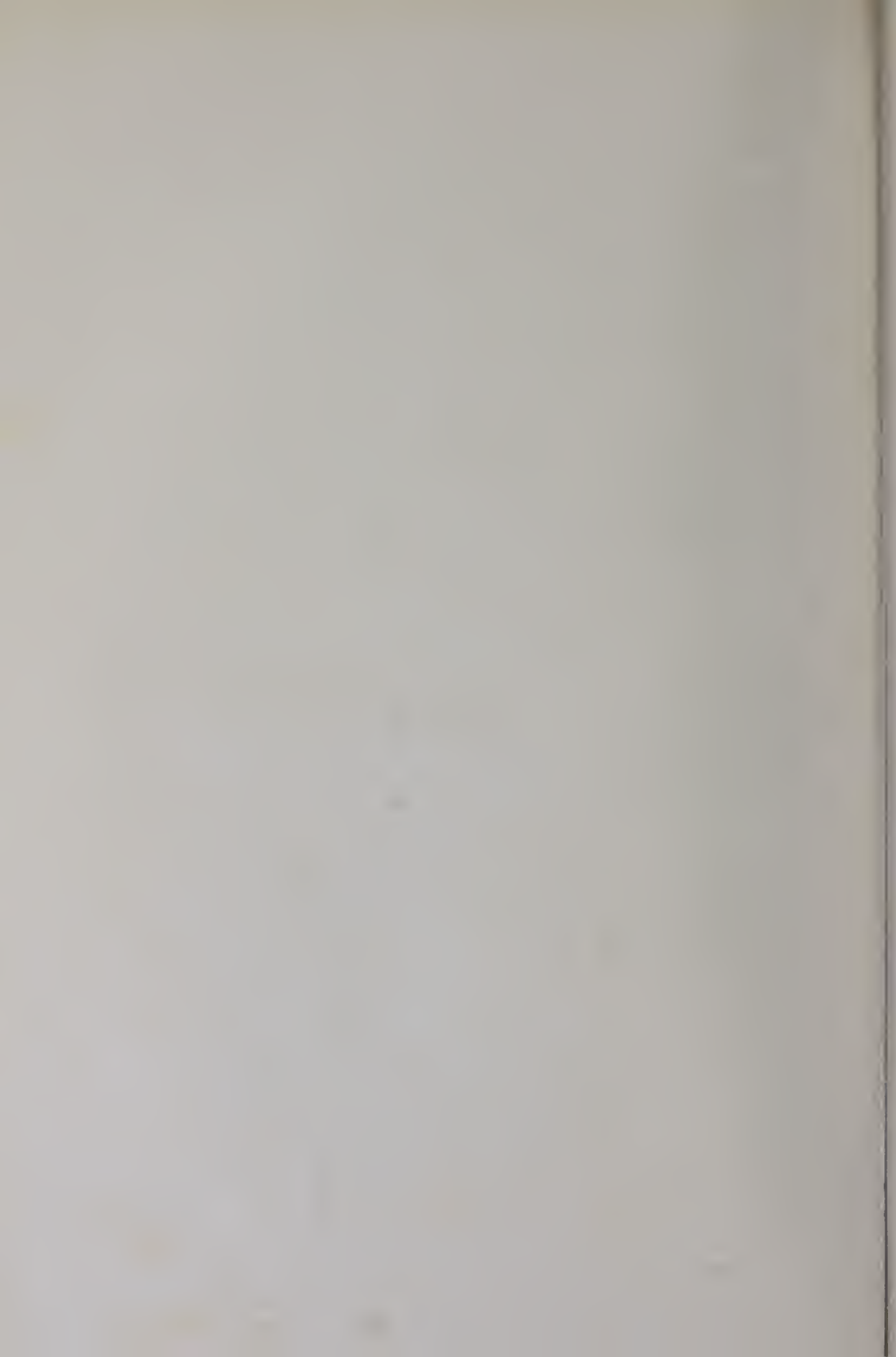
- MM. J. de Borelgrave, consul van Servie, grondeigenaar te Gent.
J. Geerts, ingenieur principaal te Gent.
J. Verwilghen-Hijde, commissaris der arrondissementen Sint-Nikolaas en Dendermonde te Sint-Nikolaas.
Al. Van Bogaert, pastoor te Wichelen.
Al. Anthemis, hulp-aalmoezenier van het Tuchtlnuis te Gent.
Ed. Prisse de Limburg-Stirum, ingenieur, dienstoverste bij den staatsspoorweg te Schaarbeek, Brussel.
Edgar Vereruyse, nijveraer te Antwerpen.
Mejufvrouw Elisa Percy, grondeigenares te Sint-Nikolaas.
M. St. Verwilghen, advokaat te Sint-Nikolaas.
Mejufvrouwen Dalschaert, boekhandelaars te Sint-Nikolaas.
M. A. Blomme, voorzitter der rechtbank van eersten aanleg te Dendermonde.
Mevrouw de Barones A. de Maere d'Artrycke, grondeigenares te Gent.
MM. Graaf Thierry de Limburg-Stirum de Thiennes, grondeigenaar te Gent.
Jh. Van Naemen-Maertens, burgemeester en volksvertegenwoordiger te Sint-Nikolaas.
Burggraaf S. Vilain XIII, burgemeester en grondeigenaar te Basel.
Burggraaf Jul. Le Boneq de Beudignies, grondeigenaar te Cruybeke.
J. Nobels-Janssens, nijveraer te Sint-Nikolaas.
Em. Geerts, notaris en schepen te Sint-Nikolaas.
Th. Libbrecht-Van Naemen, advokaat te Gent.
A. Vandenbroeck-Vogelvanger, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
E. Stas, burgemeester te Rupelmonde.
Leo Braeckman, grondeigenaar te Temsche.
Paul Verheyen, nijveraer te Steendorp.
H. Raemdonek, notaris en burgemeester te Sint-Gillis (Waes).
Jules van Pottelsberghe de la Potterie, grondeigenaar te Brugge.
Graaf Fl. de Bronhoven de Bergeyck, senator te Beveren.
C.-A. Van Necke, pastoor-deken te Sint-Nikolaas.
P. De Meerleer, pastoor van O. L. V. kerk te Sint-Nikolaas.
Anatole Reynaert, geneesheer en schepen te Sint-Nikolaas.
Baron E. Prisse, grondeigenaar te Luik.
Em. Bellemans, notaris, provinciaal en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
Eng. Van Overloop, grondeigenaar te Brussel.
L. Smet-Verdurmen, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Heyndrickx-De Valcke, gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.

- MM. H. Seghers, geneesheer en schepen te Sinay.
Fl. Verdurmen-Boecklandt, voorzitter van den Werkrechtersraad en grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Ach. Deshayes-Verdbois, wijnhandelaar te Sint-Nikolaas.
J. Lammens, senator te Gent.
Jh. Stoop-Poodts, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Aimé Boëyé, advocaat en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
D. Andries, burgemeester te Temsche.
Ridder Em. de Neve de Roden, burgemeester en grondeigenaar te Waasmunster.
Ant. Janssens, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Edm. Dhanens, advocaat en majoor-bevelhebber der Burgerwacht te Sint-Nikolaas.
Jh. Wauters, provinciaal raadslid en schepen te Temsche.
Ad. Deckers, geneesheer en burgemeester te Melsele.
Aug. Raemdonek, volksvertegenwoordiger te Lokeren.
N. Bohyn, notaris en burgemeester te Kemseke.
G. van Winckel, notaris en provinciaal raadslid te Stekene.
A. Roelens, geneesheer te Rupelmonde.
Ferd. Buytaert, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Leo De Ryck, geneesheer te Temsche.
Alf. De Schryver, bestierder der Zusters van het hospitaal te Sint-Nikolaas.
Ridder Am. de Ghellinck d'Elseghem, burgemeester en grondeigenaar te Elseghem.
Gustaaf Maes, nijveraar te Lokeren.
A. Verwilghen-Vandenbroeck, advocaat, lid van de bestendige afvaardiging van den provincialen raad van Oost-Vlaanderen te Sint-Nikolaas.
J. Van Wtberghe, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
E. Matthys, pastoor van St. Joseph te Sint-Nikolaas.
M. De Smedt, geneesheer en schepen te Sint-Nikolaas.
Luciaan Reyckler, nijveraar te Sint-Nikolaas.
Mejufvrouw Lucia Van Naemen, grondeigenares te Sint-Nikolaas.
MM. Jh. Raemdonek, grondeigenaar te Lokeren.
Prosper Thuybaert, notaris en burgemeester te Lokeren.
E. Mertens-Erix, burgemeester en senator te Cruybeke.
Ern. Van Haelst, notaris en burgemeester te Zwijndrecht.
Graaf de Bergeyck-Moretus, grondeigenaar te Antwerpen.
Burggraaf Georges Vilain XIII, grondeigenaar te Basel.

- MM. P. Michelet, burgemeester te Vracene.
Victor Vandenbroeck, nijveraer te Sint-Nikolaas.
Em. De Cleene-Stoop, burgemeester te Nieukerken.
Fl. Meskens, letterkundige te Sint-Nikolaas.
J. Van Mieghem, eere-griffier te Sint-Nikolaas.
Ridder Zaman, arrondissementcommissaris te Mechelen.
Gaston Lescornez, fabrikant te Sint-Nikolaas.
Florent Cooreman, advokaat te Sint-Nikolaas.
Georges Martens, griffier van het Vredegerecht, Lokeren.
P. Van de Keere, onderpastoor te Loochristy.
August Sloor, kunstschilder te Temsche.
Henri Henderickx, zeepzieder te Sint-Nikolaas.
Karel Mabilie, bijzondere te Sint-Nikolaas.
Henri Pnylaert, notarisklerk te Sint-Nikolaas.
- Mevrouw Leonard Seghers-Ileynderickx, grondeigenares te Sint-Nikolaas.
- MM. Alfons Poppe, schepen en grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Lucien Reynaerts, nijveraer te Temsche.
Leo Quintyn, onderpastoor van O. L. V. te Sint-Nikolaas.
Van de Walle, onderpastoor van Sint-Joseph te Sint-Nikolaas.
- Mevrouw Van Damme-De Wilde, grondeigenares te Belcele.
- MM. Joseph Horenbandt, bestuurder der Teeken-Akademie te Sint-Nikolaas.
Henri Dhanens-Nobels, handelaar te Sint-Nikolaas.
Edmond Van den Berghe, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.
Ach. Behaegel-Denys, nijveraer en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
Fl. Van der Poorten, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.
Denis De Mulder, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.
Camille de Lobelle, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.
Joseph Van Goey, kandidaat-notaris te Melsele.
Raymond De Groote, superior van het Klein Seminarie te Sint-Nikolaas.
Andrè Janssens, bouwkundige te Sint-Nikolaas.
Joseph De Moor-Verest, bronwer te Sint-Nikolaas.
Jan Verwilghen-De Ren, advokaat te Sint-Nikolaas.
Jos. Casteel, nijveraer en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
Albert Maillet, advokaat te Sint-Nikolaas.
Xaveer Janssens, advokaat te Sint-Nikolaas.
Pierre Janssens, nijveraer te Sint-Nikolaas.

MM. Paul De Decker, geneesheer en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
Emiel Van Haver, boekdrukker te Sint-Nikolaas.
de Browne de Tiège, volksvertegenwoordiger te Beveren-Waas.
Van Geeteruyen-Van Brussel, geneesheer te Lokeren.

Het Plaatselijk Bestuur der stad Lokeren.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Rupelmonde.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Thielrode.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Nienkerken.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Doel.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Beveren.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Belcele.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Temeche.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Verrebroeck.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Haasdonck.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Cruybeke.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Vracene.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Elversele.

ALGEMEENE OPENBARE VERGADERING VAN 25 JUNI 1902.

Aanspraak van Mr G. Willemsen, Voorzitter.

MEVROUWEN, MIJNE HEEREN,

Op onze algemeene openbare vergadering van verleden jaar deed gij mij de eer, mij te vergezellen op eene korte wandeling rond het vroeger St Nicolaes. Dan hielden wij het bij de landbouwers. Ditmaal noodig ik U nit met mij een bezoek te brengen bij

De Burgerij van S^t. Nicolaes in het begin der XVIIIe Eeuw.

Vooreerst hoeft het hier eenen korten nitleg te geven over het woord « burgerij ».

Ik versta door burgerij, op dit tijdstip, alwie noch priester, noch edelman was; in een woord, wat men toen het « ghemeene » of ook « het ghemeene volck » noemde. Daarin begrijp ik : ambtenaars, nijveraars, winkeliers, werklieden enz., de landbouwers uitgezonderd.

Wij zullen eerst bij den « Stadthänder vanden Lande van Waes » binnentreden. Hij is een rijk man, bezit 61 eigendonnen, en is vader van negen kinderen, waarvan de oudste ongeveer 20 jaren, en de jongste 4 jaren telt (1).

Het zal niet zonder belang zijn te weten in wat de huusraad van dien rijken ambtenaar bestond.

Nemen wij eerst de huismenbelen. Wij vinden : « xij spaensche » leiren stoelen setel en dry gheborduerde stoelē..... een jngeleyde » taeffel..... een stoel en ronde taeffel..... eene cleer ofte lynwaet- » casse..... eene spiegel en neghen schilderyē.... ». Dit is al. Nu,

(1) Stadsarchief van St Nicolaes. — Weesenboeck N° 13 f^{is} 34 v° ss.

die spiegel en die negen schilderijen moesten geene bijzondere stukken zijn, want zij hadden te samen maar eene waarde van ij l. xiiij sch. iij gr. (29.37. (1).

Wat het slaapgerief aangaat, vinden wij « ... een ledikant met syn » behangsel, 1 bedde met de hooftpilm en twee oircussens, matrassen. » witte sargie ende cafbedde... », nog « ... een ledikant met het » behangsel, twee beddens met hün hooftpilme, stroysack 2 oircussens ende een sargie... », nog « ... een bedde met den hooftpilm, stroysack, ledecant sonder behangsel witte sargie..., twee » cafbedde met pluymen hooftpilm, sargie ende honte coetsen.... », eindelijk « ... een cleen bedde met de hooftpilm, twee sargie met » een swart coetsken... »

Dit maakt zes bedsteden voor dit huisgezin van elf personen, en dan is het nog zeer mogelijk dat een dier ledikanten, waarschijnlijk het schoonste, de vriendenkamer bekleedde. Voegt er bij dat er voor die zes bedsteden maar « ... xxiiij paer slaepplaeckens, en xix paer » flauwyne... » bestonden.

Voegen wij er nog bij dat er in het geheel huis maar « ... een » lampet en dry teine waterpotten » te vinden waren. Men zal bekenen dat dit getal niet overdreven is voor zulk een talrijk huisgezin. Het is dus zeer wel te denken dat mijnheer de « Stadthänder », zyne vrouw en zyne kinderen 's morgens hümme « lavabo », op den hof, aan de pomp stond. Dit moet ons echter niet verwonderen, want in het geheel huis vinden wy maar « ... xij handtdwaele met vier » blaúwe ».

Met het lijflinnen is het al niet veel beter. Inderdaad voor die elf personen bezat men maar « ... xxiiij manshemden ... en « ... xxxj » vrouwen hemden... ». Maar in de « cleer ofte lynwaetasse » lag er nog « elf ellen lynwaet... », ter waarde van ij l. iij sch. gr., zij iij schellingen d'el (2.18/).

Verders vinden wij nog « ... slaeplyfie met ses calsens..., acht » nachtmantels waeronder eenighe slechte en slaepmütsen..., eene » nacht tabbaert... » en wat ander nachtgewaad.

Maar van « snitdoúcken » is er nergens spraak. Dit bewijst enkel dat in dit talrijk huisgezin elk vijf vingeren aan ieder hand telde.

Wat anders is het met het tafellinnen. Hier zien wij zoodra dat wij in het « soete Land van Waes » zijn. Het is te denken dat de

(1) Al de getallen tusschen haakjens geplaatst, duiden enkel de nominale waarde aan, in franks.

Wazenaars van dien tijd, zoowel als degene van heden, malkaar nog al dikwijls de stereotype vraag stelden : Wanneer eten wij nog eens ?

Dat men oordeele. In de lijnwaadkas vinden wij niet min dan « xxvij damaste servetten met een amelaken... ». Dit was zeker voor de groote omstandigheden; en voor de mindere, waren er « xxj » groote amelaeckens en j'xxvij servetten... »

Zoo dat er in dit huisgezin nog al veel voor de « parade » gedaan werd. Zien wij of het zoo ook was met de kleedij. Er bestonden : « ... vier crawatten met canten ende ses sonder cant, seie paer lod- » dermoiwē ofte angigante, dry fonteynssen (1), een brocade cleet » met een siliere borst en cant op den rock, eene croiseen rock » met een swart slaeplyf, eene voorschoot met eene sye neusdoick... » Integendeel, vinden wij in het huishouden maar « een paer coussens... » en « ... dry paer schoene... ». En toeh bezat M. de « Stadthänder » « ... twee spaensche riete, een schietpistole, en een rapier met sil- » iere montire... »

Wat de juweelen aangaat, deze bestonden in « ... een goilde » trouwring en eene diamantring... » In het huisgezin vinden wij ook « xxxj oncen siluerwerk a 50 stuÿ d'once... » (1.50). De once weegt 27 grammen, zoodat de gram zilver ongeveer fr. 0.17 gold.

Dit was de inboedel van eenen rijken en hooggeplaatsten ambtenaar.

In dien tijd vond er niemand kwaad in, dat een ambtenaar handel dreef. Hier was zulks het geval. M. de « Stadthänder » was ook winkelier. Maar zijne zaken moesten niet zeer belangrijk zijn, want op zijn afsterven, werd de inhoud van « ... den cantwinkel met de » balance ende gewichtiens... », in zijn geheel maar geprezen op xvij l. j sch. gr. (196.47).

Daarvan sprekende, zal het misschien niet ongepast zijn te weten in wat een kantenwinkel over 200 jaren bestond. Om daar dadelijk van op de hoogte te zijn, treden wij een ander huis binnen. De man is kleermaker en de vrouw verkoopt kant en eenig ander wit goed (2).

De winkelvoorraad bestaat in : « dry craeghe, vyf cante snitdoecke, » dry snitdoeke sonder eandt, ses treckmütse, thien ander mütse, » 14 coiffie, ses coudeen met banden, elf langhe coudeen, dry

(1) Fontanges = lintenstrik dien de vrouwen in het hair droegen, in de tweede helft der XVIIe eeuw.

(2) Weesenboeck N° 13 f°s 134 v° ss.

» gestreepte neteldoecke snitdoecke, vier gestreepte halsdoecke, ses
» thien gecouleurde snitdoecke, twee neteldoecke coüdeen, twee
» coiffe, 2 beücke, manswell en roep van een coiffe, 50 crapkens
» cant, 24 endekens cant, 5 $1\frac{1}{2}$ ellen clooster douck, 2 $1\frac{1}{4}$ ellen
» clooster douck, eenighe ellen lyn lynwaet, 4 $1\frac{1}{2}$ elle duitse rolle,
» 4 $1\frac{1}{2}$ elle rolle, dry elle gestreepte rolle, ses elle en een half
» vierendeel gestreepte camerix doeck, eenighe gaerne cnoppe, lint
» eekelē en prondelinghe... » Dit alles had eene waarde van 21 l.
» 2 sch. 6 gr. 11 d^{rs} (229.98).

Indien wij nu de waarde van dit kantwinkeltje, met de waarde van dat van den « Stadthänder » vergelijken, mochten wij wel zeggen dat dit laatste maar zeer onbeduidend was.

Maar wij mogen het bij zulke kleine winkeliers niet houden, en wij zullen een bezoek brengen bij neringdoeners die grooteren handel drijven, en die boekhouden.

Eerst hebben wij eenen « laeckensnyder » in de Ankerstraat (1). Hij bezit verscheidene eigendommen en renten. Hij is wat men nu noemt : een goed ingezeten burger.

Zijn winkel bevat « ... laecken, stoffen, baeye, heere pye, karsaye, » vrisaerde, drap de Dammes, taft, croisée, beenhouders stoffe, » cnoppen, wolle gaere, ballyne, en dat voorders juden laecken win- » ekel bestaet... », dit alles in den inventaris opgenomen voor eene waarde van iij^{xvii} l. j sch. viij gr. (350.61).

In den inventaris zien wij ook dat onze « laeckensnyder » 155 schuldenaars heeft, zoowel te St Nicolaes als in het omliggende (St Gillis, Vracene, Temsche, Elversele, Hamme, Meerdonck, St Pauwels, Dendermonde etc.) voor een bedrag van 791 l. 11 sch. 9 gr. (8612.10), « ouer leüeringhe van laecken, stoffen, drappe en diñersche ».

Van zijnen kant is hij schuldig aan 4 leveranciers 465 l. 4 sch. 11 gr. (5042.11).

Gaan wij nu bij eenen hoedenmaker (2). Deze is ook een begoed man, die verscheidene eigendommen en renten bezit, en die ook grooten handel moest drijven, zooals wij zullen zien in de opname van zijnen winkel.

Daarenboven, hij heeft eene dienstmeid die eene jaarlijksche huur genoot van v l. gr. (34.42). Dit maakt fr. 4.54 in de maand. Gewoonlijk ontvangt de meid over haar loon nog een of twee hemden 's jaars.

(1) Weesenboeck N° 15 — f°s 278 v° ss.

(2) Ibid. — f°s 132 v° ss.

Dit was het loon eener burgersmeid, zooals men nu zegt. Eene boerenmeid had maar eene huur van 4 l. gr. (45.54); een boerenknecht had 3 l. gr. (54.42).

In den hoedenmakerswinkel waren er 96 « onopgemaecte hoeden » ter waarde van 2 sch. 6 gr. (1.56) tot 5 sch. gr. (1.65), 289 « opmaecte hoeden » ten prijze van 5 sch. gr. (1.65) tot 16 sch. gr. (3.70), 55 kinderhoeden à ij sch. gr. (1.08) het stuk, en 40 dozijn mutsen à j gr. viij d^s (0,03) het stuk.

De geheele waarde al dier hoeden bedroeg 129 l. 5 sch. (1403.71).

In zijn werkhuis had onze hoedenmaker ook nog eenen grooten voorraad, zooals : « ... kant, xij l. karmeniewolle, xxj 1/2 l. kemels-
» haar, 42 l. segovische wolle gecaert, xvij pont sigovische onge-
» keerde wolle, 7 pond vuyle lammer wolle, 17 1/2 pont gekaerde,
» 19 pont polsche gekaerde, 57 pond ongecaerde, 3 pont Inghels
» conyns haer, ghecaerde stoffe, 17 1/2 l. galle, 6 1/2 l. bakelaer,
» 9 1/2 l. smack (1), 4 l. wynsteen, 57 l. lym, 25 l. coperoot, 80 l.
» provinciehaudt, 1 1/2 l. spaensgroen, 5 1/2 l. antimonie... », ver-
ders nog « ... cnoppen, hoeybande, cnopbande, treckbande en
» vloers... »

Dit alles gold 43 l. 12 sch. gr. (496.55).

Hier zien wij welke stoffen de hoedenmakers van over twee honderd jaren in hunne nijverheid bezigden.

Gaan wij nu voorts met het onderzoek der handelszaken van onzen hoedenmaker, openen wij zijnen « hantbouck ». Hier zien wij hetzelfde verschijnsel als bij den « laeckensnyder ». Onze man heeft 50 schuldenaars, zoowel te St Nicolaes als in het omliggende, voor eene totale somme van 21 l. 6 sch. 4 gr. (252.12), maar hij is aan zijne leveranciers schuldig 97 l. 11 sch. 6 gr. (1062.04).

Merken wij ook op dat er onder de talrijke schuldenaars der twee handelaars waarvan hier spraak, verscheidene aangeboekt staan als « niet seer wel recoivrerelyck » (2).

Uit deze twee voorbeelden, die mij typiek schijnen, en die ik zou kunnen vermenigvuldigen, denk ik te mogen besluiten, dat over twee honderd jaren, zoo wel als nu, de winkeliers crediet genoten bij hunne leveranciers, en dat zij verplicht waren, op hunne beurt, crediet te geven aan hunne klanten; en dat er onder deze laatste hier

(1) Sumac ?

(2) Te Antwerpen en in het omliggende noemde men zulke schulden « desperate schulden » (Fernand Domet — Notes sur Joseph Guillaume de Broëta etc. blz. 25).

en daar nog al eens een zwart schaap liep. Men zou er kunnen uit beschuiten dat de kwaal waar de kleinhandel nu aan lijdt, geene nieuwe ziekte is.

Nog eene opmerking. Geen winkelier, zoo groot of zoo klein, was er te St Nicolaes, of hij had zijn kraam, zijn zeil en zijne bagge. Dit bewijst ons genoegzaam dat zij de markten van het dorp en degene van het omliggende bijwoonden. Dit was over eene goede vijftig jaren nog zoo, en nu is het nog zoo bij vele winkeliers.

*
*
*

Zeggen wij nu een woord over de werklieden. Welke waren toen de loonen, en op welke condities werd toen het werk uitgevoerd?

Een dossier van het archief van St Nicolaes (1) zal ons dit dadelijk doen kennen: Den 5 November 1701 vestigde de fransche generaal, marquis de Courtebourne, zijn hoofdkwartier te St Nicolaes op het hof van den hoofdschepen vander Sare, in de Kalkstraat (2). Allerlei ambachten werden te werk gesteld om die woonstede naar den smaak van marquis de Courtebourne te schikken.

De aardewerkers (terrassiers) werkten onder de leiding van eenen hunner, die den naam van « corporael » droeg, en de ploeg noemde men de « corporaelschap ». Zijn de benamingen dezelve misschien niet meer, toch is de wijze van werken onveranderd gebleven. Elke aardewerker won 2 sch. gr. (1.09) daags. Deze « corporaelschap » bestond uit 28 man (3).

Uit verschillende stukken van dit dossier blijkt, dat er daar 6 meesters metsers te werk gesteld werden. Twee hunner werkten met hunnen zoon, en twee metsersdienders. De meesters metsers wonden 5 sch. 6 gr. (1.90) de dienders 2 sch. (1.09).

Soms ook deden de metsers stukwerk. Een voorbeeld zal dadelijk doen begrijpen wat men toen door eene aanbesteding van « metswerk » verstond.

Na den schrikkelijken brand van 25 Mei 1690, die bijna gansch St Nicolaes en een goed deel der kerk vernielde, werd er overgegaan tot de aanbesteding van het « metswerk » en van « het maecken » ende leieren van het houtwerk », voor het herbouwen der kerk.

In het lastenboek der aanbesteding van het « metswerk » (4) ziet

(1) Bundel Documenten van Rekeningen (Hoofdcollege 1691—1701) — Dossier de Courtebourne.

(2) Stadsarchief van St Nicolaes — Resolentieboek (prochie) N° 4, f° 18 v°.

(3) Dossier de Courtebourne. — Stuk N° 4.

(4) Stadsarchief van St Nicolaes — Nog niet gerangschikt stuk.

men dat « de besteders niet voordere gehaüden en syn als den kalek, » saiel en steen te leiere op het kerekhof omme by den annemer de » moortel ghemaect te worden », en dat « den annemer gehaüden » is « te leieren alle syn gereetschap soo sperren, steldelen, stringhen » als moortel kuypen dienstich tot dit metswerck ».

Het was dus wel het loon alleen dat hier aanbesteed werd. In hetzelfde stuk zien wij dat het « metswerck » « naer mynn bleve » is aan Romboüt Rommens voor den prijs van 151 guldens (257.64). Er valt op te merken dat er ook beschreven was, dat « den leeghsten » Instelder sal profiterere voor eenen wympot de somme van dry pat- » facons » (15.08).

Het loon der « temmermans », zoowel meesters als knechten, was 5 sch. 6 gr. (1.90), sommige knechten verdienden nochtans maar 3 sch. gr. (1.65), jonge gasten bekwamen 16 stuivers (1.43) (1).

Welk was de loon der smeden? Het is mij onmogelijk het te zeggen. De rekeningen luiden immers altijd « over leveringhe » ofwel « over tmaecken » van dit of dat, zonder omstandige aanduiding der loonen (2).

Een stroodekker bracht in rekening 3 sch. gr. (1.65) voor hem, en 2 sch. gr. (1.09) « voor den soen », « oüer het afbinden van » het stroot en rieten dack gelegen hebbende op de schiere.... » (3).

Een schaliidekker en zijn knecht hadden elk een dagelijks loon van 4 sch. gr. (2.17) (4).

Een « ghelaesenmaecker » had men ook noodig tot « het maecken » ende repareren van diüersche ghelaesen mitsgrs maecken van twee » ghelaesen lanteerens » (5).

Hij geeft geen bepaald dagloon op, maar toch vindt men inlichtingen in zijne rekening. Zoo leest men « Juden eerste ghemaect » een glas van 5 voet groot iij sch. ij gr. » noch ghemaect twee glasen van 9 voet vij sch. vj gr. » noch ghemaect 2 glasen.... van 6 voet met de » naghelen daer voor comt v sch. vj gr.

Daaruit blijkt dat de twee eerste leveringen gedaan werden aan 10 gr. (0.45) den voet, en de derde, waar de nagelen bijgerekend waren, aan 11 gr. (0.50).

(1) Dossier de Courtebourne. — N^{is} 31, 32, 33, 37, 83, 92, 95, 102, 104.

(2) Ibid. — N^{is} 21, 22, 23, 92, 98, 104.

(3) Ibid. — N^{is} 15, 104.

(4) Ibid. — N° 2.

(5) Ibid. — N° 104.

De kasseileggers werkten dan eens aan het stuk, andermaal in daghuur (1).

Voor stukwerk rekenen zij 15 sch. gr. (8,16) de roede (14.8610 m²), in daghuur werden zij betaald : de meester kasseilegger tot 4 sch. 6 gr. (2,25) en de knechten tot 4 sch. gr. (2,18). Elke kasseilegger had eenen diender. Deze won 2 sch. gr. (1,09) daags.

In de kasseileggersrekening waar wij ons nu mede bezighouden, vinden wij eenen post, waar wij een oogenblik onze aandacht moeten op vestigen :

« Item voor ons sessen elk een stoop bier voor de foey L. 0—5—0 ».

Het was toen een algemeen gebruik dat de persoon voor wien een werk uitgevoerd werd, de werklieden « drinckenbier » gaf. Deed hij dat niet, werd hem 6 gr. (0,27) daags in rekening gebracht. Zoo zien wij b. v. in een stuk van hetzelfde dossier (2) dat een meester metser 6 gr. per man en per dag rekende.

Daar een stoop bier, volgens hierboven in rekening gebracht, op 6 gr. kwam, besniten wij dat zoowel meesters, als knechten en dienders, elk eenen stoop bier per dag genoten. En daar een stoop bier vier pinten bevat, denken wij te mogen zeggen dat elke werkman eene pint per « schof » kreeg.

Uitgezonderd in de openbare werken, denken wij dat het aloud gebruik van het « drinckenbier » is blijven bestaan, maar, zoo 't schijnt, verdwijnt het allengskens aan.

Door het volgende kwijschrift zien wij welk, rond dien tijd, het loon van eenen wever was : « Iek onderschreve kenne ontfanghen te » hebben van pieternelle Stroobant (3) de somme van 29 sch. 6 grooten (16,05) voor een steek lywaet te weven voor het arnhuys den » 25 Juni 1735 » (4).

Dit was een bijzonder hooge prijs, want de gewone loon voor het weven van een stuk lijnwaad was rond dit tijdstip L. 1—5—0 (15,60) (5).

In den zelveu bundel vinden wij inlichtingen nopens het loon der schoenmakers. Het arnbestuur betaalde hun 10 sch. 6 gr. (4,71) het paar schoenen (6).

(1) Dossier de Courtebourne. — N° 19.

(2) Ibid. — N° 32.

(3) In dien tijd geestelijke moeder van het Arnhuis van St Nicolaes.

(4) Stadsarchief van St Nicolaes. — Dossier : Documenten van de rekeninghe van het Arnhuis van den Jaere 1735. — Stuk N° 13.

(5) Weesenboeck N° 15. — Passim.

(6) Ghelver aen moer petronella in wiesuys domin van kemseek, ij paer schoonen bedraecht j pondt en eenen schelinc. Documenten ., arnhuys ., 1735. — Stuk N° 5).

Aangaande de kleermakers is er weinig te zeggen. Ik kan U alleenlijk twee kwijtschriften mededeelen : « Den onderschreven bekend » ontfangen te hebben van moeder uyt arnhuys voor het maecken » van vier corte capotten ende twee ginstacorkens ende twee gup- » pontens ende met den kemelaer ende trielie aecken ende oogen » ende voor het maecken van de knoppen alles te saemen. . . . » L. 0—18—0 » (1) (9.80).

« Iek onderteekent kenne ontfangen te hebben van petronelle stroy- » bant geestelycke dochter den 11 april seventhien hondert twee en » dertich van het maecken van ses seemen broecken dry van vyen- » dertich styvers (2.17) het stuck en dry van dryentwintich styvers » (2.09) het stuck bedraeght saemen de somme van acht gulden en » veerthien styvers..... » (2).

Er is op te merken dat de eerste rekening betrek heeft op kinder kleederen, en de tweede op kleederen van volwassenen.

Dit zijn MM. al de ambachtsloozen van het begin der XVIIIe eeuw die ik tot nu in mijne opzoekingen heb kunnen opspeuren. Het zij mij toegelaten er nog eenige van eenen anderen aard te doen kennen.

Uit eene ordonnantie der schepenen, de date 6 Meert 1758 (5), onderteekend « Varendoncq » blijkt dat « Jacques de Smet meester chirurgyn » eene somme van 6 l. gr. (65.50) betaald werd « oüer » een jaer dienst ter causen van gedaene visiten In syne voornoemde » qualiteyt ten dienste van het arm gemeente deser prochie.... »

Dit was de armdoctor van dien tijd.

Hoe het komt, weet ik niet. Maar als men van geneesheeren spreekt, denkt men dadelijk op sterven. Doch, het is met dit gedacht niet dat ik U nu wil zeggen dat de doodkisten in 1755 voor den armen geleverd, 24 stuyvers (2.18) kostten; en in 1759 : 28 stuyvers (2.54) voor de groote, en 15 stuyvers (1.56) voor de kleine (4).

Sluiten wij die reeds zoo lange opsomming van loonen met wat muziek, en zeggen wij dat in 1701 de eerste viool der parochiekerk eene jaarlijksche wedde genoot van 3 l. gr. (34.42), en de tweede viool 4 l. gr. (45.54).

Het zij mij toegelaten een laatste loon te doen kennen, dit van

(1) Documenten.... Arnhuys. 1727. — Stuk N° 9.

(2) Documenten.... Arnhuys. 1732. — Stuk N° 5.

(3) Documenten van de Rekeninghe van Adriaen Vereauteren armmeeester van den Jaere 1739. — Stuk N° 3.

(4) Documenten van de Rekeninghe van Jan Waerewyck armmeeester van den Jaere 1739. — Stuk N° 26.

den barbier van den armen : de armmeesters betaalden hem 5 sch. 4 gr. (1,77) « over een jaer te scheyren » eenen kostganger van het armhuis (1).

Nu dat wij het dagloon van verscheidene ambachtslieden kennen, zal het niet moeilijk vallen het jaarlijks inkomen van elk hunner vast te stellen.

Maar er dient hier eene voorafgaandelijke opmerking te maken.

Hoeveel dagen werkte een ambachtsman over twee honderd jaren? Wij hebben eerst 52 zondagen, dan 4 hoogdagen en den tweeden dag der 4 hoogdagen. Nemen wij 10 afgestelde heiligdagen — dit zal voor dit tijdstip niet overdreven voorkomen — rekenen wij daarbij nieuwjaarsdag, twee vastenavonddagen — die dan zeer druk gevierd werden — twee kermisdagen en twee dagen voor elke der twee jaarmarkten.

Met zoo te rekenen denk ik zeer gematigd in mijne beraming te zijn, en dan komen wij tot 79 dagen waarop de ambachtslieden niet werkten. Nemen wij nu dat jaarlijks iedere werkman — bijzonder degene die in opene lucht werken — maar 14 dagen moest staken, 't zij uit oorzaak van de koude, of door slecht weder, 't zij door gebrek aan werk, 't zij door alle andere reden; zoo komen wij tot dit besluit : dat op het tijdstip daar wij ons nu met bezig houden, een werkman doorgaans maar 270 dagen werkelijken arbeid kon opleveren.

Doen wij onze berekeningen op dien voet, dan vinden wij het volgende jaarlijks inkomen voor de werklieden wier daghuur wij daar zooeven deden kennen :

1 ^o Metserdieder, aardewerker, stroodekker (jonge gast), kasseileggersdiender	27 l. gr.	(295.88)
2 ^o Temmerman (jonge gast)	216 gls bb ¹⁴	(591.84)
3 ^o Temmermansknecht, stroodekker	40 l. 10 sch. gr.	(440.82)
4 ^o Metser, temmerman	47 l. 5 sch. gr.	(514.29)
5 ^o Kasseileggersknecht, schaliedekker	54 l. gr.	(587.76)
6 ^o Kasseilegger	60 l. 5 sch. gr.	(655.78)
7 ^o Nemen wij nu aan dat een wever tien dagen werkelijken arbeid noodig had, om een stuk lijnwaad op zijn gebrekkig getouw af te weven, dan vinden wij dat hij op de 270 dagen waar het werkersjaar toen uit bestond, 27 stukken kon afzetten. Tot 1 l. 5 sch. gr. het stuk maakt dit een jaarlijks inkomen van 55 l. 15 sch. gr. (567.55).		

(1) Documenten van de Rekeninghe van Gillis de Cock armmeester van den Jaere 1736.

Moest ik nu uit die verscheidene loonen — waarvan eenige van het enkele tot bijna het driedubbel verschillen — eene « moyenne » trekken, en op dat middental eenen « type » van ambachtsloon in het begin der XVIIIe eeuw bouwen, zou ik willekeurig handelen. Ook zal ik dat niet wagen. Maar ik zal trachten het « minimum » van uitgaven op te maken van een huisgezin van vijf personen : Vader, moeder en 3 kinderen.

Om daar in te gelukken, zal ik enkel het stelsel volgen, dat ons hooggeleerd medelid en vriend, de Eerw. Heer Annaert, ons voordroeg in onze algemeene vergadering van 5 December 1901, en dat, hij later in zijn werk « Eene Heiliggeesttafel in de XVIe Eeuw » ontwikkelde (1).

Die mededeeling verschafte mij oneindig veel nut om het laatste deel dezer bijdrage eenen gegronden stempel te kunnen geven.

De huishuur is, denk ik, de eerste bekommernis van een huisgezin.

In de documenten van de Rekeningen der Armeesters van het begin der XVIIIe eeuw, vinden wij menigvuldige kwijtschriften van 2 l. gr. (21.77) « ouer een jaer huyshuere ».

Anderzijds vinden wij in het Weesenboek N° 15 de huishuur van eenen stoeldraaier. Die beliep op 5 l. 6 sch. 8 gr. (56.58) (2).

Maar, ook staat er eene geheele reeks huishuren in hetzelfde « Weesenboek » aangeteekend voor 5 l. gr. (52.65).

Dezen laatste prijs zal ik aannemen voor de volgende reden : 1° De huishuur van 2 l. gr. was degene die de armeesters betaalden voor de woonst van noodlijdende arme menschen, dus geene werklieden, en 2° aan het huis van den stoeldraaier was er een winkeltjen. Dit verrechtvaardigt de 6 sch. 8 gr. vermeerdering op den gewonen huurprijs van een werkmanshuisjen.

Ik stel dus als eerste uitgave 5 l. (52.65) voor huispacht.

Het noodzakelijkste, na de woonst, is in een huisgezin het brood. En over twee honderd jaren was dit nog noodzakelijker dan nu. Immers de aardappelen waren dan nog eene prachtprijs.

M. Annaert acht dat het huisgezin van vijf personen, dat ik, op zijn voorbeeld, hier voor « type » neem, dagelijks 2 1/2 k^{os} brood noodig had, dit maakt 912 1/2 k^{os} 's jaars.

Daar een zak rogge 105 k^{os} brood oplevert, overdrijft men niet als men aanneemt dat het huisgezin, waarvan hier sprake, jaarlijks 9 zakken koorn gebruikte.

(1) Annalen T. XX. blz. 187 ss.

(2) F^o 292.

Zooals ik het de eer had het verleden jaar te zeggen, zien wij in het begin der XVIIIe eeuw de prijs van het koorn staan tusschen 9 sch. gr. (7.90) en 14 sch. 4 gr. (7.80). Tusschen die twee niterste prijzen zullen wij een middental van 11 sch. gr. (5.99) nemen. Dit maakt voor 9 zakken 4 l. 19 sch. (35.88).

In een kwijtschrift van 9 Februari 1692 (1), dus eenige jaren maar vóór het tijdstip waar wij ons heden met onledig houden, zien wij dat er voor het bakken van eenen zak rogge gerekend werd 2 sch. 4 gr. (1.18). Maar die prijs is ongetwijfeld te klein in ons geval. Immers een werkmán liet voorzeker niet eenen geheelen zak in eens bakken. Maar nemen wij dit getal toch voorloopig aan. Dit maakt voor 9 zakken 1 l. 4 sch. gr. (11.65).

Nu het malen. Voor de bakkers was de « schep » omtrent 3 k^{os} meel, en voor de anderen omtrent 6 k^{os}, zij het dertiende deel van 80 k^{os} meel getrokken uit eenen zak rogge (2). Dit maakt nog eens voor negen zakken 7 sch. 5 gr. (5.95).

Wij brengen dus als tweede uitgave voor het brood 6 l. 7 sch. 5 gr. (69.25).

Met het brood, waren de erwten en de boonen de grondstof van het voedsel onzer voorouders.

Nemen wij 8 maten erwten à 17 sch. 9 gr. (9.66) den zak, dit maakt 4 l. 15 sch. 6 gr. (19.52), en 52 maten boonen à 8 sch. gr. den zak (5), maakt nog eens 12 l. 6 sch. gr. (155.98).

Verders nog 200 pond verkenvleesch, gedeeltelijk om in vet gesmolten te worden, tot 4 gr. (1) (0.18) het pond, maakt 5 l. 6 sch. 6 gr. 6 d^{rs} (56.51).

25 pond boter voor den vasten. De prijs der boter zien wij in het begin der XVIIIe verschillen van 24 tot 27 stuivers den steen (3). Hier nog zullen wij eenen middenprijs stellen van 25 1/2 stuivers (2.50). Dit maakt voor het pond 4 st. 2 den. (0.58). Dus eene nieuwe uitgave aan te stippen van 17 sch. 4 gr. (9.65).

Nemen wij nu dat het huishouden 52 stoopen bier per jaar dronk — à 6 gr. den stoop komt dit op 4 l. 6 sch. gr. (16.25).

Om zich te verwarmen en de spijzen te bereiden had het huishouden

(1) Documenten van de Reke van Jan Seghers, armmeester van den Jaere 1691.

(2) Mededeeling van M. Annaert.

(3) Weesenboeck N° 15 f° 70 r°.

(4) Ibid. f° 116 r°.

(5) Annales. Deel 20, blz. 17.

5 voer turf noodig à 1 l. gr. (10.88) (1), en 1500 mitsaards à 14 sch. gr. (7.62) « thonderd » (2). Dit is te samen 15 l. 10 sch. gr. (146.95).

Nu zullen wij onderzoeken wat de kleedij van dit huisgezin jaarlijks kostte :

Eerst de schoenen : Een paar manschoenen voor den huisvader — 5 sch. gr. (2.72); een paar vrouwschoenen voor de moeder — 5 sch. 4 gr. (1.82); en drij paar kinderschoenen tot 12 grooten (0.54), zij 5 sch. gr. (1.65) (3). Dit is te samen 11 sch. 4 gr. (6.17). Voegen wij daarbij 5 paar houten schoenen à 4 gr. 6 d^{rs} (0.20) (4), maakt nog eens 1 sch. 7 gr. 8 d^{rs} (1.—).

Nu het lijnwaad : 8 ellen jaarlijks. Het « fyn lynwaet » gold toen 5 sch. (1.65) (5) d'elle en het gewone 1 sch. 2 gr. (0.64) (6); wij brengen hier weder in uitgave voor 8 ellen van dit laatste, 9 sch. 4 gr. (3.08).

Voegen wij daar nog 8 ellen « lakenergie » bij, voor het kleeden der moeder en der drij kinderen, tot 18 stuyvers d'elle (7), dit is weder 1 l. 4 sch. gr. (15.06), en 4 1/2 ellen « beenhouwers stoffe » tot 15 stuyvers d'elle (8), voor de werkkleederen van den man, dus eene nieuwe uitgave van 9 sch. 9 gr. (3.50). Dit maakt in het geheel voor de kleeding van het huisgezin : 2 l. 16 sch. 0 gr. 8 d^{rs} (50.61).

Blijven wij hier een oogenblik stilhouden en werpen wij eenen korten blik achteruit. Indien wij de optelling maken van al de uitgaven die wij reeds in rekening brachten voor den onderhoud van ons werkersgezin, dan bekomen wij een getal van 45 l. 5 sch. 2 gr. 2 d^{rs} (495.24), en wij bevinden dadelijk dat het jaarlijks loon der metsersdienders, der aardewerkers, der timmermansgasten, der stroodekkers, der kasseileggerdienders en der wevers ontoereikend was om zich het noodzakelijke te verschaffen.

En dan hebben wij nog niet in rekening gebracht : de melk, de eieren, de visch, het zout (dat toen zeer duur kostte), de lampolie, de kaarssen, het garen, de naalden, de wol om koussens te breien

(1) Weesenboek N° 15 — f^{üs} 54 v° ss.

(2) Ibid. — f^{üs} 20 v° ss.

(3) Ibid. — f° 101 r°.

(4) Ibid. — f^{üs} 514 ss.

(5) Ibid. — f° 60 r°.

(6) Ibid. — f° 116 r°.

(7) Documenten.... Armhuys — 1728.

(8) Ibid. — 1758.

en oneindig veel andere kleinigheden die in een huishouden onmisbaar zijn.

Nemen wij nu aan dat die ambachtslieden werkelijk 290 dagen 's jaars konden arbeiden, dan nog was hun jaarlijks loon ontoereikend. Inderdaad dit zou dan maar in de volgende maat vermeerderd hebben : metsersdienders, aardewerkers en kasseileggerdienders, fr. 21.80 (1); wevers, fr. 27.20 (1); timmermansgasten en stroodek-
kers, fr. 52.60 (1).

Is het te zeggen dat dit de gewone toestand was. Om op die vraag beslissend te kunnen antwoorden, mag men het niet bij een zoo kort tijdvak houden, als het gene waar wij heden over gehandeld hebben; men zou den toestand van vroeger en dien van later moeten kennen; en ook, en vooral, den invloed der politieke gebeurtenissen op het economisch leven, en wederzijds.

Nu hoeft hier ook op te merken dat in het begin der XVIIIe eeuw Vlaanderen mitgept was door de bijna ononderbroken oorlogen van Louis XIV; en ongetwijfeld heerschte er dan in onze streken eene groote duurte, die ellende na zich moest slepen.

Daarom, nog eens, MM. onderzoeken wij meer en meer, en zoo nauwkeurig mogelijk, het « intiem » leven onzer voorouders, en brengen wij het in verband met de politieke beweging, zoo wel in het binnen- als in het buitenland. Ik ben overtuigd dat wij, zoo doende, de geschiedenis en de wetenschap nuttige bijdragen zullen verschaffen. In het verleden ligt immers de les van het toekomstige.

(1) Nominale waarde.

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE PUBLIQUE DU 25 JUIN 1902.

CONFÉRENCE DE Mr HECTOR VAN HOOFF, VICE-PRÉSIDENT.

L'ARGENTERIE ARTISTIQUE ANCIENNE.

MESDAMES, MESSIEURS,

La direction de notre Cercle m'a fait l'honneur cette année, de me désigner pour donner une conférence sur l'argenterie artistique ancienne. Il y a trois ans, j'eus l'avantage de parler dans cette même salle, également devant une assemblée des plus choisies, du mobilier du moyen-âge, et je m'étais même engagé d'en donner une suite à une séance ultérieure.

Je tiendrai ma promesse, mais entretemps, je vous parlerai de l'argenterie, à l'occasion de l'exposition que nous avons organisée cette année, et pour laquelle nous devons des félicitations bien méritées à notre Président Monsieur Willemsen, à qui reviennent tous les lauriers, dans cette circonstance, pour la réussite de son dévoué et infatigable travail.

L'argent est comme les autres métaux tiré du sein de la terre, on le rencontre en Allemagne, en Norvège, en France et en Espagne. Il se trouve assez souvent formé et épuré dans la mine même, mais pour l'ordinaire il est mêlé avec le soufre et l'arsenic, et ce n'est qu'à l'aide du feu qu'on parvient à le dégager.

Ce métal, connu de toute antiquité, est après l'or le plus malléable de tous les métaux.

Dans les premières périodes, nous voyons les habitants de nos contrées, quitter les cavernes pour aller vivre sur les hauts lieux, qu'ont désertés les animaux féroces. Nous les voyons créer des villages et domestiquer des animaux pris au lasso.

Après avoir été chasseur, l'homme devient pasteur et de pasteur il devient cultivateur. C'est la femme aimée, qui de sa main caressante, asservit les jeunes fauves, c'est elle qui apprend à l'homme de boire le lait de la vache, et à fabriquer des étoffes avec la laine des moutons.

Après avoir fabriqué les armes et outils en pierre, on découvre le bronze, puis l'argent. Les hommes l'emploient à des usages variés, et mus par un sentiment de reconnaissance vis-à-vis de leurs femmes, ils en fabriquent des bijoux rustiques, qu'ils leur offrent comme présents. Puis on a cherché à rehausser par différents moyens, l'éclat des objets d'or et d'argent.

On décorait les bijoux, de pierres précieuses de différentes couleurs, serties dans des alvéoles ou pâtes fixées sur la plaque métallique.

Lorsqu'on n'avait à sa disposition ni perles ni pierreries, on se servait en guise de gemmes, de petites tables de verre, colorées au moyen d'oxydes métalliques. Plus tard, les émaux vinrent remplacer du moins en partie, les sertissures de pierres précieuses, et de tablettes de verre colorié. Nous n'avons dans notre musée du Pays de Waes, que quelques débris de ces précieux restes, le musée de Namur, plus heureux, en possède une collection des plus remarquables.

Dans l'histoire de tous les arts, on trouve des époques de splendeur et d'autres d'une pauvreté relative. Quand un style a donné par la combinaison de ses motifs décoratifs tout ce que l'imagination d'artistes habiles a pu en tirer, l'esprit humain toujours inquiet et en quête de nouveautés, tâtonne et cherche à satisfaire le goût du public, avide de changements.

Je passerai par un court aperçu sur les premières époques, pour m'arrêter plus longuement au moyen-âge et sa suite; qui d'ailleurs nous offrent le plus de ressources et dont notre exposition contient le plus d'objets. Toutefois parmi les pièces les plus intéressantes des premiers siècles, on peut citer : Le vase grec en argent à reliefs dorés trouvé à Nikopol et en ce moment au Musée de St Pétersbourg, et le grand cratère romain du Musée de Berlin.

St Eloi, Evêque de Tournai et Noyon, Ministre de Dagobert, était

un artiste en renom — et exécuta pour le roi un *Siège d'or* — Sa réputation a été telle, qu'autrefois il n'était pas d'église se respectant tant soit peu, qui ne tint à honneur de posséder quelque œuvre plus ou moins authentiquement créée par le saint orfèvre.

Au 8me siècle la décadence des sciences et des arts était complète en occident, par suite des guerres continuelles qu'avait provoquées l'invasion des barbares, les procédés techniques des arts industriels les plus faciles à pratiquer, y étaient même tombés dans un oubli presque complet.

Dans l'empire d'orient au contraire, la culture des arts n'avait fait que prospérer depuis Constantin jusqu'aux premières années du 8me siècle, grâce à la protection généreuse des Empereurs Byzantins. Aussi, lorsque pendant les premiers moments de calme qui suivirent les tempêtes politiques, on songea en Italie et dans le reste de l'Occident à doter d'un mobilier convenable les basiliques et les églises, qu'on venait d'élever ou de restaurer, il ne s'y trouva pas un seul homme capable de produire une œuvre artistique. On fut obligé de s'adresser à Constantinople, soit pour s'y procurer les objets qu'on désirait, soit pour avoir des ouvriers qui consentissent à venir travailler dans nos pays.

Dès la fin du Xme siècle, la restauration artistique commencée sous l'influence des ouvriers Byzantins, fut extrêmement rapide et surtout en Allemagne où se forma l'école de Trèves dirigée par l'Evêque Egbert vers 980, et qui donna naissance sur tout le territoire Germanique, à plusieurs autres centres artistiques, créés par les Evêques dans leurs palais épiscopaux ou par les abbés dans l'enceinte de leurs monastères.

Au 15me siècle, l'art de l'orfèvrerie se transforma complètement sous l'influence du nouveau style architectural qui vient de naître.

Pendant la première moitié de ce siècle, les vases sacrés et les instruments du culte, présentent encore, il est vrai, les mêmes formes générales que pendant la période romaine, mais le système d'ornementation subit des modifications importantes, et c'est déjà dans la flore de son pays que l'orfèvre prend ses modèles, parmi les végétaux indigènes qu'il s'efforce d'interpréter artistement. Une école d'orfèvres se forma sur les bords de la Sambre, dirigée par le frère llugo moine Augustin du prieuré d'Oignies. Cet humble religieux exécuta en quelques années, une série de chefs-d'œuvre non encore égalés et dont quelques-uns sont religieusement conservés dans le trésor des Sœurs de Notre-Dame à Namur. Ces précieuses reliques,

ont été exposées à Bruxelles pendant l'exposition Nationale de 1880 et parmi le nombre une des pièces porte la date de 1220. Il existe aussi dans le trésor de l'église de Walcourt, deux belles pièces d'orfèvrerie offrant beaucoup d'analogie avec celles de l'atelier d'Oignies. De ce fait résulte comme conséquence, l'existence dans ce pays de toute une école d'orfèvres employant des motifs de décoration particulière, non usités ailleurs à cette époque.

Vers le 14me siècle, les objets d'orfèvrerie empruntent d'autres formes.

Les châsses qui auparavant n'étaient que des coffres des sarcophages, affectent la forme d'édifices religieux et deviennent de petites églises d'or et d'argent. Les reliquaires se terminent par des tourelles flanquées de contre-forts et d'arcs-boutants. En un mot toutes les formes élégantes et gracieuses de l'architecture ogivale, sont copiées et interprétées dans les instruments du culte.

La ciselure aussi devient de plus en plus en honneur. L'on voit la plupart des objets recevoir des statuettes en ronde bosse, qui ne se rencontraient précédemment que sur la grande orfèvrerie.

L'orfèvrerie civile, suivit à toutes les époques, la décadence ou les perfectionnements de l'orfèvrerie religieuse.

Elle comprenait les objets fabriqués en métaux précieux, destinés à orner les palais des rois, les demeures somptueuses des nobles, et des riches marchands et bourgeois.

Les événements politiques, les guerres, les calamités publiques, eurent une influence néfaste sur la destinée de tous les objets précieux en général. Le marteau du vandale et le creuset du fondeur, guidés par des sentiments différents, s'unirent cependant dans une même pensée de destruction commune. On ne se faisait aucun scrupule d'anéantir par suite des besoins amenés par la dureté des temps ou par simple caprice, les objets d'un usage usuel ou consacrés par le luxe.

On était un peu plus réservé cependant pour les objets rendus sacrés par leur destination.

De toutes les époques du moyen-âge, les œuvres d'art étaient comme la réserve métallique des souverains et des grands seigneurs.

Les métaux précieux étaient transformés en objets de parade aux jours de splendeur, et passaient par le creuset du fondeur, quand dans des jours néfastes, le besoin d'argent se faisait trop vivement sentir.

Grandeur ! Décadence !

C'est ce qui explique la grande rareté des objets d'orfèvrerie et d'argenterie civiles du moyen-âge.

On a depuis quelques années surtout, attaché une véritable importance à la recherche des inventaires du mobilier de personnages célèbres, comprenant l'intérêt considérable qu'offre l'étude de ces documents, soit au point de vue artistique, soit afin de faire mieux connaître la vie de ceux dans l'intérieur desquels on pouvait en quelque sorte ainsi pénétrer.

Le marquis de Laborde a été un des premiers à utiliser les inventaires du moyen-âge pour les quatre derniers siècles surtout; c'est principalement dans les minutes des notaires que se trouvent les plus précieux de ces documents.

Dans l'inventaire de la Reine Anne d'Autriche en 1666, nous trouvons entre autres, avec grands détails, l'énumération de ses bijoux. Les uns, reliquaires et pieux trésors, garnissant l'oratoire de la Reine et que son testament attribua à l'abbaye de Notre-Dame du Val-de-Grâce de Paris, sa création favorite, les autres, parures et bijoux de corps, restent célèbres, partagés entre Louis XIV et son frère le duc d'Orléans, consistant en bracelets, en croix, en pendants d'oreilles, en montres, en agrafes, en cinquante et une bagues, dont plusieurs avec des miniatures sous le chaton, portraits de Louis XIII et de Henri IV, figures de Saintes, une quantité de chapeliers et de rosaires de toutes valeurs et de toutes provenances, dont le moins curieux n'était pas celui qui était fait « des cheveux du Roi et des moustaches de Monsieur ».

L'argenterie de la Reine, était riche et nombreuse; on y trouvait douze assiettes d'or, une boîte à coriandre et sa cuiller, un vinaigrier, quatre cuillers et quatre fourchettes en or, vingt quatre assiettes de vermeil et un grand nombre de plats et d'assiettes de diverses espèces, à entrées, à plats, potagères, des salières, une presse avec son couvercle, des aiguières, sans compter les flambeaux et les chenets, le tout en argent, les miroirs, les tables et les coffrets de filigrane.

Parmi les artistes qui illustrèrent leur art dans nos environs, on cite Corneille de Bondt qui nous a laissé des œuvres qu'on peut lui attribuer avec certitude. Orfèvre, ciseleur et graveur, Corneille de Bondt naquit vers le milieu du XVe siècle. Il se fixa à Gand vers 1469 et fut reçu membre de la corporation en 1471. Il fut bientôt élu Doyen de ce puissant corps de métier et fut réélu à sept reprises différentes. Il mourut dans cette ville en 1512. Plusieurs de

ses œuvres sont connues dans des collections particulières, et une de ses productions principales, se trouve actuellement au Musée Archéologique de Gand. C'est l'écusson exécuté pour les magistrats de cette ville et représentant l'antique symbole de la vieille cité flamande : La pucelle de Gand, assise sous un dais dans une chaire de style ogival et posant la main sur le lion de Flandres qui se dresse devant elle. Au dessous se voit un écu aux armes de la ville de Gand, soutenu par deux lions accroupis, une bordure nouée de branches noueuses, en souvenir de la maison de Bourgogne, encadre entièrement cet écusson, muni à son sommet d'un anneau de suspension. Ce bijou coûta 59 livres de gros, ce qui représenterait aujourd'hui plusieurs milliers de francs. D'après les racontars, il y aurait eu dernièrement un richissime collectionneur de Paris, amoureux de ce bijou d'art, qui en aurait offert plus de deux cent mille francs.

En général, les orfèvreries et argenteries anciennes et authentiques, sont toujours de plus en plus recherchées par les amateurs, et on cite quelques ventes, importantes de collectionneurs connus, qui ont eu lieu ces dernières années, parmi lesquelles, celle de Mr Spitzner à Paris en 1895 où fut vendu : un calice de 24 c^m de hauteur en argent doré et émaillé, travail hispano-flamand du 14me siècle, pour 41,000 fr. A la vente de Mr Charles Stein en 1899, un chef reliquaire de St Frédéric en argent repoussé et en partie doré, travail flamand du 14me siècle, 44 cent^s de haut, passa sous le marteau du vendeur à 42,000 fr.

Un grand baiser de paix en argent doré orné de peintures sous cristal de roche, de pierreries et d'émaux travail italien du 13me siècle, monta jusque 90,000 fr.

Les colliers de corporations peuvent nous servir de transition toute naturelle entre le moyen-âge et la renaissance.

Ce fut en effet au Pays de Waes, comme dans les autres contrées du Pays, que vers le 16me siècle brillèrent les sociétés de tir et les gildes, et qu'elles firent exécuter une grande partie de ces colliers, que nombre de Musées et de collections particulières possèdent orgueilleusement.

L'organisation des Gildes d'archers, d'arbalétriers et plus tard d'arquebusiers, se rattache intimement à l'existence de nos libertés communales. Avec elles naquirent ces corporations destinées à maintenir l'ordre dans la cité, et à défendre ses immunités et ses franchises, si chèrement acquises. Jaloux des privilèges qui leur furent accordés par leurs souverains, et fiers de leur antique renom d'adresse, ces

hardis communiers chez lesquels l'intérêt n'était pas engagé comme aujourd'hui, ne négligèrent aucune occasion de se perfectionner dans leurs exercices favoris.

A l'exposition de Bruxelles (1880), on a eu le loisir de pouvoir admirer trois des plus importants colliers connus. Ce furent ceux appartenant à Mr Osterrieth d'Anvers, à M^r le Baron Alphonse de Rothschild, et à la gilde des arbalétriers de Nivelles.

Nous n'avons pas dans notre musée ou dans notre exposition actuelle de ces raretés, mais heureusement nous en possédons et en exposons d'autres d'une époque plus récente mais aussi d'un bon travail.

Nous pouvons aussi faire remarquer, la flûte en ivoire avec monture en argent donnée à la Société de St Sébastien de Lokeren, par l'archiduc et l'Archiduchesse Albert et Isabelle. Ce bijou appartient actuellement au musée communal de Lokeren.

Il était de bon ton, pour une Dame de bonne maison, d'avoir en dehors de ses armoires en chêne, bondées de toile fine et luisante, d'avoir aussi les crédences et dressoirs garnis d'argenteries. Les pièces qui s'y plaçaient le plus souvent étaient des hanaps, des drageoirs, des plats, des aiguières et comme objets de fantaisie, des petits moulins, des bateaux, des voitures, des sonnettes, des chandeliers etc.

Parmi les principaux orfèvres de la renaissance flamande, on cite le poète Jean Thiellier, Doyen de la chambre de rhétorique de Malines, Jacques Dartoit argentier du prince Evêque de Liège et De Backer, auteur du tombeau érigé à la mémoire de Marie de Bourgogne, mort à Bruxelles, le 3 Janvier 1527.

Quelques-uns des objets d'art religieux figurant à notre exposition, nous font encore connaître quelques ciseleurs appartenant à une époque un peu postérieure.

Tout d'abord il y a lieu de mentionner le grand ostensor de l'Eglise Primaire de St. Nicolas, œuvre des ciseleurs anversois Wierick Somers et Pierre Jacobs (1655). Il est fort à présumer que cet ostensor est la seule œuvre de ces artistes qui soit parvenue jusqu'à nous.

A côté de cette pièce admirable et peut-être unique, figurent deux autres ostensors, dûs également à un ciseleur anversois, Josse Lesteels : ceux de Stekene (1658) et de Tamise (1652).

L'ostensor de St. Nicolas a un air de famille très-prononcé avec les œuvres de Lesteels, ainsi qu'avec l'ostensor de St. Paul (1640).

Enfin, je suis heureux de pouvoir faire aussi mention d'un artiste

Wasien : Jan Frans Nys, de Tamise, qui cisela en 1751, la magnifique châsse de Ste Amelberge, appartenant à l'Eglise de cette commune.

Désirant vous parler aussi de la bijouterie, je vous dirai que les bagues étaient très en usage chez les Romains, qui les portaient à la main gauche.

Au moyen-âge les Rois portaient tous au doigt un anneau gravé, qui leur servait de sceau. Les Doges de Venise qui se considéraient comme les maîtres et les époux de l'Adriatique, jetaient dans la mer le jour de leurs fiançailles, un gros anneau d'or en signe d'alliance.

En Italie et particulièrement à Venise on fit usage d'un modèle de bague appelé anneau de la mort, renfermant un poison et dont la plus légère piqure suffisait pour entraîner la mort, à l'échange d'une poignée de mains.

Une réaction se produisit au 17me siècle, mais ses œuvres étaient en grande parties raides et dépourvues de grâce. Leur somptuosité de mauvais aloi, caractérisait surtout la fin de ce siècle. Au 18me siècle était introduit par la fabrique de Meissen en Saxe, le style rocaille ou baroque et exerça une certaine influence. Ce style se distingue par des formes contournées agréables et toutefois sans symétrie. Un peu efféminé mais gracieux. Pour pouvoir l'apprécier, il faut se rendre compte de ce siècle de compliments aimables (franche complimenten) qui préférait le joli au beau, et ne considérait les arts que comme complément indispensable du bien être et du charme de la vie.

Une dernière transformation de l'art fut le style Louis XVI. D'une fière allure et d'une élégante simplicité d'abord, il finit par devenir entièrement pauvre.

Les ornements se réduisirent bientôt à ces maigres feuilles de lauriers qui s'unirent plus tard aux sphinx Egyptiens pour produire le style empire qui s'empira encore et tomba dans une mauvaise imitation du grec et du romain pour finir la décadence absolue de l'art.

Beaucoup d'argenteries étalées et utilisées autrefois par la bonne bourgeoisie ont été longtemps remises au fond des armoires et principalement vers la première moitié du 19me siècle. Aujourd'hui elles en sont sorties et exposées à nouveau avec certaine fierté dans les familles qui sont assez heureuses d'en posséder. Il est vrai que dans ces temps la folie parisienne ne couvrait pas encore l'Europe entière de ses produits bizarres et exagérés de mode d'habillements, et on

ne prélevait pas sur les jouissances réelles, de quoi satisfaire les jouissances d'imagination ou la vie ruineuse au dehors, dans les théâtres, les cabarets, les restaurants. Une bonne bourgeoise était entourée de luxe confortable, pour recevoir chez elle les amis de la maison et la famille.

Il n'est pas très facile de dire quelques mots de notre siècle, qui a compté et qui compte, surtout aujourd'hui, des artistes de premier ordre, auxquels il sera certainement rendu plus tard la justice qu'ils méritent. On a fait du Louis XIV, XV et XVI on s'est occupé à copier les modèles de la renaissance en les détournant plus ou moins de leur destination première, mais bien peu arrivent à faire des œuvres réellement originales, d'autres se sont jetés, surtout ces derniers temps, dans l'esthétique ou style moderne.

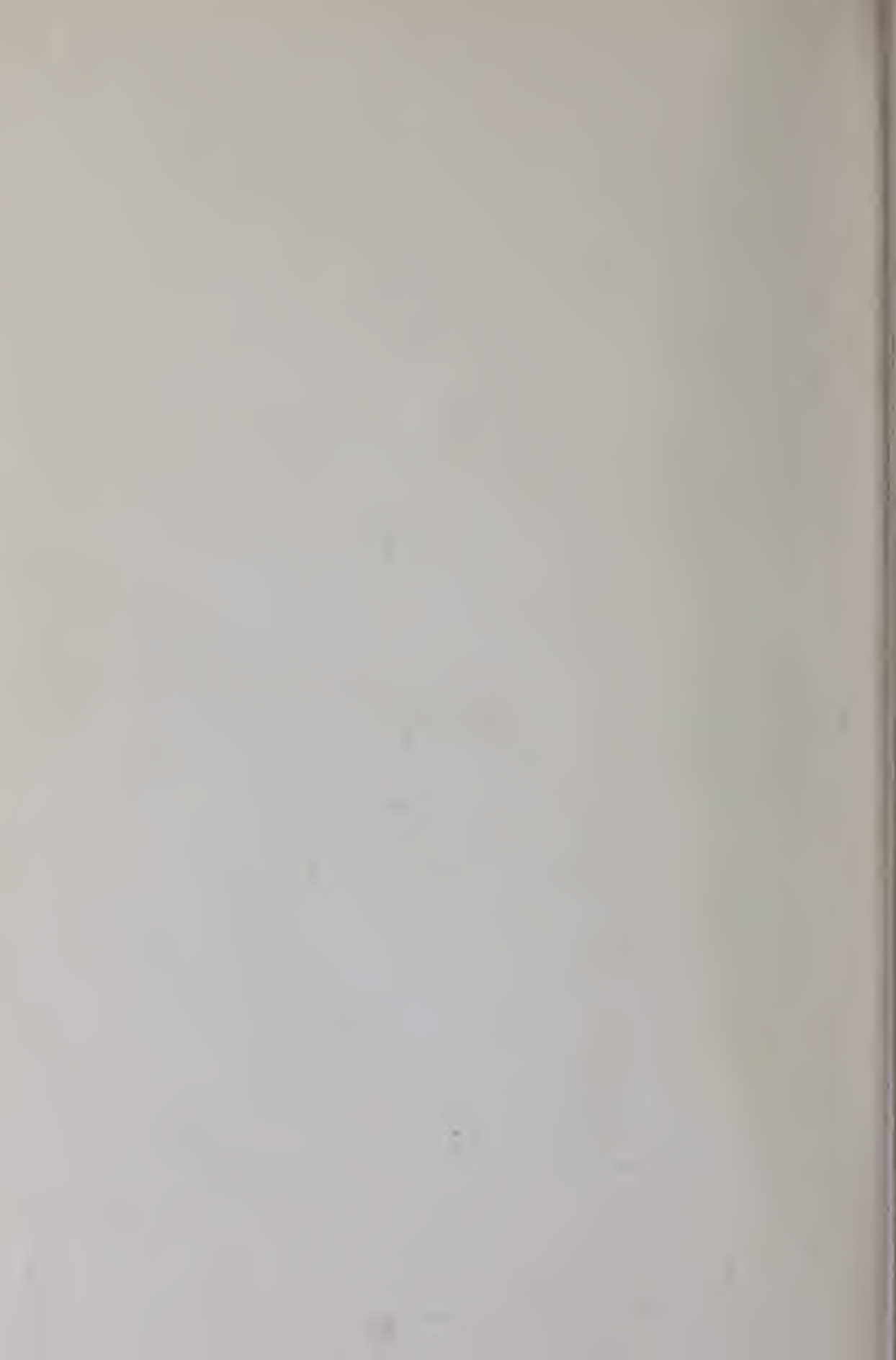
Ce style peut bien être moderne par sa date, mais il est en contradiction absolue avec l'évolution de la vie moderne.

Les chefs-d'œuvre de bijoutiers à la mode, ne sont plus des sertissements de pierres précieuses, comme jadis, mais des harmonies de couleurs, où ces pierres mettent la note dominante de leur richesse et de leur clarté.

Aujourd'hui toute tentative dans le domaine de l'art aboutit à une réaction vers le massif et l'incommode. Il nous faudra peut-être une vie nouvelle pour avoir un art nouveau et nous nous y acheminons sans doute par l'usage de l'électricité et de la vapeur — mais nos mœurs ne sont pas encore suffisamment modifiées — et pour finir disons : En art on n'aura jamais à regretter de consulter le passé, car ce sera toujours en nous dirigeant vers le passé que nous rencontrerons les meilleures idées.

Réunissons tous nos efforts à refaire l'éducation du goût artistique chez le peuple, offrons aux fabricants des modèles très purs, pour remplacer, chasser cette camelote de mauvais goût, aussi laide que fragile, qui partout règne et s'étale.

Il est temps que l'art soit distribué à tous, qu'il pénètre tout, soit en tout et partout. Qu'il entre dans la maison de l'ouvrier comme dans la nôtre, à l'école, à la caserne, aussi dans les gares, partout enfin où le peuple se réunit et s'assemble.

V E R S L A G.

1901 — 1902.

R A P P O R T.

VERSLAG

OVER DEN TOESTAND EN DE WERKZAAMHEDEN VAN DEN OUDHEIDKUNDIGEN KRING
VAN HET LAND VAN WAAS, GEDURENDE HET JAAR 1901—1902.

MEVROUWEN, MIJNHEEREN,

Eer wij eenen algemeenen oogslag werpen op den toestand van onzen Kring, is het onze plicht, eene plicht van vriendschap en dankbaarheid, in het openbaar hulde te brengen aan de nagedachtenis van Mijnheer Vital Keppens, onzen gewezen schatbewaarder, op het einde van het jaar 1901 overleden. En in der waarheid, Mijnheer Keppens was onder alle oogpunten die hulde waardig. Niet alleen was hij voor ons, door zijne minzaamheid en zijn rechtschapen karakter, de beste der vrienden; niet alleen was hij met hart en ziel den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas genegen; maar hij heeft ook aan onze maatschappij uitstekende diensten bewezen. Met groote nauwkeurigheid en met wijs beleid heeft hij eenige jaren het ambt van schatbewaarder in ons midden bekleedt; en, daar het bestaan en de bloei eener maatschappij grootendeels afhangt van het zorgvuldig besturen van hare inkomsten; zoo zal het niemand, denken wij, verwonderen indien wij herhalen dat Mijnheer Vital Keppens ons uitstekende diensten bewezen heeft. Wij brengen dus hulde in deze algemeene vergadering aan zijne dierbare nagedachtenis; wij betuigen in het openbaar hoe getrouw en met welke dankbaarheid wij zijne diensten indachtig zijn; en wij hopen dat al de leden van onzen Kring, hier tegenwoordig, met de gedachten en de gevoelens die wij komen nit te drukken zullen instemmen.

Na het vervullen van dien plicht van dankbaarheid, moeten wij in breede trekken den algemeenen toestand schetsen van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas.

R A P P O R T

SUR LA SITUATION ET LES TRAVAUX DU CERCLE ARCHÉOLOGIQUE DU PAYS DE WAES
AU COURS DE L'ANNÉE 1901—1902.

MESDAMES, MESSIEURS,

Avant de considérer dans son ensemble la situation de notre Cercle, il nous faut accomplir un devoir d'amitié et de reconnaissance ; à savoir : rendre publiquement hommage à la mémoire de Monsieur Vital Keppens, trésorier du Cercle, décédé à la fin de l'année 1901. En effet, Monsieur Keppens méritait à tous les points de vue cet hommage. Non seulement il fut pour nous, par son caractère aussi ouvert que bienveillant, le meilleur des amis ; non seulement il fut dévoué tout entier au Cercle Archéologique du Pays de Waes ; mais il rendit encore à notre société les services les plus signalés. Plusieurs années de suite il remplit parmi nous, avec une grande exactitude et une sage prévoyance, les fonctions de trésorier. Aussi, comme l'existence et le développement d'une société dépendent en grande partie de la bonne gestion de ses revenus, nul ne sera étonné, croyons-nous, en nous entendant répéter que Monsieur Vital Keppens nous rendit de grands services. C'est pourquoi nous rendons hommage dans cette assemblée générale à sa chère mémoire ; c'est pourquoi nous témoignons en public avec quelle fidélité et quelle reconnaissance nous nous souvenons de ses services ; espérant que tous les membres du Cercle présents aujourd'hui dans cette salle s'associeront aux pensées et aux sentiments que nous venons d'exprimer.

Après avoir rempli ce devoir de reconnaissance, il nous faut maintenant esquisser à grands traits la situation générale du Cercle Archéologique du Pays de Waes.

Gelijk het leven van eenen boom zich veropenbaart door bladeren, bloemen en vruchten; zoo toont eene maatschappij dat zij waarlijk leeft, dat zij een krachtig leven bezit door hare werkzaamheden. Welnu, wij denken niet aan de waarheid te kort te blijven, als wij beweren dat de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas verre is van dood te zijn. Dat bewijzen : eerst, onze algemeene openbare vergadering van verleden jaar; daarna, de andere minder algemeene vergaderingen in den loop van dit jaar gehouden.

Nooit misschien heeft eene vergadering van onzen Kring zoo belangrijk en zoo schitterend geweest als onze laatste openbare algemeene vergadering. Buitengewoon talrijk waren onze leden en andere personen die ze bijwoonden; nevens de aanspraak van onzen achtbaren Voorzitter, mochten wij eene schoone en leerrijke voordracht aanhooren, die de geschiedenis van den kandelaar als onderwerp had, en ons gegeven werd door eenen der grootste oudheidkundigen van België, den Zeer Eerw. Heer Kamunnik Van Caster; eindelijk, eene merkwaardige tentoonstelling van kandelaars, mit alle tijdstippen, van allen aard, en van alle vormen, bracht niet weinig mede om den luister en het nut van die vergadering te vermeerderen.

Met die algemeene vergadering te herinneren, vinden wij het natuurlijk en rechtvaardig den Zeer Eerw. Heer Kamunnik Van Caster nogmaals te bedanken voor het geven van zijne zoo merkwaardige voordracht over den « Kandelaar ». Terzelfvertijd nemen wij de gelegenheid te baat, om ook onzen innigen dank te betuigen aan de Koninklijke Akademie van Oudheidkunde van België; omdat zij ons, met de grootste bereidwilligheid, een aantal photographische platen mededeelde, ten einde de voordracht van den Zeer Eerw. Heer Van Caster, in onze Annalen mitgegeven, te versieren.

Was, gelijk wij het zagen, onze algemeene openbare vergadering van verleden jaar buitengewoon belangrijk; wij mogen nochtans zeggen, dat de minder algemeene vergaderingen, die wij sedert twee jaren op aandringen van velen onzer leden vermenigvuldigd hebben, bijna even belangrijk waren. Altijd immers werden zij door een goed getal leden aandachtig bijgewoond; in ieder van die vergaderingen werden verscheidene geschied- of oudheidkundige werken voorgelezen; en dikwijls volgden op die lezingen het bespreken van eenig punt onzer gewone studien, of het mededeelen van eene bijzonderheid betreffende de geschiedenis van het Land van Waas. Dat alles toont dat de leden van onzen Kring zijnen bloei meer en meer ter harte

De même que la vie d'un arbre se manifeste par ses feuilles, ses fleurs et ses fruits; ainsi une société prouve qu'une vie puissante l'âme par ses travaux. Or, nous croyons rester dans le vrai en affirmant que le Cercle Archéologique du Pays de Waes est loin d'être mort. Notre grande assemblée publique et générale de l'année dernière, puis les diverses assemblées générales tenues au courant de l'année; tout en un mot le prouve suffisamment.

Jamais peut-être une réunion de notre Cercle fut aussi intéressante et aussi brillante que notre dernière assemblée générale. Les membres du Cercle et d'autres personnes qui assistèrent à cette séance étaient exceptionnellement nombreux; après l'allocution de notre digne Président nous eûmes le plaisir de pouvoir écouter une conférence, aussi belle qu'intéressante, qui avait pour sujet l'histoire du chandelier et qui nous fut donnée par un des maîtres de la science Archéologique en notre patrie, à savoir le Très Rév. Monsieur le Chanoine Van Caster; enfin une exposition remarquable de chandeliers de toutes les époques, de tous les genres, et de toutes les formes, ne contribua pas peu pour relever l'éclat et augmenter l'intérêt de cette belle séance.

En rappelant le souvenir de cette assemblée il nous semble naturel et juste de remercier une nouvelle fois le Très Rév. Monsieur le Chanoine Van Caster pour la conférence instructive qu'il voulut bien nous donner sur « le chandelier ». En même temps nous exprimons notre profonde gratitude à l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique, en retour de l'insigne bienveillance qu'elle nous témoigna en nous communiquant plusieurs plaques photographiques, qui devaient servir pour illustrer la conférence du Très Rév. Monsieur Van Caster, publiée dans nos annales.

Si notre grande assemblée générale de l'année dernière fut, comme nous venons de le voir, exceptionnellement importante; nous pouvons cependant affirmer que les autres assemblées générales, multipliées au courant de l'année, depuis deux ans, sur l'avis de plusieurs de nos membres, eurent une importance presque égale. Toujours en effet un nombre respectable de membres participèrent avec la plus grande attention à ces assemblées; dans chacune d'elles divers membres lurent des études historiques ou archéologiques; enfin presque toujours soit la discussion de quelque point de nos études ordinaires, soit la communication d'une particularité touchant l'histoire du Pays de Waes, suivit cette lecture. Tout ce que nous venons d'indiquer prouve clairement à notre avis que les membres de notre Cercle

nemen; en doet ons hopen dat zij steeds talrijker onder hen zullen worden, zij die persoonlijk medewerken om onze studiën over oudheid en geschiedenis te bevorderen.

Wij sluiten nu dat algemeen beschouwen der werkzaamheden van onzen Kring gedurende het verleden jaar, met onze deelneming in de Tentoonstelling van Aardrijkskunde tot Antwerpen te vermelden. En dat met recht en rede, want in die Tentoonstelling bekleedt onze Kring een der eerste plaatsen, door hare zoo merkwaardige en zoo volledige verzameling van stukken betreffende Mercator. Door ons deelnemen in die tentoonstelling bekwamen wij een dubbel doel. Niet alleen immers, hebben wij op die wijze eens te meer Geeraard Mercator, den roemrijksten der Wazenaren verheerlijkt; maar wij hebben nog eene openbare hulde gebracht aan de nagedachtenis van Mijnheer Doktor Van Raemdonck, den geschiedschrijver van Mercator; aan de nagedachtenis van hem, die in der waarheid Mercator aan België heeft weêrgegeven.

Bij dien algemeenen oogslag op den toestand en de werkzaamheden van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas, moeten wij, volgens gewoonte, eenige bijzondere punten voegen.

Zoo hebben wij eerst de

§ 2. DELVINGEN.

Indien onze geringe middelen ons niet toelaten op groote schaal delvingen te ondernemen; dan laten wij nochtans nooit na onder dat oogpunt het weinige te doen dat in ons vermogen is. Zoo heeft dit jaar onze kring delvingen ondernomen op de plaats waar het nieuw posthotel opgericht wordt. Zij waren niet gansch vruchteloos, want zij hebben ons Museum verrijkt met eenige gebakken potten uit de XVIe eeuw.

Om nog van delvingen te spreken, moeten wij aanmerken, dat wij, gelijk wij het altijd deden, de opzoekingen door bijzonderen gedaan met het grootste belang gevolgd hebben. Ook mogen wij hier eene gift vermelden van Mevrouw Janssens-Smits van Temsche, die weder aan ons Museum twee stukken, herkomstig uit het gemeen gallo-romeinsch kerkhof van Temsche, geschonken heeft. Het zijn: eene groote aschkruik, ongelukkiglijk gebroken, maar die toch in haar geheel zal kunnen hersteld worden; en eene kleinere kruik, bijna ongeschonden, van den aard der kleine kruiken, welke men dikwijls in de groote ashkruiken vindt.

ont sa prospérité à cœur; et nous fait également espérer, qu'ils deviendront de plus en plus nombreux ceux qui travaillent personnellement au développement de nos études sur l'Archéologie et l'histoire.

Nous terminons maintenant ces considérations sur la situation générale de notre Cercle en mentionnant notre participation à l'Exposition de Géographie organisée à Anvers. Nous pouvons en toute justice le faire, car notre Cercle occupe dans cette exposition une des premières places, par sa collection si remarquable et si complète de pièces relatives à Mercator. En participant à cette exposition nous avons atteint un double but. En effet, non seulement nous avons par cette participation glorifié une fois de plus Gérard Mercator, le plus illustre des Wasiens; mais nous y avons trouvé également l'occasion de rendre un hommage public à la mémoire de Monsieur le Docteur Van Raemdonck, le biographe de Mercator, à la mémoire de celui, qui en vérité rendit Mercator à la Belgique.

A ce coup d'œil d'ensemble sur la situation et les travaux du Cercle Archéologique du Pays de Waes nous devons, selon la coutume, ajouter quelques considérations particulières.

En premier lieu nous devons parler des

§ 2. FOUILLES.

Si nos ressources restreintes ne nous permettent pas d'entreprendre des fouilles sur une vaste échelle, nous ne négligeons cependant jamais de faire à ce point de vue le peu qui est en notre pouvoir. C'est ainsi que notre Cercle a fait faire des fouilles sur l'emplacement où s'élève le nouvel hôtel des Postes. Elle ne furent pas entièrement inutiles, car elles ont enrichi notre Musée de quelques poteries du XVIe siècle.

Pour parler encore de fouilles nous devons faire remarquer, que, comme nous le faisons d'ailleurs toujours, nous avons cette année suivi avec l'intérêt le plus grand les fouilles entreprises par des particuliers. Aussi pouvons nous mentionner un don de Madame Janssens-Smits de Tamise, qui offrit au Musée deux pièces provenant du cimetière commun Gallo-Romain de Tamise. Ce sont : une grande urne cinéraire, malheureusement brisée, mais qui cependant pourra être reconstituée dans son entier; puis une urne plus petite, du genre de ces petites urnes qu'on trouve fréquemment dans les grandes.

Eindelijk, eene derde aschkruik, die ook voortkomt uit het gallo-romeinsch kerkhof van Temsche, werd ons geschonken door Mijlheer Antoon Janssens te Sint-Nikolaas.

§ 5. UITGEGEVEN DRUKWERKEN.

Het XXe deel der Annalen werd dit jaar uitgegeven. In de twee afdeelingen van dat boek verschenen: 1° de aanspraak van Mijlheer Willemsen, voorzitter van den Kring, in de vergadering van 27 Junij 1901; 2° de Voordracht over « den Kandelaar in de Middeleeuwen en in het Herboringstijdvak » in die zelfde vergadering vóórgelezen door den Zeer Eerw. Heer Kanunnik Van Caster; 3° het verslag over den toestand en de werkzaamheden van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas, gedurende het jaar 1900—1901; 4° het vervolg van den Register A N° 125, betreffende de geschiedenis van het Land van Waas; 5° verscheidene studiën gelezen in de vergaderingen van den Kring, binst het verleden jaar, onder anderen: « De dichter van Reynaert de Vos een Wazenaar », door Mijlheer De Decker, vrederechter te Temsche; « Un Procès criminel devant le Chef-Collège du Pays de Waes en 1701 », door Mijlheer Willemsen, voorzitter van den Kring; « Un David Teniers inconnu », nog door Willemsen; eindelijk « Eenige aanteekeningen over de kerk van Sint-Nicolaas in 1655 », door den sekretaris van den Kring; 6° « Eene Heiliggeestkamer in de XVIe Eeuw », door den Eerw. Heer Annaert; en 8° Varia.

Wij moeten hier nuw aandacht vestigen op de menigvuldige platen, die het XXe deel onzer Annalen versieren; en ook op de grootte van dit boekdeel, hetwelk nagenoeg drij honderd bladzijden bevat. Die twee punten bewijzen genoeg, dat wij niets verwaarloozen en geene moeite sparen om onze uitgaven zoo aantrekkelijk en zoo belangrijk mogelijk te maken.

Een laatste woord over onze uitgegeven drukwerken, is een woord van dank; namentlijk, een woord van dank aan eenen onzer leden, Mijlheer Jan Verwilghen, die zijne kunst van photograaf ter onzer beschikking stelde, en zoo niet weinig bijbracht tot het opluisteren, bij middel van platen, van onze Annalen, en ook van den Catalogus onzer tegenwoordige Tentoonstelling.

Enfin, une troisième urne cinéraire provenant elle aussi du cimetière Gallo-Romain de Tamise nous fut donnée par Monsieur Antoine Janssens de St Nicolas.

§ 5. PUBLICATIONS.

Cette année fut publiée la XXe partie des Annales. Dans les deux livraisons qui composent cette partie parurent 1° l'Allocution de Monsieur Willemsen, Président du Cercle, dans la séance publique du 27 Juin 1901; 2° la Conférence sur « le Chandelier pendant le Moyen-Age et la Renaissance » donnée par le Très Rév. Monsieur le Chanoine Van Caster; 3° le Rapport sur la situation et les travaux du Cercle Archéologique du Pays de Waes, durant l'année 1900—1901; 4° la suite du Registre A N° 123, touchant l'histoire du Pays de Waes; 5° diverses études lues au courant de l'année dernière dans les réunions du Cercle, entre autres : « De dichter van Reynaert de Vos een Wazenaar », par Monsieur De Decker, Juge de paix à Tamise; « Un Procès criminel devant le Chef-Collège du Pays de Waes en 1701 », par Monsieur Willemsen, Président du Cercle; « Un David Teniers inconnu », aussi par Monsieur Willemsen; enfin « Eenige aantekeningen over de kerk van Sint-Nicolaas in 1653 », par le secrétaire du Cercle; 6° « Eene Heiliggeestkamer in de XVIe eeuw », par le Rév. Monsieur Annaert et 7° Varia.

Nous devons ici attirer votre attention sur les nombreuses plaques qui ornent la XXe partie de nos Annales; ainsi que sur la grandeur de ce tome qui contient environ trois cent pages. Ces deux points prouvent suffisamment que nous ne négligeons rien, et que nous ne nous épargnons aucune peine pour rendre nos publications aussi intéressantes et aussi importantes que possible.

Un dernier mot touchant nos publications sera un mot de remerciement, à savoir un mot de remerciement pour un de nos membres, Monsieur Jean Verwilghen, qui a mis à notre disposition son art de photographie, et qui en cette manière contribua largement à l'illustration et de nos Annales et du catalogue de notre présente exposition.

§ 4. VERWISSELINGEN.

Regelmatig hebben wij, binst het verleden jaar, onze Annalen verwisseld met de maatschappijen reeds vroeger in het jaarlijksch verslag aangeduid. Daarenboven zijn wij in betrekking gekomen, voor het verwisselen van uitgegeven drukwerken, met den « Bulletin historique » van het bisdom van Lyon, en ook met den « Bulletin historique » der Katholieke Hoogeschool van Rijsel.

§ 5. GELDMIDDELEN.

De gewone toelagen van Staat, Provincie en Stad, hopen wij dit jaar weder te verkrijgen. Van de Stad bekwamen wij reeds 200 fr.; van de Provincie hebben wij 500 fr. te verwachten, en van den Staat 500 fr.

Wat nu onze tegenwoordige tentoonstelling van oude kunstvoorwerpen in goud en zilver betreft, daarvoor werden ons buitengewone toelagen verleend. Zoo verleende ons de Stad 500 fr., en de Staat 600 fr. Wij hebben voor diezelfde tentoonstelling ook aan de Provincie eene buitengewoone hulp gevraagd; en wij hopen dat onze pogingen met den gewenschten uitslag zullen bekroond worden.

Het is voor ons eene plicht al die overheden te bedanken. In het bijzonder nochtans moeten wij dank zeggen, eerst aan onzen achtbaren volksvertegenwoordiger, Mijnheer Van Naemen, die ons door zijne bemiddeling bij den Heer Minister van Schoone Kunsten krachtig bijgestaan heeft in het verkrijgen der buitengewone toelaag van den Staat; en na hem, aan Mijnheer Alfons Verwilghen, lid der bestendige deputatie, die ons zijne beste hulp beloofde om eene buitengewone toelaag van de Provincie te bekomen.

Ieder, die onze tentoonstelling bezoekt, zal gemakkelijk bemerken, door den rijkdom, de menigte, en de belangrijkheid, zoowel onder oogpunt van kunst als van oudheidkundige waarde, der ten toon gestelde voorwerpen; dat die buitengewone toelagen niet onnuttig besteed werden.

Na die bemerkingen leggen wij u, in dezer voege, onzen geldelijken toestand vóór oogen :

§ 4. ÉCHANGES.

An courant de l'année qui vient de s'écouler nous avons communiqué régulièrement nos Annales aux sociétés mentionnées autrefois dans le rapport annuel. En outre nous sommes entrés en relations, pour l'échange de publications, avec le « Bulletin historique du diocèse de Lyon » et avec le « Bulletin historique de l'Université Catholique de Lille ».

§ 5. RESSOURCES FINANCIÈRES.

Nous espérons que les subsides ordinaires de l'État, de la Province et de la Ville, nous seront accordés également cette année. Déjà nous avons obtenu de la Ville 200 frs.; il nous reste à recevoir 500 frs. de la Province et 500 frs. de l'État.

Quant à notre exposition d'argenteries et d'orfèvreries d'art anciennes, nous avons obtenu pour l'organiser des subsides extraordinaires. C'est ainsi que la Ville nous alloua un subside de 500 frs. et l'État un subside de 600 frs. Pour cette même exposition nous avons également demandé un subside extraordinaire à la Province, et nous espérons bien que nos efforts seront couronnés d'un plein succès.

Remercier ces différentes autorités est pour nous un devoir. Cependant il nous faut témoigner d'une manière spéciale notre gratitude à notre honorable représentant Monsieur Van Naemen, qui nous a soutenu puissamment auprès de Monsieur le Ministre des Beaux-Arts pour obtenir le subside extraordinaire de l'État; et après lui à Monsieur Alphonse Verwilghen, député permanent, qui nous a promis son appui afin que la Province elle aussi nous accorde un subside spécial.

Tous ceux qui visiteront notre Exposition remarqueront sans peine par la richesse, le nombre et l'importance, tant au point de vue artistique, que pour la valeur archéologique, des objets exposés; que ces subsides extraordinaires n'ont pas été alloués sans nécessité.

Voici donc l'exposé de notre situation financière.

Ontvangsten.

Batig slot van 1901	fr. 487,52
Voortkomende van de bediening van den vorigen penning- meester	» 56,92
Jaargeld van 151 leden	» 1510,00
Toelaag der Stad	» 200,00
	<hr/>
Totaal	fr. 2054,24

Uitgaven.

Kosten der voordracht van den Zeer Eerw. Heer Van Caster	fr. 145,46
Jaarwedde van den boodschapdrager	» 80,00
Aankopen	» 15,90
Drukkosten der Annalen	» 1564,02
Graveerkosten	» 157,50
Onderhoud van het Museum	» 58,70
Bestuur- en bureelkosten	» 44,50
	<hr/>
Totaal	fr. 2044,08

Herhaling.

Ontvangsten	fr. 2054,24
Uitgaven	» 2044,08
	<hr/>
In kas	fr. 10,16

Ter herinnering.

Toelaag der Provincie	fr. 500,00
Toelaag van den Staat	» 500,00
	<hr/>
Batig slot	fr. 810,16

§ 6. BESTUURLIJKE ZAKEN.

Door het afsterven van Mijnheer Vital Keppens kwam de plaats van schatbewaarder van onzen Kring open. In hare zitting van 14ⁿ November 1901, stelde het bestuur vóór, Mijnheer Karel Heyndrickx, Sekretaris onzer Stad, als schatbewaarder te nemen. Die schikkingen wierden aan de leden, in de algemeene vergadering van 5ⁿ December 1901, onderworpen; en Mijnheer Karel Heyndrickx werd, met eenparige stemmen, als schatbewaarder gekozen.

Recettes.

Boni de 1901	fr. 487,52
Provenant de l'administration du trésorier précédent	» 56,92
Rétribution de 151 membres	» 1510,00
Subside de la Ville	» 200,00
	<hr/>
Total	fr. 2054,24

Dépenses.

Frais occasionnés par la conférence du Très Rév. M ^r Van Caster	fr. 145,46
Gages du Concierge	» 80,00
Achats	» 15,90
Impression des Annales	» 1564,02
Frais de gravure	» 157,50
Entretien du Musée	» 58,70
Frais de bureau	» 44,50
	<hr/>
Total	fr. 2044,08

Récapitulation.

Recettes	fr. 2054,24
Dépenses	» 2044,08
	<hr/>
En caisse	fr. 10,16

Pour mémoire.

Subside de la Province	fr. 500,00
Subside de l'État	» 500,00
	<hr/>
Boni	fr. 810,16

§ 6. AFFAIRES ADMINISTRATIVES.

Par suite du décès de Monsieur Vital Keppens la place de trésorier de notre Cercle était vacante. Dans sa séance du 14 Novembre 1901, la Commission proposa de confier les fonctions de trésorier à Monsieur Charles Heyndrickx, Secrétaire de la Ville. Ces dispositions furent soumises aux membres du Cercle dans l'assemblée générale du 5 Décembre 1901, et confirmées par eux à l'unanimité des voix.

Daarenboven moeten dit jaar de Heeren C. De Boek, Onder-Voorzitter, Annaert, Van Haelst en Van Naemen, leden, herkozen worden.

Aanstaande jaar is het de beurt aan de Heeren Willemsen, Voorzitter, De Decker, lid, en Reynaert, Sekretaris.

§ 7. VOORNAME GIFTEN.

1° Kruis van Ridder der Maltezerorde (overbrenging naar verkleinden maatstaf). — Gift van Mr Emile Heirman te Sint-Nikolaas.

2° Huwelijkszang ter eere van Frans-Lodewijk Lenssens van Gent, op satyn gedrukt (1755). — Gift van Mr H. De Poortere te Sint-Nikolaas.

3° Diploma van Baccalareus « in utroque jure » door de Hoogeschool van Leuven in 1664 verleend aan Martin van Schoubroeck van Leuven. — Gift van Mr Corneille Naudts, politie-agent te Sint-Nikolaas.

4° Getuigschrift verleend in 1719 aan Peeter van Hamme door de Hoofbanek van Grimberghen. — Gift van denzelfden.

5° Eene groote blanwe banier met gonden franje, versierd door een medaillon dat de H. Maagd met het kind Jezus te midden van bloemen verbeeldt. — Die banier is herkomstig van de Rhetoricakamer « Onse Lieve Vrouwe » van Rupelmonde. — Gift van Mr Roelens, geneesheer te Rupelmonde.

6° Twee muziekinstrumenten, die van dezelfde Rhetoricakamer voortkomen. — Gift van denzelfden.

7° Een hoed van knaap. Zelfde herkomst. — Gift van denzelfden.

8° Draagbaar wapenschild. Zelfde herkomst. — Gift van denzelfden.

9° Processielantaarnen. Zelfde herkomst. — Gift van denzelfden.

10° Wapenschild voor kaarsen. Zelfde herkomst. — Gift van denzelfden.

11° Tinnen kandelaar uit de XVIIe eeuw. — Gift van Mr Florimond Van Raemdonek te Sint-Nikolaas.

12° Twee kandelaars in 't koper, stijl Lodewijk de XVIe. — Gift van Mr Emile Heirman te Sint-Nikolaas.

13° Hecht, met smalt overdekt, van eenen dolk, gevonden in de oude wallen van het fort Bedmar te Klinge (Waas), op eene diepte van drij meters. — Gift van Mr Henri de Jaeghere te Sint-Nikolaas.

14° Lekkernijdoosje uit het tijdvak van het Keizerrijk. — Gift van Mr Joseph Van de Vyvere te Sint-Nikolaas.

15° Kleine zak met zilveren slot (uit het tijdvak van het Keizerrijk). — Gift van Mr Ferdinand Buytaert te Sint-Nikolaas.

De plus MM. De Bock, Vice-Président, Annaert, Van Haelst et Van Naemen, membres doivent être réélus cette année.

L'année prochaine seront soumis à la réélection MM. Willemsen, Président, De Decker, membre, et Reynaert, Secrétaire.

§ 7. PRINCIPAUX DONNS.

1° Croix de Chevalier de Malte (Réduction). — Don de Mr Émile Heirman à Saint-Nicolas.

2° Epithalame en l'honneur de François-Louis Lenssens de Gand, imprimé sur satin (1755). — Don de Mr H. De Poortere à Saint-Nicolas.

3° Diplôme de Bachelier « in utroque jure » délivré par l'Université de Louvain en 1664 à Martin van Schoubroeck de Louvain. — Don de Mr Corneille Naudts, agent de police à Saint-Nicolas.

4° Certificat délivré en 1719 à Peeter van Hamme par la Hooftbank de Grimberghen. — Don du même.

5° Une grande bannière bleue à frange d'or portant un médaillon représentant la Sainte Vierge avec l'enfant Jésus entouré de fleurs. — Provenant de l'ancienne chambre de Rhétorique de Rupelmonde « Onse Lieve Vrouwe ». — Don de M^r le Docteur Roelens à Rupelmonde.

6° Une ophiocléide et un serpent provenant de la même chambre. — Don du même.

7° Un chapeau de bedeau. Même provenance. — Don du même.

8° Un écusson portatif. Même provenance. — Don du même.

9° Lanternes de procession. Même provenance. — Don du même.

10° Un écusson de cierge. Même provenance. — Don du même.

11° Un chandelier XVIIe siècle, en étain. — Don de Mr Florimond Van Raemdonck à Saint-Nicolas.

12° Deux chandeliers Louis XVI en cuivre. — Don de Mr Émile Heirman à Saint-Nicolas.

13° Manche de stylet, émaillé, trouvé au fort Bedmar (Clinge-Waes), à une profondeur de trois mètres dans les anciens remparts. — Don de Mr Henri De Jaeghere à Saint-Nicolas.

14° Bonbonnière, style Empire. — Don de Mr Joseph Van de Vyvere à Saint-Nicolas.

15° Un vide poche à fermoir en argent (style Empire). — Don de Mr Ferdinand Buytaert à Saint-Nicolas.

16° Verscheidene oude drukwerken. — Gift van Mr Georges De Rycke-Mervailé te Sint-Nikolaas.

17° « Note sur les fouilles au charbonnage de Bernissart. Découverte, solidification et montage des Iguanodons », door Mr Louis De Pauw. — Gift van den schrijver.

18° Zadelpistool met vuursteen, XVIIIe eeuw. — Gift van Mr Pol. Vermeire te Sint-Nikolaas.

19° Gallo-Romeinsche aschkruik. — Gifte van Mevrouw Janssens-Smits te Temeche.

20° Kleine Gallo-Romeinsche aschkruik. — Gift derzelfde.

21° Gallo-Romeinsche aschkruik. — Gift van Mr Antoine Janssens te Sint-Nikolaas.

22° De Romeynsche adelaer of kort verhael, van Adam af tot de Romeynsche Monarchie, 1650. — Gift van den Eerw. Heer Pastoor De Meerleer te Sint-Nikolaas.

23° De Reghel en maniere van leven der Broeders en Susters van Penitentie van de derde Orde, zonder tijtteekening, in gothische letters. — Gift van denzelfden.

24° Ondervest in stof met bloemen doorwerkt, gesneden volgens de kleederdracht van het Directoire. — Gift van Mr Théophile De Permentier te Sint-Nikolaas.

Sint-Nikolaas, den 25 Juni 1902.

DE SEKRETARIS,
JOS. REYNAERT.

DE VOORBITTER,
G. WILLEMSEN.

16° Diverses publications anciennes. — Don de Mr Georges De Rycke-Mervailé à Saint-Nicolas.

17° « Note sur les fouilles au charbonnage de Bernissart. Découverte, solidification et montage des Iguanodons ». Par Mr Louis De Panw. — Don de l'auteur.

18° Pistolet d'arçon à pierre, XVIIIe siècle. — Don de Mr Pol Vermeire à Saint-Nicolas.

19° Urne Gallo-Romaine (cinéraire). — Don de Madame Janssens-Smits à Tamise.

20° Petite urne Gallo-Romaine (cinéraire). — Don de la même.

21° Urne Gallo-Romaine (cinéraire). — Don de Mr Antoine Janssens à Saint-Nicolas.

22° De Romeynsche adelaer of kort verhael van Adam af tot de Romeynsche Monarchie, 1650. — Don du Rév. M^r le Curé De Meerleer.

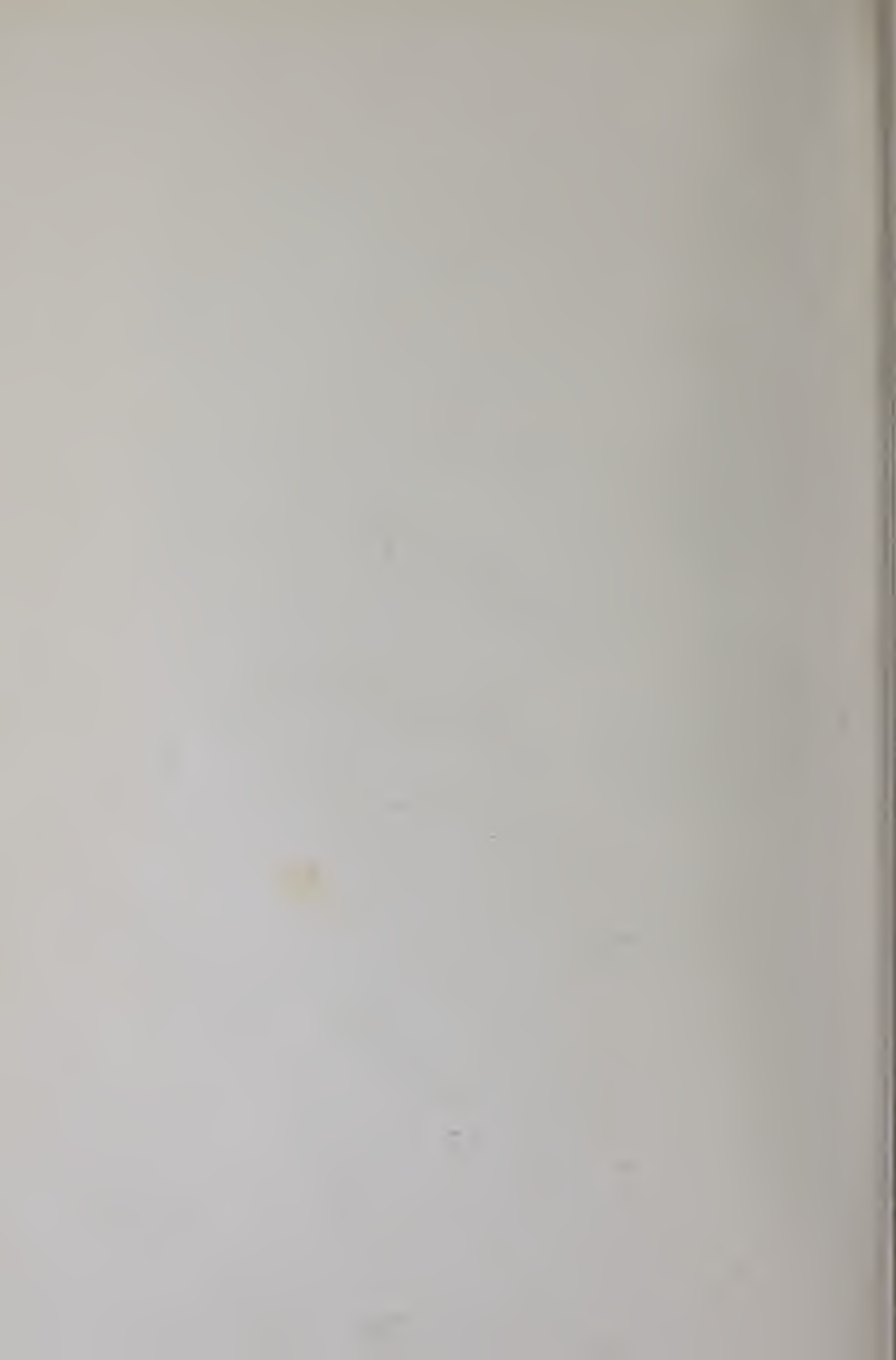
25° De Reghel en maniere van leven der Broeders en Susters van Penitentie van de derde Orde. Sans date, caractères gothiques. — Don du même.

24° Gilet en étoffe brodée de fleurs, taillé à la mode du Directoire. — Don de Mr Théophile De Permentier à Saint-Nicolas.

Saint-Nicolas, le 25 Juin 1902.

LE SECRÉTAIRE,
JOS. REYNAERT.

LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSSEN.

REGISTER A N^r 125.

Vernieuwinge van voorgeboden der Keuren van het Land van Waas, Beveren,
Dendermonde enz.

(Waassche handvesten van het Staatsarchief te Gent).

(VERVOLGT). (1)

Ordonnantie pollitique concernerende t'officie van scepenen, onfanghers, boden ende
taelluyden. (2)

Stil ende ordonnantie van de Camere. (3)

Ordonnantie vanden Gouverneur Sconinx, daer by van ghelicken gheinterdiceert
is over yemant te occuperen, sonder behoirlicke procuratie, ende die furnieren
van beede zyden die texhiberene.

Al eyst zoe dat by voorgaende ordonnantie van den 5^{en} Aprilis
lestleden, conforme der dispositie van rechte ende alle loflycke train
van procederen, es gheinterdiceert geweest over yemant te occuperene
in rechte, dan hebbende behoirlicke procuratie, ende oock gheordon-
neert de zelve proceduren int furnissement van de processen scrifte-
lick beleet; tweleke eensdeels sedert geobserveert is geweest, nochtans
alzo de meerderen deel van den zelve processen, worden alleentlyck

(1) Zie Annales D. XX, blz. 53.

(2) Dit deel verscheen reeds in « La Coutume de Termonde », uitgegeven door
M^r den graaf Th. de Linburg-Stirum, blz. 529.

(3) Idem, blz. 543.

gefuniert ende vervoleht van de partyen, meest begheerende dexpeditie van dien, producerende alleenlyck de procuratie van zynen wegghen. Sulex dat int respect van zyne wederpartye tzelve furnissement niet inutileux, inder voughen dat oock daer by de behoirlycke verificatie van contestatie is difinitif, niet sonder dangier van nulliteyt. Soe eyst dat omme daer inne te voorsiene myne heeren Gouverneur ende raeden seoninex ghecommitteert alhier hebben geordonneert ende ordonneren by desen dat van nu voortan alle processen by geschrifte, sullen gefuniert ende de inventarissen gheteeckent worden, by beede de procureurs inde saecke ghedient hebbende, met exhibitie van luerlieder procuratie respectie, interdicerende den zelve procureurs eenighe processen te vervolgen, dan in zulcker voughen gefuniert zynde. Ten ware sy int furnieren van dien, oock mede gheproduceert hadden de procuratie van partie adverse ofte copie aneticq van dien. Ordonnerende daeromme eeneyghelyck zyne procuratie gepasseert voor anderen jugen texhiberene ten daghe van zynder presentatie, omme danof by partye ghenomen te worden copie, ofte indien die alhier gepasseert is, zyn gehouden partye, dies versocht zynde, te renseigneren waer de selve is ghepasseert, tzy op de ferie daer de zake geventileert wort, oft int registre van de procuratie, al op peyne van II l. p., te verbuerene by den gonen dien ter contrarie deser ordonnantie, ende elk point bysondere, sal bevonden werden ghedaen thebbene, ende rejectie van de processen anderssins ghefuniert dan alsboven ghepubliceert ende nytgelesen in consistoire den 19^{en} in Junio 1575.

Ordonnantie ghemaect op de vercoopinghe ende subhastatie van de erfgoeden.

Omme dieswille dat diverse swaricheden zyn daghelicx rysende, op tfaet van de vercoopinghe van de onroerlycke ofte immeuble goedinghen, die by executie ende subhastatie ghedaen worden, ende merckelick dat sommighe personen pretenderen eenich recht reel, cheynsen, renten ofte andere hypotecque ende jaerliexsche prestatie, contrepanden ende andere verzekertheden, niet en commen in oppositie jehens de voornomde vercoopinghe ter bewarenisse van den voorsaiden luerlieder ghepretendeerde rechten ende prestatie, segghende naerderhant dat de zelve vercoopinghe niet en zyn ghecommen luerlieder kennissen, ten welken respecte zy de zelve ende tdeereet ofte confirmatie daernaer ghevolcht pooghen te impugneren, hoe wel nochtans eeneyghelick coopende zulcke goeden behoirlick danof wel

versekert te blyven, souder in meerder belastinghe te vallen, dan alzulkx by conditien van de vercooping geexpressceert staet.

Dispositif.

Soe eyst dat daeromme te voorsiene, myne Heeren by advyse van de raedsluyden gheordonneert hebben ende ordonneren by desen, dat van nu voortaan int faict vande voorseide vercoopinghe ende subhastatie, sal by den mannen ende andere officiers exploïterende binnen den voorseide lande achtervolcht *ende onderhouden worden, l'effect van zekere ordonnantie deshalven gemaeft ende ghepubliceert, by hooghe ende moghende heeren myne heeren van den raede, op den eersten van September 1571^{ueh}*. Ende dat dienvolghende de voorseiden ampmān ofte andere officiers procederende tot zulcker vercoopinghe by kerckgebode ende subhastatie, al eer hy dezelve beghinnen sal, sullen hemlieden informeren van de ghene wiens goeden sy gesaisiert zullen hebben, ofte in meeninghe zyn te saisieren ende in kerckgebode te legghen, indien zy den zelve comen achterhalen, ende hy ghequalificeert zy, omme te rechte te staene.

Overtegheven den lyste.

Indien niet van luerlinghen ende pachters, occuperende de zelve goederen, oock van de ontfanghers ofte onderwinders van de affairen van de voornomde proprietaris ofte van de voochden, curateurs ofte administrateurs, tzy van minderjarighen, kercken, godshusen, ofte andere van ghelycken qualiteyt van ende naer alle reuten hypotecquen ofte andere reele rechten ende prestatien, daermede de voorseide goeden souden moghen belast wesen, den zelve respectie bevelende van wegghen ons voorseides ghenadichs heeren des coninx, over te gheven in handen van de voorseiden ampmān, ofte auder officier executeur, goede clare ende scriftelicke specificatie van alle de voorseide renten, ypotecque, prestatie ende andere rechten, mitgaeders van den achterstelle van dien, communicatie expresse van ingevalle nademacl bevonden werde yet achtergehouden, oft verswegghen thebbene, danof ghepuniert te wordene, als van *crim stellionatus*, ter discretie van myne voornoemde heeren, boven de refusie van de schade, ende interest van partye, ende sullen de voorseide executeurs *de voorseide vercoopinghe ende subhastatie ghehouden wesen, te signifieren* anden persooneu, den welcken zy duer de voorseide decla-

ratie verstaen zullen de zelve renten, rechten ende prestatien te competeren; te wetene: ande guene in stede woonende, mondelinghe, ende ande guene woonende in andere plaetsen, by beslotene briefven, ende aen huerlieders administrateurs, ten eynde sy comen in oppositie jegens de voorseide vercoopinghe, indient hem goet dunct, ghesaemdelick declarerende dat weder hy comparere of niet, men voorts procederen sal naer behooren, ende zy in cas van defaulte, ende non comparitie, geheele versteken worden ende blyven van hunne voorseide rechten, renten ende prestatien, metten achterstelle van dien, int respect van de vercochte ende ghesubhasteerde goeden, mitgaeders anden coopere van dien ende de penning danof procederende.

Te publicieren de vercoopinge voor de keredueren.

Ordonnerende voorts ten eynde dat de voorseide vercoopinghe ende subhastatien te beter moghen comen ter kennisse van eenen yeghelick, ende consequentelyck totten hoochsten pryse, dat de zelve vercoopinghe vercondicht sal worden voor de kerekgeboden, tzelve te pleeken ande hoochkercke ende ten platten laude voor de kercke, daer de zelve goeden gheleghen zyn, des Soendaechs naer t'sermoen ofte naer de hoochmisse, ende des Maendaechs, eersten meretganck, daer naer volgende, ter bretesque voor stadthuys, ende dat tot drye distincte ende subsequente reysen, sonder interruptie, elek met interval van veerthien daghen, teleken keere ende meretghebode, gesaemdelick dael makende. Int generale, alle de guene die hem jegens de vercoopinghe van de voorseide ghesubhasteerde goedinghen sullen opposeren ofte tot de zelve, ende de penning danof procederende te ghenieten.

Van welke vercoopinghe zullen de voorseiden ampman ende andere officiers exploicterende, gehouden syn te affixeren voor de kerekdueren, ende het stadthuys behoirlicke billetten, inhoudende expreselyck de voorseide eitatie, ende pene in cas van non comparitie, sullen oock eleke kercke ende meretgebot signifieren aenden ghescondempneerden proprietaris van de zelve goeden, indient doendelick wert.

Indient niet aen hunne procureurs oft onderwinders van hunne affairen, ten eynde zy vuldoen moghen, tgone daervooren, de voorseide goedinghen geexecuteert ende vercocht worden, indient hemlieden goet dunct. Boven weleke drye kerek ende meretgeboden, sal

by gelicke interval noch den vierden ghedaen werden, ende ghesignificeert wesen te ghelicken daghe, myt sonderlinghe gratie, ende tzelve ghedaen ter eerster kersberringhe vande voorseide vercoopinghe, moet geschieden den eersten Dingdach daer naer, ende fleste gebot ende dandere ten naervolgende Dinghedaghe, ende alsdan blyven up den lesten verhooghene, gheduerende welcke keersberringhe sal een yegelyck pretenderende recht tot de voorseide ghesubhasteerde goeden, ofte de penne daer van procederende ontfanen werden in executie, omme huerliedder recht te deducere, ende alsdan partie sommierlyck ghelhoirt recht ghedaen te wordene up de preferentie, concurrentie ofte collatie van den voorseide opposante naer behoiren, ende sal jegens de nou comparanten gegeven worden default, ende myt crachte van dien, zyn gepriveert van zuleke rechten, renten ofte andere lasten, als zy opde voorseide gesubhasteerde goeden, oft op den coopere van dien, ende de penne daer van procederende hadden moghen pretenderen ende de zelve goeden danof gewyst vry ende quyte.

Voor welcke voorseide kereke ende merctgeboden ende andere debvoiren vooren verclaert, sullen de voorseide exeuteurs hebben den sallaris hier naer volghende :

Den Sallaris.

Te wetene, den huever meyerre exploicterende binnen den voorseide lande, voor elk kerekegebot ter plaetsen sulcken sallaris van vyf stuyvers als hy van anden tyden gehadt heeft, ende daerenboven voor elcken gebot te doene op den naestvolgenden merctdach, binnen deser stede eenen halven stuyver, voor de significatie voor de voorseide kerekegeboden ende proclamatie, die hy telcker werf doen sal an den voorseiden proprietaris.

Ende den ampman ofte andere ollicier exeuterende binnen der voorseide stede als dies gebuert, sal hebben, voor elk kerekegebot ende merctgebot mitgaders tsignifieren anden proprietaris, oock eenen halven stuyvere, ende nopende de significatie te doene aenden rentiers, ofte andere pretenderende recht tot de ghesubhasteerde goeden hierboven gheroert, zullen de voorseide huevermeyere, ampman ende andere ollicier hebben gelicken sallaris van eenen halven stuyvere van de ghemene die zy doen zullen mondelinghe, ande personen woonende hier binnen deser stede ofte ter plaetse daer de vercoopinghe te doene es, ten platten lande sal geschieden een stuyver,

voor de ghuene die sy doen zullen by besloten briefven. Voor welcken sallaris zullen de voorseide execeuteurs van alle de voorseide debvoiren houden pertinente note, in huerlieder relatie ende billetten, die zy van de voorseide proclamatiën ende vereootinghen zullen maken jegens den dach dienende up de eerste keersberringhe, welcken dach van den eerste keersberringhe zy by den vierden ende lesten meret gheboden, etc, te doene myt gratie, sullen gesaemdeliyck expresseren den zelve sallaris te verhalen vanden penninghen commende vande zelve goedinghen.

Betvoorts alzoe alle executiën sorteren onder de kennisse ende behooren gheconfirmeert te wesen byden rechte gegheven hebbende de vonnissen tot furnissementen ende upt cracht van welke de zelve executiën gheschieden by auctoriteyt vanden zelve rechten, zoe wort van ghelicken geordonneert, int respect vande executiën, dienende de voorseiden huevermeyere, sal van nu voortaan doen binnen den voorseide lande myt crachte van vonnisse gegeven by myne voor-nomde heeren, dat de leste keersberringhe van de gesublasteerde goedinghen sal gheschieden up stadthuus, op den ordinairen dingedach van buyten, naervolghende tleste kerckgebod in presentie van de commissarissen ter expeditie vande rolle, omme de opposanten, indien eenighe compareren, gehoirt op de confirmatie van de zelve vereootinghe, ende ghepretendeerde van partyen gedaen te wordene, sulcx als naer redene dient; ende ten eynde hier van niemant en pretendere ignorant, es tselve uytgelesen in consistorie den XIIIe ende XVIe Novembris 1575, ter bresteeque.

**Touchierende de successie van de kinderen
sonder zustere ofte broedere stervende, volghende de voorscreven
costuymen.**

Het is warachtich dat N. heeft gehadt in huwelicke A, de zelve A is overleden der werelt ende heeft achter ghelaten drye kinderen, welke kinderen N heeft als vadere ghenomen thoudene ende onderhoudene, eenen termyn van jaren, ende thenden van de termyne van de houdenisse uuytgaende, soe zyn deze kinderen overleden, ende voorts dient gheweten, als dat de zelve A heeft achtergelaten eene zustere, wesende moeye vande zelve kinderen, hoire wesende ende deelghenooten, ende noch soe heeft de voorseiden N. oock broeders ende zusters, wesende ooms ende moeyen van de zelve kindren van de vaderlycke zyde, hemlieden oock vermetende recht ende deelge-

nooten te wesen van meublen ende haeflycker goedinghen, by den zelve kindren achterghelaeten, daerop is de vraghe, hoe de zelve haeflycke goedingen ghedeelt souden moghen wesen, weder byde moeye van de moederlycke doode zyde over luer alleene, ofte dat de ooms ende moyen vande levende vaderlycke zyde in de heelft gherecht soude zyn, oft niet, de vadere zelve van zyne kinderen de helft soude moghen deelen, ghemeret dat de vadere de zelve kinderen heeft moeten helpen, houden ende onderhouden, tzynen coste van aet ende dranke, cleederen ende oock dan als dat hemlieden behoefde.

Gesien byde onderscreven gheconsulteerde tvoorgaende posityf ende queritur, ende op al ghelet, l'advys es dat de meuble goedinghen achtergelaten by de overledene kinderen, seuldich zyn ghedeelt te wordene half ende half, deene heelft volghende de moeye van de moederlycke zyde (als naeste bestaende) ende dander heelft, den vader van de kinderen, ende soe wel naer rechte als costuyme, sonder distinctie, weder de zelve vader houdnisse van de kinderen gehadt heeft ofte niet; twelcke in respecte van de successie niet en argueert. Actum den 11^{en} Decembris 1570; onderteeckent : de Blasere, ende Schoorman.

Ordonnantie ende statuuten gemaect ende gesloten by die van der wet ende by de heeren notable, nopende den rechten ende costuymen van den poortelycken starhuusen van de voorseide stede ende lande (1).

Dnaervolgende is tvoordeel dat men noempt der weduwen stoel, dat een houdere oft houderigghe vooren uuyt heeft als dbedde ghescheedenis (2).

Dnaervolghende is hoe men soenpenninghen deelen zal.

Te wetene : de naeste levende manspersoonen van de dooden van svaders weghe bestaende, de montsoendere is van den dooden dien toebehoiren alleene half de soenpenninghen, danof commende alvooren afghetrocken de costen vande vrienden daeromme geladt, ende dandere heelft sal gedeelt worden in acht deelen. Te wetene : deen heelft oft vierendeel van svaders zyde ende dander heelft van smoeders syde van de dooden, ende dan sal de montsoendere voorseit hebben in deen heelft van svaders syde syn vierendeel boven den

(1) Dit deel verscheen reeds in « La coutume de Termonde », uitgegeven door Mr den graaf Th. de Limburg-Stirum, blz. 321.

(2) Idem, blz. 324.

moutsoen, ende dander drye vierendeelen den vrienden over svaders zyde, ende dander vier vierendeelen over smoeders zyde.

Extrait uuter privilegie gheconfirmeert by den moghenden Charles, Archiduc d'Austrice, beghinnende: Charles, par la grâce de Dieu, Archiduc d'Austrice, etc., en date XIIe de Mars XIIIe III^{ix} et seise.

Dat de officiers nu zynde ofte naermaels wesen zullen binnen onser stede ende lande van Dendremonde, ne sullen moghen legghen noch doen legghen inde vanghenisse de poorters ende poorterssen, noch andere persoonen onverwoonen, noch onverbonden, te wette om civile zaken, indien dat zy hebben ende stellen te wette soullissanten zekere, begheerende by alzoo, dat de voornomde officiers in gebreke waren, dat in dat cas de scepenen van N. goeden ende soullissante zekere zouden moghen ontfacen ende den gevanghenen persoon ofte persoonen zelve ontslaen ende doen gaen uuyt vaughenisse om te rechte te slane, alsboven.

Item, dat de officiers binnen der voorseide stede oft lande, niemant en sullen moghen vanghen ofte belasten in criminele zaken, het en sy alvooren by maniere van informatie precedente goede clare presumpctie den voornomde scepenen doen blycken. Ende dat up midts den blycken zy gevanghen worden, dat zy hemlieden gehouden worden te wette te stellen binnen derden daghe.

Item, dat alle poorters ende poorterssen nu woonende ende die naermaels wonen zullen, ende zelve onse vryheden ende schepen-domme van dien vry moghen zyn tot eeuwighen daghe van confiscatie van goede, al verbueren zy huerlieder lyf, uuytgenomen de gone die committeren ende doen sullen tfaict van conspiratien.

Sommier verclaers van alle de privilegien, statuiten ende ordonnantien der stede van Dendremonde.

Primo lex et consuetudo ville Teneramundensis, quam vir nobilis Robertus, advocatus Atrebatensis, dominus Bethune et Teneramunde consilio scabinorum Teneramundensium instituit et tradidit observandum concernens mulctas et penas forisfactionis, ut appellat, in hunc modum.

1. Si aliquis infra libertatem Teneramundensium alieni vulnus fecerit per XX libras forisfactum emendabit quod idem obtinet si tertio ad tertiam diem citatus non comparuerit.

2. Si quis in domo sua assalierit et inde clamor factus fuerit XX libras committet, quo etiam obtinet in iis qui presentes assultui fuerint.

5. Qui cum armis molitus aliquem iugaverit, in forisfacto XX librarum tenebitur.

4. Si quis assiliatur quicquid ipse fecerit in corpus suum defendens ad nullum tenebitur forisfactum.

3. Qui occiderit aliquem bannitum in hoc nullum facit forisfactum.

6. Quicumque veritatem coram scabino convictus fuerit de rapina, XX libras pro forisfacto dabit et dominum rapine restituet.

7. Qualemcumque concordiam bannitus faciat domino Teneramundensi, tamen remanent bannitus, donec viris Teneramundensibus ad opus castri LIX solidos dederit.

8. Qui bannitum pro forisfacto XX librarum hospitio suo suscepit, veritatem coram scabinis convictus XX libras amittet.

9. Extranei ab extraneis a forisfactis omnibus infra libertatem ville Teneramundensis accidentibus possunt convinci, et sic a facto rei permanent.

10. Qui aliquem iuste vel baculo percusserit, convictus veritate coram scabinis in forisfacto X librarum erit.

11. Qui pugno vel palma aliquem percusserit, sen per capillos acceperit, LX solidos dabit, si vero ad terram traxerit centum solidos persolvat, si vero etiam percusserit X librarum reus erit convictus talem habebit emendam a malefactore qualem ei scabini indicabunt.

12. Quicumque alieni convitio dixerit decem solidos persolvat, si scabini ab aliquo trengas petierint pro quacumque discordia ille debet ostendere propinquiorem parentem, quod si remiserit trengas dare XX libras persolvat.

13. Si dissensiones aut discordie aut guerre aut aliquid aliud malum inter probos viros ville exoriatum salvo jure domini scabini illud potuerit inter se componere et pacificare et qui id sequi noluerit forisfactum XX librarum incurret.

14. Si aliquis ea que a scabinis iudicio vel testimonio fuerit affirmata, edixerit micuique scabinorum qui dediti fuerit LX solidos persolvat, domino autem tantum dabit quantum dabit omnibus scabinis de forisfacto.

15. Quicumque in scabino per malum manum suam miserit XX libras de forisfacto dabit.

16. Quicumque per vim feminam violaverit, ei collum cum assere qui vulgo nominatus plancke debet abscidi.

17. Si aliquis hominem infra libertatem ville dicte occiderit, caput pro capite dabit, membrum pro membro, et omnia sua debent esse in voluntate domini, si de homicidio convincatur.

18. Nemo infra milliare manens gladium ferre debet intra muros ville Teneramundensis, aut LX solidos et gladium amittet, nisi fuerit justicie domini et ejus ministri.

19. Si scabini per assensum justicie domini bannum ponant in pane vel in vino vel, in aliis mercibus gratia emendationis ville, tertia pars forisfacti que de banno illo perveniet debet dari ad opus ville, residuum vero domino redditur.

20. Si mercator vel aliquis homo extraneus coram scabinis pro requirenda justitia venerit, scabini ei justiciam debent facere juxta legem ville infra tertium diem, vel saltem infra octavum diem.

21. Si aliquis de infrafracturis ville coram scabinis falsum tulerit testimonium et scabini illud cognoverint, XX libras amittet.

22. Si aliquis scabinus testimonio scabinorum parium suorum de falsitate convictus fuerit, ipse et sua omnia debent esse in voluntate domini.

23. Si dominus Teneramundensis, vel aliquis alius, contra scabinos aliquid velit dicere, super aliqua causa, dominus Teneramundensis eos debet submonere ad domum suam apud Teneramundam, vel apud Andverpiam, vel alibi ubicunque dominus vellet ubi posset adducere scabinos de Andverpia, et ibidem debent venire et indicto scabinorum de Andverpia scabini Teneramundenses possent convinci.

24. Dominus Teneramundensis villam aliquo modo emendare et aliam legem consilio scabinorum ponere potest.

25. Volumus quod burgenses de Teneramunda non possunt in prisonia mitti, si plegios habebunt sufficientes.

Actum anno domini 1255 mense Junio. Gheregistreert in den groeten swarten bouck, folio primo.

Een confirmatie van de privilegie van den poort van Dendremonde, by graef Lodewyck van Vlaendren, in den jaere 1348, den XIXe van September, in den zelven bouck, folio 2.

Een privilegie inhoudende confirmatie van de drapperye; item dat alle ballinghen uuyt wat lande ende stede die gebannen zyn, ten ware uuyt de poort ende lande van Dendremonde, hem vry ende sonder lettinghe moghen houden binnen der vryheit van dien.

Uuytgesteken die gebannen ofte uuytgeseyt zyn van conspiratien oft meuten te makene jegens haren rechten heere ofte de hant te doene aen hunnen heere ofte zynen officiers, ofte van van vriendelicke vrede

te brekene ofte van vier hooghe gherechten, de welcke zyn moordaet, als wyf te vercrachtene, ende rueroof; item, dat egheene menschen binnen onsen graefseepe van Vlaendren zal moghen beclaghen, letten nochte arresteren eenighen persoon van onsen voorseiden poort, noch doen doen om eenighe zaken, die eenighe van onse officiers ghestelt binnen onser poort ende lande van Dendremonde voorseid haer officie doende doen sal, het ne ware dat de gone diemen arresteren ende beclagen wilde in eenighe saken, zyns danex ende zyns wille hem verbonden hadde, voor de ghene daer hy hem verbinden mochte. Gegeven by Lodewyck, grave Vlaendren, den 25 Decembris 1555, geregistreert in den zelve bouck, folio 2 verso.

Eene sentencie dat de poorters van Rupplemonde vry syn van tolle te Dendremonde, maer zyn schuldich te betalen assyse ende onghelt, gelyck andere lieden, ende van de faicten die de voorseide poorters doen binnen der vryheyt van den poort van Dendremonde, is men schuldich berecht te doene te Rupplemonde; item, die van Rupplemonde betalen linne renten int Dendremondsche met alzulcken munte, als den heere ontfanckt de zyne. Gegeven by den grave Lodewyck, in den jaere 1552, den XXX Onst, registrata idem folio III.

Eene confirmatie van de privilegien, gegeven by graef Lodewyck anno 1555, den XVII Lauwe. Registrata idem folio III°.

Een privilegie dat die van Dendremonde t'Antwerpen ghestaen, midts betalende den anden tolrechte, gegeven by graef Lodewyck, den IIe Sporele 1579. Registrata idem folio III.

Eene privilegie van den zelve, gegeven by hertoghe Philips sone, van Vranckeryek, grave van Vlaendren, inden jaere 1585, den 27 Martii. Registrata idem folio.

Eene privilegie van de vrye jaermereten Dysendaechs naer Sint Lucas, ghedurende drye daghen, gegeven by hertoghe Philips, int jaer 1597, idem folio 4.

Een privilegie dat die van Dendremonde moghen aenveerden voor poorters alle persoonen, woonende binnen den lande voorseid, ende daer over hebben de kennisse; ghegeven by hertoghe Philips, int jaer 1402, ut supra registrata.

Eene sententie van den vryheyt van de tolle van biere dat de poorters coopen in Hollandt ende Zeelandt, gegeven bijden raet van Vlaendren, int jaer 1402; geregistreert inden zelve bouck, folio 6 verso.

Eene privilegie dat de aexsysen der stede van Dendremonde toebehooren de zelve, midts betalende thiene nobelen tsiaers, gegeven by grave Jan, in den jaere 1414, registrata idem folio 7°.

Eene sententie dat d'inzetene van den lande gehouden zyn de vesten der stede te commen ruymen ende schoonmaken, gegheven by graef Jan, int jaer 1414, registrata idem folio 9vo.

Eene ordonnantie van de Canonycken, ende wie dat vry zyn van de acxsysen der stede, gegeven by graef Jan, staende folio 10 ende ut supra.

Eene sentencie van den raet in Vlaendren dat de heere van Moessche schuldich es tobedierene de hofslytinghe der stede van Dendremonde, ende dat de poorters aldaer vry zyn van beste hooftden, in date den 27 in Lauwe 1414, registrata idem folio 11.

Eene sentencie daerby trecht vande issuwe geabouliert es jegens die van den lande; item, eene dispensatie van bieren te halen binnen der stede, by de gone residerende binnen de 2 mylen, in date 27 February 1441, ende was gegeven by Isabella, dochter van Portugal, hertoghinne van Brabant, staende folio 15 ^v.

Privilegie van den opslaghe van de vrende bieren, diemen sal slyten binnen de twee mylen, ende hoe vele de poorters schuldich zyn van poortergelde, gegeven by hertoge Philips, int jaer 1444, registrata idem folio ^v.

Privilegie van non prejudicie van de voorgaende privilegie van den opslach van de biere, gegeven by hertoghe Philips, anno 1455, registrata idem folio 19.

Abolitie van de aude maniere van procederen in criminele zaken, by hertoghe Philips, anno 1462, idem folio ^v.

1. Privilegie dat men egyeen poorters ofte andere onverwoonen ofte onverbonden sal moghen in vanghenisse houden voor civile zaken, zoe verre sy doen ofte stellen zekere souffissant.

2. Item, dat niemant en sal moghen vangen sonder voorgaende informatie ofte vehemente suspitie, het en sy int present melfaict ofte datter geformeerde partye warre accuserende, die hem gevanghen stellen wilde jehens den geaccuseerden.

3. Item, dat alle poorters der stede van Dendremonde vry syn van confiscatie van goede van alle faicten ende misdaden, uuytgedaen van crime lese majeste, van conspiratie, commotie ende seditie.

4. Item, dat de wethouders het jaer voleyndt wesende, niet ghecontinuert en zullen zyn in haerlieder officien, maer sullen een jaer wepel gaen; gegeven by Maximiliaen, hertoghe van Oostenryck, int jaer 1480; registrata idem folio 20 ^v.

Confirmatie van de voorgaende privilegie by hertoghe Philips, int jaer 1496, registrata idem folio 22.

Privilegie touchant les jugemens des hommes de fiefz de Tenremonde, asscavoir quilz presentent le Sr dudict lieu immédiatement, et qu'iceulx sont exempts de toutes ressorts, et spécialement de la chambre de Gaud, en date de l'an 1419, registrata idem folio 25.

Een privilegie van mannen van leene vanden huuse van Dendremonde, dat sy lieden niet subject en zyn de ordonnantie van den leenhove van Vlaendren, ghegeven by hertoghe Philips anno 1461, registrata folio 26 v°.

Privilegie que tous ceulx qui voudront venir au marché de la dicte ville, ont seurté de Dimence, Lundy et Mardy, eulx leur biens et marchandises, sans que pour cause de debte de ville, particulière ou aultre quelconque, ilz puissent estre arrestez en corps, ny en biens, en manière quelconque, donnée par Maximilien l'an de grace 1434, registrata folio 28.

Sentencie van myne heeren van den rade in Vlaendereu, nopende de vryheyt van den tol tot Ruplemonde, in date 1418, registrata folio 29.

Sentencie, idem, dat de mieldere van des princen muelen, sal moeten malen op trecht van de XXIII^{en} vate, van date 1478, registrata folio 31.

Item, sentencie nopende trecht van de prochiaenen der voorseide stede, in date 27 Wedumaent 1469, registrata folio 32.

Item, sentencie dat den heere, bailliu ende mannen van der heerlicheit van Unytberghe ende Overmeere schuldich zyn te obedieren de briefven van hofslytinghe, in date 25 Augusti 1441, registrata idem libro, folio 33.

Item, sentencie daer by die van der stede trenvoy angewyst is, emmers de voorkennisse van Heindriex Lisone, gequest hebbende den huevermeyere van den lande van Dendremonde, van date lesten Lanwe 1443, folio 34.

Sentencie daer by die van Dendremonde aengewyst is de kennisse van den renvoy van Andries van Belle, vereracht hebbende Jonevrau Catherine van Zeebrouck, in date 21 Hoymaent 1427, folio 34 v°.

Sentencie van seepenen van der Kuere in Ghendt, daer by de vooromde van Dendremonde aengewist is trenvoy van eenen Olivier Roelet, gehaelt by de witte capproenen int lant van Dendremonde, in date VIII^{ten} Hoymaendt 1477, folio 23 v°.

Sentencie van myne heeren van den rade in Vlaendren, daer by die van Dendremonde angewyst is trenvoy van Jonevrau Jacquelin Goossens, contra Andries Andriessens, van den 17^{en} Novembris 1498, folio 36, geregistreert.

Ghelieke sentencie ten proffyte van der stede jegheus Jan Schoorman ende Joos van Hoorenbeke, pachters van de assyse deser stede uopende t'overlegghen van de acquiten; actum 18 Lanwe 1504, folio 57.

Sentencie van den grooten rade te Mechelen, gewyst tot proffyte van der stede, daer by geseit was, dat den bailliu den accusate sonde doen comen voor ooghen, in date 19 Novembris 1513; registrata folio 59.

Sentencie van den rade in Vlaendren dat die van Moesseche niet en syn gehonden tobedieren briefven van hofshytinghe naer uuterlicke ende eyndelicke vonnisse, maer alleenlick daervooren, van daten VI^m Novembris 1416, registrata idem libro, folio 41.

Appointement tusschen die van den Capitle ende stede van Dendremonde, nopende t'myrtgeven ende disponeren van huerliedier wynen ende hieren, van daten 1^{en} Sporele 1524, registrata folio 46.

Privilegie van de sterflmuseu der stede van Dendremonde, van den maent van Meerte 1524, registrata folio 48 v°.

Privilegie by den welcken verboden es egheene voorcoop te moghen doene ten platten lande van gheenderaude graen, vlas, kemp, ende gaeren, maer dat de landtslyden van den lande van Dendremonde, zullen gehonden zyn de voorseide waren te bringhen up de meret tot Dendremonde, olte in andere gheprivelegierde steden ende mereten, op peine van verbuerte van de goeden, van date den IIIe Meye 1540, folio 55, in den zelveu bouck.

Privilegie by den welcken der stede van Dendremonde gheoctroyeert ende gegeven is den upslach, rivaige, ladinghe ende outladinghe, van alderande goet ende coopmanscepe te moghen laden ende outladen binnen der voorseide stede ende nieuwers el, binnen den lande van Dendremonde, op pene van XX l. p., soe wie contrarie dede, myrtgesteken hier ende hont, midts ordre stellende up de schippers ende verzeketheyt voor de cooplyden, in date van der maendt van Meye 1540; registrata idem, folio 56.

Copie van eene missive dat de landshyden victuaille moeten bringhen in de stede, ende de zelve comen helpen stercken ende fortifieren, in date van 28^e July 1592, registrata folio 57 v°.

Eene concessie van te handen twee nieuwe sergeanten, waeroppe die outfanghen ende opgestaen zyn, van daten 26 Meerte 1556, registrata folio 57 v°.

De Carolyne ende nieuwe wet der stede van Ghendt, in datem lesten Aprilis 1546, registrata folio 60.

Privilegie daer mede de jaermerct verleyt wort op den eersten Vrydach, naer den eersten Saterdag der maent van Octobre, in date van den 7 Octobris 1550; registrata folio 69 v°.

Commissie van Mr Jan Dhaesdoneq, als lieutenant civil binnen der stede van Dendremonde, van daten ij January 1545; registrata folio 74.

Octroy van den lieutenant civil residerende binnen der stede van Dendremonde, van III^en Meye 1544; registrata folio 75.

Idem, de instructie van de voornomden lieutenant van date IIIe Juny 1544, registrata folio 75 v°. D'ordonnantie van der camere der stede van Dendremonde.

Privilegie van hertoghe Philips, gegeven den gulde van Sinte Jooris, int jaer 1451, registrata folio 84.

Privilegie van den Keyser Karolus, gegeven den Coleuvriers, anno 1524, registrata folio 86.

Privilegie van den Keyser Karolus, gegeven de gulde van den hantboge, van date 1546, registrata folio 89.

Ordonnancie van heere ende wet, daerby de gulde van de buschietters toegeleit is hondert carolus guldens tsiaers, in date 17 May 1561, registrata folio 91 v°.

Ordonnancie van de deurwaerders van den raedt in Vlaendren, dat yder sal moeten resideren ter geordonneerder plaetsen, in date 7 July 1565. Registrata folio 92.

Ordonnantie van de statien van de monicken van date 8 Augusti 1528, registrata folio 95.

Provisionele sententie gegeven in den rade van Vlaendren, dat de poorters van Ruplemonde subject zyn de indaghinge van den lieutenant civil van Dendremonde, van date 14^en Lauwe 1565, folio 95 v°.

Accord gemaect tusschen schepenen der stede van Dendremonde ende Mattheux van de Wiele, ter causen van de vesten hem treekende van de Veerpoorte noortwaerts, in date den 28 Lauwe 1565, registrata folio 94.

Sententie van den raedt van Mechelen, dat men de weerlycke goedinghen van gheestelicke persoonen arresteren mach, omme actien personele ende weerlycke schulden, van daten 25 Septembris 1551, registrata folio 94 v°.

Accord ende appointement gemaect tusschen den ambochten van Schipluyden van Antwerpen, ende den ambochte van de Schipluyden van Dendremonde, van den 15 Marty 1545; registrata fol. 95 v°.

Item een vidimus der privilegie : que la ville et seigneurie de Tenremonde, non est ny oncques at esté du conté de Flandres, ny

du tenement dicelle contée, ne aussy de la chastellenie de Gand, en date du 28 de Janvier 1431, sub Philippo, Bourgondie dūce.

Appoinctement tusschen den bailliu van Dendremonde, ende die van der stede, nopende tonfan van de poorters, hoe langhe die leven moeten, ende dat se in de jaermereten moeten commen waken, van date 25 Septembris 1327; registrata foilo 98.

Eerst, dat alle buyten poorters ende poorterssen moeten leven XV daghen naer huerlieder receptie, nuytgesteken vrouwen swaer van kinde wesende, oock alle poorters woonende onder den vassael heeren, de welcke tallen tyden zullen moghen ontfanen worden;

Item, int ontfanghen van de poorters moet men vraghen offer yemant sieck es thieren huise, ende of zy yet hebben uutstaende jegens de heere van Dendremonde;

Item, zyn alle buyten poorters gehouden alle jaren drye daghen te residerene ende ligghen in de jaermeret;

Item, zyn alle weduwen gehouden binnen XL daghen, naer toverlyden van huerlieder mans, hemlieden te doen overstellen, ende doutste sone in de plaetse van zynen vadere, up de verbuerte van huerlieder poorteryen.

De stede van Dendremonde heeft neghen scepenen, daer mede die gegouverneert wordt met de hoochbailliu ofte zynen stedehouder.

Het landt van Dendremonde is groot zeven thien prochien, waerof de drye : Appels, Auweghem ende Eeghene, zyn sorterende onder de stede, ende contribueren in alle extraordinarise lasten ende beseryvinghen, als van wagheneen, pionniers ende andere, een derde blyvende, de twee derde tot laste van der stede.

De andere resterende veerthiene prochien ende bancken hebben huerlieder hooftscepenen; de welcke die poincten ende zetten naer den transport.

Onaervolghende is de grootte van de lande van Dendremonde, naer mitwysen den quoyeren by meyers ende scepenen van elke prochie overbrocht, onder hooftscepenen van den zelve lande in dit voorleden jaer XVe eenentzestich, hierby gevoucht tvertooch vande voornomde meyers ende minder scepenen, biddende int veranderen van den transport off smaeldel soe de inwoenders van de prochie van *Opweyck* verzouckende zyn by nlieden herde hooghe, edele ende voorsienighe heeren daerop goedt regard te nemen; item daer by gestelt hoe vele elke prochie van de voornomde lande betaelt heeft van X^{en} penninck in

den jaere LVII, gebleken by den extracte nuyter rekeninge van den lande van Vlaenderen, gheteceekt by François van Ilavere van den zelve X^{en} penninck; item den nombre van de weerbaermannen van den zelve lande, alzoo die aen myne heeren den hoochbailliu ende hooftscepenen overgesonden was, in nen jaere LII, mitghaders den nombre van allen den communicanten ten zelve lande bevonden, int voorleden jaer LXI^{uich}.

Eerst de prochie van *Zele* is bevonden groot te wesen, onder bosch, heye ende winninghe landt, al tzamen XIXe dry bunderen zes vaetsen ende XII roeden.

Hier inne begrepen L bunderen bosch, ende omtrent LX bunderen heye, al vry van subjectie, oitmoedelyck supplierende die van den voornomde prochie int veranderen van den smaedeel, by Ulieden myne heeren regard ghenomen tzyne up den grooten excessyven cost ende zwaren last, die zy in tyden van oorloghen dooghende zyn, van de ruyteren ende lantsknechten daer duere lydende mitgaders van de ruyteren van de ordinaire benden, alnoech daghelix passerende, danof zy ongelyck meer bezwaert worden, dan alle dandere prochien van de voornomde lande.

Item, op den grooten cost ende zware lasten die de inzetenen van de voornoemde prochie gedooghende zyn, int onderhouden van vele diverse steenen goten, sluysen ende dycken, als de zelve prochie liggheude tusschen twee rivieren, te wetene: de riviere van der Schelde ende de Dorme, alwaer somtyden groote grontgaten vallen ende continuele reparatien van diekaigen.

Den X^{en} penninck van de voornomde prochie van *Zele* bedrouch int jaer LVII — IIe III^{vy} IIII l. XVII s. VI d. grooten.

De weerachtighe mannen bevonden in den jare LII — IIIe XXXII personen.

Den uombre van communicanten bevonden in den jare LXI, omtrent XVe.

Item, de prochie van *Moeseke* is bevonden groot wesende omtrent IIIe LXXXI bunderen vyf vaetsen, luttel min oft meer, gheveu te kennen dat in de voornomde heerlicheit en is gheenderande bosch, maer is omtrent deen derde van de zelve prochie heet ende santachtich landt, liggheude ledich ende onghelabouneert; item dat binnen der voornomde prochie es eenen polder ghenampt *Outbrouck*, groot synde styf vyftich bunderen, contribuierende oock inde subventien, welcken polder in den transport van den jare XVe XVII, was overgegeven voor dobbel landt, wesende in dien tyt maer gesomerdyet

ende nu gewinterdyct, die men nu tot seer grooten ende excessiven costen onderhouden moet, zoodat tzelve landt oft brouck boven doncosten van dicaige subventie X^e ofte XXe penninck ende landts costen, niet zoe vele profflyets en bringt als dlant dat in den voornomde jare van XVII, niet half zoe goet en was, in zulcker voughen dat blycken soude waert noodt, dat vele landts int voornomde Outbrouck ghelegen meer ghelt in oncosten van dicaige dan den jaerlicxen pacht ghedraecht; item dat zy boven alle andere prochien meest belast zyn bevonden van dicaigen ende andere onghelden dan eenighe van andere prochien, ende dat deur den grooten anstoot van den water, ende vloet daeraen stootende. Item, dat onder de zelve heerlicheit zyn geleghen vele ende diversche partyen van landen, belast met III^{en} ende V^{en} schoof, ende boven dien met lieven renten, ende niet min contribuerende metten andere lasten van waterghelden, shysgelden, etc., zulex dat vele van de voornomde lande by den proprietarissen souden geabandonneert worden, ten waere om huerliedder andere landen, ende dat de naestligghende prochien, als Hamme, Zele ende Gremberghe, niet meer andere duer het inloopen van de dycken oock mede inunderen, alzoot onlanex leden ghebuert is geweest, ende hebben tsichtent den jare LI twee mael geïnundeert duer de hooghe vlooden, brekende duer de dycken van Hamme.

Den X^{en} penninck, jaere LVII, zonder Moeseke brouck, vry wesende van subventien, bedrouck — III^{en} VII l. XVII s. IX grooten VII d. ob. parisis.

Den nombre van de weerachtighe mannen bevonden, anno LII.LIX persoonen. Communicanten N.

Gremberghe is groot int geheele V^e bunderen V vaetsen, geven te kennen dat onder den nombre van V^e XLV bunderen V vaetsen, zyn gecomprenhendeert ontrent zes bunderen bosch, ende ontrent XXIII bunderen hooghe stryvende berghen, luttel oft gheen profflyt innebringhende, mitgaders noch ontrent XXXVIII of XL bunderen meersch ende bommelatie commende tot cleenen profflyte; item dat zy grootelicx belast zyn met quade dycken, streckende lanex de Schelde van ande palen van Moeseke tot ande prochie van Zele, den zelven dyck wel lanck zynde onderhalf myle of daer ontrent, die jaer voor jaer wel cost te onderhouden XL l. grooten, al slaget ten besten; item dat gebuert is over IX oft thien jaeren dat de prochie inundeerde ende dat de costen van der dicaige wel bedroughen over huerliedder paert CLXII l. grooten, ende dat alleenlyck int shuyten van eenen gate, sonder dat hier en boven elck syns zelfs sleetboorde moeste opma-

ken, in welke inundatie gebuerde zeer groote schade, soo datter van thien huusen oft schueren, niet een en was, zy en waren al onder dwater de sommighe van dien wel totten vanden diepe; item, hebben de zelve noch tonderhonden zelve huuse, steenen ende hanten goten, die ghecost hebben in vyf zoe zes jaren herwaerts wel CLX l. grooten; item, dat inde zelve prochie syn vyf oft zes bunderen lants, helftwinninghe ende XX oft XXII bunderen vyf^{en} schoof.

De thiende penninck van den jaere LVII. . . . III^{xx} XV l. XVI s. VIII gr. VIII d. p.

Weerachtige mannen. . . . LXXVIII personen.

Nombre van communicanten. . . . IIIe L.

Hamme is alles bevonden groot XIIIe XXXIX bunderen, zes vaetsaeten LXVI roeden oft daerontrent, onder welken nombre zy gheven te kennen gecomprehendeert te wesen ontrent XII bunderen lants gheender weerde, toecommende by tbelopen van de sande ende invallen van de putten, ende noch hooghe stuyvende magher landt ende heye, wel tot IIIe bunderen ofte bet den meerdere deel belast zynde metten V^{en} schoof, ende helftwinninghe, al tweelke niet beter en is, dan den schoof oft helftwinninghe. Item geven noch te kennen dat zy grooteliex belast zyn dier de menichte van den voleke aldaer nedergeslegghen ende van de ghone die noch dagheliex commen neder slaen, omme de groote daghgeden die zy lieden in de diecige winnen, ende elders nemende in pachte sommegerande hofstedekens ende poeykens van lande, die midts dien tot seer hooghen pryse overbrocht worden inden X^{en} penninck, alzo zy lieden die ghenomen hebben in pachte, van welken de proprietarissen diewils qualiek betaelt worden, midts dat de zelve dyckers verclairen, ende zuleke pachters over midts huerlieder dieren pacht diewils vlichtende zyn, ende dat oock eenighe van hemlieden als zy commen te sterven, de goetwillighe, met hulpe van den heiligen Gheest moeten onderhouden de kinderen. Item, dat de voorseideprochie met St Annen, grooteliex belast is met vele quade diecigen, streckende aen deen zyde lanex de riviere van de Schelde ende dander zyde de riviere van den Durme, wesende wel ontrent twee mylen lanck, daeronder ghelegghen zyn vele diverse diepten by afneminghe van den watere, zoo dat de voorseide heerlijkheit daer by groot verlies lyt, boven alle wette ende reparatien dat zy gedoecht hebben byder inundatie ende innebreken van de zelve dycken, tsichtent den jare vyftich laetsleden, midts thooghen ende streeken van de dycken wel acht hondert XX l. XII s. gr. costen,

al tweleke is geweest, zoo wel tot bewarenisse van de by liggende prochien als van hemlieden, hoe wel zy danof noyent vergelt gehadt en hebben, dat zy by der zelver inundatie ende innebreken hebben moeten dooghen inestimable schade ende verlies, zoe wel in huerlieder bezaetheden, up tvelt, als in huerlieder huusen stallen ende schuieren, aldaer dwater heeft diepe gestaen, vier, vyfve ende zes voeten, dat gebuert is inde maendt van Junio tzeitich laetsleden, dat duer zeker vallen ende schieten van de dycken, dat de proprietarissen daer neffens liggende hebben moeten dooghen int opwercken van de voornomde vallen, voor elcken voet dyex X s. gr., zoe dat eenighe pretendeerden huerlieder goet te renunchieren voor de zelve geschotten, indien sy daarmede hadden moghen gestaen, welcke schade noch dagheliex staet te geschieden, hebben inde voorseide inundatie groot verlies gehadt by theloopen vande sande, invallen van de putten, by den welcken oock wel twaelf bunderen lants beloopen zyn, nu luttel of niet weerdich wesende, ende midts huerlieder voorseide grooten coste ende lasten alsvooren, hebben hemlieden myn heeren de commissarissen tsichtent den jaere 24 wat verlichtinghe ende secours van subvention gegeven.

Den X^{en} penninck van Hamme. . . . IIe XVII l. XIII s. V gr. X d. ob. par.

Weerachtighe mannen. . . . IIe III personen.

Nombre van de communicanten, ontrent. . . . XIe.

Cuytberghe ende *Overmeere*, sorteren onder een vierschaere, groot onder saylant, bosschen ende meerschen IXe III^{ix} III bunderen III daelwant XXIII roeden, onder welcken nombre is gecomprehendeert ontrent hondert vyftich bunderen magher meersch, geleghen in *Baerle brouck*, mitgaders vele heye ende groote quantiteyt van magheren bosschen.

Den X^{en} penninck van Cuytberghen ende Overmeere, tsamen. . . . CVIII l. III s. X gr. I d. p.

Weerachtighe mannen. . . . LXXVIII personen.

Communicanten, tsamen ontrent. . . . VIIe XXX.

Calckene is bevonden groot wesende weynich bet dan Xe LXXI bunderen, daeronder begrepen thien bunderen bosch ende gheven te kennen dat de cooren muelen toebehoorende den heere van Rassen-gheen jaerliex ghelt te pachte boven alle reparatie XXIII l. gr^o, de olie muelen, de thiende ende dlandt van den pasteur, ende de capelye landt, mach jaerliex weerdich wesen XII l. gr., gheen settinghe ghevende; ende dat zy boven desen hebben noch ander lasten die

moeten onderhouden wesen, als van dycken ende shysen, die int voorleden jaer van LXI der prochie wel costen bet dan hondert ponden grooten.

Den X^{en} penninck. . . . CXVIII l. XV s. III gr. XI d. ob. p.

De weerachtighe mannen. . . . III^{xx} XVII personen.

Nombre van de communicanten, ontrent. . . . IX^c.

Laerne es bevonden groot zynde int gheheele IX^c ende inde XL bunderen, hier inne begrepen wel III^l bunderen quade bosschen, heybochten ende heye, te kennen ghevende dat onder de zelve prochie is gelegen veel magher lants, ende dat zy verre zyn geleghen van de Schelde; by den welken men niet een schip mes en can becommen ofte ghement cryghen, voor de heelft, soo dat by dien de prochie niet machtich en es haer zelve tonderhoudene van coorne, tarwe noch van havere, dat in de voorseide prochie gheene meerschen en zyn, daermen up soude comen voeren de vyf leghbundelen hoys up een bunder, twelek noch boven dien is zoo magheren hoy, dat de pachters ende andere inzetenen huerlieder peerden daer niet en connen houden, ende moeten thoy halen tot grooten coste binnen de prochien van Calckene, Huesdene ende elders, ende hebben oock niet dan een magher gewet, wesende de zelve prochie de magherste van alle den lande van Dendremode.

Den X^{en} penninck van *Laerne*. . . . III^{xx} XIII l. X s. III gr. III d. ob. p.

Weerachtighe mannen. . . . LX personen.

Nombre van de communicanten, ontrent V^{cl}.

't *Lichterveltsche* is groot ontrent III^c bunderen, daer inne begrepen XVIII bunderen bosch ende vyvers, ende noch LXX bunder magher lant ende heye.

Den X^{en} penninck van d*Lichterveltsche*. . . . XL l. X s. III gr. VIII d. p.

De prochie van *Wettere* is groot ontrent XII^c LXXXIII bunderen, hier inne begrepen ontrent hondert bunderen bosch ende vyvers, gheen settinghe ghevende, ende tusschen de twee ende dry hondert bunderen magher lant ende heye met stuyvende sandt, gheven te kennen, dat in de zelve prochie, boven alle de bosschen, vijffers ende magherlant noch es het *Schautheddom*, overbrocht inden X^{en} penninck, voor zesse ponden grooten tsiaers, twelek oock van subventien vry is; item de thiende van den pastoor met der capelrye ende curen lant, het clooster goet van Nonnenbosche ende huerlieder thiende, zoe wanneer zy lieden die zelve houden, dat die van *Wettere*

met Lichterveltsche gehouden zyn te makene de straten te Quatrecht : behalven dat de Majesteit betaelt thont dat men daer inne leyt; onderhouden oock de ponte int veere te Wettere, toebehoorende der Ma', betaelt die wel jaerlicx XII l. grooten cost van onderhoudene, ende niet min betalen den pachter van den zelve veere zynen loon als zy daer over veeren.

Den X^{en} penninck van Wettere. . . . CXXVIII l. XIX s. VII gr. IX d. ob. p.

Weerbaere mannen met Lichtervelde. . . . III^c III^{ss} III personen.

Nombre van de communicanten, ontrent XI^c.

Schellebelle is groot onder bosch, landt, meersch, heye ende vyvers met *Wanzele* V^c LXX bunderen een dachwant XXXII roeden, daer inne begrepen bosch ende heye ontrent III^{ss} VII bunderen, gheven te kennen dat boven tghone datter vele bosch ende heye es, zyn oock vry van subventien, der kercken ende heyligheestgoet, de pastourey ende capelrey van Schellebelle, der kercken heyligheest goet ende pastourey van Wanzele, tbeluyck ende proostye van den cloostere genaempt *Tusschen Beke*, myn heere van Anghereelles, heere in Schellebelle, ende heer Erad Catereau, heere van Eerbrugghen ende van den derden in Schellebelle. Soo datter maer en blyft onder bosch, lant ende heye subventie gheldende, V^c XXXV bunderen, een dachwant XXXII roeden, de welke moeten onderhouden twee groote shysen oft goten, gheleghen by den Veere tot Schellebelle, ende noch vier andere distiucte goten, ligghende op de Schelde : moet oock de zelve prochie onderhouden eene brugge, ghelegen int ge- lichte genaempt *Te Bruckene* brugge gheleghen, tweelcke is eene gemeene heerbaue, omme waghene ende peerden, passerende van Dendremonde naer Audenaerde ende Cortrycke.

Den X^{en} penninck van Schellebelle ende Wanzele. . . . LXXV l. XVIII s. X d. gr.

Weerachtighe mannen. . . . Cl persoon.

Nombre van de communicanten, ontrent V^c VIII.

Ende van dese wonen deen derde byna up dlandt van Aelst ende Eertbrugge.

Beerlare is groot int geheele IX^c XXXIX bunderen VII vaetsen dry roeden, hier onder gecomprehendeert ontrent LXX bunderen hooghe stuyvende magher landt ende heye, belast metten V^{en} schoof ende zes vaten rogs tsiaers up clek bundere heerlicke rente, noch daer inne begrepen een magher bronck genaempt *Baerbrouck*, wesende wel III^c bunderen groot, danof thunder jaerlicx maer weert en is VI s.

VIII gr.; boven desen is de zelve prochie belast met vele dicaigen, streckende lanx de riviere van de Schelde, lanek wesende metten lantdycke wel twee mylen en halve; item, moeten noch onderhouden die brysen oft sluysen ligghende ande voornomde broucken, ende moeten oock doen maken nieuwe sluysen, ligghende an de neeringhe van de meerssen alst van noode wert, alwaer eene nieuwe slyse gheleyt wert inden jare LVIII, omme het beloop van het Ontbrouck die cost LVI l. gr., welck bronck oock van cleender weerden is. Item, moeten oock onderhouden zes oft zeven goten oft waterlaten, omme dwater daer duere te sneren, commende van de hoogen lande; twelcke ooc is tot grooten coste vande prochie. Item, waert by aldien dattet quame eenighe inbrake van dicaige, dat ware soe wel ter schade van de prochien van Zele, Hamme, Gremberghe als Moe-seke, ende thuerliedier schade, want dwater soude moeten syuen cours hebben duer alle de voornomde prochien ende alzoe nuytgelaten worden duer den dyck van drygoten, ende is warachtich dat inden jare LV is gevallen een groot gat in den dyck van d'Ontbroucke lanc XXV oft XXX voeten, twelck besteedt was te makene voor XXVI l. gr. Boven dien is gebuert tsichtent djaer LV dat d'inwon-nende van der zelve prochie cost hadden anden lantdyck, voor elcken voet dyex X s. gr. of bet, ende dat voor trepareren van de dycken ende watteren. Boven dien overmidts het opcommen van den watere, bedwonghen te laten huerliedier hunsen, schieren ende stallen, ende te ulieden met huerliedier beesten ende voestinghe naer de hoochde.

Den X^{en} penninck van Beerlaere. . . . III^{xx} XVI l. XII s. VIII gr. III d. p.

Weerachtighe mannen. . . . III^{xx} XII personen.

Nombre van communicanten, ontrent. . . . IIIe XXXVI.

Sint Gillis met *Zwyricke* is groot int geheele VIe l. bunder 1 1/2 dachwant, hier inne gecomprehendeert 't clooster goet, de meyerie ende bosschen, gheen subventie ghevende hondert XLVII bunderen II dachwant XLVII roeden; item, is midts d'abdesse van *Zwyricke* aldaer hondende eene thiende weerdich X oft XII l. gr. tsjaers, oock gheen subventien ghevende.

Den X^{en} penninck van St Gillis ende *Zwyricke*. . . . III^{xx} XII l. VIII gr. VII d. p.

Nombre van communicanten ontrent IIIe l. personen.

Hieraf woonter binnen der stede van Dendremonde ontrent CXXX personen.

Denderbelle, wesende met de voornomde prochie van *Sinte Gillis*

ende Zwyvicke, maer een vierschare, is groot IIIe LXVIII bunderen, III dachwant, LX roeden.

Den X^{en} penninck van Denderbelle. . . . LXVI l. XI s. VII gr. X d. ob. p.

Weerbaer mannen van Sint Gillis Belle ende Zwyvicke t'zamen, CXL personen.

Communicanten van Denderbelle IIe X.

Lebbeke is groot int generale IXe LI bunderen, I dachwant XXXI roeden; hier inne begrepen ontrent LXII bunderen ende XL roeden bosch, ende de coegassen van den meentsheye ende andere heyen, al vry van subventien.

Den X^{en} penninck van Lebbeke. . . . CX l. XIII s. II gr. III d. p.

Weerachtighe mannen. . . . CLIII personen.

Nombre van communicanten ontrent VIIe.

Baesseroode met Vlassenbrouck is bevonden groot zynde, onder bosch, heye, meersschen ende winnende landt IIIe LXXXVIII bunderen VIII roeden, hier onder ghecomprehendeert III bunderen bosch, vry van subventien; bovendien is oock vry sheeren huus, der euren huys ende de meyerie van Basserode ende Vlassenbrouck; verdooghen die van Basserode voorts dat de prochie van Vlassenbrouck jaerliex grooten cost ghedoocht, int onderhouden van de sluysen ende dycken ligghende ande riviere van de Schelde, waerduere diewils groote grontgaten vallen, soo voortyden wel gebleken heeft, enmers binnen den jare LIX, datter gevallen is een grontgat becosticht IIIe I grooten, behondens juste calculatie; item, dat de prochie van Baesseroode grooteliex belast is van de ruyteren ende landtsknechten aldaer passerende in tyden van oirloghe, nitsgaders van de ruyteren van de ordinaire benden noch dagheliex passerende. Bovendien hebben groot verlies ende lanck zoo meer cryghen, dner de riviere van de Schelde, die met ongeweerte ende tempeest van winde hemlieden dageliex afneempt tbeste ende vruchtbarichste landt van de prochie, in zulcker vonghen dat grooten nombre van bunderen lants int watere gevallen zyn ende ande zyde van Moeseke angeworpen, dat oock die van Baesseroode benomen es fladen ende ontladen van de coopmans goet ende dit sichtent den jaere XL, welcke ladinghe ende ontlaedinghe van alle coopmans goede nu geschien moet te Dendremonde waer deure zy lieden van Baesseroode grooteliex beschadicht zyn ende neeringhloos gemaect hebben; oock tot twee reysen toe zoe grooten schade gheleden by infortune van brande, als of de prochie eens afgebrant hadde geweest; den eersten brant geschiet int jaer XLV

ende den II^{en} inden jare LVII. Duer welcke infortunen d'inzeteneu zyn geworden geheel goedeloos, neeringloos ende moedeloos, soe dat zy lieden sonder moderatie oft subleveringhe, de jaerlicxe lasten ende subventien niet langher dooghen en connen, ende hoe wel zy lieden tot noch toe niet en syn gesubleveert geweest, ghelden nochtans on-gelyck meer naer hemelsche breede dan andere circonvoisyne prochien binnen den lande van Dendremode, want als andere prochien int onmestellen van huerliedder smaeldeel ghestaen, midts stellende op thundere veerthien oft zesthien grooten, zoe moeten die van Baesse-roode wel stellen elck bundere op twee schellinghen, vier penn., grooten ten minsten, soudou zy connen furnieren ende opbringhen huerliedder smaeldeel van de subventie.

Den X^{en} penninck van Baesserode. . . . CLXIII l. XIII s. II gr. X d. p.

Weerachtighe mannen. . . . CIII personen.

Nombre van communicanten met Vlassenbrouck ontrent IIIe XLII.

De prochie van *Opwyck* is groot XIe XIII bunderen I dachwant, ende XXVIII roeden, gheven te kennen die van de voorseide prochie, dat d'officie van de meyerie der zelve prochie weerdich VIII l. gr. tsjaers, vry es van subventien; item, dat de goedinghen van de prochie verbonden zyn ende belast inde Co. Ma^t jaerlicx tot betalinghe van ontrent LXXIII sacken rogs, cheyus boven andere diverse penninghen renten; item, dat men in de zelve prochie es doende zeer cleene ende sober negociatie ende neeringhe, naer advenant van andere prochien, ghemeret dat de imposten binnen de zelve prochie ten hoelsten maer uuyt en bringhen acht oft negen ponden grooten, daer andere prochien minder wesende in grooten verpacht worden ten pryse van XX, eenighe XXX ende andere wel veertich pont grooten, telcken termyne.

Den X^{en} penninck van Opwyck. . . . CXVIII l. XVIII s. VII gr. III d. ob. p.

Weerachtighe mannen. . . . CXV personen.

Nombre van communicanten, ontrent VIIe L personen.

In alle zaken de ghemeente int generale aengaende oft voor grooten gewichte, useert men te roepen raet ende neeringhen, representerende tgeheel lichaem van der stede.

Raet zyn alle personen die tanderen tyde in wette geweest hebben oft scepenen.

Neeringhe zyn dekens ende ghezwoorenen van den ambochte ende zyn in nombre van

Deken ende zes ghezwoorene van wulle laken halle, twee enapen, de deken is een ande scepene, ende wort ghemaect ende uuytgeroepen by commissarissen, ende gheeft over by inckelen kuer zyne geswoorene, die gheedt worden by der wet.

Het zweergelt maer VII s. gr., ende wort by den assyser betaelt van de laecken assyse.

Deken endre dry gezwoorenen ende vier knapen van weverye, den deken wort des anderen daechs naer tvernieuwten van der wet gemaect ende gheedt by commissarissen, myt drye persoonen, die welcke die wet vander overgheven, ende gheeft over zyn ghezwoorene alsovooren.

Het zweergelt is III s. VIII gr. ende wort betaelt by den nieuwen geswoorene.

Nota : dat den ampman hier af compt XI gr., den bode III gr.

Deken ende vier geswoorenen van de fusteyniers, den deken wort ghemaect by die van de wet, ende is een ondt scepene, ende de ghezwoorene werden overgegeven by den ambochte by dubbelen kuere, als alle de naevolghende zweergelt 2 s. 4 gr.

Deken ende vier ghezwoorene van de schippers worden gemaect in alder manieren ende vonghen als de voorgaende.

Incommelingen XX s. gr.

Zweergelt II s. III gr. ende wort betaelt by de nieuwe ancomende.

Twee geswoorene van schoenmakers;

D'incommelingen betalen der wet XIII s. III gr.

Tzweergelt I s. II gr. ende wort betaelt alsboven.

Deken ende twee geswoorene vande beenhonders.

Tzweergelt II s. III gr., ende conforme als vooren.

Deken ende gezwoorene van de veynsterye.

D'incommelinghen betalen X s. gr.

Tzweergelt II s. III gr. ende alsboven.

Deken ende twee ghezwoorene van de cleermakers.

D'incommende VI s. VIII gr.

Tzweergelt VII s. III gr.

Deken ende twee gezwoorene van de smeden.

D'incommelinghen betalen VI s. VIII grooten.

Tzweergelt II s. III gr.

Deken ende twee geswoorene van de peltiers.

D'incommelinghen betalen X.

Tzweergelt II s. III gr.

Deken ende twee ghezwoorene van de lyne wevers.

D'incommelinghen betalen XIII s. III gr.

Tzweergelt II s. III gr.

Deken ende twee gezwoorene van de temmerlieden.

D'incommelinghen betalen XX s. gr.

Tzweergelt II s. III gr.

Drye ghezwoorene van de vischmeret.

Incommelingen betalen VIII s. III gr.

Tzweergelt II s. III gr.

Twee gheswoorene van de backers.

D'incommelinghen betalen XXVI s. VIII d.

Tzweergelt II s. III gr.

Deken ende twee geswoorene van de pynders.

D'incommelinghen zes schellinghen acht grooten.

Tzweergelt II s. III gr.

Drye brootweghers en zyn gheen ambocht, maer worden ghecooren by die van der wet.

Deken ende gezwooren van de volders.

Deken ende ghezwoorene van de droochscheerders.

Sommere deductie ende perticuliere designatie van de oncosten, daer inne dat de poort ende stede inzetene van Dendremonde bedryf ende labeur doende ten platten lande, metten opzetene vanden zelve lande contribueren ende ghelden moeten, volghende den inhoudten van drie diversche sententien hier naer verclaerst.

Eerst, by zekere sentencie gegeven by myne heeren van den secreten rade, in date XI Decembris 1557, is geordonneert de voorseide poorters bedryf doende buyten de vryheyt van de voorseide stede, zouden contribueren, ten advenante van haerlieder bedryf, boven d'oncosten van de ordinaire pointinghe ende sprincen zettinghen met diesser ancleeft, in alle extraordinaire oncosten, diensten ende lasten van oorloghe ende andere, die myt name ende by laste van syne Mat, int ghemeene den lande van Vlaendren ende omme de generale defensie van dien overcommen ofte gheordonneert zullen werden, als van uuytsendinghen van waghene, peerden, pyommiers ende diergelicke hoedanich zy wesen moghen.

Item, eene andere sententie gegeven by den voornomden rade, in date VII^{en} Decembris 1571, zyn de voornomde afdryvers geexenteert van de costen van flogieren van soldaten, de oncosten van processen, schynewynen, voyaigen ende andere diergelycke ende belasi den zel-

ven poorters te contribuieren met die van de lande inde costen, gebuert ter causen vande leveringhe van havere, hoy ende stroo, dwelek die van de platten lande hebben moeten leveren binnen der voorseide stede, tot onderhant van de soldaten aldaer.

Item, by eene derde sentencie in date XXI Augusti 1576, zyn de voornomde poorters bedryf doende, by huerlieder mutuelen consente ghecondempneert in alle oncosten den lande overcommende, ter causen van sprincen subventien, mitgaders al tgone diesser aeneleeft.

Item, by de zelve sentencie zyn de voornomde poorters gehonden te contribuieren inde oncosten gebueren ter causen van de malfactien, die by myne heeren van den rade ofte wet ghecondempneert worden, tzy gebannen, gegeesselt ofte ter hooghier vierschare gebracht, te wetene van de gebannen ende gegeesselde, van elcken III l. p. ende van de ghone gebroecht ter hooghier justicie VI l. p.

Item, van gelicken zyn de voornomde afdryvers ghecondempneert te contribuieren inde oncosten, die ghebueren int vanghen van de wolven ende andere ghedierte, schade ende interest doende ten platten lande.

Item, de voornomde afdryvers zyn ghecondempneert te contribuieren in de oncosten ofte penninghen, de weleke die van den lande betalen aen burgmeester ende scepenen, omme gheemployeert te worden int onderhout van de soldaten, die binnen der stadt in garnisoene zyn ligghende, mitgaders tgone dies hier an cleeft.

Item, zyn ghecondempneert in de heelft van de oncosten die ghebueren ter oorsaken van de auditie van de rekeninghe van den lande, met diesser aeneleeft.

Item, zyn ghecondempneert te contribuieren inde oncosten van tlichten van de octroyen, dienende totter ommestelling van slants costen, daer inne dat de voorseide poorters te ghelden hebben, ten advenante dat de partye van tweleke tvoorseide octroy is verereghen, hemlieden raect.

Item, de voornomde poorters zyn by de zelve sentencie noch ghecondempneert te contribuieren inde redelicke oncosten ende lasten, die dye van den lande zouden moghen dooghen, int lichten van zeker penninck te fraicte, tot behouwe van de prince, die men hem zoude moghen avancieren, by maniere van ayde, boven alle andere manieren van subventien ofte andere pointinghen ende zettinghen.

Eyndelick zyn de voornomde poorters by de voorseide sentencie, expresselick outlast ende gheexempteert te contribuieren inde oncosten concernerende de publicatien van placeaten, mitgaders de oncosten, de weleke ghedaen worden uuyt saecken van de verpachtinghen van de imposten.

Den eedt van den hoochbailluy der stede ende lande van Dendremonde.

Ic N. zweere goet recht bailluy van der poort ende lande van N. te zyne, Myns heeren recht van N. te bewarene, de heilige kercke in rechte te hondene, eerlyck wet ende vomisse te doene, diet aen my verzouckt oft doet verzoucken, de privilegien, rechten, costynen ende nsaigen van der poort ende lande van N. thondene ende helpen hondene, ons gheduchs heeren munte thondene ende helpen hondene, ende alles te doene dat een goet gherecht baillin van der poort ende lande van N. schuldich is van doene, dat en sal ick niet laeten omme maeschyp, omme vriendschap, omme hate, omme hulde, omme nydt, noch om egheen dinck, dat herte ghepeysen mach, ofte mont utspreken, zoe moet my God helpen, enz.

Hoochbailluys van der stede ende lande van Dendremonde waeren :

- 1402. Symoen Rym.
- 1425. Rogier Vilain.
- 1424. Jan van Verbellen, heere van Exaerde.
Jan Untenhove.
- 1461. Heyndrick van Eycken Sperewayer.
- 1466. Meester Jan Peeters.
- 1467. Colmer Dauplies, escuier.
- 1469. Hector van Masseme f^r Gheeraerts.
- 1477. Jacob Douche.
- 1480. Jan van Ydeghe.
- 1485. Carel van Masseme.
- 1485. Jacob Douche.
- 1487. Mer Jan Contreau.
- 1504. Lion le Prevoost.
- 1507. Alart Benthon.
- 1517. Lieven van Pottelsberghe.
- 1518. Adriaen Beths.
- 1551. Jacques de la Trohure, Sr de Beanmanoir.
- 1545. Franchois van Pottelsberghe, heere van Vinderhonte.
- 1544. Mr Jan van Winacourt, ruddere, heere van Feltres.
- 1546. Jehan Montmerency, heere van Courières.
- 1556. Jooseph de Baenst, heere de Melesant.
Johan de Bonnières, gheseyt Sonastre, heere van der Vychte.
- 1575. Mer Jacques van Ydeghe, heere van Wiese.

1577. Franchois van den Kethulle, heere van Ryhove.
1576. Loys de Bloys, heere van Trelon.
1584. Charles d'Oubremont, seigneur de Raimbaucourt.

Den eedt van den heere van Dendremonde.

Wij Jan, hertoghe van Bourgoignen, grave van Vlaendren, van Arthois ende van Bourgoingnen, Palatin, heere van Salins, van Mechelen, van Dendremonde ende lande van dien, zweeren ende gheloven onse poort ende lande van N, ende onse luyden daer inne woonende, te houden ende doen houden wel, volcommelyck ende getrauwelyck alle hare privilegien, wettelieke vryheden, rechten, costuymen ende usagen, die zy totten daghe van mi gehouden ende gheouffent hebben, ghelyck zy hemlieden gegeven ende gehouden syn, ende hebben ghesyn by onsen herouders ende voor anderen, als heere van de voornomde poort ende lande van N. wesende. Actum, anno 1408 Aprilis 22.

Hertoghe Philips dede den eedt int jaer 1419, den XVII^{en} Octobris.
Hertoghe Caerle anno 1467, den eersten Hoymaent.

Int jaer 1476, XXI^{en} Sporele vrou Marie als proprietarighe ende dochter van hertoghe Caerle ende vrou Margriete van Yorq, douaigière, deden den eedt by procuratie, ende int jaer 1477, den 20 Aprilis deden den eedt als proprietaris in persoone.

Hertoghe Maximiliaen van Oostenryck deden anno 1477, den 24 Lauwe.

Hertoghe Philips dede int jaer 1496, den 14^{en} Meerte, als hier naervolcht : Wy Philips, eertshertoghe van Oostenryck, hertoge van Bourgoignen, enz., grave van Vlaendren, enz., heere van Dendremonde, ende van de lande van dien, zweeren ende geloven onsen lieden daer inne woonende te houden ende doen houdene wel, volcommelyck ende getrauwelyck alle haren privilegien, wettelicheden, vryheden, costuymen ende usagien die sy hier voortyts gehadt ende gebruyct hebben, inden tyden van saligher memorie myne heere den hertoghe Philips ende Kaerle, ende hueren voorsaten, heeren ende vrouwen der voorseide stede ende lande van Dendremonde zonder middele.

Om eenen poortere te makene.

Eerst, zoo neemt men den persoon oft de ghueue, die poortere worden wilt, zyn handen te gadere ende zegghen soe hier naervolcht, tweck den poorter oock naerseghen moet :

Ic sweere in uwen handen, als in handen van scepenen, te wesene goet ghetrauwe poorter deser stede van N., der Conelicke Ma^t. als heere der selver stede, goet ende getranwe te syne, de heylige kereke, weduwen ende weesen, ende de privilegien der zelve stede in rechte te houdene, scepenen deser stede jegenwoirdelick ende toecommende onderdanich te syne, ende indien ick yet wiste dat de zelve stede soude moghen bejoghene, dat ick scepenen tzelve te kennen gheven zal, ende conste ick tzelve niet adverteren, zoe zal dat my ten minsten hertelicken leedt wesen, ende ick zweere oock dese poorterie nyet tanveerden in fraude van den heere.

Ende tgone voorseid gedaen zynde, soe sal de ancommende poortere opsteken zyn twee vingheren ten hemelwaert ende zegghen :

Alle tgone dat ic hier vooren ghesekert hebbe, zweere ick te houden naer myn cracht ende macht, zoe moet my God helpen ende alle zyn heylighen.

Om te wette te gane up husen of zekers, of renten, of omme hof te makene.

Ampman : Ic salt u zegghen int verbeteren van scepenen sy uwen wille, enz.

Scepenen segghen : Amptman het dunet scepenen recht naerdien dat den tyt zoe verre gegaen is, dat ghy thof maken muecht ende de vierschare hannen zult van ons gheduchs heeren des Coninex wegghen, ende dat ghy sult verbieden, datter niemant en spreke by raet oft taelman, ofte zoe wie de contrarie dede dat waer de boete van outs gecostumeert ende voorts soe sullen partyen voorts heesch, eenderwerfven, anderwerf, derderwerf, ende ghebidden eenen yegelick recht ende wet te doene alzoe verre alst dese dachvaert aengaet.

Den ampman repeteert ut supra.

Scepenen. Alzoo dunet ons scepenen.

Ampman. Ghy heeren, ghy hebt gehoirt den heesch van N. zeght recht.

Scepenen. Wy hebben gehoirt den heesch van N., ende naerdien niemant en compt die hem wilt ghenonch doen van syne achterstellen ende wettelicke costen, soe wysen scepenen dit huus verwommen van zynen eersten dage.

Ampman vracht : Hoe hy schuldich is te verdaghene.

Scepenen. Dat ghy sult verdaghien van desen daghen ende eenen ghenachte tylycken voor den noene, daer zulen dach zetten u als heere ende scepene, in kennisse melckanderen ende alle der wettelicken dach hebbende mede ghenoucht scepenen.

Ampman, maenende alsboven, zeght oft ic thof wel ende wettelick gebannen.

Om t III^{de} default ende in cas van non comparitie, zoe wy sturen thuis ende erfve in handen van den rentier omme tzelve te gebruycken als zyn propre goet, behoudens yegelyck daer inne te vooren hebbende.

Om een huys oft erfve naer costnyme van N. tonterfven ende erven op de maringe van den amman.

Den ampman zeght : Myne heeren hier zyn N. ende N. die aen my verzoucken ontuyt ende onterft te zyne van zekeren huuse ghestaen enz. zeght wies my daer inne van doen staet N. over u ende uwe medegesellen, ic maens u.

Scepenen segghen : Ampman tduet scepenen recht naerdien datter es N. ende zyne huusvrantwe de welcke hemlieden begheeren tonterfven van een huus, enz., ghestaen, enz., dat ghy hemlieden zult gheven den alm inde handt, ende dat zy lieden tzelve huus ende erfve zullen opdraghen in uwen handen, als in sheeren handen, ende dat scoopers behoef oft scalengieres, ofte te wiens behouf dier schuldich is toe te commen metten rechte, met zuleken commere ende last alsser van outs tyde uynt den zelve huuse gegaen heeft, ende voorts op alle bespreken ende voorwaerden.

Als de opdracht ghedaen is zoo vraecht den Ampman scepenen of de opdracht zoe wel ende wettelick ghedaen is stede te houdene metten rechte.

Scepenen segghen : Scepenen kennen tzelve huus ende erfve opghedregghen te zyne als in sheeren handen ende tot behouve van den ghionen dier met rechte schuldich is toe te commen.

Dan vraecht den amptman watter meer al schuldich is te geschiedene, daerop scepenen zegghen.

Dat ghy hemlieden zult gheven den alm inde handt, ende dat zy lieden zullen vertyden alle trecht ende actie dat zy lieden hadden aen tzelve huus ende erfve tot behoufve van den coopere oft calengierder, ten ware dat zy lieden daertoe wederomme quamen by coope, by versterfte ofte anderssins duehdelick, ende op als gesproken voorwaerden.

D'ammen. Naerdien datter nu oock is N. die begheert tontfanghen alzulek huus ende erfve, enz., tzelve huus ende erfve staende in

mynen handen als sheeren handen, watter meer af schuldich is te gheschiedene, zeght recht, ic maens u.

Scepenen segghen : Ampman dat ghy den voornomden N. sult gheven den alm in de handt, ende dat ghy hem int zelve huus ende erfve zult verghiften ende ter erfven doen, omme van nu voortan tzelve huus ende erfve te gebruycken, noten ende ploten, berglien, dalen, vromen ende ontvromen, als zyuen anderen properen goede; behoudens altyts eenen yeghelyck recht dier van te vooren recht anne hadden, ende dat op alle besproken voorwaerden, indien my scepenen volgen.

D'ampman seght tot ten coopere oft die ter erfve comt.

Achtersvolghende den vomisse ende wysdomme van scepenen, soe eyst dat ic u int voornomde huus ende erfve verghifte, omme tzelve van nu voorts aen by u gebruyet, genot, geplot, gebercht, gedaelt, gevroempt ende ontvroempt te wordene, als dyne andere propre goeddinghen; behoudens altyts eenyeghelick recht dier van te vooren recht anne hadden, ende dat oock op alle besproken voorwaerden.

D'amman vraecht aen Scepenen.

Scepenen oft myne heeren, ic vraghe Ulieden oft de voornomde N. int voorseide huus ende erfve soe wel ende wettelic gheerft is, als dattet schuldich is stede te hondene, metten rechte.

Scepenen segghen : Scepenen verclaren dat zy kennen den voornomden N. zoe wel ende wettelick int voornomde huus ende erfve ghehuust ende gheerft te zyne, naer costume deser stede, dattet schuldich is stede te grypen.

D'amman seght totten coopere.

Vaerter wel met, oft proficiat.

Om eene rente te bezettene op een huys ende erfve.

Up de maninghe van Ampman segghen scepenen, ampman naerdien dat hier es N. die begheert te bezetten XX s. tsjaers up zyn huus ende erfve, staende N. tot behouf van N., het dmeckt scepenen recht, dat ghy den vercoopere zult gheven den alm inde handt, ende dat hy dien opdraghten sal in uwen handen als in sheeren handen, omme daerop te bezettene XX s. gr. tot proffyte van N., omme danof te makene behoirlicke brieven ter bewaringhe van partyen van scepenen.

Up de maninghe van den ampman als de opdracht ghedaen is, scepenen zeggghen : Ampman, scepenen kennen de opdracht wel ende behoirlick ghedaen te zyne naer costynne deser stede.

Eedt de Calumnia in forma.

Hier betuyghe ende zweer ic op den eedt by my jeghenwoordelyck ghedaen, dat ick in dese myne saecke die ick alhier als heesschere jeghens tel sustinere ende vervolghen, inde gherechticheyt hope en meene goede cause te hebbene dat ic tgone by mynder wederpartye geallegiert, zoe verre dat warachtich is: gheenssins en sal ontkenen ofte loochenen, oock dat ic inder zelve gheenssins en sal useren van eenighen beleede van valsche ofte indirecte preuve.

Dat ic egheenderande dilay versoucken nemen ofte doen begheeren en sal in fraude van mynder voornomde partye, omme de zelve dese myne sake by dien middele te doen retarderen, ende ten laetsten dat ick omme de zelve noynt niemant yet beloofd ofte toegeseyt en hebbe, noch oock beloven oft toeseegghen en sal, dan den ghuenen die tzelve naer rechte toegelaten ofte gheadmitteert is, als mynen procureur oft diergelicke, alzoe moet my God helpen ende alle zyn heyligen.

Adde. Dat men gheen delay souken en sal omme de zake te retarderen: hec omnia habentur in L. becuu. C de jur. calump.

Eedt van den daghere.

Ic zweere te zyne goet ende getrauwe der Co. Ma^t, ende myne heeren burgmeestere ende scepenen deser stede, alle daghinghen ende andere bootscepen, soe wel ten versoucke van partyen als by laste van myne voornomde heeren burgmeester ende scepenen, wel ende ghetrauwelick te vulcommen, ende warachtich rapport te doene, niet meer te nemen van partyen dan mynen behoorlicken sallaris, tsecret dat te mynder kennisse comen sal niet te reveleren, ende voort alles te doene dat een goet ende ghetrauwe daghere ende dienaer gehouden is te doene; soe moet my God helpen, ende alle zyne heylighen.

Eedt van den clercq van der greffie.

Ic zweere goet ende ghetrauwe te zyne der Co. Ma^t, myne heeren burgemeester ende scepenen deser stede te draghen alle reverentie ende gehoorsaemheit, tsecret twelck tmynder kennisse comen sal, soo int seryven als anderssins, niet te reveleren, ende voorts te doen al tguene dat goede ende ghetrauwe clereken gehouden zyn te doene, zoe moet, enz.

Eedt van den deken van de Halle.

Ic zweere goet ende ghetrauwe deken van de Halle te wesen, de heylighe kereke helpen beschermen, der Co Ma^t, onsen gheduchten heere ende prince, goet ende ghetrauwe te wesen, ghelicke ghetrauwicheyt ende gehoorsaemheyt te draghen myne heeren burgemeester ende scepenen deser stede, de ordonnantien ende statuten van de Halle ende waerderinge thouden ende doen onderhouden, gheene convocatie ofte vergaderinghe van de ghemeente te doene, sonder auctoriteyt ende consent van myne voornomde heeren burgemeester ende scepenen : maer soe wanneer yemant van hemlieden clachtich viele, oft hy deken bevonden niet up tfaet van de zelve ghemeente behoiren gheremediert te worden, dat hy zulex te kennen sal gheven ande voornomde burghemeestere ende scepenen, tsecret van de ghezwoorene niet te reveleren, niet te composeren van eenigherande saken, daer de Ma^t ofte zyne officier inne gherecht zyn, ende voorts al te doene dat een goet ende getrauwe deken schuldich is te doene, alzoe, enz.

Eedt van de ghezwoorene van de laken Halle.

Desen eedt conforme den voorgaenden, mutatis mutandis et addendo, hemlieden dekens onderdanich te syne, ende fluerlieder manisse goet vonnisse te gheven, enz.

Den eedt van de ander dekens ende ghezwoorene van de ambachten es conforme den bovensereven.

Maninghe hoe men doen sal in eenen voetval ofte soeninck van eenen dootslach.

Den bailluy beghint als den voetval gedaen is : siet ghy heeren, die mannen syt myns gheduchs heeren der Co. Ma^t, van zynen huuse ende leenhove van N, zeght oft ghy kendt dit soeninck soe wel ende wettelyck ghedaen vooren ghesoent ende naergheenst dat schuldich is goet ghestantich pays ende soeninck te syne ende blyvene nu ende ten eeuwighen daghe, zechter recht al N. over N. ende myns gheduchs heeren mannen ic maens u.

De mannen. Bailluy ic salder toeseegghen in het verbeteren van myns heeren mannen, tzy alzoowen willen.

De bailluy. Tes wel mynen wille.

De mannen. Bailluy myns gheduchs heeren, mannen doen my seg-

ghen ende wysen over recht, dat sy dit soeninck kennen zoo wel ende zoe wettelick ghedaen vooren ghesoent ende naergherust, dat schuldich es goet gestantich pays ende soeninck te zyne ende blyvene, nu ende ten eenwighen daghe, opdat myns heeren mannen alzoefolghen.

De bailluy. Alzoefolghende ghy heeren die mannen zyt, wat isser voorts meer toe te zegghene, seglit recht over u, etc.

De mannen. Bailluy, ic salder toezegghen in tverbeteren van myns heeren mannen tzy alzoefuwen wille.

De bailluy. Tes wel mynen wille.

De mannen. Bailluy myns gheduchs heeren, de mannen doen my segghen en wysen over recht dat partye aen beede zyden zullen huer hant slaen ande roede, ende sullen zekeren ende beloven by huerliedertrouwe by haer mannen waerheit by den doopsel dat sy ter vuntentoufanghen hebben, goet ghestantich pays ende soeninck te houdene ende tonderhoudene nu ende ten eenwighen daghe, daer jegens elckanderen niet te mesdoene noch te laten mesdoene in woorden, in wercken, noch in eenigher leyden manieren, soe wie ter contrarien dade, dat ware up verbuerte van lyfve ende goet up soeninck brake, op dat myns gheduchs heeren mannen alzoefolghen.

De bailluy. Alzoefolghende ghy heeren die mannen zyt. In alder manieren zoo myns gheduchs heeren mannen gheordonneert hebben zoe zullen partyen over beede zyden hantslaen ande roede ende zegghen naer my : Ick zweere zekere ende belove by myne kerstelycke trouwe by mynder mannen waerheit, by den doopsele dat ick ter vuntentoufanghen hebbe, goet ghestantich pays ende soeninck te houdene ende onderhouden, nu ende ten eenwighen daghe daer jeghens elckanderen niet te mesdoene, noch te laten mesdoene in woorden, wercken, noch in eenigher leyden manieren, soe wie ter contrarien doet, dat waere op verbuerte van lyfve ende goede, siet ghy heeren die mannen zyt oft partien aen beede syden, zoo wel ende wettelick verzekert hebben in myne handen als in sheeren handen, dat schuldich is goet gestantich pays ende soeninck te blyvene ende goeste te houdene.

De Bailluy. Wat isser voorts meer toe te zegghene, seglit recht.

De mannen. Ick salder, etc.

De bailluy. Tes myne wille.

De mannen. Bailluy myns gheduchs heeren mannen doen zegghen en wysen over recht dat partyen aen beede zyden zullen opsteken elck twee vingheren ten hemele, ende zweeren al tguendt zy vooren ghezekert hebben ende beloofte naer haer macht t'houdene ende on-

derhoudene by huer kerstelycken trouwe, by haer manne waerheyt, by den doopsel dat sy ter vnten ontfanghen hebben, zoe moetsse God helpen ende al zyn helighen, up dat myns heeren mannen alzo volghen.

De bailluy. Alzo volghende ghy heeren die mannen zyt.

De bailluy. In alder manieren zoo myns gheduchs heeren mannen gheordonneert hebben, soe steect up elck twee vingheren ten hemele ende seght met my : ic sweere al tgnendt dat ick vooren ghezekert hebbe, thoudene ende onderhoudene naer myn macht, naer myn cracht, by myne manne waerheit, by myn kerstelicke trouwe, by den doopsele dat ic ter vnten ontfanen hebbe, zoe moet my God helpen ende alle zyn heilighen. Siet ghy heeren die mannen zyt, oft partyen aen beede zyden, zoo wel ghesworen ende ghesekert hebben in myne handen als in sheeren handen, daernaer liefvelyck ten heiligen gesworen tzelve te houdene ende onderhoudene, seghter recht af N. over N. ende myns gheduchs heeren mannen, ic maens n.

De mannen. Bailluy de mannen doen my segghen ende wysen over recht, dat zy kennen dat partyen over beede syden, zoo wel ende zoo wettelyck ghezekert hebben in uwen handen als in sheeren handen, daer naer liefvelyck ten heylighen gheswooren tzelfde thoudene ende onderhoudene, op dat myns heeren mannen, alzo volghen.

De bailluy. Alzo volghende ghy mannen die heeren zyt : wat esser voorts meer toe te gheschiene zeght recht.

De mannen. Ic salder toeseegghen in tverbeteren van myns heeren mannen, tzy alzo uwen wille.

De bailluy. Tes wel mynen wille.

De mannen. Bailluy myns gheduchs heeren mannen doen my segghen ende wysen over recht, dat ghy dit soeniuck zult bannen over levende, over doode, over gheboorne, over onghеboorne, over bejaerde, over onbejaerde, over nuytlantsche, over inlantsche, over al diet soude moghen aeneleven, over berch, over dal, over lant, over zee ende over zant, alzo verre als wint wayen mach, alzo verre als reghen sprayen mach, soe verre als sonne den dach beschynen mach, alzo verre als tgras myter aerden spruyten mach, op dat myns gheduchs heeren mannen alzo volghen.

De bailluy. Alzo in alder manieren zoe myns gheduchs heeren mannen gheordonneert hebben, soe eyst dat ick dat soeniuck banne over levende ende over doode, over geboorene, over ongebooren, over bejaerde, over onbejaerde, over nuytlantsche, over inlantsche, over alle diet zonde moghen aeneleven, over berch, over dal, over

lant, over zee, over sant, alzoë verre als wint wayen mach, zoë verre als reghen sprayen mach, zoë verre als somme den dach beschynen mach, alzoë verre als tgras unyter aerden spruyten mach; siet ghy heeren die mannen zyt, seght oft ghy kennt dat soenick zoë wel ende soë wettelyck gebannen, vooren ghesoent ende naergheest; item over beede syden hant ande roede gheslegghen, tzelfde gesekert, daernaer gheswooren tsoenick gebannen ende al ghedaen datter schuldich is toe te gheschiene, dat tzelve schuldich is goet gestantich pays ende soenick te zyne ende blyvene nu ende ten eenwighen daghe, ende dat tzelve schuldich is, goeste te houdene, seghter recht al N. over N. ende myns gheduchs heeren. Ick maens u.

De mannen. Bailluy myns gheduchs heeren, mannen doen my segghen ende wysen over recht kennende dit zoenick, zoë wel ende zoë wettelick ghedaen, vooren gesoent ende naergheest tsoenick ghebannen ende al ghedaen datter schuldich is toe te gheschiene, dat tzelve schuldich is goet gestantich pays ende soenick te zyne te blyvene, nu ende ten eenwighen daghe ende dat tzelve schuldich is goeste te houdene, op dat myns gheduchs heeren mannen alzoë volghen.

De bailluy. Alzoë volghens ghy heeren die mannen zyt; elcke een wachte hem wel van mesdoene up de verbuerte van lyfve ende van goede, ende ghedinet somtyts wel wat hy gelooft heeft, het is een groote eere, lyf ende goet, *sed melius perdere et relinquere omnia quam animam.*

Sommatie.

Te sommeren N. dat hy comme behoirlicke rekeningh doen mitgaders vulcommelyck bewys, uplegh ende reliqua van de handelinghe ende administratie by hem gehadt ende ghenomen van huere goedingen op peyne van indaghinghe diemen tzyne laste doen sal in vier scharen van scepenen, enz.

Consent van scepenen omme den voochden hen weesen goet te vercoopen.

Up trapport voor ons, ons scepenen van N. ghedaen by N., ende N., als voochden van weesen tel, te kennen ghevende, dat sy ten meesten oirboire ende profflyte van de zelve weesen, in meeninghe syn te vereopen een zeker leen ligghende binnen tel prochie, die heelt van vyf vaetse oft daerontrent, soë ist dat wy scepenen boven ghenoomt den zelve voochden consenteren ter deser warf, om beter

ghedaen dan ghelaten de voorseiden heelft van N. te moghen vercoopen by decreete, den meesten daerom biedende de naeste tzyne; behandens dat de voornomde voochden de penninghen van den zelve leene commende, terstont ende sonder vertreck gehouden syn temployeren in renten, ten profflyte van de zelve weesen. Actum, present. enz.

Gheleede by den Souverain van Vlaendren gegeven te sorteren binnen der stede van N.

Anno LXVIII is by myne heeren van den rade in Vlaendren gewesen te sorteren een gheleede dat Ferdinandus de la Bare, souverain van Vlaendren gegeven heeft den persoon van Gillis van Haulte, midts zekere van twee hondert carolus guldenen, sconinex ons gheduechs heeren profflicte ende hem te slakene van vaughenisse, nietjeghenstaende diversche redenen van opposition by myne heeren den bailliu ende scepenen van Dendremonde ghedaen, welken gheleede gebuert is ter causen van een leelyk homicide, binnen ende onder de poort van Dendremonde gheperpetreert, in den persoon van N.... wesende enz.

Hoofvonnese t'Andwerpen.

Een man vermach zyn huns ende erfve te vercoopen, tzy dat conquest is van zynent weghe alleene oft van syns wyfs weghe alleene, al ist tzelve oock ghemaect lanextlevende geheel gebruyekens, zonder consent van zynen wyfve, als wesende have ende catheil, zonder eenighe exceptie, als hier wesende te Dendremonde generale costume.

N. gecontumaceerde verwerrere is naer t verclaers van eede ghedaen by N. heesschere, volghende zyne kennisse, ghecondempneert te betalen N. heesschere de somme van N. over N. binnen N. eertscommende, up heerlicke executie, mitgaders van costen N. Actum int scependom. enz. den....

Suyvant les lettres de placart de l'empereur nostre Sire du VIIe jour d'Octobre 1546, pour mettre pied et ordre es mises de justice ou bailly de Tenremonde, aprez esté veuz plusieurs anciens comptes, a este advisé et conclud que les dicts mises payeront tant que aultrement en sera ordonné en la manière que s'ensuyt :

1. Et premiers au bailly et lieutenant, pour ses vacations hors des ville et eschevinaige en recollement des informations aprez les prin-

ses, pour assener jugement ou autrement, aura le dict bailly XXIII pattars, et son lieutenant XVI pattars par jour.

2. Quant aux tesmoins ouy sur les lieux de leur résidence, nihil.

3. Comme aussy ne se payera aucune chose pour par les justices envoyer l'une à l'autre, informations ou dictimus des malfacteurs par eux détemiz, ains le feront comme le passé réciproquement pour le bien et advancement de justice, sans salaire, bien quant les escriptures seront grandes, se pourra donner et payer quelque vin au clereq, afin de meilleure expédition.

4. Aux eschevins, hommes de liefz et greffier, en moindre nombre, que faire se poeult pour vacations hors comme dessus, chascun par jour douze pattars, sans outre ce riens baillier audiet greffier pour escripture; et pour quelconques vacations en lieu de résidence, néant.

5. Aux sergeans pour le semblable chascun jour six pattars.

6. Pour saillaire d'une information préparatoire avant prise hors la dicte ville et eschevinaige pour delictz, dont mort se ensuyvera douze pattars, et pour autres delicts dont sera moindre punition criminele et non autrement six pattars.

7. Pour prises crimineles faictes par qui que soit hors la ville et eschevinaige, assavoir de ceulx qui seront condempnez à mort trente pattars, et pour autres pugniz de moindre punition criminele 24 pattars.

8. Au chepier par jour ung pattart.

Touchant l'officier criminel.

9. Au l'officier criminel suyvant le placeardt, aura pour chascune journée de torture sur une personne, soit qu'il mecte plusieurs ou que une fois à torture en ung jour trente pattars; et s'il torture plus d'une personne en ung jour aura autant de 50 pattars.

10. Pour les journées et vacations dudiet officier criminel, quand il yra faire aucunes tortures ou exécutions par jour quinze pattars.

11. A luy pour quelconques exécutions de mort, et faire tout ce que dépend de la sentence suyvant lediet placeardt cent soulz de deux gros.

12. Pour toutes autres exécutions crimineles, et tout ce qui en dépend d'une sentence, ou mort ne ensuyvra, quarante pattars, sans pouvoir prendre autre salaire que dessus, pour l'exécution d'une sentence sur une personne, nonobstant la diversité et pluralité d'exploix.

13. Mais aussy sera livré audiet officier criminel ruebbes, estacques,

chaines, bois et aultres choses qu'il conviendra pour l'exécution desdictes sentences, sans ses despens.

14. Au confesseur dix pattars.

15. Pour les despens de bouche du confesseur et quelque vin, si le cas y eschiet pour le pacient luyet pattars.

16. Pour le disner de la loy au jour d'une sentence de dernier supplice, et non aultrement, cinquante pattars.

17. Pour les despens de overmeyerins et mayeurs du pays et terroir de Tenremonde, quant mort s'en ensuyt, vingt pattars.

18. Pour rues, estacques et cordes, dont ce se passe parcydevant 20 et 24 solz, selon la valeur, semblablement pour bois, estrains, chaines, poudre et aultres choses, pour accomplissement de la justice, aussy pour le menage seu passera à l'advenir, selon le bailly affirmera avoir fait et desboursé, saulve que on ne excéderoit la raison, et se réduira comme sera trouvé appartenir.

19. Au charton pour mener ung pacient à la justice, 10 pattars.

20. Pour eschauer ung corps mort à la charge de l'Empereur, nihil.

21. Au messagier pour aller quérir l'officier criminel à Gand, s'il ne convient par quelque occasion se journer plus d'ung jour, six pattars.

22. A ung messagier par jour pour le fait de la justice, six pattars.

25. A ung procureur ou advocaet pour plaidoyr la cause d'ung pacient en vierschare, si les cas eschiet qu'il demande et doibve avoir procureur, quant seront calengiez, de mort et que mort s'en ensuyvera ou seront aultrement pugniz criminelement, douze pattars.

24. Pour mener ung malefacteur d'ung lieu à l'aultre, sur lieu de la résidence, nihil.

25. Pour consultations des hommes de fiez et eschevins pour asser sentence, nihil. Pour mettre en chef ung prisonnier et le déferer, nihil.

Ainsy fait, conclud et advisé au grand bureau de la chambre des comptes, à Lille, le 22e d'Octobre XVe quarante nocuf, et soulbz signé, Wedelin.

Hoe groot ende breet alle wegghen zijn moeten : metten metin van schaillewerck, metserie ende lantmate.

Eenen heerwech ofte groote banen ende wegghen, breet tweemael 24 voeten ofte 42.

Eenen halven heerwech — 21 voeten. Een dorpstraete — 20 voeten. Een ghemeen gebuerstrate — 44 voeten. Een dreve, met eenen hoywaghen — 40 voeten. Een dreve met een plouch, thien voeten. Een canter gat, alsooren — 40 voeten. Een dreve, met een eeghde — 40 voeten. Eenen wech, met een gesadelt peert — 7 voeten. Eenen molen wech te peerde — 7 voeten. Eenen water wech met twee kannen — 7 voeten. Eenen molen wech van d'een dorp in dandere — 5 voeten. Eenen hofgracht — vyf voeten. Een laghe verheften — 5 voeten. Eenen leeweel van beesten ofte coyen, — 5 voeten. Een coe dreve — 5 voeten. Eenen stroyen lueseloop — 15 duymen. Eenen tichelen euseloop — 7 duymen. Eenen borreganck ten dorpe — vier voeten.

Van Schaellien Werck.

Het dient ghenoteert, dat men alle schaellien werck ofte metserye, is metende 20 voeten inde roede oft 40 voeten int quarré, ofte ten ware datter andere conditien besproken zyn; eerst voor floquet anden muer van haeren wercke, eenen voet en half.

Voor teleen loket, eenen voet. Voor groote branwetten — 5 voeten. Voor teleene — dry voeten. Voor de haken int daek — 5 voeten. Voor densie te sluyten — 4 voet. Aenden voet van den doppelwerck — 4 voet. Voor de gote op elke zyde — 4 voeten. Voor de lippen oft cleene goetkens — 5 voeten. De groote dobbel — 6 voeten. Up elke zyde van den wercke, om het sluyten — 4 voeten en half. Alle domtorrekens ofte rontwerck, clockwys, peerwys, appelwys, daer wort vooren gherekent van twee roeden, dry ofte voor twee voeten, dry voeten.

Van Metserye.

Voor elk morsier gat — 5 voeten. Voor een not — 5 voeten.

Voor de ronde dueren oft dobbel poorten, die schauwen worden gemeten al of zy vol waren van schanbalek opwaerts alzoec oock doen de kelders van den boghe, de hovens worden gemeten int viercant.

Voor drye roeden paneerssels, rekent men twee roeden muerwerck. Voor rontwerck van twee roeden, dry roeden streeckmuers; voor elcken balck not — 5 voeten.

Voor een cleen not — 2 voeten. De waterlysten worden ghemeten voor dobbel.

Den lueswerck, daer duere ofte veynsteren inne zyn, dat rekent men heel ofte geheel vol, waer vooren tsetten van de witte steenen, wort gheheescht, zes grooten van de roeden van tmeten.

Lantmate.

Binnen den lande van Dendremonde maken de 400 roeyen een bunder : elcke roede, 21 voeten; lant int viercante 441; elcken voet elf duymen ofte 20000 voeten in een millioen.

Drye gemeten int lant van Waes is een bunder, VIII vaetsaen in desen monterende es een bunder. Vier daelwant in tzelve is een bunder.

Ykinghe van de coorematen, evenmaten, calck kerre ende smede coolmate.

De groote roggemate hant XIX stoop. Teoorevat hant 19 potten. Thalf coorevat hant 9 potten, een pinte. Tvierlinek 4 potten pinte en half pinte; thalf vierlinek twee potten, een half pinte ende een half pinte half 0000, de heelft hieraf eenen pot een half pinte 0000 ende noch 00. Hieraf de heelft een pinte ende noch 000. Groote evenmate hant 21 stoop en half, thevenvat 10 stoop $\frac{1}{4}$ een pinte, $\frac{1}{2}$ vat 10 potten een pinte ende een half pinte, tvierendeel 5 potten $\frac{1}{2}$ pinte ende noch 0000; thalf vierlinek twee potten een pinte een half pinte half ende 00.

De calckerre hout 6 vaten coorens, de coolmate van de smeden 21 stoop ende een pinte.

Ordonnantie van de deurwaerders int exerceren van huerlieder sallaris.

(29 9bre 58.)

Hof willende hier inne voorsien, heelft geordonneert ende ordonneert by desen de voornomde deurwaerders ende elck byzondere hemlieden te houden ende gaen resideren in syne ghecoördineerde plaetse, up peyne inde ordonnancie begrepen ende partyen aldaer ende ontrent geseten (volghende huerlieder eedt) wel ende getranweyck te dienen met diligentie dies verzocht synde, int legghen ter executie van alle commissien van den hove op de sallaris ghecostumeert, ende om dat de zelve residentie te bet ende gewilligher onderhouden ende in als geachtervolcht zonde worden. Interdicceert ende verbiet tzelve hof alle deurwaerders van desen hove, legghende nu voortan eenighe commissien ter executie ten verzoncke ende begheerte van partyen bnyten den plaetsen van haerlieder residentie, eenighen meerderen ofte breederen sallaris ter causen van dien te nemen, dan de deurwaerder van de naester residentie soude behooren ende ver-

moghen te nemen, doende de zelve exploieten op peme van suspensie ende arbitraire correctie, ter discretie van den hove.

Certificatie.

Allen den ghonen, etc., myte dien dat men behoirt ende van rechtsweghen schuldich is te certiffierene alle warachtighe saken, sonderlinghe dies versocht zynde, soe ist dat wy certiffieren eenen yeghelic voor warachtich dat up den dach van hedent date deser voor ons quamen ende compareerden in propren persooene N. N., lieden van tranwen eeren ende gheloove wesende onse inwoonende poorters, de weleke hooghgelick gestaelt ende ten helighen alzoot behoorde affirmeerden ende verclaersden by eede, dat naer de aliance by hemlieden gehadt met eenen N., die ter weerelt overleden es, binnen dese stede in haerlieder gebuerte, te wetene op N. gewoont hebende, ende dat hy was de sone van N., oock dat zy wel weten, dat den voornomben overledene N. heeft eenen broeder genaempt N., zyne naeste ende apparentste hoir omme succederen in zyn achtergelaten goet; van weleken verclaersen, wy den voornomde N., oock myt name van zyne zustere, volgende zyn versonek verleenden dese presente lettren van certifficatie, omme hem daermede te behelpene, zoe hy in rade bevinden sal.

Wettelycke salarissen van de naervolgende zaken.

Van een onterlven.

Schepenen van elcken persooene gaende myt erlven	2 gr.
Item van gheene poorters zynde	2 s. gr.
Den ampman van elcken	2 gr.
Den greffier	6 gr.
Ende als de vercoopers handt an de roede honden. N.	
Ende alst gheen poorters en zyn	2 s. 4 gr.

Van een poorter tontfaene.

Scepenen	2 s. gr.
Den greffier	2 gr.

Van vierschaere te bannen.

Scepenen	10 gr.
Ampman	5 gr.
Den clereq	12 gr.
Elcke daghinghe	4 gr.

Procuratie metten segel daeran hangende cost.

Scepenen	6 gr.
Den greffier	6 gr.
Ongesegelt	4 gr.

Procuratie speciale ende padvorable. (?)

Scepenen	12 gr.
Greffier	12 gr.

Van bezette renten.

Scepenen	8 gr.
Ampman	8 gr.
Greffier	8 gr.

Van een kennisse.

Scepenen	4 gr.
Greffier	12 gr.

Van een ombezette rente.

Scepenen	4 gr.
Greffier	12 gr.

Van eenen zekere reele.

Scepenen	8 gr.
Ampman	8 gr.
Greffier	8 gr.

Van een voochdye.

Scepenen	12 gr.
Ampman	12 gr.
Greffier	4 gr.
Bode	4 gr.

Houwelycke voorwaerde.

Scepenen	8 gr.
Greffier	acht gr.

Van eene rekeninghe.

Scepenen	12 gr.
Ampman	6 gr.
Greffier	6 gr.
Bode	4 gr.

Van eene veue de lieu oft visitatie.

Seepenen	8 gr.
Ampman	8 gr.
Greffier	8 gr.
Bode	4 gr.

Van een pandinghe.

Seepenen	8 gr.
Ampman	10 gr.

Van eenen waterbrief.

Seepenen	8 gr.
Den clereq	6 gr.

Van extraordinaire ghetuygen behoort t'hebbene.

Seepenen elck	6 gr.
---------------	-------

Een pene.

Seepenen	4 gr.
Greffier	2 gr.

Eenen transport van een bezette rente.

Seepenen	12 gr.
Greffier	12 gr.

Hofslytinghe.

Voor seepenen	4 gr.
---------------	-------

Laetlevende.

Seepenen	8 gr.
Greffier	8 gr.
Ampman	8 gr.

Een rekeninghe van voochdye van ele jaer.

Seepenen	12 gr.
Ampman	8 gr.
Greffier	6 gr.
Bode	4 gr.

Lettren requisitoire in forma, die mon noempt executoriale.

Wy Burghemeester ende Scepenen der stede van N., doen te wetene allen lieden ende certillieren voor warachtich, dat de sentencie daer duere dese onse lettren gesteken ende ghetransfixeert zyn, goet ende van weerden es als voor ons geleden ende gepasseert in crachte van gewysde, overzulex ligghende in prompte executie. Mits welcken wy in favoreure van justicien, verzoucken aen alle bailliuis, meyers, ampmans, schautheeten, justiciers, officiers ende wethouders, haerlieder stedehouders, sergeant, dienaers ende elcken sonderlinghe hierop verzocht, dat zy van den inhouden van der selver sententie met allen costen daer aene elevende, d'executie, vulcomminghe van betalinghe ende verghelt, doen geschieden, tzy by apprehentie van des ghecondempneerden persoon ofte handsladinghe van huere goedingen, daer allomme ende soot behoort met corter expeditien. Ghegeven te N., onder den zeghel van zaken, den....

Beslotene lettren van sommatie up diensten.

Lieve ende beminde vrient, wy ghebieden ons tuwaerts, u by deser jegenwoirdigher insinuerende ten verzoncke van N., procureur ende practisien voor ons postulerende up N. daer eerstecommende, ten fyne ghy oft yemant unten name van u alsdan overnemen muecht, zulleke diensten ende sallarissen als de selve procureur u voor ons ghedaen heeft, ofte by gebreke van dien zullen de zelve by ons tuwen laste ende tsynen proflyte getauxeert ende ghegroot worden, naer de behoorte.

Lieve ende beminde vrient, God zy met u; te Dendremonde den N. Subscriptie : Scepenen van der stede van N. de wel uwe.

Lettren requisitoire in forma.

Weerde wyse ende voorsienighe heeren, wy gebieden ons jonstelick tuwaerts, uuyte dien dat voor ons proces ende ghedinghe is onghe-decideert, tusschen N. heesschere, ter eender zyde, ende N. verwe-rere, ter andere, daer inne zoo verre geprocedeert es, dat de voor-nomde partyen gewyst ende gheadmitteert zyn, ter verificatie van de faieten ende vermeten in huerlieder scrifturen begrepen, ende want de voornomden heesschere van noode es te doen beleedene eenighe oirconden, residerende onder ulieder jurisdictie, soe seryven wy

jegenwoirdelick an ulieden, biddende ende begheerende dat ulieden believe in faveure van justicien, voor ulieden te ontbiedene, hoorene ende examinerene alzuleke oirconden, ende dat op zulcken intendit ofte interrogatoire als ulieden te dien fyne in handen gegeven sal werden, als van sheeschers weghen ulieden gheadministreert zullen wesen, ende dat op sulcke artielen, als wy ulieden hier inne besloten zonden, doende redigieren de zelve huerlieder depositien by goeden verclaerse in geschrifte de zelve ons besloten overzendende zoot behoirt, omme die by ons ghesien, int voorseide proces gevought te wordene, ende den heesschere te valideren, zoo recht ende redene ghedraghen zullen; weerde wyse ende zeer voorsienighe de heere God zy met Ulieden, te....

Lettren ofte missive van oirconden alhier gehoort.

Wyse ende voorsienighe heeren, wy ghebieden ons jonstelicken thuwaerts, ulieden believe te wetene dat wy hier inne gestoten senden d'enqueste ende oircondschip by ons gehoirt, ten verzoucke van N. heesschere, ende N. verwerere, omme de zelve by Ulieden ghesien, in de zake van de zelve partyen gevought te wordene, ende den heesschere te validerene, zoo recht ende redene ghedraghen sullen; tweleke wy gheerne in faveure van justicien ghedaen hebben, dat kenne God die ulieden weerde wyse ende voorsienighe spare in zalicheden. Te N., de al wel uwe, etc.

Missive die men gewoonlyc es te expedierene van de poorters deser stede an den tollnaer t'Antwerpen, omme huerlieder goet ongemolesteert ende sonder tol te ghevene, te latene passerene.

Lieve ende beminde vriendt, wy ghebieden ons tot u, ende certifieren voor warachtich dat N., onse poorters ende inwoenende hedent voor ons comparerende verclaerst ende by huerlieder eeden gheaffirmeert hebben, te wetene : de zelve N. de 70 sacken ende de N. de 40 sacken lynsaets gheladen int schip van N. hemlieden propre toebehooren onverlooft ende onvercocht zyn. Lieve ende beminde vriendt, God zy met U. Te N. etc.

Opene lettren requisitoire, om oirconden te doen hoorene.

Allen den ghuenen, etc. doen te wettene, nuyte dien dat zeker

proces voor ons hanghende es in vierscharen tusschen N., heesschere ter eendere, ende N, verwerere, ter andere, daer inne zoo verre gheprocedeert es dat de zelve verwerere ghewyst ende gheadmitteert es, ter veriflicatiën van zyne faicten ende want den zelve verwerere omme de voornomde syne faicten te veriflicierene van noode es te procederene ende beleedene diverse oirconden, woonende in diverse plaetsen ende jurisdictien, soe sryven wy jegenwoirdelyck aen eenen yegelyck hierop versocht : biddende ende begheerende, dat Ulieden believe in lavenre van justicien ende ten verzoncke van de voornomden verwerere voor nlieden te ontbieden, hoorende en texaminerene by eede up de scrifturen faicten ende interrogatiën, die hy ulieden overgeven sal, zuleke oirconden als hy ulieden in meeninghe es te dennomerene ende presenterene, ende ons huerliedder verelaers ende depositie in geschrifte, mitgaeders de voornomde artielen ende interrogatoiren over te sendene gesloten alzoot behoirt; al ten redelicken coste van den voornomden verwerere; ende sult ons daer inne lief doen. Gegeven onder den zeghel van saken der voorseide stede van N. etc.

Lettren op dat men yemant in de belle doet, ende in regimente van voochdien stelt.

Wy, etc. doen te wetene allen lieden, dat hedent date deser N., ter relatie van A. zyne geselnde B. zyne vadere C. D. vrienden ende maghen van den zelve N. om zyn prodignel leven ende sober regiment, by ons ghedaen ende gestelt es in regimente van voochdien, ende ter waerschwinghe van elcken, de belle over hem gedaen huyden ter plaetsen ghecostumeert ten fyne dat hem niemant hooghene en geloove dan tot vyf grooten eens, op peyne tzelve tiebbene aen hem zelve, ende es voocht vanden zelve N. gestelt ende gemaect de voornomden zyne gheselnde, ende toesiendere ghecommitteert den voornomden zynen vadere. Gegeven, etc. den.... *In margine.* Sallaris van dese 14 gr.

Acte van dat yemandt uuter belle gedaen wert.

Scepenen van N. als oppervoochden van allen overjareghen gebelde ende andere weesen der zelve stede, naer de bede ende versouck themlieden waerts ghedaen by N., de welke hier te vooren by huerliedder voorsaten ter relatie ende begheerte van zyne vrienden ende maechden in voochdien gestelt ende de belle over hem doen draghen ende huyden was, jonevrau N. alsnu voorseide N. wettelicke

geselmede in dit met hem gevoucht, omme hem (als in goeder meeninge wesende zyn quaet regiment, ende jonghe verdoode gheselschap te laten ende hem totter hanteringhe van zynen ambachte van N. ofte andere negociatie, omme brootwimminghe thebbene te stellene ende vonghene) ghedaen ende ghestelt te wordene myter zelve belle ende regimente van voechdien hebben inde qualiteyt alsboven (hier op gehadt hebbende t'rapport ende accord van B. tzelfs N. voocht, mitgaeders oock van C. zynen vadere ende D. zynen zwaghene) geconsenteert ende consenteren by desen den voorseiden N. voortaan te syne uter voorscreven voechdie ende belle, ende volgende dien hem ende zyn goet midts zyne toecommende neersticheyt ende brootwimminghe te regierene ende beleedene, alzoe hy hem zelve diecht eere ende proffyt doen wille. Actum, etc.

Pandinghe op huusen.

Ten vervolghen van N. over A. was wettelick ghepant een huus ende stede, metten lochtinck, stallen, achterhuus, ende zynen anderen toebehoorten, staende inde, etc. toebehoorende B., totter somme van etc. van achterstellen van renten, ende boven dien de costen van deser, ter goeder rekeninghe ende lossinghe.

Eyghendom van huusen, twelcke men stelt op de marge van de pandinghe.

Achtervolghende der voorscreven pandinghe, was thus daer inne ghenoomt, wettelyck geeygendomt, present als mannen N. ende scepenen N. N. Actum, etc.

Pandinghe op catheil.

Ten vervolghen van A., waren wettelyck gepant alle de catheilen rustende binnen dese stede ende den scependomme van N. toebehoorende tel totter somme van etc.

Pandelyck besocht ende niet ghevonden.

Ten vervolghen van tel waren de ampmen ende twee scepenen van der Kuere in Ghendt ten huuse van tel, omme den zelve te pandene voor de somme van N. ende midts dat zy den zelve niet pandelyck en vonden, zoo was hieraf geconsenteert acte, te wetene dese presente. Actum etc.

Missive omme te beschryven scepenen ter collatie.

Edele, etc. unyte dien dat scepenen omme de affairen van de Ma^t van den Coninck, onsen harden gheduchten souverainen heere ende prince, ons van noode es te convocquierene de voorgaende wetten ende notablen deser stede up etc. ende dat nwe E. int jaer voorleden ghecommitteert geweest es scepenen van der Kuere der zelve stede ende by dien volghende der Caroline subject zyt der zelve vergaderinghe, ende ons nootsakelick es uwe presentie, soo sryven wy jegenwoirdelyck aen de zelve nwe E. biddende ende niet min myt crachte van der zelve Carolyne verzonckende, dat uwe beliefte zy Saterdaghe naestcommende, tusschen den acht ende neghen hueren voor de noene te comparerene tseepenhuuse van der Kuere, omme tanhoorene zulek vertooch als wy by laste van de zelve Ma^t in meeninghe zyn alsdan te doene, ende met uwe medeghesellen daerop te resolveren ende de voorseide Ma^t daer inne sulcken dienst te doene, zoe ghy in consciencie zult vinden te behoorene. Edele, etc.

Andere ghelicke missive.

Edele, etc. Unyte dien dat omme de affairen van de Ma^t van den Coninck, onsen harden gheduchten souverainen heere ende prince, ons van noode es te convocquierene de voorgaende wetten ende notablen deser stede up Saterdaghe naestcommende, ende dat ghy als een van de voorgaenden wethouders schuldich zyt daertoe gheconvocheert te zyne, volgende den concessie Carolyne, soe sryven wy jegenwoordigh aen u, ten hende ghy ten voornomden Saterdaghe XVI^{em} deser jegenwoirdigher maent van Meye, ten zeven hueren voor de noene u vindt ten sceepenhuuse van der Kuere, omme tanhooren zulek vertooch als wy alsdan by laste van de voorseide Ma^t den gheconvochierden doen zullen, ende metten zelve daeroppe te resolverene, sonder dies te syne in gebreke, ten hende uwe absentie niet en cansere verachterthede van den dienst der zelve Ma^t in dese zyne eerste penne ende petitie, en wy gheene occasie en hebben ons up uwe non comparitie ende postpositie van den zelve dienst excuserene ende voorts inwen laste te procederene, conforme der voorseide concessie Carolyne. Edele, etc. Onderscreven : Hoochbaillin, scepenen ende raedt deser stede van N. etc.

Ontvryt brief van der poorterie.

Allen den ghenen, etc. doen te wetene, dat wy over ende inden name van der zelve stede geconsenteert hebben ende consenteren by desen, dat jonevan Lievyne van der Zype, poortersse deser stede, vertrecke van der zelve stede, ende van nu voorts gehouden ende bekent te zyne als vrende ende ghedyde, sonder meer poortersse der selver stede bekent te wesene, ofte huer metter vryheyt van dien te moghen behelpen, midts voor tzelve vervremden betalende in handen van den ontfanger deser stede van yssuwe ende ten profflyte van dien, de somme van 40 l. gr. eenswech draghens. Ghegeven onder den zeghel van saken der voorseide stede van Ghendt, den, etc.

Acte van zekere voor tzilver, vergulden exsele van de schalmeyers deser stede.

Up den, etc. compareerde voor scepenen van der Kuere deser stede van N. etc., de welke constitueerde hem zekere ende borge over N. schalmeyer der selver stede, ter causen ende voor tzelve, vergulden excele, lombaerde ende zuleke andere deser stede instrumenten, als hy onder hem mach hebben, omme indien de zelve naermaels verloren ofte int ongereede bedeghen, ofte oock tvoornomde excele in zyn gewichte, sulcx als hem N. datte hedent ghelevert es weghende twee marcq, zeven oncen, twee inghelschen, ende alst eenichsins vermindert oft ghediminueert worde, al tzelve gebreck ende schade verhaelt te wordene aen hem comparant ende zyn goet present ende toecommende tzelve daertoe verobligierende by desen. Actum ut supra.

Zekere om panden uutten lombaert te lichtene.

Up den, etc. Compareerde voor scepenen van der Kuere, in Ghendt, N., backers woonende, etc.; de welke hemlieden borghen ende zeker constitueerden ter causen ende voor tlichten mynten lombaerde deser stede, van eens manskeerle gevoiert met swarte vellen, aldaer te pande gestelt, by N. voor achtien schellinghen grooten, ghemeret dat t'briefken danof verloren ofte intonghereede bedeghen es, omme indien tzelve naermaels vonden wierde ende de Gouverneurs van de voornomde lombaerde, ofte eenich huerer danof questie proces oft interest hadde, datte aen hemlieden te verhalen ende ghereconvreert te weerdene naer costume, oversulcx daerinne verobligierende hemlieden ende al thenrielder present ende toecommende. Actum. etc.

Ghifte van provene in Sint Jans huus.

Scepenen van der Kuere in Ghendt, hebben ter promotie van edelen ende weerden d'heer Mr Joos van Gysperre, huerlieder beminde voorsepene geconsenteert ende consenteren by desen Pieryne van Damme f^a Jans, de provene ende tgoetdoen int Godtshuus in Sinte Janshuus, anden Hautbriel, binnen deser stede, gevachiert by den overlyden van Margriete van Wettere, ontbieden midts desen ende ordineren der meesterigghen, broeders ende zusteren ghemeenlyck van den voornomde Godshuuse, dat zy de zelve Pyerinne van Damme, als provengierighe van den zelve Godshuuse ontfaen, heur van de zelve provene ende goetdoen, metten baten, profflyten ende emolumenten daertoe behoorende ende anclevende, paisivelyck laten possesseren ende gebruycken, sonder belet ofte empeschement, midts by der zelve Pieryne, achtervolgende ende onderhoudende de ordonnautien ende statuten van de voorseide Godshuuse. Gegeven onder thantecken van een van onsen secretarissen, den 7 January 1555.

Ghifte vanden Saempcooperie.

Wy scepenen ende raedt van der stede van Ghendt, doen te wetene allen lieden dat wy ter promotie ende goetdinckene van edelen ende weerden heere N. onsen beminden voorsepene, gegheven hebben ende gheven by desen N. den dienst van den saempcooperie deser stede, onlanx gevachiert by den overlydene van N. omme by haer N. den dienst van den voorseiden saempcooperie te bedienene ende gebruyckene, up de emolumenten, baten ende profflyten van dien metten anderen saempcooperigghen; ghelyck ende in alder manieren, dat heurlieder voorzaten tzelve gebruyet hebben. Ontbieden midts dien den anderen saempcooperigghen dat zy der voorseide N. ontfaen in den zelve dienst, ende de profflyten van dien deelen alsboven van ouden tyden in gelicken gheplogen ende gecostumeert. Gegeven, etc. onder den zegele, etc.

Victuailliers.

Allen den ghenen, etc. compareert N., de welcke by zyuen eede verclaersde, dat hy in meeninghe es van zekere victuaille die hy coopen sal te volghene den leghere van den Ma^t, ende dien daermede te seconrerene ende assisterene naer zyn vermoghien, verzonckende

daeromme onse lettren van certification, die wy hem geconsenteert hebben, te wetene dese presente, ten fyne dat hy allomme vryelyck ende onghemolesteert mach passeren ende gebruycken van zulcke vryheden, liberteyten, ende immuniteyten als byden lettren van mandemente van den zelve Ma^t, onlanx te dien fyne gepubliceert, de zelve vivandiers ende victuailliers genoteert zyn. Ghegeven in kennisse, etc.

Semblable en franchois.

A tous ceux qui ces présentes lettres verront ou orront, eschevins et conseil de la ville de Gand, salut. Scavoir faisons et certifions que andjournuy date de cestes, pardevant nous comparut personnellement N. nostre bourgeois, lequel attesta par son serment à ce deument fait, quil estoit délibéré d'assister l'armée du Roy, nostre sire, de toutes sortes de victuailles, requirant partant, qu'il nous plust luy expédier lettres certifications, afin de par tout passer franchement et librement, sans aucun molest ou obstacle, et jouyr des immunitéz et franchises comprises es lettres de mandement de sa diete Ma^t, nagueres sur le fait de vivandiers publiées, lesquelles lettres luy avons consenti : asseavoir ces présentes, requérans qu'il plaise à tous officiers et gens de loy, que audict N. ilz presentent tout ayde et assistance, s'il besoing soit, pour non retarder le service et vouloir de sa diete Ma^t. Données en tesmoings de vérité, soulz le seel aux causes de la diete ville de Gandt, le.. etc.

Omme voyageurs.

Wy scepenen ende raedt van der stede van Ghendt, doen te wetene allen lieden, certifierende voor warachtich dat N. es onse poortere, van goeden levene, name ende fame, ende ghemeret dat hy in meeninghe es te reysene naer de stede van N., zoe hebben wy hem gedaen expedieren dese presente lettren certificatoire, ten fyne hy allomme soude moghen vryelyck ende liberlyck passeren zonder contradictie. Gegeven onder thanteecken van een van onsen secretarissen ende onsen contresegel hierop gedruet desen, etc.

Certificatie van den levene lyfve.

Wy scepenen ende raedt van der stede van Ghendt, doen te wetene allen lieden, dat voor ons commen ende ghecompareert zyn in per-

soone, telle, quelle, de welcke by lmerliederen eede verclaersden ende affirmeerden, dat sy hedent, date desere ghesieu ende hooren spreken hebben N. wesende in goeder dispositie van ghesontheit. Ghegeven onder thanteecken van een van onsen secretarissen, ende onse contrezeghele hier op gedruet, den etc.

Certificatie van den clercq van der leyen.

Nous eschevins et conseil de la ville de Gand, salut. Scavoir faisons que aujourdhuy date de cestes, pardevant nous est comparu en sa personne Michiel Brakelman, clerq des marchands des grains, de ceste dicte ville, lequel attesta et affirma par son serment, quil ayt vendu et livré en ceste dicte ville, depuis le 10e jour de ce mois de Janvier, le nombre de cent quatre vingtz et quatre rasières de soille, mesure de Tournay. Le tout appartenant à N., marchant du dict Tournay, dont à la requeste du dict N., avons fait expedier ces présentes, souz le seel aux causes, de la dicte ville de Gand, le etc

Om vidimus te makene.

Allen den ghenen die dese presente lettren zullen sien oft hooren lesen, scepenen ende raedt der stede van N., salut. Met kennissen der waerheyt doen te wetene, dat wy hedent, date desere, gesien, gevisiteert ende hooren lesen hebben zekeren openen chartre, wesende gans gave ende ongecasseert, danof 't inhouden hier naer volcht, van woorde te woorde, etc. Ende ten fyne N. in oircondseepe van alwelcken, ende dat de voornomde lettren inder manieren alsvooren accorderen ende allesius gave zyn, soe hebben wy scepenen ende raedt voornomt deser presente doen expedieren by vorme van vidimus, onder den zeghel van zaken der voorseide stede van N. den etc.

Semblable en franchois.

A tous ceulx qui ces présentes lettres verront ou orront, escebins etc.; scavoir faisons que le jour de date de cestes, avons veu, leu et visité, certaine lettre en parchemin, estant saine et enthière en seel et sing, dont la teneur s'ensuyt de mot à aultre. A tous etc. En tesmoing de ce et que lesdictes lettres en la forme que dessus concordent et sont saines et enthières, nous eschevins et conseil

dessusdict, avons fait expédier ces présentes, par forme de vidimus, souz le seel aux causes de la dicte ville, etc.

Eene responsive.

E. ende weerde achtervolgende ulieder lettren van requisitoire, hebben wy ter instancie ende verzoncke van N. heesschere, jegens ende in prejudicien van O. verwerere, gehoort ende op eedt geexamineert de oirconden by den heesschere voor ons geproduceert, wiens disposition wy lieden hier inne gesloten ulieden over senden, omme in de zake gevoucht, den heesschere te validerene naer t'bevindt.

E. ende weerde, God zy met Ulieden, te Ghendt den, etc.

Certification pour les marchans qui vachent franchement avecq leurs biens.

A tous ceulx qui ces présentes verront ou orront, eschevins et conseil de la ville de Gand, saluut. Scavoir faisons et certifions que pardevant nous sont comparuz en leurs personnes N. et N., noz bourgeois, hommes de foy et crédece, lesquelz ont attesté et affirmé par leur serment ad ce sollempnellement fait, que aujourdmy date de cestes, ilz ont veu pacqueter quatre tonneaulx plain, les dictes tonneaulx marqués de ceste marque *Hto.*, appartenans à N., aussy nostre bourgeois et marchant de N. pour iceulx faire mener et transporter vers la ville N. avecques N., charton de ceste dicte ville, requerantz partant à tous officiers, gens de loy, de laisser passer franchement et librement le diet charton avecq les ditz tonneaulx, sans luy faire auleun obstacle ou empeschement; données en tesmoings de vérité souz le seel aux causes de la dicte ville de Gand, le...

Lettren van duerstecke.

Wy scepenen ende raedt der stede van Ghendt, doen te wetene, allen lieden, certifierende voor warachtich dat daeten, daer duere dese presente lettren gesteken ende ghetransfixeert zyn, goet zyn ende van weerden, als voor ons ghepasseert myt crachte van gewysder dinck, mitsweleken wy begheeren met neerste in favoure van justicien aen alle baillius, ammans, meyers, justiciers, officiers, wethonders, huerlieder sergeanten ende dienaren, ende eleken hierop verzocht, dat zy van den inhouden van den zelve acten, met allen costen daeraene clevende inninghe, executie ende verghelt doen geschien,

aldereerst by 't vercoopen van tschuldnaers eersten ende ghereedsten goede, tzy hove oft erfve, ende by gebreke van dien by vanghene van zynen persoon met curter expeditie. Ghegeven, in kennisse der waarheyt, onder den zeghele van zaken der voorseide stede van Ghendt, den, etc.

Lettren van verstekinghe van garrante in forma.

Alzoe N., verwerere inwoonnende poortere deser stede, alhier voor scepenen betrocken ende gheconveniert was by N. heesschere, ter cansen ende omme betalinghe te hebben van N. spruytende ende procederende, ter cansen van tellen contracte, breeder by tlibel van den heessche verclaert, ende naerdien de voornomden heesschere garrant versocht hadde up tel, die dien volgende, danof by gezwooren messagier met beslotene brieven gesommeert was, soe es heinde linghe, by der non comparitie van den voornomden ghesommeerden ten daghe dienende, gheconsenteert default, ende by virtute van dien versteken van garrante, danof den zelve N. verwerere protesteerde ten zulcken proffyte, alser in gelicke zaecken schuldich was naer te volghen, naer stil van den camere. Actum int scependom, tel, etc.

Lettren van wettelycke wete.

Lieve ende beminde vriendt, wy gebieden ons thuwaerts nuyte dien dat N. voor ons soe verre gheprocedeert heeft, ende in acte ende clachte gheleyt, alle de goedinghen, hoedanich die zyn, ghelegen in tel lieu binnen der vryhede deser stede, u toecommende verschenen ende gesuceedeert by den doot van N. u vaeder was, omme daeranne te verhalen de somme van N. ter causen van etc., ofte de somme begrepen in zekeren heessch alhier voor ons in geschrifte overgegeven, daer inne naer zekere wettelicke daghen gheordonneert es, u danof de wettelicke wete te doene, volgende welken wy jegenwoirdelic aen u seryven, ten fyne ghy compt ofte zendt uwen procureur souffisantelick gestoffeert up tel jour eersteommende, omme jegens de procederen van den zelve clagere te zegghene dat u goet dunet, u willende te kennen gheven, dat weder ghy compt ter voorseide dachvaert, ofte en doet, zullen altyts voorts procederen, zoe recht ende redene bewysen zal, niet jegenstaende nwe absentie ende non comparitie : lieve ende beminde, God zy met u, te, etc.

Formulaire om vidimus te makene.

Wy scepenen van N. doen te wetene allen lieden, dat wy hedent, date deser ghesien hebben zekere lettren ghepasseert, verkent, verleden ende gheexpedieert, by den mannen, etc., gheteekent ende gesegelt met mytlangende zeghels in tellen wasse geheel, gans, gave, ende sonder eenighe visitie olte rasure, in zeghele teeckene nochte geschrifte, van den welken tinhouden van woorde te woorde, hier naer volcht: Wy, etc. In approbatie van welcker visie ende inspectie hebben wy ter bede ende verzoucke van N. dese jegenwoirdige lettren in vorme van vidimus, ende die ghedaen zeghelen metten zeghel van zaken der voorseide stede, den, etc.

Authorisatie in forma.

Wy scepenen der stede van Dendremonde, doen te wetene allen lieden, dat op tvertooch in camere ghedaen by tel ende tel, voochden van de kinderen van tel ende telz, huerlieder vrienden ende maghen, den zelven voochden geautoriseert ende gheconsenteert hebben, anuthoriseren ende consenteren dy desen (als beter ghedaen dan gelaten) zoe ons de voornomde voochden verclaersden by eede, te moghen veralieneren ende vercoopene zulcke partyen van lande, husen ende erfve, als hier naer verclaerst staet, etc., ende dat den meesten *oirboire ende profflyte van de zelve weesen*, dien daeromme biedende de naeste wesende, omme met de penningen danof commende ende procederende, te betalene zulcke partyen van schulden, als de zelve weesen allomme schuldich zyn of anderssins, die temployeren ende verzekeren ofte bekeeren in rente ten advenante van den penninck zesthiene tweesen profflyte, zoot behoort. Ghegeven, etc.

Waterbrief.

Allen den ghenen die dese presente lettren zullen sien ofte hooren lesen, burgmeestre ende scepenen van der stede van N. doen te wetene allen lieden, dat voor ons commen ende ghecompareert es in persooone N. hebbende wel ende duechdelick schuldich te syne tel, olte den bringher deser, de somme van etc., spruytende ende procederende over den coop ende leveringhe van eene schepe, genaempt N., welke somme de voornomde comparant belooft den zelven N. ofte bringher deser, wel ende duechdelick te betalene, inder manie-

ren naervolgende : eerst zuleke somme tel jour, ende alzo voorts, alle jare, gelicke somme, totter vulder betalinghe van de voornemde somme. Voor de betalinghe van welcke somme (staende te betalen, zoo voorseit es, de voornomde comparant verbonden ende verobligiert heeft, verbindt ende verobligiert by desen voornomde lmedeschip, met zyn gewante, ende andere zyne toebehoorten, omme ingevalle van non betalinghe vande voornomde somme, ofte eenich payment van diere, tselve schip te anveerden, allomme tot wat wateren, rivieren ofte havenen tselve bevonden sal worden, tzy binnen Vlaendren ofte daerbnyten, ende voorts boven dien, zynen persoon ende goedinghen, waer de zelve gestaen ofte ghelegghen zyn, ofte onder wat heere die bevonden zullen worden; stellende de zelve ter heereycke executie. Gegeven, etc.

Lettren van transport.

Wy scepenen van Dendremonde, doen te wetene allen lieden, dat voor ons commen ende ghecompareert zyn in persooene N., kennende ende lydende wel ende duechdelick vercocht, ghecedeert ende getransporteert thebbene, cederende ende transporterende by desen, tot behouffne ende proffyte van N. zyne hoirs ende naercommers ofte cause ende actie hebbende, derfvelicke losreute van N. tsjaers, in de lettren, daer dese onse lettren geïnlixert zyn begrepen, hemlieden comparanten toecommende, verschenen ende gesuccedeert by der doot ende overlyden van N. sprekende ten laste van N. al breeder blyckende by den zelve lettren renunchierende ende verthyende, dien volgende, de voornomde comparanten in de voorseide qualiteyt, van alle den rechten, cause ende actie, hemlieden daerop competeren of dat zy daeraen souden moghen pretenderen of quereleren. In eenigher manieren hem danof geheel ende al onmachtich makende ende deporterende, ende den voorseiden N. coopere zyne hoirs, ende naercommers, etc., danof machtich met allen den conditionen ende verbinden daer inne gheexpediert, omme van nu voorts aen byden voornomde coopere, zyne hoirs ofte naercommers, jaerliex geint ende ontfangen te worden, als van zyne propre goedinghen : desen transport is ghedaen voor de somme van N. die de voornomden vercoopere in prompte penninghen ontfanen kent thebbene, hem, syne hoirs ende naercommers, cause ofte actie hebbende, danof quyte scheldende nu ende ten eeuwighen daghe, ende dit voor zeker somme van penninghen, daermede partyen hemlieden te vreden hielden. Ghegeven te. etc.; onder den zeghel van zaecken den, etc.

Belofte van garante.

Belovende zy comparanten, den zelven huerliederen transport goet te doene ende houden staen jegens elken, belovende zy comparanten, boven desen den voornomde N. zyne hoirs ende naercommers, van dese jeghenwoirdighe cessie ende transport, vulcommelick te doen gebruycken van nu ende tot eeuwighen daghe, als zyn ander ende eygen goet, sonder daer jegens te commen doen ofte laten commen nu noch hier naermael in eenigher manieren.

In margine. vel sic.

Lettren van lanxlevende, in parchemyne.

Wy ampman ende scepenen van N., doen te wetene allen lieden, dat voor ons commen ende gecompareert zyn N. ende N. zyne huusvranwe by den voornomde haeren man geauthoriseert ten naervolgende alzoot behoorde, welke authorisatie zy danckelick ontfinck tonser presentie volghende de privilegien ende oude costnymen deser stede, elkanderen ghemaect hebben ende maken by desen lanxtlevende geheel gebruyckende, een huerlieder huys ende erfve, staende, etc., metter conditie dat de voornomde N. ende N. zyn huusvranwe haer beede leefdage lanck gheduerende ende de lanxlevende van hemlieden beeden, voornomde huus ende erfve zullen hebben behouden ende gebruycken, de baten ende profflyten, danof commende, trecken, heffen ende ontfacen, sonder yemants wedersegghen. Behoudens dat de lanxtlevende van hemlieden beeden, tzelve huus ende erve, zal redelic ende tamelick onderhouden van daecke ende weeghe, ende betalen de renten daer nuyt gaende, naer costume. Wel verstaende oock dat de lanxtlevende van hemlieden beeden, vermogen sal synen vryen wille te doene, metter heelftscheede van de voornomde huuse ende erfve, ghelyck met zynen propren goede, tzy vercoopen, belasten met renten, oft anderssins, zoo hem goet dunct, ende naer de doot van den lanxtlevende van hemlieden beeden, sal voornomde huus ende erfve gaen ende deelen tot huerlieder beede hoorie, waer ende daert schuldich zal zyn van rechtsweghen te gane. Ende omme dieswille dat alle dese dinghen zyn ghedaen ende wettelick met maninghe vonnesse ende andere solempniteyten naer costume, hebben dese doen zeghelen, etc.

Lazarie brief.

Eerbare ende wyse, lieve en beminde vrienden. Wy gebieden ons tuwaerts, myte dien dat tel onsen poortere, ons te kennen gegeven heeft, dat hy hem beducht ende bevrees, besmet te zyne van de siecte van de lepre ende drope, verzoeckende danof 't hebbene onse lettren, om by Ulieden ende nwe gesworene meesters gevisiteert te werden, zoe cyst dat wy jegenwoirdelick aen U sryven begheeren ende verzoucken, dat Ulieden ghelieve, den zelven tel onsen poortere bringhere van desen te doen visiteren, by den zelven nwen geswoorene meesters; ende tbevindt van dien ons over te sryven, behoudens nwen redelicken ende behoirlicken salaris, omme ons daer naer te reguleren, int welke doende, ghy ons lief ende vrienschepe doen sult, dat kenne God die u spare in salicheden. Subscriptie de al nwe scepenen van der stede van Dendremonde. Superscriptie : Eerbare ende wyse lieve ende beminde vrienden, de meesterigghe ende andere religiensen van den hospitale tonser Vrouwen te Lasarie, te Ghendt. Ander superscriptie : Eerbare ende wyse lieve ende geminde vrienden den gesworene van de hoogher siecken tot Ypre.

Ontvrye brief.

Wy Scepenen van der stede van N. doen te wetene allen lieden, dat hedent voor ons commen es N. onsen poortere, woonende en tel lien, de weleke hem by onsen consente, ontvryt heeft van zynen porterschepe ende vryhede deser stede. Omme etc. in tel lien. Believende thonden goet, vast ende van weerden, al 't guendt dies by hem aldaer ghedaen sal worden, of daer inne hy hem verbinden sal, sonder hem eenichsins ter causen van dien te moghen behelpen, met zyne voorseide poorterie. Gegeven onder den zeghel van saken.

Hofslyutinghe.

Scepenen van der stede van Dendremonde, salut van weghen N. onsen poortere, es ons te kennen gegheven, dat ghylieden ten versoucke van N., beghonnen hebt thondene zekere proceduren, upde hame goedinghen ende erfve van den zelven onsen poortere, ter ensen van civile zaecken ende actien personele, ende want ghy weet dat alle onse poorters ende luerlieder goet, staen tonser kennisse ende judicature in d'eerste instancie, naer t'inhonden der privilegien

deser stede, soe eyst dat wy aen Ulieden, ende elcken sonderlinge, iterativelyek ende voor de 2 reyse seryven; Niet min verzoncken van rechts wegghen, volgende den zelven privilegie, dat ghy u verdraecht, eenighe kennisse te nemen, en maent ofte en wyst jeghens ofte ten laste van den zelven N. onsen poortere ende zyne goedinghen, in eenigher manieren. Nemaer indien den zelven N. den voorseiden onsen poortere, yet heessen oft aenspreken wille, dat hy dat comme doen, voor ons up tel jour, voor de noene, in ons vergaderen, de voornomde onsen poortere, zal hem daer jegens vinden int verantwoord, ende wy partyen gehoirt, zullen elcken te rechte besceyden, dat kenne God die Ulieden spare in salicheden. Te N. etc.

Memorie. Soo wanneer men scryft tweeste hofslytinghe die is gelick d'eerste, preter dat men daer stelt, dat scepenen seryven huerliedder lettren iterativelyek ende verzoncken by dien, dat se differeren van procederen, ten fyne dat gheenen noodt en zy te procederen, volgens den privilegie deser stede.

Derde hofslytinghe.

Scepenen der stede van N. saluut. Lieve ende beminde vrienden, hoe wel dat wy onlanx by twee onse distincte lettren van hofslytinghe, aen Ulieden gesonden, verboden hebben tmanen ende wysen up N. onsen poortere, dies niet jegenstaende, zoo hebt ghy bailluy, niet achtende up onse voorseide lettren, ende in versmadenisse van diere de zake ghecontinueert; Soe eyst dat wy aen Ulieden, ende elcken seryven, verzoncken ende bevelen, dat ghy u verdraecht up onsen poortere te manen of wysen, of oock eenighe kennisse te nemen, in eenigher manieren, nemaer indien ghy baillin, zoe wy u ten tween reysen hebben gescreven, onsen poortere, of zyn goet yet heessen wilt, compt dat doen voor ons, daer hy te rechte behoirt, zullen elcken recht deen gheschieden, u te kennen ghevende, indien ghy in gebreke blyft, zullen terstout, zonder verbeyden naer tmyt-wysen onsen privilegien, op ulieden procederen, in exemple van andere, danof wy U gheerne adverteren ten fyne ghy U wacht van mesdoene, te Dendremonde, etc.

Lettren van certification in forma, omme te procederen ten priesterlicke state.

Wy scepenen, etc., doen te wätene allen lieden dat up den daeh van heden voor ons commen ende ghecompareert es in persooene N.,

te kennen ghevende, hoe dat hy in meeninghe was ter eeren Godts, ende salicheit van zynder sielen, hem te begheven ende stellene tot priestelicken state, omme tweleke te doen, hem van noode was thebbene behoirlicke lettren van certification, van den incommen validiteyt ende weerde van zynen goede, versouckende die van ons te hebbene, volgende welcken, voor ons gecompareert zyn N. inzetene poorters deser stede, lieden van eeren, tranwe ende gheloove, de welcke by hueren eede hoogeliex gestaest zoot behoorde, verelaerst ende geallirmeert hebben, dat den zelyen N. toebehoirt ende jaerliex inrecommende heeft van zynen goeden, pachten, renten, ende anderssins bet dan ter somme van N. tsiaers, hem toecommende, verschenen ende gesuccedeert by der doot van N.; al ghelegen binnen den lande van Dendremonde, ende want recht begheert ende redene bewyst, dat men alle warachtighe saken certifiere, sonderlinghe als men dies verzocht wort. Soe eyst dat wy scepenen voornomd, dies verzocht synde, certifiere tghone boven verelaerst warachtich te zyne. Gegeven onder den zeghel van zaken der voornomde stede van...

Lettren van erfvenisse, in forma, texpedieren in papiere.

Kennelick zy allen heden, dat comen ende ghecompareert es in persoone, voor ampman ende scepenen der stede van N. tel, kennende ende lydende wel ende duechdelick vercocht hebbende tel, een zyn huus ende erfve eerdtvast ende naghelvast, zoe tzelve gestaen ende gelegen is in telle rue, aen deen syde huus ende erfve van N., ende an dander zyde telz huys, belast ter date van desen, met N. tsjaers rente, die de voornoemde coopere tzynen laste neempt, ende den vercoopere beloofst costeloos ende schadeloos van nu voortan te indempneren; desen coop es geschiet ende gebuert omme de somme van N., te betalen inder manieren naervolghende; te wetene : etc., naer de conventien, tusschen de contractanten ghestipuleert, metter expresse conditie ende reservatie, etc. Ende naer de dry Sondaechsche kerckgeboden hieraf ghedaen, naer costnme ende de wet van der Poort, zoe heeft hem den voornomden comparant vercoopere, wel ende wettelyck ontuyt, ontgoet ende onteerft, ende de voornomde coopere esser toecommen verghilt ende gheerft met zulcke maninghe, vonnissen ende andere solempniteyten van wette, alsnaer de wet alhier in gelicke zaecken gerequireert worden. Omme tzelve huus van nu voorts aen by den coopere zyne hoirs ende naercommers eeuwelick ende erfvelick te gebruycken ende possesserene, ende dat

te noten, ploten, berghen, dalen, vromen ende ontvromen, als huerliedder propre ende eyghen geacquireert goet. Actum den. N. present tel, ampmā ende telz seepenen. etc.

Letren van afwinninghe.

Naerdien tel procureur van N. te wette gheleyt hadde thuns ende erfve van N. staende en tel lieu, omme daeromme te verhalen ende reconvererene, de somme van N. ter causen van eender rente, van telle somme, tsiaers verachtert van, etc., ende daerop gehouden hadde den eenen, anderen ende derden dach van wette, mitgaders de heere zynen heerlicken dach, ende hy hem hadde laten, verstecken van antwoorden, es tvoorseide huus gewyst in sheeren handen, tot ghenouch doene met de costen, ende datter niemant en es int beschudde van den voornomde huuse, die ghenouch doen wilde van de voorseide verachterthede, mitgaders de wettelicke costen, daer aen clevende; soe es hendelinghe tvoorseide huus ende erfve naer alle voortheessen ende verbeydinghe, naer style ter maninghe van den ampmā, ende by t'vonnisse van seepenen (naerdien sy ghesien hadden de constitutie van der zelve rente) verelaerst vereert mitgaders verwonnen, ende dienvolghende tzelve ghestelt in sheerens handen by contumacien, omme de voorseide verachterde rente, metten wettelicke costen daeraen clevende, bedraghende telle somme, daeraen te verhalen ende recouwererene, stellende onverlet alle de gone, die naer recht, wet ende costnyme deser stede behoirden onverlet gestelt te wordene. Actum, present Pr Abey, ampmā, Mr Christiaen Mertens, Pr Oste ende Philibert Moortgat, seepenen der voorseide stede van Dendremonde, den 17^e July 1415.

Jaermerct briefven.

Meyere van tel lieu, seepenen van N. versoucken aen U met neersten dat ghy volghende d'oude costnyme, ghebiedt ende beducht van ons ghenadichs heere der Conelycke Ma^t wegghen, up Sondaghe eerstcommende, ter hoochmisse tyt, dat alle buytenpoorters hoedanich die zyn onder uwe jurisdictie gheseten commen binnen deser stede, up tel jour tzavonts te voorent inde jaermerct soullissantelick gewapent ende voorsien, ter bewarenisse ende deffentie van der zelve, naer de costume van audts geaccostumeert: ende tsanderdaechs daer naer by den poorters ende poorterssen deser stede betalen huerliedder

poortergheft ten huuse van N. pachter van dien, dat nu Bamisse verschenen es, op de boete van oudts ghestelt, signifierende ende beteeckende, dat hem elck wacht van schade. Toirconden den zeghel, etc.

Alio modo.

Gouverneuren ende raden seoninx ons gheduchs heeren, ghecommitteert binnen dese zyne stede van N. salut; lieve ende beminde alzoo jegenwoirdelick zeer maect (?) den tyt van den jaermeret der voorseide stede van N., soe lasten ende bevelen wy dat ghy volgende der oude costuyne.... ende des anderen daechs ende tsMaendaechs daer uaer, dat de poorters ende poorterssen betalen der stede huerlieder poortergelt ten huuse van N. woouende, etc., dat mi, etc.

Lettren van onbezette renten, in pampiere.

Kennelyck zy allen lieden dat comen ende gecompareert es in persooene voor scepenen van N. tel woonende in tel lien kenneude ende lydende wel ende duechdelick vercocht hebbende N. eene rente van N. tsiaers, erfvelicke losrente den penninck 16^e, valleude ende verschynende gheheel tel jour, ende alzoo voorts van jare te jare, totter lossinghe van diere, welcke rente de voornomde comparant belooft heeft ende belooft by desen, wel ende sonflissantelicken te bezetten ende ypotecquieren binnen deser stede ofte lande van N. binnen drie jaren eerstcommende, sonder langher vertreck, oft by gebroke van dien alsdan te lossen, midts wederomme ghevende ende restituerende de somme van N. met gevalueerden gelde, cours ende ganck hebbende ten daghe van de lossinghe, naer costuyne, mitgaders t'verloop naer rate van tyde, hier inne verbindende de voornomde comparant, zynen persoon ende goedinghen, present ende toecommende, waer de zelve gestaen ende geleghen zyn, of onder wat heere die bevonden zullen worden, stellende de zelve ter heerlicke executie, ende verzonckeude by ons hier inne ghecondempneert te zyne, volgende welcken wy scepenen boven genoempt, den voorseiden comparant hier inne ghecondempneert hebben ende condempneren by desen, up t'verbant ende executie alsboven. Actum, etc.

Ofte sic, met borghe.

Comparerende, etc. tel, de welcke kende wel ende duechdelick vereocht thebbene tel, etc., ende dit ten profflyte van N. eene rente van N. tsjaers, erfvelicke losrente, den penuineck 16^{ue}, vallende ende verschynende den N. eersteommende, ende alzo voorts van jare te jare, totter lossinghe gheduerende, die te besettene binnen N. ofte alsdan te lossene met zesthien ponden grooten, eens in ghelde, met alzulcken gevalneerden gelde, als cours ende gauck hebben zal ten daghe van der lossinghe, mitgaders t'verloop naer rate van tyde, hier inne verbindende de voornomden comparant zynen persoon ende goedinghen present ende toecommende op heerlicke executie, ende stelt teenen contrepande ende zekere, een huus ende erfve staende binnen deser stede, etc., commende metter eender zyde, etc., stellende oock tzelve ter heerlicke executie, omme waert by aldien dat de coopere, zyne hoirs ende naercommers ombetaelt bleven, van eenighe gevallen paymenten tware van eenen jaere ofte meer tgebreeck van dien mitgaders tprincipael van dien, daeranne te verhalene, ende in meerde assurance ende verzekertbete, zoe hebben hemlieden voor den comparant borghen gestelt telz, op ghelicke verbuerte, ende executie. Belovende de voornomden comparant zyne borghen costeloos ende schadeloos te indempneren, volgende welcken, wy seepen, den voornomden comparant mitgaders zyne borghen int onderhanden van deser, etc.

Lettren van bezette renten, in parchemyne.

Wy ampman ende seepenen der stede van N. doen te wetene allen lieden, dat voor ons commen ende ghecompareert es tel, kennende ende lydende, wel ende duechdelick vereocht hebbende N. eene rente van N. tsjaers, vallende ende verschynende geheel den N. eerstcommende, over deerste payment, ende jaerschare, ende alzo voorts van jare te jare, totter lossinghe van diere, die de comparant sal vermoghen te doene, tallen tyden ende wylen alst hem believen sal, midts alsdan wederomme ghevende ende restituerende de somme van N., etc. over t'capitael in gelde naer de evaluatie van den Conineck, mitgaders tverloop naer rate van tyde. Welcke rente de voornomden vercoopere verzekert, bezet ende ghehypotecquiert heeft up zyn huus ende erfve, staende binnen deser stede, in tel lieu, belast ter date van desen met N. hebbende de voornomde comparant met halm ende monde upgedregeu ende draecht op midts desen, zeker huus ofte

partye van lande, etc. Omme waert by aldien dat de voornomde coopere, zyne hoirs ende naercommers, naermaels onbetaelt bleven van eenige gevallen paymenten, ten ware van eenen jare ofte meer tgebreck van dien, daeraen te verhalen, ende den zelven pant daer vooren of te winnen by daghe ende daechs rechte, naer de costume deser stede. Ende dien afgewonnen hebbende dauf eenwelick ende erfvelyck te gebryckene ende possesserene, ghelyck zyne andere propre ende eyghen goedinghen, emmers totter veldoeninghe van der voorseider principaelder renten niet allen costen daeran clevende, ende omme dieswille dat alle dese dinghen zyn gedaen wel ende behoerlick niet zuleke solenpuiteyten, als naer de costuyne deser stede gherequireert zyn, zoe hebben wy scepenen boven genoempt, den zeghel van zaken hieran gedaen hangen, desen, etc.

In margine : Memorie : ende al isser de huusvrau mede, zoe zet men N. zyne geschiede ten zaken naervolghende gheancthoriseert, zoe dat behoort.

Alio modo.

Wy N. meyerre ende wettelicke maenheere van zyne Excellence mynen heere den Hertoge van Arschot, als heere van den lande van Beveren, ons ghedachs heeren scouinex van Castillien, Leon, enz. Grave van Vlaendren, byzondere in de prochie van N. int lant van Waes, in den tyde als dese zaken gedaen waren, N. N ende N. scepenen der zelve vierschare, doen te wetene eenen yegelyck dat voor ons commen ende ghecompareert is in persooene N. kennende wel ende duechdelick sonder eenighe fraude ofte ergelist schuldich syude te bezettene ende hypotecquierene tot proffyte van N. eene erfvelicke losbare rente van N. tsjaers, te lossene ende quytene den penninck 16de. Welcke lossinghe, hy comparant, zyne hoirs ende naercommers, zullen vermoghen te doene alst hemlieden believe sal, midts op legghende ende betalende, alzoe vorseit es, voor eenen penninck 16de, gelycke penningen metten verloope van dien naer rate van tyde in alzulcken gelde ende munte als ghemeenlick cours ende ganck hebben sal binnen den lande ende graefseepe van Vlaendren, spruytende de voorseide rente by coope van N. van welcke rente van, etc. deerste jaer van betaling vallen ende verschyuen zal N. ende alzoo voorts van jaere te jaere, telcken Kerssavonde eenwerfven tsjaers totter lossinghe van diere, dese jegenwoirdighe rente van N. tsjaers, is hy comparant wettelic of ende te buyten gegaen met halm ende slot inde de voorseide N. esser wettelyck toegecommen ingeogt

ende geerft geweest, by allen maninghen van rechte ende vonnissen in gelicken zaken geobserveert ende gherequireert. Voorts heeft hy comparant over hem, zyne hoirs ende naercommers, de voorseide rente verzekert, bewesen ende wettelick bepant up tvoornomde huus ende hofstede, groot N., luttel min oft meer, palende oost N. zuyt N. west ende noort N. niet belast dan met dese ende der kercken renten. Omme indien hy comparant, zyne hoirs ende naercommers, tölcken valdaghe niet en betalen de voorseide rente den voornomden N., zyne hoirs ende naercommers, dies duechdelick actie hebbende ofte bringhen sbriefs vermacht, indien gevalle alsdan wettelyck den voorseiden pant ende hypotecque aen te spreken ende zelve verwinuen ende vervolghen naer recht, wet, costuyme ende usancie van de voornomde vierschare van Sint Nicolas, daer onder desen voorseiden pant sorteert ende te wette gaet. Ende omme dieswille, dat ons meyere ende scepenen boven genoempt, alle dese zaken kennelick zyn ende dus wettelick gepasseert, ten fyne zy zoude blyven ende gehonden worden over goet, gestadich ende van weerden, nu ende ten eenwighen daghe, emmers totten daghe van der allossinghe. Soe hebben wy dese gesegelt elck met zynen eygen zegele, ende doen teekenen by onsen gezworen clercq, den, etc.

**Anderssins metter clanne van anthorisatie, procuratie ende verbantenisse
van de toecommende goedingen.**

Bailliu ende scepenen der heerlicheyt van N., met kennisse der waerheyt doen te wetene, dat voor hemlieden comparerende N., in den name van N. behoirlick ten naerbescreven zaecken gemachtich ende gheanthoriseert by procuratie speciale ende irrévocable gepasseert voor etc. cedeerde ghinck af ende te buyten, cedeert ende gaet af by desen van N. tsjaers ten behoufve van N. inguande den 1^{en} N., vallende danof den eersten jaerpaclit N., daernaervolghende, ende alzoo voorts van jare te jare, totter lossinge van diere, gheduerende, ende heeft de voornomden comparant de voorscreven rente van N. tsjaers wettelick bezet, bewesen ende ghehypotecquiert up N., den voornomden N. toebehoorende, te vooren vereregghen ende te wette ontfaen van N., mitgaders zyne kinderen myt N. ons gebleken zynde by lettren van anctorisatie van N. voocht van de zelve zyne kinderen ten desen by ons gesien ende gepasseert voor die van N. voorseyt. Omme ingevalle de voornomde N., zyne hoirs, naercommers, bringher deser briefs ende ter rente actie hebbende ten prefixen

valdaghe niet en worde betaelt, zullen vermoghen den voornomden onderpant (ende in cas van insouffissanheden) zynen persoon ende ander goeden, te vervolgen ende rechtelicken anspreken, ende uuyt winnen ende den zelve pant noten, ploten ende gebruycken tot ghenouch doene vande voornomde achterstellen ende wettelicke costen, daeromme ghedoocht; blyvende nochtans de zelve rente, losselyck tallen tyden, midts daer vooren ghevende over t'principael, den penninck 16^e in zulcken ghelde ende munte als alsdan cours ende ganck hebben sal in Vlaendren. Want alle dese zaecten wel ende rechtelick ghedaen zyn in gelycken geuseert, zoo hebben wy. Balliu N. N. etc. als scepenen elck onsen zeghele hieranne mytgehangen, ende by onsen ghesworen greffier geteeckent desen, etc.

Op eene andere maniere t'expedierene.

Wy N., bailluy ende wettelick maenheere van N. inden tyt als dese zaken ghedaen waren, N. N. etc. laten van den zelve hove ter Doorent met kennissen der waerheyt doen te wetene eenen yeghelycken die desen presenten wettelicken chartre sullen zien oft hooren lesen, hoe dat voor ons als voor heere ende wette ghecommen ende ghecompareert es geweest in propperen persoone eenen N. kennende ende belydende jaerlicx tachter ende schuldich te syne N. vlaemseher muntens tjaers erfvelycke quytinghe rente te lossene den penninck met zesthiene penninghen, toecommende de selve rente uuyt causen dat de voorseiden N. hadde vercocht den voorseiden N. eene behuuse hofstede met een bogardeken over strate, zoe die gestaen ende gelegen is inde prochie van N., met zulcker rente als daer gaende was, te wetene : twee gr. tjaers in sgraven rente ende N. tjaers in den elheys van den Doorent. De welcke voorseide rente van N. de voornomden comparant heelt wettelicken geassigneert, bewesen ende onderpant up de voorseide hofstede metten bogaerde over strate, ende noch te toepande gestelt N. ande zelve hofstede alhier te hove resorterende, hanthoofdende de zelve hofstede metten toepande : Oost N. zuyt N. west ende noord N. De welcke voorscreven rente es verschynde alle jare te Kerssavonde, danof deerste jaerschare van betalene es gevallen ende verschenen Kerssavont 1500, ende alzo voorts van jare te jare totter lossinghe toe ende met zulcken ghelde als gemeenlick cours hebben zal, binnen de graefseepe van Vlaendren, ten daghe van elcken payement. Ende ingevalle de zelve N., zyne hoys ofte naerommers, niet en betaelden dese rente alle jare, ten daghe

zoot voorscreven es, so mach de voorseiden N., zyne hoirs ofte naercommelinghen, togher van desen chartere, procederen op zynen onderpant ende toepant ter afwinninghe van dien, by daghen van rechte, ende dan unytgewonnen zynde possesseren totter tyt dat men hem ghenouch doen sal van allen achterstellen ende wettelicke costen daeranelevende, altyts de rente blyvende van weerden, ende hiertoe es gheschiet al tghnendt datter schuldich es ende behoirt te geschiedene, met alle solempniteyten van rechte, ter materie dienende naer recht, wet ende costuyme ende usaige des hoofs voorseid ende neghen point van rechte hier inne achtergelaten; ende omme dieswille dat alle de voorseide zaken aldus wettelyck voor ons gepasseert ende beleet zyn, ende te meer omme dat se zonden zyn ende blyven goet, vast ende van weerden, wel gehouden, nu ende ten eenwighen daghe, zoe hebben wy baillin ende laten voornomt desen chartere ghezeghelt, ten verzoncke van partyen, elck onser met zynen properen zeghele hieraen mytgelangen. den, etc.

Lettren omme ghearresteerde penninghen tonslaene.

Scepen van der stede van N. salmt.

Lieve ende beminde vrienden, alzo tel onsen poortere ons heeft te kennen gegheven, dat ghy ten versoncke van tel ghearresteert ofte ghedaen arresteren hebt zulcke penninghen ofte eenich andere goet, hem toebehoorende, ende want van allen saecken, den poorters ende poorterssen, deser stede anelevende, ons de kennisse judicature ende berecht toebehoirt ende gheattribueert es, in deerste instancie, zoe eyst dat wy jegenwoirdelick aen nlieden sryven, verzoncken ende nietmin van rechtsweghen begheeren, volgende den privilegie ende rechten der stede, dat ghy terstont (dese gesien) ontslaet ofte doet ontslaen, tvoorseide arrest costeloos ende schadeloes, en maendt noch en wyst up den persoon van den voorseiden onsen poortere ende zyne goedinghen in eenigher manieren. Nemaer indien ghy ofte den vornomden tel, den voorseiden onsen poortere yet heessen oft aanspreken wilt, dat ghy dat compt doen voor ons up tel jour, tzynder poort, ende wy partyen gehoort zullen elcken recht doen. Te Dendermonde desen, etc. de al nwe scepenen ende, etc.

Ghelicke brieven op een ander maniere.

Lieve ende beminde vriendt, de hoirs van N. poortere deser stede

was, zoe oock zyn de zelve hoirs, hebben ons te kennen ghegeven, dat ghy hebt ghedaen arresteren zeker huerlieder penninghen, rustende onder den greffier ende scepenen van N. directelick jegens den privilegien ende rechten deser stede, soe eyst dat wy u lasten ende bevelen terstont, desen gesien, de voorseide huerlieder penninghen mynten arreste te ontslaene, costeloos ende schadeloos; nemaer indien ghy t'voornomde sterfhuis ofte hoirs yet weet theesschen, dat ghy tzelve compt doen, voor ons ordinaire ende zoot behoirt, anderssins sullen bedwonghen zyn tuwen laste te procederen, by anderen middelē van bedwanghe.

Lettren missive omme tontslacne eenen poortere.

Scepenen der stede van Dendremonde, salmt. Lieve ende beminde vrienden, myte dien dat van allen zaeken, den poorters ende poorterssen deser stede ende huerlieder goedinghen anlevende, ons de kennisse berecht ende judicature toebehoirt, ende geattribneert is by zyne Ma^t. in deerste instancie, soe eyst dat wy jegenwoordelick aen u seryven verzoucken ende nietmin van rechts wegghen, begheerende, volghende den privilegie ende rechten deser stede, dat ghy terstont, dese ghesien, ontslaet ofte doet ontslaen, zulek arrest, als u belieft heeft te doen doene, up de havelicke goedinghen achterbleven van wylent N. ende vanghen als u belieft heeft te doen doene, up den persoon van tel, woonende in tel lieu, onsen poortere was, costeloos ende schadeloos, op dat hy van rauwe ende civile zaeken gevangen ende eyst om gewysde midts namptierende, ende eyst om crime, bringt den zelve ons, onder goede hoede gevanghen hier binnen deser stede, met synen tichte ende informatie; by u tzyne laste ghedaen. Omme van hem recht ende justicie ghedaen te zyne soot behooren sal, ende weet ghy den zelve onsen poortere yet theesschen, dat ghy dat comt doen, voor ons up tel jour, als tzynder poorte, daer hy te rechte behoirt, ende wy partyen gehoirt zullen hemlieden goet recht doen, met corter expeditie; Te N. etc. de al uwe scepenen van N. etc.

Lettren van advertisemente.

Lieve ende beminde vrienden, wy gebieden ons tuwaerts, uuyte dien tel, onsen poortere, ons vertoocht ende te kennen gegeven heeft, hoe dat hy hem allhier tuwen verzoucke, by den overmeyere

deser stede, in vanghenisse gerecommandeert vindt, alwaer hy tsichtent tel jour, bedwonghen is gesyn continuelick te blyven, zonder dat ghy nochtans hem eenichsins hebt gecommen anspreken oft molesteren, zulex dat hy gescepen zoude zyn noch langhe te blyvene, twelek grootelicx zoo hy zeyde, redundeerde tzynder schade ende verdriete, begheerende overzulex, gemeret men hem gheen ansprake en dede, van tzelve vanghen costeloos ende schadeloos ontslegghen te zyne, ter causen van welcken ende ommadieswille ghy van gheenderande ignorantie pretenderen en soudt, wy jegenwoirdelic aen nlieden, ende elcken respectivelick seryven, ten fyne ghy alhier compt ende compareert, up tSaterdaechs den lesten X. eersteommende. Omme den zelve tel van tgone dies ghy op hem querelieren wilt toe te spreken ende heesch te maken, zoe uwen raedt ghedraghen, of by gebreke van dien, sal tzelve vanghen, by ons verelaerst worden nul, negheen ende van onweerden als tomrechte ende met quader causen gebuert zynde ende diervolghende danof costeloos ende schadeloos outfaen, u niet min te kenen gevende, dat wy weder ghy compt ter voorseiden dachvaert ofte en doet, zullen altyts voorts procederen ter stakinghe van den zelve persoon, zoot behooren sal, lieven ende beminde etc. de al uwe, etc.

Lettren van procuratien ad lites.

Scepenen van der stede van N. doen te wetene allen lieden dat voor ons commen ende ghecompareert es tel, de welcke wettelick in zyne stede stelde ende maecte machtich N. hemlieden ende elcken sonderlinghe ghevende vulle macht omme over ende inden name van hem constituant, te innene, bedwinghene, heesschene, verantwoordene ende bewarene alle zyne sticken, poineten ende saecken, schulden ende andere, die hy te doen ende vervolgen heeft, ofte namaels hebben zal moghen voor alle heeren, rechteren, jugen ende wetten, geestelick ende weerlick. In alle hoven, steden, plaetsen ende dorpen, hem daertoe volcommelic aucthoriserende. Oock andere proenreurs, tzy een ofte meer, te moghen substitueren ghelicke macht hebbende alsboven in al ofte som, ende voorts al te doene, dat hy constituant allomme present zynde zoude moghen doen. Belovende wies by hem gedaen ende gebesoingneert sal worden, thouden goet, vast ende van weerde, upt verbant van zynen persoon ende goedinghen, present ende toecommende, ende te betalen tgewysde zoo verre dies noot es, oft wort. Gegeven te, etc.

Alio modo omme uuyter name van eender stadt welcke procureurs sindicos genaempt worden.

Wy scepenen ende raedt der stede van N. doen te wetene, allen lieden, uuyte dien dat overmidts de langhe ende groote siecte van N. procureur ende ten pensioene van de voorseide stede in den raedt van Vlaendren, inde zake ende affairen van diere niet goedelickx meer ghebesoigneren nochte gevachieren en can, verzouckende ende begheerende aen ons, daer inne van eenen anderen te willen voorsiene, ons daertoe neerstelicken recommanderende eenen tel, oock procureur in den zelven raedt, daertoe nud ende ydone wesende. Soe eyst dat wy over ons, ende in den name van der voorseide stede den zelven tel procureur, in den voornomden raedt onthouden hebben ende onthouden by desen, ten pensioenne ende gaigen van der zelve stede, te zuleken profflyte ende emolumenten daertoe staende, ende volgende dien hebben den zelven procureur machtich gemaect ende wettelick in onse stede gestelt, ende by dese onse lettren, maken machtich ende stellen in onse stede, omme alle onse saecken ende processen van de voornomde stede dye wy nu hebben, ofte naemaels soudon moghen hebben, te bewaeren, achtervolghen ende besorghen, alle manieren van clachten, pandinghen ende arresten te doene, etc. in forma. Ende generalick ende specialick al te doene, dat wy voornoemde constituenten, etc. Belovende inde qualiteyt alsboven, de voornoemde constituent, etc. In kennesse der waerheyt zoe hebben wy seliepenen, etc.

Derde lettre om eenen poortere te ontslane.

Wy scepenen van der stede van N. salut. Lieve ende beminde vrienden, alzoe wy by twee onse lettren aen ulieden gescreven ende van rechtsweghen verzocht hebben, dat ghy tel onsen poortere by u in vanghenisse gehonden, zoudt willen ontslaen van vangenisse costeloos ende schadeloos, up dat hy van rauwe, civile zaecken gevanghen waere ten minsten op zekere, ende waert om eenige gewysde zaecken midts namptierende, ende waert om crime, dat ghy den zelven sout willen bringhen oft zenden onder goede hoede gevanghen met huerliedier tichte ende informatie precedente, by u tzyen laste ghedaen ofte gehonden. Omme van hem recht ende justicie ghedaen te worden zoot behooren soude, ende wist ghy de zelve onse poorters yet te heeffene, dat ghy dat zout commen doen, voor ons als thuerliedier

poorte, ende wy partyen gehoirt, zonden cleken recht ende justicie administrerene, met corter expeditie. Ten welcken twee ouse lettren ende bescryven, als noch niet en es vuldaen. Soe eyst dat voorseide ulieder refus aengemeret ghy niet en hebt willen obedieren, compareren noch den zelven poorters zenden; ter causen van welcken nwen refuse wy voor de derde ende leste reyse aen u scryven, ten hende ghy tinhouden van den zelven lettren vulcompt, ofte by gebroke van dien zullen voorts daer in doen soe wy in raede vinden, oft compt zeggghen de redenen van uwe refuse up tel jour. U adverterende ende inthimerende voor de derde reyse eude comme, dat weder ghy compt ter voorseide dachvaert of en doet, zullen voorts procederen niet jegenstande uwe non comparitie ende comme, volgende den privilegie ende oude rechten deser stede, zoot behooren sal. Lieve eude beminde de heere bevelende, etc.

Acte ende constitutie van zekere.

Compareerde voor scepenen van N. de welcke constitueerde hem zekere ende borghe, voor N. van hem alhier te rechte te advoeren ende commen jeghens tel, ter causen, etc. Belovende tzelve te doen ende tgewysde te betaleme eyst noot verbindende tot dien zynen persoon eude goedinghen, present ende toecommende. Actum, etc.

Andere diergelicke.

Comparerende voor scepenen N. de welcke hem zekere ende borghe constitueert voor N. hoir ende erfgenaem van N. van bate theffene ende belofte van commere te gheldene, naer de costynme deser stede in de versterfte van den zelven N. verbindende, ut supra. Actum, etc.

Lettren van recognoissancen.

Wy burghmeester ende scepenen der stede van N., doen te wetene ende certifiereene eenen yegelick ende sonderlinghe edele ende moghende heeren myne heeren van der camere van de rekeninghe van de Conelicke Ma^t, te Rysele, dat tel, raedt van de voorseide Ma^t, residerende te Rysele ende zynen ontfangher general, van subventien slants van Vlaendren, int quartier van Ghendt der voorseide stede afgeslegen ende ghedefalquiert heeft up der zelve stede portie in de ayde van twee hondert vyftich dussent croonen van 48 grooten stick

der Ma^t gheaccordeert by den zelve vier leden slants van Vlaendren, binnen der stede van Bruesele tel jour, de somme van 2 l. par., ende dat op tpayement verschenen Sint Jans. 1560.

Lettren van procuratie ad lites, in parchemyne.

Wy scepenen van N. doen te wetene allen lieden, dat voor ons commen ende ghecompareert is tel, de welcke wettelic in zyne stede gestelt heeft, telz, hemlieden ende elcken sonderlinghe, toogher deser lettren, ghevende vulle macht, auctoriteyt ende speciael bevel, alle zyne saecken, processen ende calaengen te solliciterene ende vervolghene, alle manieren van clachten, pandinghen ende arresten te doene, acten te stellene, tzy reele, personele ofte mixte, voor alle jugen gheestelicke ende weerlicke heeren, ende wethonders; complaineten int cas van nieuwicheden te intenteren, te restablisseren ende sien restablisseren, heesch, antwoorde, replicque, duplicque ende andere scrifturen te maken, ende over te ghevene ende zien overgheven, oirconden te beleedene ende over te ghevene zuleke acten, titlen ende briefven alst behooren sal, de lettren by partyen adverse overgeleit te contradicerene; te zweerene in de ziele van hem constituant, te comparerene voor commissarissen ende aldaer op de faicten ende vermeten by partye adverse voortgesteld, tautwoordene *per verbum credit vel non*. Ende voorts alle manieren van eeden, die ordene van recht begheert ende admitteert, te doene reprotchen ende salvation te makene ende over te ghevene; te concluderen in rechte sentencien difinitive ende appointementen interloctoire tanhoorene, daer inne taquiesserene ende die te emolegierene danof tappellerene, tappeel te verheffen oft danof te renunchierene; te substitueren in huerlieden steden een ofte meer procureurs, substituten, hebbende ghelicke macht ende moghentede, ende generalick ende specialick al te doene dat hy constituant, zelve soude vermoghen te doene, up dat hy allomme present ende voor ooghen ware, al waert oock dat de saecke speciaelder macht begheerde. Belovende de voornomden constituant, up verbant van zynen persoon ende goet, present ende toecommende, thoudene goet, vast ende van weerden, dies by eenich van hemlieden, ofte gesubstitueerde, ghedaen ende ghebesoingneert sal werden, ende te betalene tgewysde eyst noodt. Actum, etc.

Clausele d'aggréation.

Ende specialick om te vervolghen, ende ten hende te bringhen zulek procès oft zaecken geintenteert, ende vervolcht by N. procureur, ratificerende, aggreerende ende voor goet, vast ende van weerden houdende, allen de proceduren, plaidoyen ghedaen ende gesubstitueert, by den voornomden N. procureur, in de voornomde saecken ende processen.

Acte van costen.

Ghesien by scepenen van N. de costen voor hemlieden overgegeven by N. heesschere van de zelve, ende ten laste van N. verwerere, ghesien ooc de acten, lettren, titlen ende munimenten tot verificatie van dien dienende, ende te desen gheexhibeert, scepenen hebben de zelve ghetaxeert ende gemodereert, taxeren ende modereren by desen, ter somme van N., te betalenne binnen veerthien dagen eerstcommende naer styl van den camere, op heerlicke executie. Actum in scependom telz, etc.

Acte van continuatie.

Tel, verwerere ghecontinuaciert ende verstekinghe van allen exceptien ende weeren, es naer den verelaerse van eede by tel heesschere gedaen den zelve heesschere geordonneert ende gecondempneert te betalene, de somme van N. spruytende ter causen van N., ende dit binnen den scependomme van telz, ende binnen veerthien daghen eerstcommende naer styl van der camere, op heerlicke executie ende van costen N. Actum, etc.

Lettren van procuratie ad lites, omme eenen anderen te aucthoriseren tot inninghe van zeker verloop van rente.

Wy scepenen der stede van N. doen te wetene allen lieden, dat voor ons commen ende ghecompareert is in persooen N., inwoonende deser stede, de welke ons te kennen gegheven heeft, hoe dat hy als heesschere procederende ter afwinninghe van zeker gronden van erven, liggheude binnen der prochie van N., omme daeraen te verhalen ende recouvreren eene rente van N. verachtert van N., daer op zoe verre gheprocedeert es, als dat hy constituant staet omme de

saecke ofte gheheeschte schult by eede te grootene, ende affirmerene, ende want hem niet mogelyk en is, aldaer te compareren, obsterende zyne re andere affairen, zoe heeft hy by desen gheconsenteert ende geauthoriseert tel, omme over ende myten name van hem te gaene ende comparerene voor meyere ende seepenen van N., ende aldaer in zyne siele te affirmerene ende verclaeren, dat de voorseide rente tachtier is, de jaren boven verclaerst. Twelek hy van gelicken ten heyligen daer toe gestaeft zynde, zulex verclaerst ende gheaffirmeert heeft, belovende thonden goet, vast ende van weerden al tguendt dies by den voornomden tel hier inne ghedaen sal worden. Ghegheven, etc.

Certificatie op den tol.

Lieve ende beminde, Wy doen te wetene ende certifiieren voor warachtich, dat hedent date deser voor ons commen ende ghecompareert is in persooene N. inwoonende poortere deser stede, de welcke attesteerde ende verclaersde up zynen eedt ende maame waerheyt, dat alzuleke goeden N. als geladen zyn geweest int schip van telz, hem propre toebehorende zyn.

Lieve ende beminde, God zy met Ulieden, te,.... de al uwe burchmeester, etc.

Wy bnrghemeestre ende seepenen van der stede van N. certifiieren eenen yghelicken, die dese ghethoont zullen worden ende sonderlinghe alle eersame tollenaers der Conelicke Mat tollen, van Antwerpen ende Rnplemonde, hoe dat tel, etc. ut supra.

Lettren van procuratie nopende erfvenisse ende onterfvenisse.

Wy seepenen van N., doen te wetene allen lieden dat voor ons commen ende ghecompareert is N., de welcke wettelick in zyne stede gestelt ende machtich gemaect heeft, stelt wettelick in zyne stede ende maect machtich by desen N., hem gevende vulle macht, auctoriteyt ende speciael bevel absoluut ende irrevocable, sonder eenighen anderen last, by monde ofte geschrifte te moeten verbeyden, omme over ende myten name van hem constituant te gaene ende compareren voor ampman ende seepenen van N. ende aldaer hem met sulcke solempnityten als men daer useert, tonutene ende onterfvenen, van zulek een huns ende erfve, als hy comparant staende heeft, binnen der zelve stede, in telle rue, commende metter eender syde

aen thys van N., ende daer in behoirlick te verghilten, goeden ende erlven N., coopere van dien, dien volghende danof commeren timen ende outfaene, ende danof quitancie te gheven ter causen van dien, te verkenne ende verlydene zulleke lettren van quyttschelt, erlvenissen ende ontlerfvenisse als daertoe dienen ende behoiren sullen, naer dordomancie ende costnme van der plaetse. Behoudens ende midts by den N., procureur van den zelve zynen outfaeck doende juste rekeninghe, bewys ende reliqua. Belovende thonden over goet, vast ende van weerden, al tguene dies by den voornomden N. procureur hier in quytgescholden ende ghedaen sal worden, up verbaunt van zynen persoon ende goedingen, present ende toecommende.

Andere ghelycke om retrahieren ende calengieren.

Wy scepenen, etc. doen te wetene allen lieden, dat voor ons commen ende gecompareert is in persoone N., de welcke wettelyck in zyne stede ende plaetse stelt, maect machtich by desen N., hem ghevende vulle macht, auctoriteyt ende speciaal bevel absolut ende irrevocable, omme over ende in den name van hem comparant, te gaene ende comparerene voor meyere ende scepenen van N., ende aldaer telz naederlinck te calengieren ende retrahieren, zule eenen coop van lande ende gronde van erlven, als N. ghedaen ende ghemaect heeft, jegens N. zynen broeder, liggheende binnen N. omme tzelve ghedaen, daer inne behoirlick, ende naer de costnyme van aldaer gegoedt ende geerft te zyne zoot behoort, met expressen offre ende presentatie van te furnieren sulcken somme van penninghen, ende te vulcommen sulcken conditione ende bespreken, als ten contracte van dien gheapposeert ende gheacordeert staen; belovende wies by den voornomden N. hier inne ghedaen ende ghebesoingneert sal werden, thonden, etc. ut supra.

Omme manscip te doene.

Wy, etc., doen te wetene allen lieden, etc. Omme te gaen compareren voor tel, ende aldaer myten name van hem constituant behoirlick te verheffen, zulleke leenen, als hem constituant verstorven syn, by der doot ende overlyden van N. zynen broeder, liggheende in N., dien volghende in handen van den zelve tel, als heere, leanteytschip ende manscip te doene, midts betalende ende dooghende zulleke rechten van camerlinckghelt ende anderssins, als daertoe van

allen ouden tyden behoirt ende ghestaen hebben, ende voorts al te doene dat hy constituant zelve in persone wesende, doen soude moghen, al waert oock soe dat hier toe ampelder procuratie ofte speciaelder last toedienen mochte, belovende, etc., ut supra.

Omme rekeninghe te doene.

Wy, etc., ende te comparerene in tel lieu, ende aldaer te doene ende exhiberen zuleke eene rekeninghe ende bewys, zoe van ontfanghe als mytgeven, als hy constituant gehadt ende genomen heeft van N. dien volghende, myt crachte van desen t'exhiberene ende over te legghen, alzuleke lettren, briefven ende chartulairen als ter approbatie ende verificatie van diere dienen ende van noode wesen zullen, tslot van de zelve rekeninghen tanhoorene, ende voorts meer dien aengaende aldaer te doene, dat hy constituant zelve in persooene wesende, doen soude moghen, al waert oock zoo dat omme tgone voorscreven te doene eenighe ampelder procuratie, dan dese is toedienen mochte, etc.

Emancipatie in forma omnie yemant zyns selfs te makene.

Wy, etc., doen te wetene allen lieden dat voor ons comen ende gerompareert is in persooene N., verzouckende ende begheerende midts zynen competenten ouderdom, van 25, 24 oft 23 jaren, ende zyn goet regiment myt voochdyen ende zyns zelfs man ghemaect te worden, ten welcken wy voor ons ontboden hebben N. ende N., weduwe van den zelven comparant, mitgaders N. ende N. vrienden ende maghen, die verelaersden tselve beter ghedaen te zyne, dan ghelaten, volgende welcken wy als oppervoochden by consente alsboven, ende ghehoirt hebbende trapport van vrienden ende maghen, ghedaen, ghestelt ende tzynen blade ghemaect ende myt voochdyen ghedaen hebben, makende dien volghende zyns zelfs, omme van nu voortan zelve alle zyne goeden, pachten, renten ende anderssins hoedanich die zyn, tinnen ende ontfane, ende de zelve te regieren soe hem best ende profytelicx dunet; tweleke al ghedaen den voornomden comparant wesende zyns zelfs, den voornomden telz zyne voochden quyete schalt, ende schelt quyte midts desen, van zulcken bewinde handelinghe ende administratie als zy van hem souden moghen gheladt ende ghenomen hebben, totten daghe van hident. Belovende hemlieden nemmermeer ter causen van dien eenighsins te molesteren opt

verbant van zynen persoon ende goedinghen, present ende toecom-
mende. Ghegeven onder den zeghel van zaecken, etc.

Publicatie omme yemant in de belle te doene.

Men laet weten van wegghen heere ende wet der stede van N. dat
up trapport ende vertooch in cameran ghedaen by de naeste vrien-
den ende maghen van N. woonende in de prochie van N., poortere
der voorseide stede, omme zyn sobre leven, regiment ende dissipatie
van goede, hantierende daghelix de taveernen, ende doende divers-
sche quade coopmanscepen, zoe dat hy zyne huusvrauwe ende kinders
anders gescepen soude zyn, daer dnere schade ende gebreck te moe-
ten lyden, ten ware daer inne behoerlick voorsien ware, de zelve
N., naer dien hy behoerlick ghedaer hadde geweest, zynen pro-
pren persoon, ende nyet en heeft willen compareren, ghestelt is in
voochdye, ende curatele, soe dat hy hem nu voortaan niet hoogher
gheloof wesen en zal, dan vyf grooten eens, interdicerende ende
verbidende eenen yeghelicken jeghens hem te contracteren coopman-
schip te doene, ende hem hoogher te borghene, op pene van tzyuen
laste niet voorder recht ghedaen te wordene, ende alzoo elck wacht
hem van schade: ende omme zyn goet te regierene, zoe is hem als
curateur ende voocht gegeven N. zyne huusvrauwe, altyts by advyse
van telz. Aldus ghedaen ende gepubliceert, present etc.

Acte omme yemant van nieuws in curatele te stellene.

Men laet weten van wegghen, etc., dat hoe wel eenen N. poorter
der zelve in voorgaenden tyt ende merkelick ontrent den jare N.,
by consente van vrienden ende maghen, myt voochdyen ende curatele
ghedaen is geweest, op hope dat den zelve N. blyven ende conti-
nueren zonde in den abstant by hem gedaen van zynder voorgaender
dissoluter conducte ende levene, nochtans den voornomden N., om
zyne notoire dissipatie van zyne patrimoniale goedinghen sober regi-
ment, quade coopmanschepen ende hantieren van taveernen, by mid-
del ende toe doene van den welcken zyn huusvrauwe ende kinderen
noch mochten ghescepen worden, gebreck ende schade te lydene,
ende naer trapport dien aengaende breeder ghedaen, by telz ooms,
ter presentie, wille ende begheerte van N. zyne huusvrauwe, wede-
omme van nieuws in curatele ende voochdyen ghedaen ende ghestelt
is, doen ende stellen hem midts desen, verclaersende midts dien,

dat hy nu voorts aen niet hooghere, voordere ofte breedere ghelooft en sal wesen, dan tot 5 gr., eenenyegeelicken verbiedende ende interdicerende voorts wie hy sy eenichsins jeghens hem coopmanseepen te handelen oft contracteren, up peyne van nulliteyt van zuleke contracten, als met hem zonden moghen gemaect worden, ende tzyner laste niet voordere recht ghedaen te wordene, dan ter somme van N. Insinuerende eenen yeghelick dat by hem wachte van schade, volghende welcken de voornomden N. tot tregieren ende administreren van zyne goedinghen, als voochden ende curateurs gegheven zyn, telz, wien toeghelaten ende geaccordeert es, tzelfs telz affairen te doen derigieren, gade slaen ende administreren by derden persoon, soe verre tzelve noodich ende gherequireert wordt, ten regarde van welcken, de voornomde voochden ende curateurs, den behoirlicken eedt oock ghedaen hebben. Aldus ghedaen publiceren, ten bretesque, by myne voornomde heeren, den.... enz., ter presentie, enz...

Lettren van procuratie omme interd van ghedeele.

Allen den ghonen die dese presente lettren zullen sien oft hooren lesen, sahuut. Seepenen der stede van N., doen te wetene dat voor ons commen ende ghecompareert is in persooone telle fille N. met ende by consente van haren man N. ende kerekelick voocht, de welke wettelick in haere stede stelt ende maect machtich den voornomden N., haeren man, hem gevende procuratie speciale ende irrévocable, ende sonder eenich weder roupen te compareren voor seepenen van N. ende aldaer naer de costuyme der selver stede, incommen van ghedeele te doene, ende zeker stellen soot behoirt inde versterfte van N. haeren broeder was, van eenen vyfden deele duergaende, met begheerte van bate theffene ende belofte van commeren te gheldene. Ende voorts ropende dien, al te doene te wette ende elders, dat zy constituante met lueren voornomden man, allomme present ende voor ooghen zynde, soude moghen weten ofte vermoghien te doene; niet jeghenstaende datter breeder oft ampelder procuratie van desen toe dienen mochte, belovende de voorseide constituante thoudene over goet en van weerden, nu ende ten eeuwighen daghe, tgone dies by den voornomden haren man ghebesoingneert zal worden, up verbant van huerlieder persoon, ende goedinghen, present ende toecommende. Ghegeven, enz. onder den zeghel van zaken, enz.

Anderssins diergelicker manieren ende houdenisse van den achtergeblevene kinderen.

Compareerde, etc., welke overzien hebbende den staet van goede van den sterflhuuse van N. soe in schulden van baten, als commeren tzyuen voornomde sterflhuuse bevonden, hebbende alle de meublen van dien, mitgaders de huusen ende andere have, by gheswoorene schatters doen estimeren, ende daer jegens gheleit den commere ende andere schulden, ende bevindende de zelve seer groot ende excessyfl te wesen, hebben zy voeliden omme beter ghedaen dan ghelaten, de voornomde weesen nu ondt wesende N. der voornomde N. huere moedere besteedt te hondene den termyn van N. jaeren, olte tot dies zy commen te huwelicke olte anderen gheapprobeerden staet; gheduerende welken tyt, zy weduwe beloofd heeft, ende beloofd, midts desen, de zelve weesen te hondene ende onderhoudene van ate, drack, cleederen, reeden van linnen, wullen, sieck, gesont, scholen ende bruyloften te hondene gave, kinderen theffen, ende voorts alles te doene dat een moeder schuldich is ende toestaet haere kinderen te doene, alles tamelick naer haeren staet, met conditie dat zou lauderigghe, de zelve huere weesen gehouden zal syn, teynden van den voornomden termyn up te legghen ende betalen voor haere vaderlicke successie den N., dies is partye ghecondempneert etc., met allen welken bovensereven conditien zou weduwe voornomt blyven ende behanden zal alle de goedinghen, zoe huusen, have, meuble ende alle andere goedinghen ten voorseide sterflhuuse bevonden, mitgaders oock alle schulden van baten ende commeren, die soo midts desen thieren laste neemt, ende beloofd de voorseide weesen danof te ontheffen ende onlastene, costeloos ende schadeloos, verzouckende, etc., volgende welken, etc.

Contract van houdenisse, in forma.

Compareren voor telz, scepenen telz, weduwe lauderigghe bleven ten sterflhuuse van wylen tel, huere man was, ter eender zyde, ende telz ende telz, kinderen van den zelyen tel, ter andere, te kennen ghevende, hoe dat zy om maternel liefde tonderhoudene, ende als beter ghedaen dan ghelaten, met elckanderen overcommen ende gheappointiert zyn aengaende de successie ende versterfte van den zelyen haerlieder vader was, ende die inder vormen ende manieren hier naer verclaerst: Eerst dat zy ghenomen heeft ende neemt

anne by desen wel ende lofvelick thoudene ende onderhoudene alle de voorseide luere kinderen, van spyse ende dranck, cleeden ende ghereeden, ende de zelve ter scholen te doen gane, al naer huerliedier qualiteyt ende conditie, ende dat eenen termyn van N. jaren, deen achter den anderen; volgende ende ten eynde van dien afte emmers soe wanneer zy ofte eenich van hemlieden sal commen ten huwelicke ofte anderen state, hemlieden op te legghen ende promptelyck te betalene in recompense van huerliedier vaderlicke goedinghen telle somme; welverstaende, dat indient soo gebuerde dat eenich van de zelve kinderen storlven gheduerende den tyt van der zelve hondenisse, dat in zulek geval, tdeel ende portie van den zelve overleden succederen ende accresseren sal, up den anderen lanxlevenden, oock zoo wert de zelve weduwe ghehouden de voorseide kinderen ende elck van hemlieden te doen leeren een zeker ambocht, naer zyne qualiteyt ende conditien. In recompense ende verghelt van welcken, de zelve weduwe thueren profflyte heeft, tgone hier naervolghende es, etc. zulex als contract van partyen inhoud, verzouckende hier inne by ons ghecondempneert te zyne, volghende welcken, etc. Actum, etc.

Renunciatie van sterfhuuse.

Compareren voor N., de welcke verelaersde, hoe dat hy geremunciert hadde, ende renunciert by desen het sterfhuus van wynt tel, zynen vader was, overleden alhier binnen deser stede, mitgaders van zuleke profflyten ende goeden als hem by der doot alsboven zoudent moghen ghesuccedeert wesen, protesterende dien volghende van eenighen commere ofte lasten vanden zelve sterfhuuse, commende te moeten betalen, ofte helpen betalen, verzouckende dat men danof noticie houde. Actum, etc.

Lettren requisitoire addresserende int generale aen allen officiers om oirconden te hooren.

Alle bailluys, meyers, ampmans, schantheeten, justiciers officiers ende wethouders, huerliedier stedehouders, sergeanten, dienaers ende hiertoe versocht salmt. Burghemeester ende seepenen van N. myte dien dat voor ons proces ende ghedinghe es hanghende onghedeeideert tusschen tel heesschere ende N. verwerere ter andere, daer inne soe verre geprocedeert is, als dat de voornomde partyen gewyst

ende gheadmitteert zyn, ter verificatie van de faieten ende vermeten by huerlieder gheschriften ende scrifturen, vermeten; ende want den voornomden heesschere van noode es te doen beleenene eenighe oirconden woonende in diversche plaetsen ende jurisdictien. Soe sryven wy jegenwoirdelick aen Ulieden enden elcken sonderlinghe, biddende ende begheerende dat Ulieden believe in favoure van justicien, voor Ulieden tonbiedene, hoorene ende examinerene alzuleke oirconden als van s'heesschers weghe nlieden gheadministreert zullen wesen, ende dat op zuleke poincten ende artielen als nlieden in handen ghelevert sal worden, redigierende de zelve thuerlieder dispositie by goeden verclaerse in gheschrifte die besloten over seyvende soot behoirt thaerlieder redelicken coste; omme die by ons ghesien int voorseide proces gevought te wordene, ende den voornomden heesschere te valideren, zoo recht ende redene ghedraghen sal, presenteren nlieden ende elcken sonderlinghe der gelicken te doene, des versoecht zynde myt N., onder den zeghel van zaken.

In margine : sonder superscriptie.

Lettren daer by bevolen wert niet te procederen op een sterfhuys, zoo verretzelve poortelyck is.

Weerde wyse ende zeer voorsienighe N. seepenen, etc. salmt. Euite dien dat title, privilegie by die van der stede verereghen van de Conelicke Mat, onsen ghenadighen heere, ons in name van der zelve stede toebehoirt ende gheattribneert is, d'eerste kennisse, judicature berecht van allen sterfhunsen, vallende binnen der zelve stede ende sehependomme van diere, ende want wy verstaen by diversche clachten ons ghedaen by den schultheesschers, van wylent tel, overliden binnen deser stede, dat ghy nlieden vervoordert hebt kennisse ende judicature te nemen up de have ende menble goedinghen van den voornomden tel, binnen deser stede. Soe cyst dat wy aen Ulieden sryven, nietmin van rechtswegen verzouckende, dat ghy u verdraecht eenighe kennisse, berecht ende judicature te nemene, en maent nochte en wyst op de have ende menblen van den voorseiden wylent N., overliden binnen deser stede, zoo voorseid is in eenigher manieren. Indien ghy oft yemandt anders de contrarie sustineren oft den zelve sterfhunse, haeve ende menble yet heesschen oft anspreken willen, dat zy dat commen doen voor ons daer de kennisse toebehoort. Ende wy partyen gehoirt, zullen elcken goet recht doen met corter expeditie.

Weerde, wyse ende zeer voorsienighe, God zy met Ulieden, etc.

**Lettren van certificatie van exemptie van den besten hoofde van poorters
deser stede overlydende int landt van Waes.**

Wy scepenen, etc. doen te wetene allen lieden, dat voor ons comen ende ghecompareert zyn, in persooen N., audt wesende N. jaren, ofte beede daerontrent, beede inwoonende poorters deser stede, lieden met eeren, trouwe ende gheloove, de welcke by sollempnelen eede te desen in onsen handen ghedaen verclaerst ende gheaffirmeert hebben, hoe dat zy wel kennen ende over langhen tyt gekendt hebben den persoon van N. huusvrauwe van eenen N. dochtere van wylent N. woonende poorter deser stede, die overzulex binnen deser stede gheboren ende kersten ghedaen is, allegierende voor redene van huerlieder scientie dat zy den voorseiden N. vadere voor ende naer de gheboorte van der zelver N. hebben geassisteert ende by gestaen, int exerceren ende doen van den ambochte van N., zoe dat indien de voorseide N. waere ghestorven ende overleden binnen deser onser vryer stede, de bailluy noch andere officieren aen haer goet, gheen beste catheyl oft hooft en soude ghelicht hebben nochte ghericht zyn, te hebbene. Van al tweleke de voorseide N. versocht heeft hem gheexpedieert te wordene lettren van certificatie, die wy hem geconsenteert hebben, ende consenteren by desen, omme die hem te valideren daer ende soe recht ende redene ghedraghen zullen. Gegeven, etc.

Lettren omme gheprefereert ende de naeste te zyne van tlossen van eender rente.

Eersame wyse, lieve ende ghemiude, alzoe diverse inwooneude poorters deser stede, te meer stonden versocht hebben gheprefereert ofte de naeste te zyne, om thuerlieder proffyte te moghen lossen, de rente van N. tsiaers den penn. XVI^{nc}, die ghy hebt op deser stede, ende by onsen voorsaten in wette ghecocht, ende daer vooren tghheel lichaem in verbonden staet, tweleke wy hemlieden met redenen niet langher en hebben connen ontsegghen oft geweygheren, soe eyst dat wy jegenwoirdelick aen u sryven, u adverterende, dat u believe binnen 14 daghen, ten lanexsten, te commene oft zendene binnen deser stede met de principale lettren van constitution, van der zelver rente, omme uwe capitale penn. van de lossinghe van diere te ontslaene metten verloope ende achterstellen daer anclvende, ofte in gebreke van dien, zoe sauden zy de zelve penninghen consigneren ende namptieren, ende van dan voorts gheen verloop meer glieven

willen, danof wy n by desen waerschwuen ende adverteren. Eersame, wyse beminde vriendt, God zy met U; ghescreven, etc.

Procuratie irrevocable.

Wy seepenen, etc., doen te wetene allen lieden, dat voor ons commen ende ghecompareert is in persooone tel, de welcke stelde ende constitueerde in zyne stede, ende by desen onse lettren stelt ende constitueert zyne procureurs general ende boden speciael, te wetene: telz, hemlieden ende eleken sonderlinghe ghevende vulle macht, absolt ende irrevocable, omme over ende uten name van hem constituant te compareren voor hooge, edele ende moghende heeren van den raede in Vlaendren ofte elders, voor alle jugen daert behooren zal, ende aldaer by goeden verclaerse in gesrifte over te gheven, staet van goede, baten ende commeren, mitgaders mytschult ende inschult, dien in zyn siele tallirmeren ende zweeren. Voorts de zelve syne schulden wettelick te verkennen ende daer inne te laten condempneren eyst noodt, ende dat ghedaen myter name van hem constituant, behoirlicke cessie van goede te doene, achtervolghende zeker opene lettren by hem van Co. Ma^l. vereregen, met alle solempniteyten van wette ende rechte toebehoorende, ende in gelieke zaecken onderhouden. Belovende zyne schultheesschers indien hy tot betere fortune quame ende gestaelt wierde, wel ende duechdelick te vultoene ende contentereue, ende voorts generalick ende specialick daer inne te doene int ghene dies voorseid is, met dierser meer aeneleven mach, dat hy constituant zelve sonde moghen doen, up dat hy allomme present ende voor ooghen ware, al waert oock soe, dat de saecke speciaelder macht oft last begheerde. Belovende al tghone dies voorseit is, ende by den voornomde procureurs ofte eenich van hemlieden int zelve cas overgegeven, gekent, gesworen, gedaen ende ghebesoingneert sal worden, thouden over goet, vast ende van weerden, ende te betalene tgewysde eyst noodt. In kennissen der waerheyt, etc.

Executoire up sentencien ende acten van costen.

Weerde wyse ende zeer voorsienighe heeren, alzoe tel voor ons zekeren tyt gheleden in rechte betrocken hadde eenen N. alsdoen poortere onser stede, sulcx dat hy op den... ten laste van den voornomden N. vonnisse ghecreghen heeft met condempnatie van costen,

conforme daecten danof ghewaghende, ende want de voornomden N. gheduerende de litispentie van de voorseide zake, van hier verrocken es, ende jegenwoordelick zyne residentie houdende es, onder nlieden heeren jurisdictie, alwaer onsen officier N. ten laste van den zelven tel N. gheene executie en vermach te doene. Soe eyst dat wy ten verzoueke van den zelven N. in faveure van justicien, aen Ulieden verzoncken, dat ghy by eenich van nlieden officieren de voorseide onse acten van sententien ende costen, die ulieden van N. wegghen gheadministreert zullen worden, up den voornomden N. ter executie wilt doen legghen, tzy by apprehentie van des ghecondempneerden persoon ende ansladinghe, van zyne goedinghe daert behoirt, met corter expeditie; al op den behoirlickien sallis daer toe staende. Weerde wyse, etc.

Poorterye brief met claven van certificatie.

Allen den ghenen die dese presente lettren van certification zullen sien oft hooren lesen, scepenen, etc., salnut. Uuyte dien recht ende redene begheert dat men alle waerachtighe saecken certificieren zoude, zonderlinghe wanneer men dies versocht wert, soe eyst dat wy scepenen voornomd wesende van wegghen N. daer toe vermaendt, certificieren over de gherechtighe waerheyt, dat de zelve N. es ons vry poortere van de voorseide stede N. schot ende lot gheldende, ghelick eenen anderen inzetenen poortere der zelve stede, wesende by dien vry ende exempt van tolle van N.; van alle welcken, wy den zelven onsen poortere gheconsenteert hebben dese onse lettren van certificatie. In kennisse der waerheyt zoo hebben wy scepenen voornomd hier aen doen hanghen den zeghele van zaken der voorseide stede, up dobbelen steerte van parchemyne, desen etc.

Decret of acte van subhastatie. (1)

Burghemeester ende scepenen van N. salnut ende dilectie, doen te wetene allen lieden, dat naerdien N. ampmen der voorseide stede, nuyt crachte van zeker acte van afwinninghe by ons gewyst, den....

(1) *Subhastatie* == verkooping by rechterlyk gezag.

Subhastation == vente de meubles ou d'immeubles qui se faisait à cri public, par autorité de justice, au plus offrant et dernier enchérisseur.

Etymologie : *sub* sous, *hasta* lance, que les Romains enfonçaient en terre dans ces occasions.

ten proflycte van N. te coope geboden hadden zulek huus ende erfve, staende in telle rue, als toebehoorende is N., commende metter eender zyde aen thuis ende erfve van N., ende metter ander zyde aen het huus van N.; ende dat omme uyt crachte van de voornomden acte, daeranne te verhalen ende recouvreren eene rente van N. tjaers, erfvelicke losrente, den penninek XVI^m, verachtert van N. jaeren, tleste tel jor principaels, mitgaeders N. van costen onder besprek ende conditie, dat de coopere ofte leste verhooghere tzyne laste behouden zoude, zuleke gheestelicke, heerlicke ende onlosselicke renten, als op tzelve huus bevonden zullen werden, al onghemindert den principalen coop. Nemaer angaende losselicke renten, dat die den coopere aflach doen souden, naer het inhouden van zuleke brieven, als men danof tooghen zoude, dat oock de coopere ofte leste verhooghere gehouden zoude worden de penningen van zynen coop ghereet te betalene, ten daghe van der erfvenisse, up heerlicke executie, tot satisfactie vande voorseiden acte met zulex diessor meer anleven soude, oock dat alle persoonen diet belieffe, daertoe culpable souffissant, solvent ofte recheant zynde, gheseten binnen deser stede ofte indien afzetene, stellende souffissanten zekere, souden vermoghen tzelve huus te verhoogen met N. tsmals niet meer maer min, totten uytgave van den derde ende laetste keerse, met reservatie oock, indien dat de coopere ofte leste verhooghere, insolvent bevonden werde, dat den coop niet min surteren soude up den voorgaenden lesten verhooghere ofte vercoopere, ten pryse hy tvoornomde huus verhooght ofte ingestelt zoude hebben. Ghereserveert niet min elck cause ende actie, interest van zulek frivol instel ofte verhooghtsel te verhalen daert behooren soude, oock indien dat derfachtighen quame voor derfvenisse, uplegghende de penninghen waervoren dese vercoopinghe gheschiet is metten wettelicke costen zoe van desen zyne exploitie als anderssins, dat hy ontfaeen ende geadmittleert zoude syn, tvoornomde huus te behouden, ende dat de voorsiden amptman dienvolghende naer deerste, 2° ende derde, mitgaeders leste keerse, ende alle andere proclamatiën ende kerckgeboden, ghesignificeert ende beteeckent hadde, dat alle de ghone, die up tvoornomde huus eenich recht ofte actie quereieren wilden, dat zy hemlieden gheduerende de kerckgeboden ofte ten daghe dienende, op de leste keersberinghe ende d'interpositie van decrete, hem dat in rechte souden connen verclaersen ende te kennen gheven, up pene, zoe zy danof in ghelike bleven van den zelve zulleken huerliedier rechte, ofte actie, absolutelyck versteken ende ghepriveert te blyvene, ende de gone

comparerende ende tvornomde huus niet inuustellende ofte verhooghende, nochte oock huerliedder recht niet te kennen ghevende, met verzoucke van conferentie, collatie ofte concurrencie, dat zuleke van ghelicken van den zelve luereu rechte ende actie oock ghepriveert soudou blyven. Ten waere nochtans datter boven diinstel ende leste verhooghinghe eenighe excessentie viele, in welck geval zuleke persoonen altyt outfaen ende gheadmitteert zoudou worden tot preferencie concurrencie ofte collatie, zoot behooren soude, mids weleken ende den rapporte van eenen tel ons gebleken is tvornomde huus noch belast te zyne met eene rente van N. tsjaers, ende dat dienvolgende tvornomde huus, up de voorscreven conditien voor donsteken van de derde ende leste kersse, inuegestelt hadde geweest by N. Boven den tvornomden last van N. tsjaers, metten croise van dien verachttert N. jaeren met diesser meer aencleeft, dies voorseid is, ende dat merckelick tvornomde huus, uut bermen van den derde ende leste keersse, by niemant daerop verhoocht en wiert, soe is hendinghe de tvornomden N. up de tvornomde conditien ende bespreken hier vooren verhaelt te uutgave van de derde ende letste kersse, als leste verhooghere ende meest daer vooren biedende, in de tvornomde partye van lande verghift ende gheerft, met sulcke solempnuyteyten, als naer de costuyme deser stede. In ghelicken saecken onderhouden ende geobserveert worden, ende jegens alle andere die totten voorseide huuse ende erfve soudou willen pretenderen eenich recht ofte actie inden tvornomden coop, ende verhooghinghe van den coopere uyet geexpresseert, ende tot conservatie van dien gheen behoirlick devoir ghedaen hebbende. Ghegeven deffault, ende uut crachte van dien, den tvornomde deffaulte danof verstecken, ende tvornomde huus in zyn respect, mitgaders de tvornomden coopere verclaerst vry ende exempt, ende outlasten van de tvornomde rechten, die zy daer up ofte dependencien daer van gheprocedeert hadden moghen pretenderen, ende voorts generalick van alle breedere oft voordere lasten, dan hier vooren gheexpresseert zyn, ofte den tvornomden tel, inuegestelt heeft, omme tzelve by hem van nu voorts aen te gebruycken ende possereu, als andere syn eyghen ende propre goet. Aldus ghedaen in vierscharen der voorseide stede van N., tel jour, present N. ampman ende telz scepenen, etc.

Omslachbrief.

Scepenen van N. saluut. Lieve ende geminde N. poortere der voor-

seide stede heeft ons te kennen gegheven, dat ghy uyt zynen hove ghaelt hebt een syn peert voor theste hoofd, onder tdxel van zyne huusvrauwe deser weerelt overleden soude zyn, ende want ghy wel weet, dat alle poorters deser stede vry syn van den besten hoofde, soe cyst dat wy jegenwoirdelick aen u sryven, versoucken ende niet-min van rechtsweghen begheren, volgende den privilegie ende rechten deser stede dat ghy terstont desen gesien, ontslaet costeloos ende schadeloos tvoorseide peert, ende laet dat volghen den voorseiden N., onsen poortere, ende weet ghy den zelve onsen poortere yet theessen, dat ghy dat compt doen voor ons op een Vrydaghe naest commende, als tzynder poort daer hy te rechte behoirt, ende wy partyen gehoirt sullen elk goet recht doen, met corter expeditie. Gegheven N. desen, etc.

Lettren van attestatie.

Wy, etc. doen kont ende kennelyck allen den gonen die dese presente lettren zullen sien ofte hooren lesen, dat omme dieswille dat men schuldich is alle warachtighe saecken te attesteren ende certifiëren, zonderlinghe als men dies versocht wort, soe cyst dat wy seepenen voornomt, omme de goede kennisse die wy altyts gehadt hebben van den persoon van N., onsen medeburgher, ende ghenouch geïnformeert ende onderricht zynde, van zynen handel ende conduiete, certifiëren ende attesteren over de gerechte waerheit, dat den zelve N. gheduerende den tyt van de voorleden trouble, hem altyts eerlyck ende vromelyck ghedreghen heeft, als een goet catholick man toestaet ende schuldich van doene, sonder dat hy N. voornomt hem gheduerende den voorseiden tyt, daer vooren ofte naer eenichsins ghemoeyt heeft, met de nieuwe ghereprobeerde of geformeerde leere of religie, noch de zelve eenichssins ghefrequenteert ofte ghefavoriseert hebbende. Ennemers dat tonser kennisse commen es, van al tweleke hy van ons verzocht heeft dese jegenwoirdighe lettren van attestatie, die wy hem verleent hebben midts desen, etc.

Briefven van gheloove.

Eersame ende wyse, lieve ende gheminde vrienden, wy ghebidden ons jonstelyck tuwaerts ende senden jegenwoirdelick aen nlieden onsen wel gheminde secretaris ende greffier civil N. bringher deser, ghelast om eenighe sonderlinghe affairen, deser stede, touchierende ende

angaende, met ulieden te communicieren, ramene ende accorderene; biddende ende verzouekende seer neerstelick, dat ulieden believen wille den zelve N. onsen secretaris ende greffier, audience ende vulmaecte credentie te ghevene, van tguendt, des hy ulieden uuyt onsen name, vertooghien sal, ende inde voornomde communicatie, zuleke assistencie ende gheruechsaemheyt doen, als ghy lieden zoudt willen dat den nwen thulieder verzoueke dade, soe wy gheerne sullen in gelicke ende andere saecken, naer onse vermoghene bekennen, metter hulpe Gods, die ulieden etc. Eersame etc.

Lettren van creatie van voochdie.

Alle de ghonen die dese presente lettren zullen sien oft hooren lesen, salint. Telz doen te wetene dat naer de questie ende debat, voor ons gheresen in cameren tusschen telle, weduwe ende houderigghe bleven, ten sterflmuse wylent N. haeren man was ter eender zyde, ende N. ghetraut hebbende N. by de voornomde weduwe gesommeerde ende ghearresteerde binnen deser stede, ter acceptie van voochdye van de zelve hare kinderen ter andere, wy hendelinghe als oppervoochden vande voornomde kinderen ende weesen, omme redenen ons daertoe moverende, den voornomden N. gestelt ghecreert ende gheconstitueert hebben, stellen, creeren ende constitueren hem met N. midts desen, monboirs ende voochden van de voornomde kinderen van N., danof zy stappans respectivelyck dien volghende den eedt naer costuyme in onsen handen ghedaen hebben, ende alzoet zelve ghedaen de voornomde weduwe mitgaders den voornomde voochden ons verclaerst ende te kennen gegeven hebben, dat zeer corts van noode wiert ter ontlastinghe van de zelve weesen, te doene rekeninghe, bewys ende reliqua aen A. van de bewynde administratie ende ontfanck by den voornomden N. binnen den zelve zynen levene, (causa officii) gehadt ende ghenomen, mitgaders op te bringhen ende furnieren, sulcke somme van penninghen als tot betalinghe furnissemene ende satisfactie van den slote van diere zouden moghen dienen ende behoeven, ten welcken hende oock van noode soude wesen, (zoe sy seyde) te vercoopen, cederen ende transporteren sulcke erfvelycke ende andere renten, als de kinderen ende weesen van de voornomde N. zouden moghen hebben, binnen telle stede. Ende dat de voornomde weduwe aen ons instantelyck verzocht ende begheerde, dat wy huer ende den voornomde voochden, daertoe vulcommelick machtich maken ende auctoriseren souden, soe eyst dat wy als

oppervoochden van de voornomde weesen, dien volghende ende naer der remonstrancie ende rapport by de voornomde weduwe ons mede dien aengaende verbalyck ghedaen, die affirmeerde ende verclaersde, tzelve better ghedaen dan ghelaten, de voornomde voochden om tgone voorscreven te doen doene, machtich ghemaect ende gheauthoriseert hebben, maecken machtich ende anethoriseren de zelve voochden daertoe behoirlick by desen ende sonderlinghe omme ter minster lesie ende schade, absolute vercoopinghe, cessie ende transport te doene van de voornomde weesen ende kinderen renten allomme daert van noode wesen sal. Omme metten ghelde ende penninghen danof comende ende procederende prompt remboursement, upleck ende betalinghe te doene van penninghen met interesse ende fraicte daeranne clevende, by wylen den voornomden tel, in zynen levene op fruit thiene ten honderden ghelicht, opgeleven ende outfaene. Emmers soe verre hem de zelve bestrecken zullen, ende van de reste van diere up datter noch eenighe blyft, den creditueren van dien, danof wettelick oft anderssins te verzekeren ende assureeren, up de voornomde kinderen ende weesen goedinghen, tzy by vercoopinghe ende belastinghe van renten, ten advenante van den pennick XVI^{te}, oft anderssins zoo voor hemlieden best ende profytelyck wesen sal. Ende voorts mede soe wel in tregard van tdoen van de voornomde rekeninghe, bewys ende reliqua, vercoopinghe van de voornomde goedinghen ende renten, quytsheldinghe, betalinghe ende redemptie vande voornomde penninghen interesse ende fraicte van dien, aende nienwe verzekeringhe ende assurance van tvoornomde restant mettet gone diesser voorts meer aneleven oft dependeren, soude moghen, al te doene dat goede getrauwe voochden ende momboiren behoiren ende schuldich zyn van doene; ende wy hemlieden deshalven niet min belast hebben, behoudens van al tzelve te doene behoirlicke rekeninghe, ende bewys. In kennissen van welcken, etc.

Decret int corte.

Wy, etc. doen te wetene allen lieden dat alzoel unyt crachte van zeker acte ghewyst by telz, voor ons by decrete gheproceedert heeft, tot vercoopinghe van zeker hofstede toebehoorende N. ghelegen binnen de prochie van N. groot N. ofte daerontrent, daer naer behoirlicke kerckgeboden ende drye keersberringhen daer op ghehouden ende in behoirlicke wettelicke wette ghedaen, soe anden voornomden N. als naeste hoir feodael, de derde keersse uuytgegaen

ende dien volghende de voorseide hofstede ghebleven is op den N. voor telle somme, volgende de welcken ende den lettren van decreete by den voornomden tel geimpetreert inden raedt van Vlaendren, ons ter vierscharen gheexhibeert. Soe is de zelve N. in de voorseide hofstede verleent ende verghift met alle solemniteyten van wette, in ghelicken gherequireert. In kennissen, etc.

Contract antenuptial.

Compareren, etc., tel geassisteert met telz zyne broeders, vrienden ende maghen, ter eender, ende N. gheassisteerde met telz, ter andere, te kennen ghevende, hoe dat tusschen hemlieden gesloten ende gheadviseert is zeker huwelick, op dattet de heylighe kereke ghelieft ende admitteert, ende om alle questien, gheschille ende cavillatien te schuwene ende eviterene, dier tusschen den hoirs ende erfghenamen, van den eersten allyvinghen ende lanxtlevenden soude moghen vallen ende rysen, hebben by goede deliberatie, goetduncken ende advyse van haerlieder vrienden ende maghen voornomt, gheconcipteert, ghemact ende ghesloten, voor eenighen bant van der huwelicke voorwaerde : in den eersten, zoe is geconditionneert ende ondersproken, dat zoe wie van hemlieden beeden quaemen te overlydene, dat niet meer de hoirs ofte vrienden van den overledene dan van den lanxtlevenden gheen recht ofte actie van verdeele en sullen moghen heeschen aen tgoet, by den eenen ofte van den anderen te huwelicke ghebrocht ofte staende thuerlieder huwelicke te succederen, versterfven ofte achter te laten. Nemaer dat tzelve goet sal volghen der syde van den ghuenen die tzelve respectivelick ten huwelicke bringhende ofte versterfvende is, ende voorts achtervolghende de stipulatie ende conditien by den contracten gheconcipteert. Al weleke poincten, bespreken ende conditien, de voornomde toecommende conjointen ende elck van hemlieden respectivelick beloofd hebbende ende beloven midts desen, thouden over goet, vast ende van weerden, nu ende ten eeuwighen daghe, onviolabelyck ende onverbrekelick, sonder daer jegens yet te doene, ofte dat zelve in eenigher manieren te contravenieren, onder tverbant van huerlieder persoon ende goedinghen, present ende toecommende, renunchierende zy lieden comparanten, tzamen in elck byzondere, van alle exceptien, privilegien, poorteryen, costuymen ende van alle andere beneficien van rechten, tzy van rescise reliefvementen *S. c. Velliam*, ende andere hoedanich die souden moghen wesen, die hemlieden eenichssins te bate souden moghen comen,

ende dese huwelicke voorwaerde ofte eenich point van diere soude comen rescideren ende sonderlinghe van de privilegie van den poortelicken sterfhuise deser stede, ende den insetenen van diere competerende; welck disponeert, dat de lancxtlevende van de twee conjointen kiter ende optie hebben van hem te houden, tzy aen zyne huweliexe voorwaerde, ofte aude costuyne, ende voorts van den rechte, dat zeght, dat generale renunciatie van gheender weerden en es, noch en opereert ten sy datter speciale precedere, verzouckende zylieden comparanten int onderhouden ende vulcommen van al tghuene voorscreven, by ons ghecondempneert te wordene, onder tverbant van huerlieder persoon ende goedinghen, present ende toecommende; welcken volghende wy gehoort hebbende de voornoemde kennissen, verbanden ende belooffen, by de voornomde contractanten elkanderen reciprokelicken ghedaen, oock tmeerstich versouck van huerlieder vrienden ende hem beeden, hebben de zelve in al tghuene voorscreven, ende tfulcommen van diere ghecondempneert ende condempnieren midts desen op tvornoempde verbant. Actum, present scepenen N. N. der stede N. den., etc.

Formulaire van eenen testamente.

Comparerende N. etc. ten zaecten naervolghende gheautoriseert, zoe dat behoerde, sieck ende cranck te bedde ligghende, maer nochtans wel hebbende haere memorie ende verstant, de welke comparante considererende de brooscheyt der naturen, ende dat niet zekerder en is dan de doot, ende niet onzekerder dan de hure der zelve, willende daeromme in behoirlicken tyde disponeren ende testeren van haere tydelicke goedinghen, haer by God almachtich up dese weerelt gejoint ende verleent hebbende gesaemder hant (maritus et uxor) ende elke van hemlieden byzondere eerst ende alvooren wederroupen, casserende, aboulierende doot ende te nieuten doende alle voorgaende testamente ende dispositien van uutersten wille, by hemlieden respectivelyck voor date van deser eenichssins gemaect, voor wien ende in wat forme dat zy met ryphen ende voordachtighen raede ghedisponeert, gheordonneert ende ghemaect, dat huerlieder testament inder manieren naervolgende, willen dat tzelve testament ende uutersten wille van weerden sy ende gehouden worde, tzy als testamente, codicille, ghiften ter saecken van de doot oft anderssins, zoo een yegelycken mytersten wille stadghrypen ende effect sorteren mach naer de geestelicke rechten, niet jegenstaende dat alle solemp-

niteyten naer de weerlicke rechten gherequisiteert hier inne niet onderhouden zyn, heeft by vorme van testamente ende uutersten wille gewilt ende begheert onderhouden te worden, de poincten ende artielen hier naer verclaerst : Eerst, bevelende haere siele God almachtich, ende haer lichaem ter aerden, heeft ghelegateert ende ghemaect omme zeker redene haer daer toe moverende ende in recompense van den dienst ende bystant haer betoocht by telle, telle somme, etc. : volghende de poincten ende artielen byder testatrice danof gheconcipieert, willende ende begheerende de voornomde comparante dat dit jegenwoirdelick testament ende mystersten wille, in alle de voorseide poincten ende elck sonderlinghe sal vulcommen ende vulbrocht mitgaders onderhouden worden, van den eersten ende ghereetsten goede, by haer te laeten sonder yemants wederzegghen, ende op dat ter causen voorseid eenighe swaricheyt ofte misverstant soude moghen vallen, hopende dat neen, heeft zy comparante d'interpretatie van dien gestelt by desen ter discretie van haere testamenteurs, voor de welcke sy gheropen ende begheert heeft N. ende N., up wien zy begheert heeft tvoorseide haer testament te vulcommen met alle bequame middelen, die daertoe noodich souden moghen worden, hebbende de voornomde N. voor eene memorie ende gratuiteyt gemaect elck N., ende opdat soe ghevele dat zy tot het doen vulcommen eenighe vacatie doen moesten, dat hy danof redelyck ende famelick zullen gesalariseert worden; hebbende sy comparante tot effectuele vulcomminghe van al tgone voorseid verbonden alle huere goedinghen, omme de zelve niet gheroert te worden, ten zy dat dit jegenwoirdich huer testament ende uutersten wille vulcommen zy, hebbende tot effecte ende breedder bevestinghe van dien gherennnchiert ende rennchieren by desen van alle beneficien, van rechten, privilegien ende costnymen, die in dese eenichssins souden moghen contrarieren ende sonderlinghe dat seght, dat generale renunciatie niet en opereert, ten sy dat speciale procedere. Behoudelick nochtans ende by de zelve testatrice haer reserverende, haer wederroupen, meerderen, minderen, interpreteren ende verclaren. In al tgone des voorseids staet, ende elcken pointe van dien bysondere, zoe diewils ende menichwerf als hem tzelve goetdincken ende ghelieven sal. Actum. etc.

Ratificatie van testamente met wederroupen van zekere poincten.

Comparerende, etc. telle wel hebbende haere memorie ende ver-

stant, de welke comparante gheratificieert ende gheconfirmeert heeft, ratificeert ende confirmeert by desen azulcken testament, als zy alhier voor date desen den ... wettelick ghepasseert heeft, behaudelyck de poincten, hier naer verclaerst, te wetene, etc. Begheerende voorts dat alle dander poincten ende artielen, ende elck van dien sonderlinghe vulcommen ende vulbracht sullen worden, naer inhoud van den voorseiden voorgaenden testamente. Actum, etc.

Commission, seu lettres d'adresse.

A tous ceulx auquelz la présente sera montrée, bourgmestre et eschevins de la ville, N. salut et dilection, scavoir faisons, comme il nous est nécessaire de faire traicter et négocier certaines affaires concernant le bien et advancement de la dicte ville et le service de sa Ma^{te}, tant aux villes de N. N., que N., et celle part que la nécessité la requirera, si avons à ce expressement commiz, aucthorisé et député, comme de fait nous connectons, auctorisons et députons honorable et discrete personne N. et nostre confrère en loy, requérant ainsy, tant à tous gouverneurs des villes, qu'aux autres particuliers officiers, de justice et privé personnes, en ce luy ne donner ou souffrir estre faicts, auleun empeschement, et ce daultant que par icelluy le service de sa dicte Ma^{te} et de la dicte ville auleun dommaige et interest ny le tiene postponé, et comme soions prest d'user de semblable respect vers ceulx que de leur part voyrons cy après leur estre commis et député par decha pour semblable effect; donné à N. soulz le contrescel de la dicte ville ce, etc.

Executoire.

By deffaulte zyn zeker twee acten alhier wettelyck gewyst, deene van daten 22^{en} Novembris 82, inhouden N. principaels ende N. van costen, ende dandere inhoudende de betalinghe van den 10^{en} peninck van 40 l. gr. principaels, ende N. van costen, met de executoriale daerop ghedepescheert, ten laste van N. hier gepasseert den 15 May 85, inhoudende van costen sheesschers laste gewesen executoire naer haerlieder vorme ende inhouden metten costen van desen. Actum, etc.

Eedt van de guene gheadmitteert wesende poorters.

Ic zweere dat ic ben in de ghemeensaemheyte der Catholicxseher apostolicke ende roomsche kercke, gheen part ofte deel hebbende met eenighe scten oft heresyen, de welcke ic wederstaen sal voor soe vele in my is, de Coninck, onsen gheduchten heere, goet ende ghetrauwe zyn, de zyne te helpen bewaren dies bevolen zynde, indien eenighe conspiratie ofte ander concept by de quaetwillighe ghedaen werde ende tnyder kennisse quame, dat ick tzelve terstont mynen heere den Gouverneur te kennen gheven sal, des coninck vyanden, uuyt te hauden ende helpen uuythouden myne heeren den Gouverneur ghetrauwe ende onderdanich te zyne, ende voorts al te doene dat een goet ende ghetrauwe sconinck diemaer ende poorter deser stede van N. schuldich is van doene. Soe moet my God helpen, ende alle zyn heyligen.

Verme van ghelibelleerde acten oft gheextendeerde vonnissen.

Wy N., allen den ghenen die dese sullen sien ofte hooren lesen, saluut. Doen te wetene, dat ghesien tproces voor ons scriftelick beleet, hangende in rechte tusschen N. heeschere, ter eender zyde, ende A. verwerere ter ander, gheresen uuyt causen dat d'heeschere hadde ghedaen vertooghen hoe dat hy volghende tdisposityf van den heessche, omme waer inne by justicie voorsien te zyne den voornomden N. heeschere, noodich hadde geweest den zelve N. verwerere te doen dachvaerden teenen zekeren ende competenten daghe, ten welcken daghe omme commende eenen anderen duechdelicken onderhouden dede nemen de conclusien, als dat by onsen vonnisse ende sententie diffinitive gheseyt gewyst ende verclaert soude zyn dat, N. volghende de conclusie by den heeschere ghenomen. Ghehoirt hier jegens de voornomde verwerere te zyne redene van antworde ende deffensien, elk van partyen by de zelve ende meer andere by huerlieder scrifturen geallegiert, persisterende, sustinerende waer jegens de voornomden N. verwerere antwoordende hadde ghedaen verthoonen, ende segghen dat, etc., volghende tdispositif van der antworde, tenderende ende concluderende midts dien de voornomde verwerere ten fyne dat d'heeschere met zynen heesch fynen ende conclusien, zoe hy die tzynen laste ghemaect ende ghenomen hadde verclaerst, etc., volgende de conclusie by den verwerere ghenomen. Elk van partyen by desen ende meer andere redenen breeder by huerlieder

scrifturen van replicque ende duplicque gheallegiert, persisterende sustinerende, daer inne wel ghefundeert te zyne, makende elckanderen heesch van costen. Ghesien de acten, lettren ende munimenten by partye *hinc inde*, tot verificatie van huerlieder faiten respectivelyck gheexhibeert, de replicque, duplicque doircondschip ende enqueste by partyen elck van zynder zyde beleet, mitsgaders de reprochen ende salvatien daer naer gevolcht ende sonderlinghe d'acte van conclusie in rechte, wy recht doende, condempneren, etc., volghende tdictum oft sentencie. Actum int scependom, telz etc.

Dictum van sententien in den priveen raedt tusschen de stede ende lande
nopende t'bedref.

Syne Majesteit op al ghelet verclaerst, ende ordonneert by desen, dat alle poorters ende inwoenders, bedryf doende ten platten lande buyten der vryheyt van der stede, ter causen ende advenante van dien, boven d'oncosten van d'ordinarise pointinghe met die van den lande contribueren ende ghelden zullen, in alle extraordinarisse oncosten, diensteu ende lasten van oirloghen, ende andere die uuytten name ende by laste van zyne Ma^t int ghemeen van den lande van Vlaendren, ende omme de generale desfentie van dien overcommen oft gheordonneert zullen gheordonneert zullen werden, als van uuytsendinghe van wagheneu, peerden ende pionniers ende dierghelicke hoedanich die wesen moghen ende dit by maniere van provisie, tot austerstont by zyne Ma^t gheordonneert wert, compenserende de costen van desen processe om redenen. Ghedaen te Bruesele, den XI^{en} dach December XVe LVII., gheteeckent : de Langhe.

Copie der presentatie ghedaen in den raedt van Vlaendren, by die van der stede,
up different tusschen hemlieden ende den hooftschepenen van den Lande.

Nemende midtsdien conclusie wel gheappelleert d'executie inder vormen ende manieren, alzo die ghedaen is verclaerst quaet oft emmers abusyf ghedaen zynde, ende dat doende zullen de verwerers gehouden zyn tvoornomde verclaers specificatie ende distinctie te doene van de ordinaire ende extraordinaire sprincen lasten ende costen, overcommen in tgemeente den gemeenen lande van Vlaendren, ende omme de generale desfentie van dien opport, sonder die te moghen miughelen metten anderen quaden costen van den lande ende particuliere prochien, zoe hier vooren breeder geseit es, presente-

rende alsdan de voornomde poorters daerof huerlieder contingent ende taux te betalen naer advenant ende de quantiteyt van huerlieder bedryf, volgeude de zelve sentencie provisionale, premie, boeten ende costen.

Boven desen hebben de voornomde van den stede ende die van den lande, omme pays ende eendrachticheyt met elckanderen te handene, hier by oock gherenunchiert ende reunchieren by desen, van alzulcke questie ende proces, als zy lieden jeghens elckanderen hebben onghedecideert in den voorseiden raedt van Vlaendre, anno-pende het contribuieren in den costen van den lande daer inne de poorters van der stede, doende bedryf, gehouden zouden zyn, midts blyvende in viguere de sentencie dien aengaende gegeven in den privee rade, in date lesten Decembris 1557, ende behoudens dat de voornomde van der stede zullen ghestaen metter presentatie in den voorseiden raedt van Vlaenderen ghedaen, mitgaders compensatie van costen.

**Vonnisse van scepenen aengaende den sallaris vande meyers van buyten,
als zy eenighe poorters executeren.**

Gillis Meerman, meyere van Belle ende Zwyycke, verzocht te wesen betaelt te zyne van Jan Boonen, woonende buyten de Mechel poorte te kuere, ter causen van dat hy den zelve Boonen ghevanghen hadde voor syne rekenninghe, zettinghen ende pointinghen, onsen ghenadighen heere anclievende; ende voor tzelve vanghen thebbene X gr., dese Jan Boonen sustinerende ter contrariën, segghende dat de zelve meyers niet meer schuldich en zyn te nemen voor huerlieder recht ende sallaris van twee grooten, ghelick scepenen bode hebben souden, scepenen partyen gehoirt hebben geordonneert ende gewyst, dat de meyer maer hebben en sal twee grooten, achtervolghende de oude costuyne. Actum 17 Oct^{re} 1490; present Mr Joos Nieulant, Zegher Spot, Jan Schoorman, Joos van Steelant ende Jan Gheers.

Supplicatie om tzynen blade gestelt te wordene.

Verthoont oidmoedelyck Jan Cadet f Jans, geboren poortere van N., hoe dat hy suppliant sedert doerlyden van zynen vadere ontrent den tyt van 12 oft 15 jaren, als noch ombejaert wesende, is in ende onder momborie geweest van N., de welcke ontrent twee soe drye

weken deser weerelt overleden is, zoe dat den selven suppliant nu gecommen is wel tot zyn 23 jaren, *rekende mede de neghen maenden van dat hy ghedraghen was van zynder moeder, naer oude costuyne* hoe wel van rechts soude moeten oudt wesen 23 jaren, *de dochters 24 een huere gepasseert*, om zyn goet te gebruycken ende moghen administreren, ende ghemeret dat de suppliant niet jeghenstaende tghebreeck van zyne volle jaren wel bequaem is *actu*, om zyne goedinghen te moghen administreren voor alzoe vele alst aengaen soude tmanen, ontfanghen ende uutegeven, sonder hem te willen vermeten van eenichssins zyne zelve goeden te willen moghen veralienen ofte belasten; ende oock om alzulcke oncosten voortaan te schuwen als op teonstitueren van eenige nieuwe momboirs, mitgaeders d'administratie zoude moghen loopen, versouet daeromme de voornomden suppliant, dat hy Ulieder Eer. mogende heeren hem geotroyceert ende gheautoriseert werde den jaerlicxschen ontfangh van de zelve zyne goeden te moghen bedwinghen, hem merkelick verobligierende van den zelve zynen goede egheenssins te willen belasten oft bezwaren, dwelek doende zult wel doen. Obligatien van de weesen gegeven zyn gheenssins goet, ende en zyn niet gewaert ten zy gheloene; schuldenaeren die ghelt geven den weesen, sterf hy noch eens te gheven, als hy ombejaert is.

In margine : Een weese moct, altyts al ontfangt hy zyn goeden, een camer voocht hebben, *curatores ad lites*, die de processen voelht, want niemant den vollen jaren hebbende mach te rechte staen. — Voocht moeten de weesen helpen sonder sallaris te hebben tsiaers van huerlieder vaccation ende uuytreysen.

(VERVOLGT).

DE OVERZETDIENST,
TUSSCHEN ANTWERPEN
EN HET VLAAMSCH-HOOFD,

IN

VROEGERE TIJDEN.

VOORREDE.

Het werkje, dat wij de eer hebben den Leden van den **Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas** aan te bieden, is geene volledige en omstandige geschiedenis van den Overzetsdienst tusschen Antwerpen en het Vlaamsch-Hoofd: het is slechts eene reeks van geschiedkundige voorvallen en soms eigenaardige bijzonderheden tot opzoekingen derwelke wij onze ledige stonden of uitspanningsuren ten offer gaven.

Het is dus niet te betwijfelen dat navorschers, die over meer tijd beschikken en rijker zijn aan kennis en ervarenheid, nog ongekeude feiten aan den dag zullen brengen; wellicht zullen zij ook sommige duister geblevene punten ophelderen: in het belang der plaatselijke geschiedenis en om der wille der waarheid wenschen wij zulks oprecht.

Trots deze bekende onvolledigheid, verkeeren wij nochtans in de meening, dat de bewerking onzer ingezamelde bouwstoffen, den lezer genoegzaam in staat zal stellen, om zich een betrekkelijk goed denkbeeld te vormen, over den toestand en de belangrijkheid van het waterverkeer tusschen beide Scheldeoevers, in verloopene eeuwen.

Zeer luttel is er nopens den ouden Overzetsdienst, of het **Veer van Vlaanderen**, of het **Dweers Veer**, zooals onze voorouders zegden, gekend, en waarheidshalve moet men bestatigen, dat het weinige, dat men daarover in plaatselijke geschiedenissen aantreft, zeer onnauwkeurig te boek gesteld werd. Te vergeefs zou men zoeken, hoe liet in den Franschen tijd alliep, en wanneer het Veer in 's lands bezit kwam; en, over de opkomst der eerste stoomvaartuigen, ruim drie kwart eeuw geleden, zijn er geene ooggetuigen meer om ons in te lichten.

Over gene en deze zaken zullen wij ons min of meer, volgens chronologische orde, uitweiden, en telkens zullen wij onze gezegden staven, door mededeeling van oorkonden geheel of gedeeltelijk wedergegeven, als zijnde de eenigste sterke grondvesten waarop mag worden gebouwd. Met een beknopt overzicht, over tol- en veerrechten in aloude tijden en eenige bewoordingen over de rechtsmacht over de Schelde, openen wij onze verhandeling.

Mocht deze, met al hare gebreken, den lezer, en voornamelijk den Leden van den **Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas**, eenigszins bevallen, dan achten wij ons oprecht vereerd en ruimschoots beloond.

INLEIDING.

TOLLEN EN VEERRECHTEN IN ALOUDE TIJDEN. DE RECHTSMACHT OVER DE SCHELDE.

Het heffen van een zeker recht voor den overtocht eener rivier, hetzij bij middel van een vaartuig ofwel van eene brug, klimt tot eeneu hoogen onderdom.

Volgens een geleerd schrijver (1), zouden deze en andere tollens, dagteekenen van den tijd der eerste Koningen van Rome. Beurteilings afgeschaff en weder in voege gebracht door de Republiek, werden zij meestendeels door de Roomsche Keizers hernieuwd en zelfs vermeerderd. Severus en Antoninus verboden aan de Steden nieuwe tollens te lichten zonder hunne toestemming, en Valerianus deed eene schaal opmaken, welke niet mocht overschreden worden. Constantinus onderwierp aan zware straffen de pachters, die de tolwetgeving en de oude gebruiken overtraden.

De oude Romeinsche tollens, *thelonie*, kunnen in 't algemeen, in twee reeksen gerangschikt worden : de *vectigalia*, welke zooveel als inkomrechten op goederen waren, en de *portoria*, of belastingen geheven op banen en rivieren.

In onze streken werden de tollens ook zeer vroeg ingevoerd. De oude Salische Wet, in hare voorschriften, beroept zich meermaals op het aloud gebruik, *antiqua consuetudine*, waarnit af te leiden is, dat sommige tollens, door de Romeinsche heerschappij uitgeschreven, in leven gebleven waren.

(1) Edm. Grandgagnage. *Histoire du Péage de l'Escaut*. Anvers, 1868. (*Annales de de l'Académie d'Archéologie de Belgique*. 2me série, tome IV). Het grootste deel der bijzonderheden in deze inleiding voorkomende, hebben wij aan dit werk ontleend.

Volgens deze Wetgeving moesten de tollèn in 't algemeen eene dienstvergelding zijn en geene onrechtvaardige afpersing. Alzoo kon niemand gedwongen zijn gebruik te maken eener brug, waar belasting geheven werd, indien hij elders de andere zijde van den stroom op eene voordeeligere wijze, kon bereiken.

Karel de Grootte behield deze wijze standregelen. In eene zijner vermaarde **Capitulariën** verbiedt hij volstrekt eene belasting te heffen op de banen, welke niet zouden belemmerd zijn, hetzij door eenen waterloop of eene moeras, hetzij door eenen anderen hinderpaal; de schepen ook moesten, vrij van tol, onder eene brug doorvaren. In andere verordeningen bepaalde hij ook, dat de pelgrims of bedevaarders niets te vergoeden hadden voor hun reisgoed, noch aan bruggen noch aan sluizen, en dat de geestelijken, voor welke reden ook zij zich op reis begaven, volkomen vrij waren, zoowel voor hunne personen als voor hunne afgevaardigden.

Deze machtige Keizer deed ook het mogelijke om alle misbruiken uit te roeien en alle afpersingen te beteugelen. Zijne opvolgers bekrachtigden meest al zijne verordeningen en schonken ook den vrijdom aan degenen, die zich naar hun paleis of naar het leger begaven.

In al deze wetgevingen is het de Vorst, die over de tollèn beschikt; het is hij, die de tollichting toestaat of intrekt naar goeddunken of beliefte. Hij ook geniet het recht dezelve te schenken aan bijzondere, hetzij als eene vergelding voor bewezen diensten, hetzij uit loutere milddadigheid; soms ook doet hij er afstand van in ruiling eener geldsom.

Dit vergunningsrecht was een uitvloeisel der heerschappij, welke hij uitoefende op de banen en waterloopen zijner staten, een **domaniaal** of grondelijk recht, uit zijne natuur vatbaar aan bijzondere toeëigeningen.

In de eerste tijdperken der geschiedenis onzer streken, treft men meermaals dergelijke vergunningen, zoo aan leden van den geestelijken stand als aan kerken, abdijen en kloosters.

Chilperic, Koning der Franken, schonk in 562, aan den Bisschop van Doornik, de tollèn en veerrechten, welke op de Schelde, vóór deze stad, geheven werden. De kerk van Utrecht verkreeg, onder andere, in 949, van Keizer Otto I, de tollèn tot aan de zee en in de eilanden. De Bisschop Ansfruid werd begiftigd, in 1002, met den tol van Bommel, en de kerk van Nijvel, onder andere, in 1209, door Keizer Otto IV met de tollèn die in deze stad geheven werden.

Doch genoeg hierover. Zien wij thans aan welk regiem onze nationale stroom onderworpen was.

De Schelde, van Rnpelmonde tot aan de Noordzee, behoorde van ouds aan den Hertog van Neder-Lothrijk; de rechten des Graven van Vlaanderen, wiens staten zij besproeide, strekten zich niet verder uit dan op de plaats waar hij, te paard in het water stappende, met de punt zijns degens, de waters raken kon. Na de verbrokkeling van Neder-Lothrijk in kleine staten, bleef de heerschappij over de Schelde aan de Burggraven van Antwerpen.

Meermaals ontstond er twist nopens deze rechtsmacht, namelijk in 1551 en 1556. In dit laatste jaar werd er een verdrag, tusschen den Graaf van Vlaanderen en den Hertog van Brabant te Dendermonde, gesloten. De eerste verkreeg rechtsmacht over den ganschen stroom boven en beneden Antwerpen; het deel vóór de stad bleef alleen den Hertog voorbehouden; deze behield ook al de tollèn, welke hij gewoon was op de rivier te heffen. De stad, als hndewijs, werd verplicht ten eeuwigen dage een paar gulden sporen den Grave jaarlijks aan te bieden. Deze, van zijnen kant, verbond zich geene belastingen uit te schrijven, noch maatregelen aan te wenden, die de vaart naar Brabant konden hinderen of belemmeren.

Deze overeenkomst schijnt geen kracht van wet verkregen te hebben, vermits een aantal latere voorvallen het bewijs opleveren, dat in het begin der XVe eeuw, de geschillen ontstaan op de Schelde van af Rupelmonde door den Hertog van Brabant of zijnen Schout ter Vierschaar van Antwerpen werden geslist.

Onder het beheer der Hertogen van Burgondië rees er zelden opmerkbare twist, dewijl al onze provinciën onder hunnen machtigen scepter vereenigd waren. Later ontstonden er moeilijkheden met de Graven van Montmorency, welke in hoedanigheid van Heeren van Brrecht en Zwijndrecht, zich zekere rechten op den stroom wilden aanmatigen; doch door de bemiddeling van Keizer Karel werd alle oneenigheid weldra vereffend.

Een dekreet der Fransche Republiek, ten jare 1797 alhier uitgevaardigd, verdeelde de Schelde tusschen beide provinciën en gaf tot wederzijdsche grens de middellijn der bedding.

Vooraleer deze inleiding te sluiten, noemen wij nog de verschillende tollèn, welke op den stroom ingevorderd werden. Deze waren : de **Watertol van Brabant**, waaraan al de schepen, die op- of afvaardden onderworpen waren; de **Geleijde van de Honte**, alleen op dezen Scheldearm geheven en zijnde zooveel als een loodsrecht; de **Riddertol**, of belasting

op de goederen, die langs den stroom ingevoerd werden; de **Joktol**, welke de schepen, die aan de kaaien gemeerd lagen, verplicht waren te betalen; eindelijk het **Veerrecht**, zijnde het recht, welk men te voldoen had om van de eene naar de andere zijde overgezet te worden.

De meeste dezer tollèn moeten zeer vroeg door den Hertog aan bijzonderen geschonken of verkocht zijn geweest, dewijl de stad Antwerpen, om er in bezit van te komen, naderhand verplicht was, dezelve met kleine deelen aan te koopen; wij zullen dit namelijk zien in het vervolg dezer verhandeling.

DE OVERZETDIENST

TUSSCHEN ANTWERPEN EN HET VLAAMSCII-HOOFD

OF

HET VEER VAN VLAANDEREN.

Het is buiten kijf, dat een overzetdienst tusschen Antwerpen en het Vlaamsch-Hoofd tot eenen betrekkelijk hoogen ouderdom opklimt. Het is ook volstrekt overbodig lang te redetwisten om het tijdstip vast te stellen, wanneer denzelve tot stand kwam, immers zoodra beide Scheldeoevers eenigszins bevolkt werden, kwam er noodzakelijk betrekking tusschen hunne bewoners en bijgevolg ontstond er waterverkeer.

De oudste oorkonde, welke gewag maakt van het Veer, bevindt zich in het zoogenaamde *Hoofdfluweelen Privilegieboek* der stad Antwerpen. Het is het afschrift van eenen akt van het jaar 1252—1253, waardoor Hendrik van Leuven, oudste zoon van Hendrik I, Hertog van Brabant, de belofte aflegt voor die van Mechelen geenem vrijdom van overzet meer te eischen (1).

Kreglinger, welke de eerste melding gemaakt heeft van dit bescheid, leidt er af dat de stad Antwerpen dus reeds in bezit moest zijn van een deel in dit recht; nochtans de oudste stadsrekening, welke van 1524—1525 dagteekent, en nog vele opvolgende, namelijk diegene van 1598—1599, 1400—1401 en 1405—1404, spreken volstrekt niet van een dergelijk recht.

Indien het dus min of meer te betwijfelen is dat de stad, in de

(1) A. Kreglinger. *Notice historique sur les Impôts communaux de la Ville d'Anvers, depuis leur origine jusqu'en 1794*. Bruxelles 1843, bladz. 108.

XIVe eeuw, een deel in het Veer bezat, is het echter zeker, dat andere deelen aan bijzonderen toebehoorden, op het einde dezer eeuw en in het begin der volgende. Hierover getuigen een viertal schepenbrieven, welke wij in onze navorschingen op het Stedelijk Archief van Antwerpen aangetroffen hebben (1).

De eerste dagteekent van den 20ⁿ Februari 1590. De gebroeders *Peter-Willem en Gielys Bode*, zonen van Jan, verkochten alsdan aan *Peteren van Overachere*, dien men *Peter Reyners* noemde, *alsuck ghedeel alsy hadden ende houdene waren int Vere tAntwerpen.... met alle den rechte dat zy dair ane hadden ende houdende waren*. Dit deel was hem bij erfenis van wijlen hunnen vader toegekomen.

Volgens den tweeden kocht *Peteren Reyners van Oiverackere*, ongetwijfeld dezelfde persoon in vorige akte voorkomende, den 4ⁿ Maart 1592, van *Jan Zymaer*, *zyn recht int Veere tAntwerpen tusschen Antwerpen ende Zwindrecht*. Dit recht behoorde vroeger *Her Floreyns van Mechelen*.

De dagteekening van den derden brief is van 16 Maart 1404. *Zekere Joorduen van den Walle* kwam alsdan verklaren vóór Schepenen onzer stad, dat hij verkocht had aan *Gielise vanden Wyngaerde*, *alie alsulken recht ende ghedeel int Veere tAntwerpen*. Dit deel, zoo verklaarde hij, was vroeger het eigendom geweest van de echtelingen *Peter Reyners van Overacker ende Lusbeth Blox*, tegen wie hij hetzelfde bij rechterlijk vonnis verkregen had. Hij waarborgde den koper, dat het besproken deel hem jaarlijks *ryfthiene scellinghe Vlaemssche grote* opbrengen zou en beloofde op te leggen, indien dit minimum niet werde bereikt; bracht het meer op, dan zou de koper op zijne beurt het meerdere wederkeeren. Overigens moest dit deel verpand blijven voor *sesse petere tsiaers*, als lijftocht ten voordeele van zekeren *Jan*, *natuerlic sone Jans Pape*, en werd besproken dat, bij 't overlijden van den eerstgenoemde, deze rent zou te niet zijn. Tot meer verzekering verschenen ook vóór dezelfde stadsambtenaren, *Adriaen Reyners* en zijne zuster *Katline*, met *Floreuse Enghel*, haren man en momber, en *Lusbeth Reyners*, met *Janne den Schermere*, haren voogd, om, op hunne beurt, te verklaren, dat zij ook geen het minste recht aan het onderhavig deel behielden.

Volgens de vierde scabinale akte, kocht de voormelde *Gielise vanden Wyngaerde*, den 11ⁿ Oogst 1408, van *Joffrouwe Lysbeth van Hofstaden*

(1) Wij achten het ons eene plicht hier den beambten van Antwerpens Stadsarchief dank te zeggen voor hunne dienstvaardigheid.

ende Gielys Rademaert, haren echtgenoot, alle dat recht ende alle dat ghedeel dat sy hadden ende heffende waren int Vere t. Antwerpen.

Deze oorkonden schijnen ons belangrijk genoeg, én door hunnen ouderdom, én door hunnen inhoud, om hierna opgenomen te worden. (Bijlagen I, II, III en IV.)

Iedereen, in tegenwoordigheid dezer verbrokkelingen, zal benieuwd zijn te weten, wat de overzetsdienst zoo al opbrengen kon in die verwijderde tijden. Aan deze verschoonbare nieuwsgierigheid kunnen wij enkel voldoening geven, door de mededeeling eener ambtelijke ordonnantie waarbij de veerrechten, in het eerste kwartaal der XVe eeuw, vastgesteld worden.

Dit belangwekkend stuk vonden wij in eene der oudste stadsregisters, in het *Oudt Register mette Berderen*, (1) aldus genaamd naar aanleiding zijner honten omslagen, en alwaar allerlei oorkonden, jaarteeknende van 1356 tot 1459, overgeschreven zijn.

Deze, door de steden Gent en Antwerpen uitgevaardigde ordonnantie, draagt noch jaar- noch dagteekening; evenwel door haren zonderlingen en eigenaardigen opstel, benevens de omstandigheid dat zij zich tusschen documenten van 1421 bevindt, blijkt klaar, dat zij aan dit tijdstip thuis hoort.

Vooraleer haar mede te deelen, vestigen wij eerst 's lezers bijzondere aandacht op de eigenaardige herleidingen, die men er in aantreft alsook op het punt dat, alle voorvallende geschillen, door Antwerpens Schepenbank moesten geslist worden. Wat de tusschenkomst der stad Gent aangaat, denken wij deze te mogen verklaren doordien de heerlijkheden van Burcht en Zwijndrecht, aan wie vanouds een deel des Veers schijnt toebehoord te hebben, in 1280, het eigendom waren van Gwijde van Dampierre, Graaf van Vlaanderen.

Zielier besproken stuk :

*Dit is de ordinancie vanden over vere vander Schelt
voir Antwerpen geordineert biden steden van Ghend
ende van Antwerpen.*

*In den yersten elc mensche te voet, van elken oververe iij miten.
Item een man de peerde tsamen j groten.
Item twee peerde met eenen ydelen wagen ij groten, ende
den wagen j groten, oft also menich peert als inden*

(1) Folio 76.

ydelen wagen gaet ende overvoert j groten, ende den wagen j groten.

Item elc peerts last j groten, ende waert dat peerde ende wagen metten laste overveeren, so soude elck peert met sinen laste gheven

ij groten.

Nota. Van allen beesten als van volene van peerden, van coeyen, van ossen, van runderen, van calveren, van verkenen, van scapen ende van lammeren, te weten, twee volene voere een pert, twee coeye voere j peert, twee ossen voere j peert, viij rendere voere j peert, viij cleyn calvere voere een peert, xiij scape voere j peert.

Item alst verwaeyt weder ware of ysganc, so soudemen van allen goede ende loste voirs. gheven na redelicheyte, ende na dat weder ware ende na dat veerlude hulpe behoefden, off geschil dair off ware, dat den goeden luden die tsveren behoefden dochte, datmen hen te vele aff name of dat den veerluden dochten datmen hen te luttel gheven wilde, so souden de veerlude gehouden syn den goeden luden te presenteren ende te bieden voir Scepenen van Antwerpen te comene, ende na harer discrecie, moderacie, dair off tontfane, inden welken de Scepenen van Antwerpen, alst gebuect, hen altyt bereescap doen sullen ende haren loon te redelicheyden stellen, na haeren gordunkene ende discrecie.

Item waert dat de veerlude den goeden luden, die des veren behoefden, hier en boven enige oemoedelicheyte bewysden, of oploep daden, off dat zy den goeden luden gheen gereescap en daden, van over te veren, alst veerweder ware, dat dan de ghene die also gebreckelic off overhorich ware, verboeren soude, also dicke alst ter kennissen ende voir Scepenen ter clagen quame, telken ij lb. Parisis. (1)

Deze verordening is nog geen afdoende bewijs, dat de stad Antwerpen, in het eerste kwart der XVe eeuw, reeds als mede-eigenares in den overzetsdienst betrokken was. In 1450 ontmoet men slechts het eerste ambtelijk bescheid, te kennen gevende dat zij in dit jaar bij aankoop in bezit kwam van een voornaam deel in het Veer, en dat de erfgenamen van *Jan Vylaint* (Vilain), in leven Heer van Burelit en Zwijndrecht, er reeds een deel van bezaten.

(1) In het XIIIe boekdeel der *Annales du Cercle Archéologique du Pays de Waas*, bl. 343 en volg., treft men het afschrift eener ordonnantie, welke veel gelijkenis heeft met de onze.

Het, door de stad aangekochte deel beliep *drie vierendeele min een zestiende deel van eenen vierendeel*, of 47/64 paarten; het deel des Heeren van Burcht en Zwijndrecht bestond in *drie vierendeel ende trois sestiende deel van eenen vierendeele*, of 17/64 paarten. Kreglinger (1), Mertens en Torfs (2) en de Potter en Broeckaert (3), die opvolgendlijk van deze verdeling gewagen, bepalen verkeerdelijk het deel der stad op 11/16 en datgene der Vilain's op 5/16 paarten.

Onderhavige oorkonde is de goedkeuring verleend door Hertog Philips den Goede, op 15 November 1450, aan het Magistraat van Antwerpen, naar aanleiding van dezen aankoop. Het oorspronkelijke perkamenten stuk, waaraan de groote zegel des Hertogen in rooden was en met dubbelen steert nog gehecht is, berust thans in de zogenaaemde *Privilegiekom* op het stadsarchief. De kopij, welke wij als bewijsstuk hierna gevoegd hebben, (Bijlage V) is overgenomen uit het *Volumen primum Privilegiorum* alwaar het, in latere tijden, overgeschreven werd.

De door de stad aangeworvene paarten behoorden deels aan den *Abt ende convent van Sinte Michiels* en deels aan *meesteren Janne van Halmale, Willeme vanden Wyngaerde ende Janne van Remerswale*. De stad, in vergoeding der afgestane deelen, verbond zich jaarlijks den belanghebbenden te betalen eene rent van 17 pond, 12 schellingen en 6 grooten Vlaamsch, waaran 6 p. 7 sc. 6 gr. aan de Abdij, 2 p. 5 sc. aan van Halmale, 6 p. 4 sc. 2 gr. aan vanden Wijngaerde en 2 p. 13 sc. 10 gr. aan van Remerswale. Zij stelde ook de voorwaarde dat haar bestuur, wanneer het zulks zoude goedvinden, deze deelen zou mogen kwijten, betalende in eens twintig maal het jaarlijksch bedrag derzelve.

De Hertog schonk zijne goedkeuring in aanzien van *den gemeynen oirboir ende proffyt van onser voirs. stadt van Antwerpen ende alle onsen goeden luyden ende ondersaten die ons dunck daer aen gelegen te wesen*, en onder voorbehoud van eenen jaarlijkschen eijns, *verluyten geld*, van 6 schellingen 2 grooten Vl., die hij op dit deel des Veers hief.

Het grootste paart van het Veer, thans aan de stad toehoorende, diende er bijgevolg een evenredig deel zijner inkomsten, jaarlijks in hare kas gestort te worden, doch de toenmalige Heer van Burcht

(1) Voornoemd werk, bl. 109.

(2) *Geschiedenis van Antwerpen*, IIIe deel, bl. 153.

(3) *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen*. — *Burcht*, bl. 23.

en Zwyndrecht, *Christoffel Vilain*, scheen, in de eerste jaren hier geen acht op te nemen en behield de gansche opbrengst *meynende.... dat hy dat also doen mochte ende possessie dair af hadde*. Doch onze stadsbeheerders verstonden de zaken op eene geheel andere wijze en beweerden wel ten rechte dat, *sy in den schuyten met hueren toebehoirten schuldich waren kennisse te hebben ende de profiten ende baten dair af te gebrueken naer avenant van hunnen gedeele int Veer*.

Aldns stonden de zaken op het einde van 1455. Eene minnelijke onvooroordeelige overeenkomst is soms beter dan een wel uitgevallen proces, wordt heden zeer dikwijls beweerd; dit was waarschijnlijk ook het gedacht van ons destijdig Magistraat en de reden waarom het, op den 28ⁿ November van dit jaar, een minnelijk akkoord sloot met den al te baatzuchtigen kastelein van Burcht en Zwijndrecht, verdrag, hetwelk dan ook door Philips den Goede goedgekeurd werd.

Volgens deze overeenkomst werd er bepaald, dat het beheer van het Veer voortaan zou uitgeoefend worden gezamentlijk door beide partijen, en dat, de jaarlijksche baten zouden verdeeld worden in twee gelijke paarten, het eene, ten voordeele der stad, het andere, voor *Jonker Christoffel Vylein* (Vilain). De stad, die voor 47/64 deelen in het Veer betrokken was, en, die bijgevolg evenveel der inkomsten eischen mocht, was dus zeer inschikkelijk en de kastelein van Burcht en Zwijndrecht, die slechts 17/64 deelen bezat, kon zich de handen wrijven, dewijl hij eene goede zaak gedaan had.

Eene andere bepaling van het bewuste verdrag had voor doel den overzetsdienst meer verzekering en meer veiligheid te doen opleveren. Zoo werd besproken, dat de daartoe gebezigde vaartnigen *pleyten* (1) en *platte schuyten*, alsook de aanlegdammen, minstens tweemaal 's jaars in oogenschouw moesten genomen worden, door den Schout van Antwerpen en door de Schepenen van Zwijndrecht. *Ende om te schuvene den groten onredelicken cost diemen opte dagen vander schouwingen geplogten heeft te doene* werd onderling vastgesteld, dat de pachter daarvoor een salaris van 12 grooten, Vlaamsche munt, aan den Schout, en 6 grooten aan iederen aanwezigen Schepene zou te betalen hebben (2).

(1) *Pleyte*, bij Kiliaen (*Etymologicum* etc. 1599): *navis larga et plana*. — *Pleit*, bij J. Bal (*Verklarend Woordenboek*): Plat vaartuig, bijlander.

(2) Mertens en Torfs, op de reeds aangehaalde plaats hunner *Geschiedenis*, bepalen verkeerdelijk den loon van den Schout op 12 grooten, plus 6 grooten voor elk overgeschouwd vaartuig.

Het afschrift van den vorstelijken goedkeuringsbrief, waaraan deze bijzonderheden ontleend zijn, en welke nog voorzien is van den zegel in groenen was des Heeren *Christoffel Vilain*, deelen wij den weetgierigen lezer mede als bewijs onzer gezegden (Bijlage VI).

Het was niet enkel met het Antwerpsch stadsbestuur, dat *Christoffel Vilain* min of meer in oneenigheid verkeerde, met de familieleden van den voormaligen heer van Burcht en Zwijndrecht scheen hij ook niet eens te wezen nopens de opbrengsten van den veerdienst.

Jonker *Christoffel Vilain* had zijnen ouderen broeder *Jan Vilain* in het bezit dezer heerlijkheden opgevolgd, en deze, op zijne beurt, had ze in 1449 geërfd van zijnen vader, die ook Jan heette. Deze Jan had het heerenrecht over voormelde dorpen, omtrent 1446, aangekocht tegen *Wouter van Kets*, Schildknaap en Ridder van het Gulden Vlies (1). Wij kennen de voorwaarden van dien koop niet, doch blijkens een paar *terminatiën* of scheidsrechterlijke vonnissen, alhier den 22ⁿ en den 26ⁿ Januari 1467 door onze destijdsige Burgemeesters en Schepenen uitgesproken, waren de erfgenamen van *Wouter van Kets* in de opbrengsten *vander pachten vanden scuten int Veer* betrokken gebleven voor twee derde deelen, welke echter belast waren met twee renten ten voordeele van Jonker *Christoffel*, eene van 2 pond grooten Vleems en eene van 10 schellingen derzelfde munt.

Deze laatste, voor welke reden ook, scheen dit deel niet gewillig af te staan; daaruit sproot een langdurig proces, hetwelk eindigde met de hoogervermelde scheidsrechterlijke uitspraken. *Willem vander Taneryen*, Schepene van Antwerpen, aanlegger des gedings, in naam zijner echtgenooten en der andere kinderen van wijlen *Wouter van Kets*, bleef gerechtigd in het bezit van twee derde deelen in de opbrengst van twaalf verloopene jaren veerdienst, terwijl het overblijvende deel aan *Christoffel Vilain* toegekend werd.

Men vindt deze beide *terminatiën* in het *Antwerpsch Archievenblad* (2); aangezien dit nochtans zoo belangrijk werk niet genoegzaam verspreid is, veroorloven wij ons beide uitspraken hierna als bewijsstukken over te schrijven. (Bijlagen VII en VIII).

De slissing van het eerst besprokene geschil liep, dank de toegevendheid der stad, tamelijk spoedig van stapel; zoo snel ging het echter niet met den twist, welke sinds lange jaren ontstaan was tusschen de schippers van Burcht en die van Antwerpen, die beiden het Veer bedienden.

(1) F. de Potter en Jan Broeckaert. *Burcht*, bl. 13.

(2) Negentiende deel, bl. 463—466 en 471—472.

De eerste beweerden, dat zij de oudste waren, die den overzet deden, waarnit zij afleidden, dat zij alleen het recht hadden, om hier, ternglading in te schepen na hunne passagiers aan wal gezet te hebben; daarbij ontzegden zij nog aan de Antwerpsche schippers hetzelfde recht te Burcht. Deze laatsten hielden staan, dat dit hun erfelijk recht was en wilden niet gedoogen, dat, die van Burcht hier terng-ladingen innamen, tenzij hun zulks wederkeerig in het Scheldepdorp werd toegestaan. Deze zaak kwam te langen laatste vóór onze Vierschaar, welke den 10^{en} Maart 1438, besliste, dat de schippers van Burcht en Antwerpen, voor het goederenvervoer, wederkeerige gelijke vrijheid zouden hebben (1).

Dat de bediening van het Veer eene betrekkelijke goede broodwinning was voor het toenmalig schippersvolk, schijnt ons, naar aanleiding van deze nog al hevige mededinging eene zekere zaak. Eene tweede gevolgtrekking is, dat het verkeer tusschen beide Scheldeboorden, zoowel van reizigers als van koopmanschappen, vrij belangrijk moest zijn. In de jaarboeken van den *Oudheidskundigen Kring van het Land van Waas* (2) treft men een tarief der overzetrechten aan, welke in het begin der XVe eeuw geheven werden. Door de zeer omstandige beschrijving die er van gedaan wordt kan men zich een allerbest denkbeeld vormen der belangrijkheid van het toenmalig verkeer tusschen Brabant en Vlaanderen.

Deze ordonnantie werd den 16^{en} December 1518 mitgevaardigd, door het *Hooft Collegie van het Land van Waas*, doch of zij mitging ingevolge eener overeenkomst met Antwerpens stadsbestuur, schijnt ons twijfelachtig indien wij eenige bepalingen overwegen.

De veerman, die de voorgeschrevene verordeningen niet naleefde, of wiens handelwijze reden tot klacht gaf, stelde zich niet alleen bloot aan eene groote geldboete, maar hij kon ook bovendien, naar aangelegenheid der zaak, *ghecorrigeert* (gestraft) worden by *Sgravenmannen ende hoofdscepenen*. Hoe uitgelegd, indien men nagaat dat zulke overtredingen en andere geschillen, volgens ordonnantie van 1421, in de bevoegdheid viel der Antwerpsche Schepenbank, hetgeen volkomen overeenstemde met het verdrag in 1556 te Dendermonde gesloten en waarbij de rechtsmacht over de Schelde, voor het deel dat zich vóór de stad uitstreckte, den hertoge van Brabant toegekend werd (3)?

(1) Mertens en Torfs (op aangewezen plaats), volgens de *Annales Antverpiensis* van Papebrochius, 1^e deel, bl. 436.

(2) XIIIe deel, bl. 564 en volg.

(3) Zie onze inleiding, bl. 157.

In 1421 werd niet bepaald, wie de geldelijke boet van 5 pond Parisis genieten zal, thans, ofschoon volgens akkoord van 1435, tusschen Antwerpen en Christoffel Vilain, eerstgenoemde recht had op de helft der *pachten, baten ende profyten* van het Veer, ondanks die voorwaarde, wordt deze geldstraf vastgesteld op 9 pond Parisis, te verdeelen in gelijke paarten, tusschen de kapel van Ste Anna op het Vlaamsch-Hoofd, den Baljuw van Zwijndrecht en den overbrenger. Hoe dit nu ook verklaard?

Wij herhalen het, het is erg te betwijfelen of de voorwaarden dezes tariefs bij wederzijdsche overeenkomst of kennisneming vastgesteld werden; nu wat er van zij, ziehier het afschrift dezer ordonnantie, letterlijk zooals zij voorkomt in beroepen jaarboek, alleenlijk veroorloven wij ons eenige woorden tusschen haakjes bij te voegen om er den zin van op te helderen :

Dit naervolghende es trecht datmen schuldich es tegheven van over te veeren opt veer voor Antwerpen.

Item inden eersten, zoo zullen de voerlieden (veerlieden) die tweer hueren ende houden schuldich zyn den lantman die vryheyt heeft over te voevne ende te dienene om zyn proevne die hy schuldich is te ghevne.

Item den vrenden die gheen vriheyt en heeft elcken persoom om — III myten vlaems ghelts.

Item een peert met zynen man om eenen grooten vlaems.

Item cootsers peerden meerrien volenen elck stick om — twintich myten vlems.

Item jonghe volenen sonder moeder elck stick om — acht myten vlems.

Item een coe oft een rendt van drye jaren elck stick om — zesthien myten vlems.

Item renderen beneden den drye jaren elck stick om — acht myten vlems.

Item verckenen die men dryven mach elck om — drye myten vlaems.

Item alle andere cleene ware diemen thalse draecht wegende XXV ponden oft daerontrent elck stick — vier myten vlems, ende dat daer beneden weecht en heeft (geeft) niet.

Item elck cage ofte cuere (cevie, kevie) met voghelen — twaelf myten vlems.

Item van eene schyne caerden — vier myten vlaems.

Ende alzo van anderen goeden ghelyck by ghelycken.

Item eenen waghene ydel met twee peerden — eenen grooten.

Elck peert — eenen grooten.

Ende den waghene. (?)

Item lammoen (1) ende vrachtraghene vooren ende achter beslaghen elck peerdt eenen grooten.

Ende den waghene — twee grooten.

Ende elck last van eenen peerde het zy met waghene — 1 grooten.

Item een kerre met wielen ydele — eenen grooten.

Ende elck peert eenen grooten.

Item wyn, hier, smout, huenich ende alle manieren van ghelicken dat nat is is in tonnen elck ame eenen grooten.

Ende alzo naer adenant behoudelick van allen desen dat de vrachtereers haer waghene peerden ende goet zullen scepen ende ontscopen. Dies zullen de voerlieden gehouden zyn huerliedder ghereeschip te doen schepen ende brugghen zoo dat haer goet by hueren verzwyntheden niet ghequist oft verdorven en worde, ende daert gheschiede by haren schulden dat zy dat op rechten ende betalen zouden.

Item in onwedere van storme ende van winde dat den meesten deel vanden muelenen opt kielt gingen met twee blooten heckenene, oft alle vier deynden gewicht, datmen dan gheven sal dobbelen veerschat oft naghelende dat goed is. Ende naer den last ende zorghe diemen daeromme hebben moet dat men dan den veerlieden redelick ghemoede hebben zal ofte vertoeven tot dat tieder gebetert zal wesen. Ende in ghelicken alst zoo vriest, datmen tusschen Stockackere ende Ruplemonde niet veeren en mach vanden yse dat men oock van ghelicken doen zal naer adenant van laste ende sorghe die zy hebben zouden moghen vanden yse.

Item alle de ghuene die binnen der stadt van Antwerpen woonachtich zyn, ende hier over bedryf doen houden oft houden het zy van melck coeyen garsrenderen sayen mayen oft hoyen, dat die redelick zullen moghen verduighen alzo zy van ouden tyden geploghen hebben.

Ende waert by alzo dat een persoon alleen quame om over te varene omme zynen veerschat, dat zy zullen moghen vertoeven tot dat

(1) *Lamoen-waeghen*, bij Kiliaen; *quadriga*. — En *Quadriga* volgens het *Dictionarium tetraglotton* enz. van Plantijn, 1572: *Eenen waghene met vier peerden of vier peerden aen een tuych inghespannen*. — Hedendaags, volgens J. Bal, verstaat men door *lamoen* eenen disselboom met twee armen waar tusschen een paard gaat, of *gaffeldissel*. *Lamoenpaard* beteekent: *disselpaard*.

zy zullen moghen winnen XII myten oft meer in goeden wedere, zonder verbueren, maer als zy winnen moghen XII myten vlems dat zy zullen moeten veeren oft doen jehens trounisse op dat hem yemandt oircondelick daeraf beclaecht.

Ende zoo wat veerman de contrarie dade van desen dat die zal boeten alzoo dit alstmen bevindt ende de heere vrouwen mach de somme van neghen ponden parisis gaende in drien te wetene III lb. parisis der capelle van St Annen voor tveert van Antwerpen, den baillui van Zyndrecht drie ponden parisis. Ende den ghuenen diet kennissen bringht drie ponden parisis. Ende boven al dezen ghecorrigeert te wordene by sgravemannen ende hoofstcepenen indien datter meerder amende oft puntie toe dient toirconden dese aldus gheteeckent met mynder handt den XVI^{en} in decembre XV^eXVIII.

Aldus gheteeckent Sr de Exaerde.

Het ware nu ongetwijfeld belangwekkend te weten, wat de overzetsdienst, in de tweede helft der XVe eeuw, jaarlijks aan de stad opbracht, doch het door de Spaansche muniteligen ontstoken vuur, welk in 1576, ons nauwelijks opgericht stadhuis in asch legde, verslond, benevens andere onschatbare oorkonden, meest al de oude gemeenterekeningen. Het is eerst te beginnen van 1550, dat deze nog *min of meer* onafgebroken bestaan.

Wij hebben eenige dier oude folianten doorbladerd, niet alleenlijk om de veeropbrengsten te kennen, maar ook om zekere tegenstrijdige gezegden, die men in Kreglinger nopens den aankoop van het Veer aantreft, eenigszins op te helderen. Beroepen schrijver, na eerst vermeld te hebben dat de stad, in 1450, 11/16 paarten (lees 47/64) afkocht van den Abt van Sint-Michiel en anderen, stipt later aan, dat zij in 1552 verplicht was eene leening van 5800 pond Artois aan te gaan, ten einde het toenmalig te kort harer kas te dekken, te kort welk veroorzaakt was door den onlangs gedanen aankoop tegen den heer van Cruyninghen van het Veer op de Schelde, en door de buitengewone bestrijdingsmiddelen, welke zij aangewend had tegen twee schrikkelijke plagen: den hongersnood en de zweetende ziekte (1).

(1) Reeds verm. werk, bl. 175: *Notice historique sur l'origine de la dette constituée, liquidée en 1819, à charge de la ville d'Anvers..... 1552. L'achat fut au seigneur de Cruyninghen du droit de passage sur l'Escaut devant la ville (het veer); l'extrême disette qu'elle avait éprouvée; les frais qu'occasionna la maladie contagieuse (sweetende ziekte) emportée (sic) d'Angleterre à Anvers, etc.*

Kreglingers tweede bewering is ongegrond : de stad heeft, ons dunkens, vóór 1552 volstrekt geen Veer of geen deel in het Veer aangekocht, maar wel een paart in zekere visschersrechten op de Schelde.

Hierover komen eerst eenige woorden uitleg te pas.

De visscherij in de Schelde was het eigendom der Heeren van Beveren, van hun kasteel af tot aan Saafdingen; de Antwerpsche visschers, om hunne nijverheid uit te oefenen, waren verplicht tot zekere leenroerige dienstbaarheid bestaande in jaarlijks, op Pinksterfeest, op het slot van Beveren eene witte roede, een paar handschoenen en twelf fransche tornoozen te brengen, besloten in een wit beursje met roode zoompjes (kleuren der stad).

Het was eerst in 1416, dat de stad het recht aankocht, om in de Schelde te mogen visschen met groote schuiten, voorzien van anker en kabel, en varende van de stad tot Austruweel, mits eenen jaarlijkschen cijns van 15 pond 10 schellingen Brabantsch. Daar de verkoopers, *Jacob Wilmaer's*, *Niklaas vander Elst* en *Costen van Halmale*, aanzienlijke Antwerpenaren waren, is het te veronderstellen dat de Heeren van Beveren hen alsdan reeds hun recht op de vischvangst in de Schelde afgestaan hadden (1).

Het aangeworven deel strekte zich slechts uit van de stad tot aan Austruweel; op het bovendeel der rivier was het dus onzen visschers nog niet toegelaten vrijelijk hunne broodwinning uit te oefenen. Het was om dien toestand eenigszins te verhelpen, dat onze stadsbeheerders, in 1531, van den Heer van Cruijninghen de helft zijner rechten afkochten op de visscherij tusschen Burcht en Antwerpen.

Wat Kreglinger op het dwaalspoor gebracht heeft is voorzeker den verwarden en duisteren opstel der toenmalige rekeningen. Ziehier wat de stadsrentmeester, *Lanceloot van Ursel*, nopens de veerinkomsten te boek stelt in 1550—1551 (2) :

De pleyten ende schoyten int Veir voer de stadt, dair aff deen helft toebehoirt den Heeren van Montmorency ende van Cruininghen, ende dander helft der stadt, ende wart in Augusto XXIX, de helft van der stadt ende trieredeel mynen Heeren van Cruininghen, tsamen verpacht, dry jaeren lanck, dair aff dit 11^e, is in gelt voer dit 11^e jaer, metten 11 schoyten int Veir van Borch . . . C lb. brs.

Noch ontfanghen vanden pachters vanden deele dat de stadt gecocht

(1) Mertens en Torfs, IIe deel hunner *Geschiedenis*, bl. 459—440.

(2) Rekening der stad Antwerpen van 1550—1551, Domeinen. Fol. 49 v°.

heeft teghen mynen Heeren van Cruninghen, te weten, tvieredeel vanden voirs. Veire, met noch de helft vander Crabberijen ende Voetgeterde van Stryndrecht, noch de helft vander Visscherijen voer Antwerpen ende Borch, geheeten het Anckergetouwe, ende de helft vander Visscherien geheeten de Visscherie vanden Tragele, dair aff dander helft toebehoirt den Heeren van Montmorency, ende dair aff ontfanghen voer een halff jaer gevallen te Bamisse . . . XXVJ lb. VIJ sc. VJ d.

De rentmeesters van 1542—1545, Michiel vander Heyden, Willem de Muelenere en Henrick Laureyssens, waren evenmin duidelĳk in hunne schrijfwĳze (1):

Item vanden pleyten ende schoyten int Veer van Antwerpen, daer af een vierendeel toebehoorende is den Here van Memorechi (Montmorency), ende dander drie vierendele der stad, mits dats dat zy deen vierendeel, metter helft vander Crabberijen ende Voetgetrede van Zuyndrecht, ende noch de helft vander Visscheryen vanden Tragele, ende vander Visscheryen voer Antwerpen ende Borch, genaemt het Anckergetouwe, van mynen Here van Cruynighen, a^o XXXJ gecocht heeft; ende heeft dit voer drie toecomende jaren gepacht Jan van Ysschot, daer af dit dleste is verschenen halft Oogst A^o XLIIJ, ende geeft J^cLXX lb. XIJ sc. VJ d. br.; van Cornelis de vanden Anckergetouwe Cornelis Michielssens vander onstaen voer der stad Mattheus de Windt voer Antwerpen, ontf. J^cLXXVIJ lb. XVJ sc. IX ds.

Is uit deze beide aanhalingen af te leiden dat de stad, in 1551, het Veer aankocht? Volstrekt niet. Of dat zij dan eigenares werd van hetgeen haar nog ontbrak om het geheele Veer te bezitten? Ja en neen, naarmate men kennis heeft of niet der hiervoren vermeldede omstandigheden.

Een bewijs, dat onze meening niet zonder grond is, is de redaktie aangenomen door den *Rentmeester-generaal Jan de Meyere*, in zijne rekening over 1549—1550 (2). Zij vooraf gezegd, dat deze rekening de eerste is, die opgesteld werd na de herinrichting der Rekenkamer en nadat men opzoekingen gedaan had in al de bestaande bescheiden om den oorsprong te kennen van alle stadsinkomsten en uitgaven (3).

(1) Stadsrekening over 1542—1543. Domeinen. Fol. 11 v°. Het onderste deel van dit register is verbrand: waarschijnlijk nog eene gedenkenis der Spaansche Furie.

(2) Rekening van dit jaar; fol. 36 v°.

(3) *Antwerpsch Archievenblad*, Eerste deel, bl. 17.

Hier wordt enkel gewaagd van het veerrecht en zijne wezenlijke verdeeling; wat de rechten van visscherij en andere *crabbery* aanbe-
laugen, deze worden van kant gelaten, aangezien zij niet in verband
staan met eerstgemeld recht. Ziehier den besproken opstel :

*Vanden rechte dwelck men licht opte passagie vander Rivieren in
Vlaenderen, geheeten tVeer aent Bierhoofst, daerinne de Grave van
Hoerne, als Heere van Borcht ende Zwyndrecht (mits redenen gestelt
inde tweede laest voergaende rekeninghen), heeft deen helft, ende is
verpacht Janne de Crane, eenen termyn van drye jaeren, ingaende den
XVIII^{en} Augusti anno XV^oXLIX ende is ierst coops innegeset op VII^oJ^o Ka-
rolus galdens, te twintich stivers tstück, valent II° lb. Brabants, daer
op gestelt zyn LXIIIJ hooghen, doende elck hooghen drye gelycke Karolus
guldenen, waer aff competert den verpachters deen helft ende dat voer
deerste jaer alleentgck, valent XXIIIJ lb. Brabants; compt te samen op
II° XXIIIJ lb. Brabants. Alsoe alhier vanden iersten derden jaere ver-
schenen voer tcontingent vander stadt gevallen XVIII^{en} Augusti anno
XI° vyfftych, behoopende de voirs. helicht op CXLJ lb. Brabants.*

Keeren wij thans terug naar het voorwerp onzer verhandeling.

Volgens hierboven medegedeelde mittreksels, beliepen de aandeelen
der stad in de jaarlijksche opbrengst van den overzetsdienst, in 1550—
1551, 100 pond Brabantsche munt (1); in 1542—1545, 170 pond 12
schellingen, 6 deniers Br. en in 1549—1550, slechts 112 pond Br.
Tien jaar later, in 1559—1560, genoot zij 126 p. 17 se. 6 d. Br.

Een pond Brabantsch stond gelijk met 4 gulden Br. of 4 poud
Artois (2). Dit zij gezegd om vergelijkingen kunnen daar te stellen
met de volgende stadsrekeningen, welke in laatstgenoemde ponden
opgesteld werden.

In 1571—1572 ontving de stad 699 pond Artois; in 1580—1581,
voor een halfjaar pacht, 251 pond Art. De overzetsdienst was toen
in handen van zekeren *Cornelis van Langerelde*, eenen pachter, die
ondanks zijne verbintenis, zeer weinig zorg droeg voor de hem toe-
vertrouwde vaartuigen. Toen zijn opvolger in dienst kwam, waren

(1) Volgens de op de eventijdige koorwaarde gesteunde berekening van den kun-
digen Archivaris der burgerlijke Godshuizen onzer stad, gold 1 gulden Brabantsch,
in 1531, 4 fr. 67 cent. Een pond Br. gelijk staande met 4 guld. Br., zoo zou
men thans met 4.67×400 of fr. 1868.00, zooveel vermogen als onze voorou-
ders, in 1551, met 100 pond Br. — Zie *De Geldwaarde in de Geschiedenis*, door
Edm. Geudens. Antwerpen, 1897. Bl. 22.

(2) Zie voorgem. werk; bl. 36.

zij gheheel ontrect ende in quaden ordre.... als noyt gherapareert gheweest synde (1).

Den 26 Juni 1584, werd het Veer, waarin slechts nog vier schuiten lagen, de andere vaartuigen waren *verdroncken ende inde vlieten geschoten*, aanbesteed aan *Wouter Roelofs en met Jacobsmyne Magermans, syne huysvrouwe*, voor een jaar en mits 400 gulden eens. Deze verpachting geschiedde in naam en tot voordeel der stad, omdat de veerdienst, *sedert dat den vyandt tLandt van Waes gheinvadeert ende gheoccupeert heeft*, haar niets opgebracht had. (Bijlage VIIIbis).

Den 26 Juni 1585, stond het stadsbestuur eene pachtverlenging toe van vier jaar, en mits 400 pond Art. 's jaars, aan zekeren *Wouter Roels*, ongetwijfeld denzelfden pachter van 1581. De tijdsomstandigheden waren den man zeer ongunstig, immers de belegering der stad door de krijgsmachten van Alexander Farnèse, moet op zekere oogenblikken alle gemeenschap tusschen beide oevers opgeschorst hebben. De benadeelde pachter zond dan ook een vertoog aan de stedelijke overheid, waarin hij te kennen gaf dat *hy sedert den voirs. inganck zynder pacht, deur de gelegenheyt vande troubles, besundere ten tyd ende naer (de) reductie deser stad onder Syne Majesteyt, apt voirs. recht geen ordre en heeft connen stellen ende daeraff halder noch peninck genoten te hebbene (2).*

Onze beheerders oordeelden de aanvraag zeer gegrond en bij akte collegiaal van 9 Juli 1587, ontsloegen zij den in verlegenis zijnde pachter van een deel zijner schuld.

Van 1586 tot en met 1597, genoot de stad geene veeropbrengsten, aangezien deze teenemaal toegekend werden aan de gegoeden van den polder van Steenborgerweert op den linker Scheldeboord, tot *het bedycken vanden doorgestoken gaten vanden selven polder.*

Deze afstand, ingevolge het collegiaal besluit van 14 Oogst 1586, waarvan hierna afschrift (Bijlage IX), werd eerst gedaan voor een tijd-

(1) Den 7ⁿ Mei 1580, werd aan dezen *Cornelis van Langevelde* orde gegeven, wegens het stadsbestuur, *eene pleyte ende schuyten ende tgene des daertoe behoort*, in gereedheid te houden, *omme daermede over te setten nae Vlaenderen de Engelsche soldaten met hunne bagogie.*

Den 10ⁿ Mei van hetzelfde jaar, werd hem eene som van 62 pond Art. toegekend, omdat hij *in Martio lestleden overgeset heeft oatreit Hellegate de Royrocken, ende nu ontancr (te) St. Bernaerts d'Engelschen.*

(*Acchievenblad.* 5^e deel, bl. 315 en 320).

(2) Stadsrekening van 1586. Domeinen. F^o 83 v°.

verloop van zes jaar; later werd dit nog tweemaal verlengd, telkens voor drie jaar (1).

Het is hoogst waarschijnlijk dat alsdan, namelijk in 1586, het overzettarief verdubbeld werd. Dit blijkt, ons dmkens, uit de hooge prijzen, waarvoor het in 1588 en 1591 verpacht werd (2).

In eerstgenoemd jaar werd het zekeren *Marten de Greve* toegestaan voor 2559 p. Art. 's jaars, en in 1591, aan zekeren *Roelant Cuyppers* voor 5585 p. Art. per jaar.

Van deze laatste verpachting troffen wij een ambtelijk verslag, waarbij de voorwaarden der verpachting zoo omstandig beschreven worden, dat wij niet mogen nalaten er hier den lezer een afschrift van mede te deelen, ten einde hem aanstonds op de hoogte te stellen met

(1) *Enle dat doernae by acte marginale gestelt oppe requeste vande voirs. gegoeyde xvij January anno xvxciiij, in consideratie vande groote zware lasten ende oncosten hunder dicagie, besuudere dat zy vande ierste jaren aleer tveer gebruyekt ende beuaren werde, dairaff zeer luttel oft nyet genoten en hebben, verclaerst is hun het voirs. incommen noch soude volgen duerende den tyt van den voirs. leste pachtinge van drye jaren inder vuegen dat daerby geinterpreteert is, dat de ierste ses jaren hun alsvore gegunt, verstaen sullen wordden te expirerene xv May anno xv ende vierentnegentich, Soo is dyen volgende het ierste derde jaer pacht voirsereven ontfangen by de voirsereven gegoeyde deur handen (van) Gillis van Wolffswinkel, hunnen pennineckmeester, naer vuytweysen van synre quitancie totter voirsereven somme toe van seventhien hondert seventich panden Artois hier gestelt ende vuytgetrocken op Memorie.*

(Stadsrekening. Domeinen. 1592. F^o 81 v°).

Maer alzoo dit recht gegunt is geweest de gegoeye van Borgerweerd, tot onderstante hunder dicagie, ende dat de selve by volgende requeste verthoont ende te kennen gegeven hebben de groote tochterheyt enle lasten daerinne sy syn ter causen vande voirs. dicagie noch jegenwoirdelyek syn vindende, hebben myne Heern Borgermeesteren ende Schepenen, gehoort het rapport vande Commissarissen, de voirs. Gegoeyde, supplionten, dit recht ende incommen gegunt ende gecontinueert voer drye andere jaren, die begonst hebben te loopen xv Mey xvxciiij, blykende by de acte daeraff synde vander date den serensten September xciiij, hier overgegeven, ende dat slynvolgende tselre ontfongen wordt by de voirs. gegoeyde, volgende hun verclaren hier geexhibeert slieneende over het eerste derde jaer vande roors. continnatie, wordt hier tselve aldus gestelt ende vuytgetrocken. Memorie.

(Stadsrekening. Domeinen. 1595. F^o 90 v°).

(2) Er moet tusschen de jaren 1518 en 1586 (?) ook eene verhooging plaats gehad hebben. Inderdaad, in 1421 en 1518, betaalde men per persoon, 4 mijten Vlaamsch, nu 1 negenmanneke gold, volgens R. Serrure (*La Monnaie en Belgique*, Verviers, zonder jaartal), 6 mijten Vlaamsch; dus; 2 negenmannekens staande gelijk met 12 mijten, moet men het tarief van 1586 (?) aanzien als zijnde het drievoud van degenen van 1421 en 1518.

den toestand van den toenmaligen overzetsdienst. Het bijgaande tarief der rechten, welke onze voorouders te voldoen hadden, wilden zij, over ruim vier eeuwen, den heerlijken Scheldestroom overvaren, of, gelijk heden gezegd wordt, naar *Sint Anneken overzetten*, zal hem, ongetwijfeld ook belang aanbieden.

Ziehier dit leerrijk stuk :

Men sal verpachten van wegen de Gegoede vanden poldere van Borgerweert het recht vanden Veere tusschen Antwerpen ende Vlaenderen, gheordonneert tot verssinghe (1) vanden selven poldere, ingaende den vyfthienden May XV^c Eenentnegentich ende syndende den vierthienden May XV^c ende vierentnegentich, ende dat op de naervolgende conditie.

Erst dat den pachter vanden voors. Veere sal gehouden syn, binnen dry dagen naerde pachtinge, te stellen goede suffisante borge als principael, tzy binnen der stadt van Antwerpen oft binnen der prochie van Zwynrecht in Vlaenderen, tot contentement vande verpachters zoo wel voor tvoldoen vanden pachte als oick voor donderhoudenisse van dese conditien.

Item sal den pachtere gehouden wesen synen pacht te betalen alle maenden een twelfste deel sonder langer vuytstel.

Item sal den pachtere gehouden wesen den coopman ende lantman te dienen op synen gerechten veerschat volgende de liste hem overgegeven ende hiernaer geinsereert sonder eenich drinckgelt te mogen heyssen.

Item soo wie tvoors. Veer pacht, die sal die pleyten ende drye schuyten, nu int Veer wesende, terstont moeten aenveerden soo die by schiptimmerlieden van Antwerpen, oft andere hen dies verstaende, geschat ende gepresen sullen wesen; ende naer d'expiratie vanden pacht salmen die schuyten ende pleyten wederomme estimeren ende

(1) Wij meenen door *verssinghe* te mogen verstaan herstellingswerken aan doorgespoelde of doorgestokene dijken. In eene *collegiaele acte* van 12 April 1581 wordt gewaagd van onkosten gedaan door de goeoden van Borgerweert tot het *versschen vanden grooten dyck ende crage*. — Zie *Archievenblad*, 48^e deel, bl. 275.

*visiteren, ende wat die beter berouden worden sal hem de naer-
volghende pachter tselre goetdoen binneu een maent naer die schat-
ting, ende worden die erger berouden sal dese pachter tselre goet-
doen den verpachters om totten selren oirboire geemployeert te wor-
den. (1)*

*Item den pachter sal int Veer ten minste maeten houden liggende
ende varende twee veerpleyten, vier veerschuyten ende ses cleyne schuy-
ten, aft in gebreken van dyen vermach die Heer die te doen maecken
op schat ende twee schat tot des pachters coste.*

*Item indyen de pachter syn gesellen oft schuytenaers den coopman
oft yemant anders willende overwesen weygeringe oft eenige rudesse
daden, ende hem of syn goet nyet oversetten en wilden op synen
rechten veerschat, dien sal telcker reysen verbeuren dry Rinsguldenen,
deen derdendeel daeraff den aenbren gere ende dander twee deelen den
Heere, ende sal daerenboven arbitralicken van injurien ende averlasten
worden gecanlengiert ende gecorrigeert naer gelegenheyt der misdaet
byden Officier vander plaetsen daer tselve sal gebeuren, wel verstaende
dat de pachter voor het misbruyck van syne gesellen sal moeten inne-
staen en daervoorens betalen.*

*Item oft er yemandt quame, die haestich ware ende wilde alleene
overgeseth syn sonder verbeyden, sal schuldich syn, te voetsynde, te
betalen twee stauvers, ende te peerde, vier stauvers, waervoore den
veermeester hem sal moeten dienen oft doen dienen by daghe, soo
lange de poorten van Antwerpen open staen naer ouder costuymen,
ende commende by nachte sal metten veermeester overcomen voor eenen
redelycken penninck naer gelegentheydt des tyts.*

*Item inden winter alst vriesen sal ende datter ysganck int Schelt
is, aft datter storm van winde is, sulcx dat die meulens geswicht syn,
soo sullen die passagiers, beesten ende goeden betalen dobbel veerschat;
ende alst grooten ysganck is, sulcx datmen der stadt leeren (heeft) moeten
rechten, soo sal die veermeester metten passanten met eenen redelycken
penninck overcomen ende dit al volgende der ouder costuymen.*

(1) Wij geven hierna ter lezing het verslag eener dergelijke schatting, welke in 1579 plaats had. (Bijlage X).

Item sullen die verpachters den pachter doen volgen die veerhuysskens opt Bierhooft staende om syn gewant te herbergen ende daerinne te woonen om synen pleyten ende schuyten by nachte ende onweder gade te slaen ende dat voor vyftich guldene tsiaers jaerlicx te betalen aenden Rentmeesters deser stadt sonder affslach van pachte, ende die veerstallen hem doen houden onbecommert van andere schepen ofte schuyten aldaer te lossen ende laden, tselve te belusten den Officiers, opdat hy syn schuyten aldaer by nachte mach merren om die des morgens gereet te hebben ende den coopman te dienen.

Item sullen insgelycx de pachters die dammen aen beyden syden schuldich syn te onderhouden zonder des voors. verpachters cost, ende int afgaen van synen pacht, die loffelick te leveren en soo hem die nu worden geleverd. Ende insgelycx de bruggen ende andere plancken ende materialen dienende tot het orersetten vande peerde, doen stellen in goeden reecke ende die onderhouden op schat oft twee schat.

Item en sal int voorgenoemde Veer nagemant mogen veeren met eenige cleyne schuyte oft ander sonder consent vanden voors. pachtere, ende die ter contrarie dede die sal verbeuren voor deerste reyse ses ponden Parasis (Parisis), de tweede reyse twelff ponden parasis, ende de derde reyse syn schip ter heerlicker executie.

Item sal de veermeetter oick sculdich wesen inne te stellen gasten hen des schips verstaende oft anderssins zoo verre deur kunne onwettentheyte eenich ongeluck gebeurt salmen op den veermeester oft synen borgen verhalen.

Item soo wie syn verschat ontloopt oft ontgaet sal verbeuren telcker reyse vyff schellingen grooten Vlems, deen helft den pachtere ende dander helft den Officier.

Item soo wie lesten pachter metten vuytganck vande bernerder keerssen blijft, die sal totten gelaghe ende oncosten deser pachtinge moeten betalen, sonder afslach van pacht, van elcken ponde dat synder pachtinge metten hoogen beloopt, sesse stuivers.

Is noch voorwaerde dat die pachter egeen exceptie en sal mogen nemen oft eenichsins sal mogen queruleeren op eenige inconvenienten van peste, oirloge oft oversetten van oorlochsvoleck, munitie oft ander-

sins, maer hem reguleren nopende d'oversetten vanden crysvolcke naervolgende den contracte tusschen den Heere van Wissekercke ende der stadt van Antwerpen gemaect.

Men sal desen pacht innestellen met briefkens diemen inde vergaderinge den verpachters sal overgeven ende soo wie desen pacht sal thoohste innegestelt hebben, die sal hebben eenen pot wyns van vyfentwintich gullenen, ende daernaer, voor alle andere, soo veel hoogen oft penninghen moghen worpen als hem believen sal, ende naer syn afscheyt sullen andere daerop mogen stellen soo vele hoogen of penningen als elcken believen sal, elcken penninck daeraff doende thien schellingen Vlems eens, daeraff deen helft sal hebben pachtere ende dandere helft de verpachters, ende dit voor deerste jaer alleenelyck, ende voor die resterende twee jaren sal verhoogen alleenelyck commen tot profflyte vanden verpachters.

Item soo wanneer daer egeene hoogen meer op en worden gestelt sal men die keerse ontstecken, ende op wye de keersselicht sal ruytgaen die sal pachter blyven ende voldoen de voorgaende conditie.

Item soo wie eenigen penninck worpt oft hoogen stelt ende den pacht op hem bleeff ende nyet souffisant en ware om borge te stellen, sal gehouden wesen tgelach ende allen den lyffcoop sonder de verpachters cost te betalen, ende soo wie daernaer leste verhooger is, die sal den pacht moeten houden ende alle voorwaerden moeten voldoen, ende sal de voors. verhooger nyet souffisant wesende, sculdich syn te moeten betalen tyene dat alsdan min sal gelden.

Liste van tyene datmen sal ontfangen ende betalen voor trecht vanden Veere, dit al sonder prejuditie vanden vrydom vande vrye prochien inden Lande van Waes, voor den tyt van tconsent ende Octroy by synder Majesteit den Poldere gegeren, naer texpireren vanden welcken sy den vrydom als van te vooren sullen genieten ende daervan hentieden vercleert worden, behoorlicke acte theurlieder versekerheden geteekent des versoeckende.

Ierst dat elcken persoon varende over die Riviere

vanden Schelde, tusschen Borcht ende Oustruweel (sic), tzy in cleyne, groote schuyten, pleyten oft met hunne eygener schuyten sullen telcker reyse betalen een oort.

Item van packen, raten, fardeelen oft manden met coopmanschappe, sullen betalen van elck hondert ponts gewichts eenen halven st.

Item eenen gebonden sack met graen oft ander coopmanschap eenen halven st.

Item van elcke tonne oft ame biers, wyns, smouts, zeepe ende deergelycke die grootte vander ame eenen stuurver.

Ende andere meerdere ende mindere naer advenant.

Item van elck peert tzy coppelperden oft andere een stuurver.

Van elcken osse ofte koye eenen stuurver.

Die jaerlingen halff gelt.

Item van elck schaep, calff oft vercken een oort.

Item van meerscorven ofte haenscorven (1) van het stuck een oort.

Item van alle andere goeden als huysraet, timmerhout ende deergelycke naer advenant.

Item van groote coffers met coopmanschap oft andere bagagie twee stuurvers.

(1) *Meers-korf*, bij Kiliaen : corbis institoria, sporta viminea; dus : in wissel gevlochten leunders- of kramerskorf.

Haens-korf, bij denzelfden : cavea gallinaea; dus hoenderskevie.

*Item van malen oft bahuen (1) diemen opde
peerden voert* *een aort.*

Item van ydele tonnen ofte vaten een stuck *een halven stuuver.*

Item van wagen oft kerren van elcken reyse *eenen stuuver.*

Op de voors. conditien ende voorwaerden soo is het Veer tusschen Antwerpen ende Vlaenderen naer behoorlycke kerckgeboden verpacht geweest als hoochste het selve innegestelt hebbende by het overgeven vande briefkens aen Joos Annen, de welcke het selve heeft innegestelt gehadt voor vyfendertich hondert ende twintich guldenen, ende heeft er opgesteld gehadt sevenentwintich hoogen. Ende de keersse daerop ontstehen wesende heeft Roelant Cuypers daer noch opgesteld drye hoogen ende is hem daermede gebleven metten vuytganck vander bernender keerssen. Daer present waten van wegen der stad van Antwerpen. Heer Jacob van Berchem, Riddere, ende Joos Lancelot Tserrarts, Schepenen, de Tresoriers Santa Cruz ende Comperis, de Rentmeester Schot ende den Secretaris de Moy. Ende van wegen dyen van Vlaenderen den Rentmeester Steelant, den Bailliu van Zwyndrecht Steelant, Gheeraert Peeter van Schoonbeke, Meester Jan Bogge, Joos Smith ende Joos Annen als besorgers vanden Poldere van Borgerweert, Gillis van Wolfzwinckele, als Penninckmeester, ende den Griffier van Zwyndrecht Rentergen, ende dat opten XXVJⁿ Marty 1591.

Nadat de stad gedurende twaalf jaar afgezien had der haar toekomende helft der veerophbrengsten, werd de overzetsdienst, den 15 Mei 1597, opnieuw aanbesteed, volgens de oude verdeling, aan zekeren *Hans van Langerelde* voor 1879 p. 10 sc. Art. 's jaars, of 959 p. 15 sc. als aandeel der stad. Trots dezen lagen prijs schijnt deze pachter geene goede zaken gemaakt te hebben, want, vóór zijn derde pachtjaar, bevond hij zich in geldnood, en wat erger was, voor zijne oneerlijke handelwijze zat hem den Amptman op de hielen. *Beduchtende van apprehentie syns persoons*, nam hij het hazenpad verlatende syne huysvrouwe sonder meublen, belast met vele kinderen! Ook achtte ons magistraat zich nog gelukkig de groote helft van zijn laatste pachtjaar te kunnen inrijven (2).

(1) *Malen*, van het fransch woord *malle*, reispak of reisgoed.

Bahuen, groote koffers met bolronnd of gewelfd deksel.

(2) Stadsrekening van 1600. Domeinen. F^o 72 v°.

In 1600 nam zekere *Jacques de Hollandere* den overzetsdienst aan, voor een tijdverloop van drie jaar, aan netto 1005 p. 40 sc. Art. (1).

Den 15ⁿ Mei 1603 werd het Veer aan denzelfden aanbesteed voor de aanzienlijke som van 2526 p. Art.

De wijze waarop de toenmalige Rentmeester deze verpachting en hare verdeeling aanteekeut in de stadsrekening van bewust jaar, levert ons de oorzaak van den zoogezegden *afstand*, welke de stad zich heeft moeten getroosten van nog eene helft van haar gewoon aandeel; een voorval waarvan reeds meermalen beroepene schrijvers gewagen, na het verdrag van 1455 besproken te hebben, doch waarvan zij noch het tijdstip noch de reden kenden (2).

De zaak biedt genoegzaam belang om door oorspronkelijke teksten gestaafd te worden. Ziehier wat in beroepen rekening (3) geboekt staat :

Wesende doerna te weten (dat) op den XVII^{en} April a^o XVJ^e drye voors. Recht vanden Veere, metter augmentatie daeraff commende tot prouffyte vanden polder van Steenborgerveert, wederomme in pachtinge gelaten (is) oen den voors. Jacques de Hollandere, voor eenen anderen tyt ende termyn van drye jaeren, innegaende ten voors. XV^{en} Meye a^o XVJ^e drye, voor de somme van IJ^m LJ lb. Artoys.

*Ende IJ hoogen, doende elcke hooge drye ponden, waer van voor dit ierste derde jaer alleenelyck tot prouffyte vande stadt compt de helft bedragende IJ lb. Artoys.
maeckende tsamen IJ^m IJ^c LJ lb. Artoys.*

Waer van getrocken voor den palmslach commende tot prouffyte vanden pachter XXV lb. Artoys.

Soo blyft den geheelen pacht IJ^m IJ^c XXVJ lb. Artoys.

Ende hier van getrocken de gerechte helft, toe commende over d'augmentatie by Octroye geconsenteert dien van Steenborgerveert, de somme van XJ^cLXIIJ lb. Artoys.

Soo blyft de resterende helft, wesende den ouden veirschat, gelycke sommen van XJ^cLXIIJ lb. Artoys.

In welcken ouden veirschat dese stadt tegen die van Vlaenderen, com-

(1) Volgens stelsel Geudeus had de gulden Br. of het pond Art. in 1599, eene gebruikbare waarde van fr. 1.40⁵⁸; 1603 p. 10 sc. Art. vertegenwoordigen dus fr. 1410.72. — Zie *De Geldwaarde enz.* bl. 22.

(2) In hunne reeds aangehaalde werken : A. Kreglinger, bl. 109, Mertens en Torfs, IIIe deel, nota op bl. 133, en de Potter en Broeckaert, bl. 23.

(3) Domeinen. f° 87.

peteert de gerechte helft als voire, bedragende over dit ierste IIIe jaer, verschenen XV^{en} Meye a^o XVJ^e vier, de somme van vyffhondert eenentachtentich pondt tien schellingen Artoys.

Daeroppe by tyde deser Rekeninge ontfangen syn negen maenden pachts, verschenen den XV^{en} Febr. a^o XVJ^e vier, bedragende vierhondert sessendertich ponden twee schellingen sesse grooten artoys, compt hier de selve III^eXXXVJ lb. IJ sc. VJ d. Arts.

Nu, in aanmerking houdende én dezen tekst, én het tarief der rechten voorkomende in de pachtvoorwaarden van 1591, reeds medegedeeld, én het opschrift der pachtconditiën van 1659 met bijgaande tarief, waarvan later sprake, besluiten wij, dat er geen afstand in 't spel is, vermits de stad in geenerlei wijze benadeeld werd.

Inderdaad elke passagier betaalde vóór 1591, vermoedelijk wel vóór 1586, een *negenmanneke* voor elke reis, waarvan 1/2 voor de stad en 1/2 voor de heeren van Burcht en Zwijndrecht. Thans moest hij twee *negenmannekens* betalen om den stroom over te varen; van die twee *negenmannekens* werd er nu één den voornoemden polder voorbehouden, terwijl de andere deelhebbers ieder zijn *half-negenmanneke* behield (1).

Het aartshertogelijk octrooi, waarbij dit voordeel den polder van Steenborgerweert verleend werd, is ons niet in de hand gevallen, nochtans uit latere aangelegenheden leiden wij af, dat hetzelfde nu toegestaan werd ten einde een deel van den zoogenaamden *Ghentwech* te herstellen en te onderhouden.

Antwerpens stadsrekeningen van 1605 tot 1659, en eene zeer belangrijke overeenkomst — in vorm van akte van *gewillige condempnatie*, — den 18ⁿ September 1615 gesloten, tusschen haar en *Jan van Hove*, welke te dien tijde de meergemelde heerlijkheden bij recht van onderpand bezat, bevestigen ten volle onze zienswijze. Meer nog, aan deze bronnen putten wij bijzonderheden, die, bij onze weet, volkomen onbekend zijn, namelijk dat de stad Antwerpen gedurende langen tijd het heerlijk recht bezeten heeft over een gedeelte van den linker Scheldeoever.

Verklaren wij ons eenigszins.

(1) Een *negenmanneke* gold 1 1/2 denier Artois of 6 mijten Vlaamsch; de oort stond gelijk met 5 deniers Art. of 12 mijten Vl., of 2 *negenmannekens*. (Zie *Ordonnantie des Coninghs op het Generael reglement van syne Munte. t'Antwerpen*, by Hieronymus Verdussen, enz. 1633.

Te beginnen van 1605 tot 1615 inbegrepen, vindt men in de stadsrekeningen de regelmatige ontvangst aangeteekend van de helft van den ouden *veerschat*, hetgeen gemiddeld 450 p. Art. per jaar beliep. Te rekenen van 1616 vermeerderd deze ontvangst, ten eerste, met de zoogenaamde *augmentatie*, vroeger den polder van Steenborgerweert toegestaan, en ten tweede, met de andere helft van den ouden *veerschat*, dien de kastelein der meergemelde Scheldedorpen gewoon was te genieten.

En waarom was het nu Antwerpen gegeven de volle opbrengst van den overzetsdienst, of gemiddeld 1750 p. Art. per jaar, in te oogsten? *Alsoo*, zegt de rendant der rekening over 1615, *alsoo tselve is gegunt tot het maken vanden wech buyten tVeer, by octray eyndende III Maio anno XVIIe twintich* (1).

In de volgende rekeningen wordt deze reden in omtrent dezelfde bewoording opgegeven, in eenige nochtans, namelijk in die van 1625, wordt uitdrukkelijk gezegd: *tot het maeken vanden wech buyten tvoorscreven Veer genaemt den Ghentwech*, hetgeen ons de vraag doet stellen of deze steenweg, in den aanvang der XVIIe eeuw zich wel uitstreckte tot aan het Vlaamsch-Hoofd?

Welk antwoord hierop passen mocht, altijd is het zeker, dat deze steenweg ten jare 1607 zoo *vervallen, gerot ende uutgereden* lag, dat hij *sunderlings des winters dach nyet gebruyckbaer en was* (2), en, dat de stad zich groote uitgaven heeft moeten getroosten om deze baan te herstellen, te verbeteren of om haar te verlengen (3). In de eerste jaren zelfs waren de volle veeropbrengsten ontoereikend om dit werk voort te zetten, ook verkreeg zij welhaast nog het recht van het *cassygelt* in te vorderen, dat reeds vanouds op deze baan geheven werd (4). Later, waarschijnlijk in 1650, mocht zij de helft genieten der *passagiegelden* opgeleverd door eene scheepsbrug

(1) Domeinen. F^o 92 v°.

(2) De Potter en Broeckaert. *Burcht*, bl. 7.

(3) De door de stad gedane uitgaven voor den *Ghentwech*, beliepen atteen in 1622, de aanzienlijke som van 7323 lb. 6 sc. Art. (Rekening van dit jaar, f° 369).

In 1655 besteedde zij hiervoor alsmede voor herstellingskosten aan de veerpleiten, de som van 7950 lb. 2 sc. 10 gr. Art. (Rekening van dit jaar, f° 547 en volg.).

(4) *Daniël Mesdach* nam, den 19° Januari 1621, in pacht *trecht vanden caussyghelde van tVeer ende Ghentwech toopende naer Burcht*, voor 1010 lb. Art. 's jaars. (Stadsrekening van 1622, Domeinen).

Den 17° Mei 1634, werd hetzelfde *caussyghelde* verpacht aan *Jan Laureyssens*, voor 675 gulden of ponden Artois. (Rekening van dit jaar, f° 438).

welke reeds sinds lange jaren, tusschen het Kraenen- en het Vlaamsch-Hoofd over den stroom aangelegd was.

Stadsrekeningen nog verder doorbladerende treffen wij, nog rond dien tijd, de ontvangsten aangeteekend van verschillende visscherij-rechten (1), van cijnsen en van *beste hoofden ofte catteylen* (2), altoogst belastingen, die vroeger den Heeren van Burcht ende Zwijndrecht van rechtswegen toekwamen.

De inning en het genot dezer veer- brug- en wegtollen, benevens laatstgemelde heerlijke rechten, werden noodzakelijk Antwerpen toegekend bij vorstelijke oetdooien; hadden wij deze oorkonden onder de oogten dan zouden wij bepaaldelijker kunnen spreken. Gelukkigig toch hebben wij te onzer beschikking het reedsgemeld verdrag van 1615, tusschen de stad en *Jan van Hove*; de inlichtingen, welke ons dit stuk oplevert, helderen genoegzaam den toestand op om het gemis der eerste niet te zeer te betreuen.

Ofschoon wij dit verdrag onder de bewijsstukken opgenomen hebben (Bijlage XI), bieden wij hier onzen lezers, eene beknopte ontleding van dit belangrijk bescheid; het staat te nauw in verband met het voorwerp onzer verhandeling om het onverlet te laten. Doch eerst eenige woorden vooraf.

De Staten van Vlaanderen waren, sinds 1565, bij aankoop, eigenaar geworden der heerlijkheden van Burcht en Zwijndrecht; in Mei 1578 gaven zij deze in pand aan voornoemden *Jan van Hove*, doch

(1) Namentlijk: *De Visscheryen van Burcht ende Swyndrecht, genaemt den Anckergront ende Traghet metten Crabgront, Voetgetert ende Steppgront, huer betreckende inde voors. riviere vander Schelde voor Antwerpen, beginnende vande Stcutelkille af, jurisdictie van Burcht, tot aen Sint Amantskille comende aenden Blockersdyck, jurisdictie van Swyndrecht*. Die visscherijen werden in 1621 verpacht voor 24 pond grooten Vl. (Stadsrekening van dit jaar. Domeinen. F^o 126).

Zouden deze visscherijrechten dezelfde niet zijn waarvan de stad, in 1531, van den heer van Cruyninghen de helft afkoecht?

(2) In de middeleeuwen, wanneer een dienstbare huisvader stierf, maakte de heer aanspraak op zijn beste paard of rund, of, bij gebrek aan beiden, op het beste stuk van het huisraad. In latere tijden werd dit heerlijk recht gewoonlijk afgekocht bij middel van geld. Dit noemde men: *beste hoofd* of *beste katheid*.

Thomas de Brabandere, Bailliu vant Veir, betaalde aan de stad, in 1654, in naam der erfgenamen van zijnen voorganger *Henrick Daems*, de som van 211 lb. 13 se. 1/2 gr. Art., als zijnde de opbrengst *vande beste hoofden oft catheilen*, gevallen van af 15 Maart 1629 tot 51 December 1634. (Stadsrekening over 1634, f° 128).

Hij genoot voor *collecteursloon* den vierden penning van *thene hy mach hebben ontfangen ter saken vande vervallen beste hoofden oft catteylen over tVeir in Vlaenderen*. (Rekening van 1656, f° 176).

deze had er slechts kort genot van : in 't jaar 1580 werden beide, voor redenen ons onbekend, door de regeering aangeslagen. Die toestand bleef voortduren tot in 't jaar 1606, onderwijl de heer van Hove van het inkomen der heerlijkheden, geschat op 43.000 gulden, was beroofd gebleven. Of hij deswege werd schadeloos gesteld, of wel dat men er mede tevreden was hem van de betaling der heerlijke rechten te ontlasten, gelijk hij geweigerd had te doen, weten wij niet. Tot hier de schrijvers der geschiedkundige monographie van Burcht (1).

Trouwens onderhavige overeenkomst waren de Staten van Vlaanderen, ten jare 1613, nog 42.000 gulden schuldig aan *Jan van Hove*, doch voor niet opgegevene redens, maakte de stad Antwerpen, in dit bedrag, aanspraak voor 23.600 gulden. Hierover ontstond tusschen beiden een langdurig en kostelijk proces, hetwelk ten slotte eindigde met eene *gewillige condemptnatie* mitgesproken door eenen commissaris door het Hof aangesteld. Dit minnelijk verdrag bevatte de volgende bepalingen :

Jan van Hove bekende dat de stad, in de schuld der Staten van Vlaanderen, dsndanig gerechtigd was, dat bij voorvallende lossing der heerlijkheden, haar aanstonds de gemelde 23.600 gulden zonden mitbetaald worden. Hij deed afstand te harer voordeel van een zeker getal obligatiën, beloopende gezamentlijk in kapitaal de som van 28.594 gulden. De stad, langs haren kant, schold hem kwijt al de verloopene intresten der eerstgemelde som, alsook al de inkomsten die hem de heerlijkheden, sinds 1606, opgeleverd hadden; zij beloofde eveneens vrede te houden, bij voorvallende lossing, met de zuivere ontvangst van haar aandeel, zonder aanspraak op de verbeteringen der heerlijkheden inmiddels toegebracht.

Tot wederzijdsche verzekering zullen voortaan *de voorscreven heerlijkheden ende Veer* gezamentlijk aan *Jan van Hove* en aan de stad verpand blijven; en om alle geschillen die mogelijk zonden kunnen voortspruiten uit een gezamentlijk beheer, wordt bepaald dat de heerlijke rechten en de juridictie der stad zich zullen uitstrekken binnen zekere palen des gebieds, namelijk over den polder van Steenborgerweert, van de groote sluis tusschen Burcht en 't Veer tot aan Blokkersdijk.

Binnen dien kring, of *Heerlykheyd van den Veere*, verkreeg de stad hooge, middelbare en lage rechtspleging, het benoemingsrecht

(1) de Potter en Broeckaert, bl. 17.

van Meijer en Schepenen, alsmede het patroonschap der kapel staande op het Vlaamsch-Hoofd. Insgelijks werd haar de invordering en het genot toegekend van al de eijnsen, beste hoofden en visscherij-rechten, die er gewoonlijk geheven werden. Voor wat aangaat het *negenmanneken.... mitsgaders t'cassygelt welke sal worden geemployeert tot reparatie ende onderhoudt vande Gentvech liggende inde voorschreven Heerlyckheit*, deze waren hier niet inbegrepen, daar ze reeds der stad toegekend waren bij een bijzonder aartshertogelijk octrooi.

Doch al deze bepalingen zonden slechts uitwerksel hebben voor den tijd, dat de heerlijkheden zouden verpand blijven; bij aflossing keerde alles den Staten van Vlaanderen weder.

Al deze beschrevene voorwaarden werden den 18° September 1613, in naam der Aartshertogen Albrecht en Isabella, door den Grooten Raad van Mechelen bekrachtigd.

Aldus in 't kort hetgeen er tusschen de stad en *Jan van Hove* bedongen werd.

De invordering en het genot der hooger besprokene heerlijke rechten was, zooals reeds gezegd is, een gedeeltelijk gevolg van het bewuste verdrag. Van zekere benoemingsrechten, welke eveneens aan de stad toegekend werden bij deze overeenkomst, maakte zij ook gebruik.

Vooreerst kwam zij overeen met *Jan van Hove* van geene verandering toe te brengen aan de bestaande plaatselijke rechtspleging, van den in dienst zijnde Griffier in zijn ambt te behouden en van denzelfden in heider naam als medeschepene der banken van Zwijndrecht en van het Veer aan te stellen; eindelijk zon ieder drie Schepenen benoemen. (Bijlage XII).

Den 18° December 1613, en wel met de noodige volmacht in handen, begaven zich de afgevaardigde stadsambtenaren, Meesters *Gillis Gerardi*, Schepene, *Jacob Roelans*, Pensionaris en *Dionys van der Neesen*, Secretaris, naar het Vlaamsch-Hoofd, om er den eed te ontvangen van den Baljuw, den Griffier en van de drie Schepenen, die zij er ook aan te stellen hadden.

Wij zullen deze *commissarissen* niet vergezellen op hunne reis; de lezer, die eenigszins lust heeft om te weten hoe deze affliep, verwijzen wij beleefdelyk naar de hiernavolgende bewijsstukken. (Bijlagen XIII tot XVI).

Stellen wij nu liever den oogenblik vast, waarop het zoolang besprokene *bevoornisten accorde* een einde nam.

Het tijdstip, waarop voornoemde heerlijkheden gelost werden is den

jongsten schrijvers der geschiedenis van Burcht onbekend gebleven. *Van den Bogaerde's* en *Sirets* werken volgende, schijnen zij te denken dat dit plaats greep in 1664 (1).

Onze navorschingen laten toe dit voorval acht en twintig jaar te vervroegen. Inderdaad, al hetgeen vooraangehaalde tollèn en rechten opbrachten wordt in de stadsrekeningen verantwoord tot op 7 October 1656, *dach vande lossinghe der voorscrevene heerlyckheyt* (2), en, indien er in latere jaren nog dergelijke posten aangetroffen worden, dienen zij slechts voor *memorie* of wel voor nog niet voldane termijnen (3).

Voor wat den veertol aabelangt, slechts de helft van den zoogenaamden ouden *veerschat* werd den Geestelijken en den Vier Leden 's Lands van Vlaanderen, en niet aan jonker van Hove (4) wedergekeerd;

(1) A. J. L. Van den Bogaerde. *Het Distrikt St. Nikolaas* enz., 5^e deel, bl. 557.

A. Siret. *Het Land van Waas*, bl. 558.

de Potter en Broeckaert, *Burcht*, bl. 18.

(2) Stadsrekening. Domeinen. 1656, f° 102.

(3) Volgens het hierna medegedeelde uittreksel uit de *Rekening van t'recht van t'Calcygelt ende Veer* (Bijlage XVII), zou de stad, op 5 Juni 1637, de som van 23.354 lb. 2 sc. 1 d. Artois, genoten hebben.

(4) Daar er in deze verhandeling reeds meermaals gewag is gemaakt van Jan van Hove zal het onzen lezer wellicht behagen kennis te nemen van eenige geslachtkundige bijzonderheden over de familie van dien naam.

I. *Jan van Hove*, Jans zoon, overleden te Antwerpen den 26ⁿ Februari 1555, was in den echt getreden met Digna van Corrept. Deze stierf den 11ⁿ Januari 1552; beiden werden begraven in O. L. Vrouwekerk, alhier.

II. *Karel van Hove*, hun zoon, trouwde Maria de Smidt, dochter van Vincent en Anna Copman. Uit dit huwelijk sproot:

III. *Jan van Hove*, Heer van het Leenhof van Alena en Aalmoezenier dezer stad. Hij huwde: 1° Maria van den Cruyee, overleden den 5ⁿ September 1573, waarvan vijf kinderen: 1° Jan, hiernavolgend VI, 2° Franciscus, 3° Vincent, 4° Karel, 5° Maria; 2° Maria van Santvoort, kinderloos overleden in December 1603.

Jan van Hove stierf den 17ⁿ Juni 1601. Ter zijner nagedachtenis richtten zijne kinderen en erfgenamen een prachtig marmeren gedenkstuk op in de Venerabel Kapel der Hoofdkerk.

IV. *Jan van Hove*, Heer van Beirendrecht, Burcht en Zwijndrecht, personage waarover sprake in ons werkje, trouwde Digna de Deckere, die hem elf kinderen schonk, die allen in O. L. Vrouwekerk gedoopt werden, te weten: 1° Jan-Baptist, den 27ⁿ Juni 1589; 2° Maria, den 11ⁿ December 1590; 3° Anna, den 31ⁿ Januari 1593; 4° Josina, den 16ⁿ November 1594; 5° Simon, den 24ⁿ Juni 1596; 6° Joanna, den 16ⁿ Juli 1598; 7° Franciscus, den 15ⁿ April 1600; 8° Digna, den 1ⁿ Juni 1603; deze huwde den 4ⁿ October 1634, in Ste Gudulakerk te Brussel, Godfried van de Werve, zoon van Philips en Adelheid Hertgers en Sergeant-majoor van een korps van

de verhooging (1/2 der algemeene opbrengst) en de andere helft van

500 kolveniers te peerd ten dienste van den Keizer; 9° Petrus, den 8° Oogst 1603 (overleden in 1633); 10° Catherina, den 30° Mei 1608; deze trad in den echt met Ridder Alphons de Gras, Heer van Bouchoute en Burgemeester van Brugge, en overleed in 1693; haar echtgenoot stierf den 22° April 1665; 11° Jan-Augustijn, hierna-volgende V, den 15° Mei 1612.

Jan van Hove overleed den 23° Meert 1647 of 1648; zijne weduwe den 20° Juli 1649. Beiden werden begraven in de kerk van St Michielsabdij, alwaar zij zich sinds 1633 eene grafplaats voorbehouden hadden. De zerksteen was versierd met hunne wapenen en met de kwartieren *van Hove, de Swidt, van Cruyce* en *de Meyere*.

V. *Jan-Augustyn van Hove*, Heer van Beirendrecht en Zwijndrecht, werd Ridder benoemd door Philips IV, bij brieven van 3° September 1663. Den 11° November 1659 had hij zich in den echt verbonden, in St Jacobskerk, alhier, met Anna-Maria Hellemans, dochter van Pieter, Heer van Aertselaer en Cleijdael, en Maria Helman. Hunne wapenen met de leuze *En tout loyal* kon men vroeger aantreffen in een der vensterramen van den eersten pand van het voormalig Antwerpsch Augustijnenklooster.

Jan-Augustijn van Hove, stierf in 1684 en had voor zoon en naamopvolger:

VI. *Jan-Karel van Hove*, Ridder, die trouwde met Anna-Maria Roose, dochter van Albrecht, Ridder, Heer van Sèclin, en Christina-Barbara van Liere, gezegd *de la Torre*. Tusschen de jaren 1695 en 1729, vervulde hij viermaal het ambt van Buitenburgemeester en achtmaal dit van Binnenburgemeester dezer stad.

Jan-Karel van Hove werd vader van acht kinderen: 1° Jan-Albrecht, hierna-volgende VII; 2° Jan-Augustijn, Majoor der ruitery; 3° Jan-Karel, Kapitein van 't voetvolk en daarna Majoor der stad; 4° Jan-Guiliehmus; 5° Simon-Balthazar, ook Majoor; 6° Digna, Vrouwe van het Orde van *La Croix Etoilée* en echtgenoot, 1° van Ernst, Graaf van Winterfeld en Gouverneur van Dendermonde, 2° van Maximiliaan-Jozef, Graaf van Lalaing en Burggraaf van Oudenaarde enz.; 7° Theresa-Josepha, die Lodewijk, Graaf van Fantoni, Kamer- en Raadsheer van Vincent van Gouzagua, huwde; 8° Maria, die de vrouw werd van Thomas Hertop, Kolonel en Gouverneur der stad Lier.

VII. *Jan-Albrecht van Hove*, gedoopt in O. L. Vrouwkerk, zuid, den 16° Mei 1682, vervulde van 1721 tot 1740 het ambt van Raadpensionaris der stad; hij werd ook afgevaardigd bij de Staten van Brabant. Den 17° Februari 1728 werd zijn huwelijk met Joanna de Pret, weduwe van Paulus-Jacobus, Baron de Cloots, ingezegend in de parochie van O. L. Vrouw, noord. Den 17° April van hetzelfde jaar, verkreeg hij, bij brieven afgeleverd door Karel VI, den titel van Baron van Schilde.

Met Jan-Albrecht van Hove, Baron van Schilde, kinderloos overleden den 31° October 1740, stierf de familie van Hove uit. Zijne weduwe volgde hem in het graf den 28° Meert 1764. Bij testament verleden den 3° Juli 1763, voor notaris van Thildonck, allier, vermaakte zij de heerlijkheid van Schilde aan haren klein-neef Philips-Lodewijk-Ignas van de Werve; zij had, gezamenlijk met haren eersten man, Baron de Cloots, Schilde aangekocht der kinderen van Karel van de Werve.

Het geslacht van Hove droeg voor wapen: *De sable à la bande échiquetée d'or et de gueules de deux tires, accôtée de deux quintefeuilles d'argent bontommées d'or. Cimier: un buste d'homme habillé d'un fascé contrefascé d'or et de gueules, au rabat d'argent et tortillé du même. Supports: deux nègres tenant chacun une bannière, à*

den voormaligen tarief ($\frac{1}{4}$ der volle inkomst), benevens de verpachting van een deel der baan op Gent, bleef ten voordeele der stad tot op den dag dat het octrooi desaangaande, einde nam.

Trouwens het volgende extract uit de stadsrekening van 1659, hoofdstuk rakende den Overzetsdienst (1), verviel dit octrooi op 23 Mei van gemeld jaar :

..... ende tsedert 23 Mei 1659 is de $\frac{1}{2}$ van dit recht (gegunt tot het maken vanden voors. Caussye ende Ghendtrech) van wege die van Vlaenderen apaert ontfangen by hunne Gecommitteerden, sulcx dat dese stadt daer van nyet meer te verantwoorden en heeft ende daeromme voortane sul blyven vuyt dese stadts rekeninghe.

Voortaan zal de stad slechts de helft van den ouden tarief, of het vierde deel der geheele opbrengst, invorderen; daarentegen heeft zij zich niets meer aan te trekken van den Gentschen steenweg, alhoewel zij er een zeker toezicht schijnt over behouden te hebben. Dit laatste blijkt uit een akkoord alhier den 20^e September 1659, aangegaan tusschen ons destijdig magistraat en de *Heeren Geestelycke ende Vier Leden s'Lants van Vlaenderen, als Heeren van Burcht ende Swyndrecht*. Onder andere wordt in dit verdrag besproken dat de verpachting van het Veer, volgens oud gebruik, beurtelings zal plaats hebben te Antwerpen en op het Vlaamsch-Hoofd, en, aangaande den steenweg op Gent dat *indien der faulte bevonden waren over het onderhouden ende repareren vande selve caulcy, dat die Heeren van Antwerpen sullen geautoriseert syn van die te doen repareren vuyt die penninghen van het octroy naer dat sy den Builliu van Burcht ende Swyndrecht ten minste tweemaal daer toe vermaent sullen hebben van vierthien tot XIIIJ daeghen*, enz. (Bijlage XVIII).

Nauwkeurigheidshalve dient hier ook gezegd, dat de herstelling der pleiten en schuiten, tot den Overzetsdienst gebezigd, en het vervaardigen van nieuwe vaartuigen, nu niet meer geheelijk door de stad gedragen worden, gelijk dit van 1616 tot 1659 plaats greep; hare tusschenkomst zal zich nu voortaan bepalen tot een vierde paart der onkosten.

dextre aux armes de van Hove, à senestre aux armes de Wilmaers, famille hors de laquelle celle de van Hove tire sang.

Geraadpleegde bronnen: de Végiano et de Herekeurode. *Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne*. Aug. Thijs *Bulletin de la Propriété*. Graf- en Gedenkschriften der provincie Antwerpen enz. Buitendien verschaftte ons de Heer Baron de Borrekeus, Lid van 's Rijks Heraldieken Raad, zeer belangrijke inlichtingen; ZEd. ontvange hier de uitdrukking onzer erkentelijkheid.

(1) Domeinen. F^o 100 v°.

De voorwaarden waaraan de veerpachting plaats had, korts na het sluiten van voormelde overeenkomst, verschillen tamelijk wel met degene van 1591, waarvan hiervoren mededeeling gedaan werd.

Voor eerst werden strengere maatregelen en meer voorzorgen genomen tegen in gebrek zijnde pachters. Veerrechten, die vroeger in sommige gevallen aflingen van onderling besprek, worden thans bepaaldelijk vastgesteld; bij voorbeeld, als er ijsschollen in de Schelde dreven, zou de voetganger 5 stuivers, en de ruiter met zijn paard, 10 stuivers te voldoen hebben; willen zij dan alleen overgezet worden, dan zullen zij 24 stuivers en 2 gulden betalen. Het huurgeld van het *veerhuyske opt Bierhooft*, vroeger 50 gulden, wordt thans op 40 gulden verminderd. Van reizigers, die door bedrog den veertol ontloopen, wordt nu niet meer gewaagd, terwijl thans besproken wordt, dat de geestelijken, voor de uitoefening van huu ambt op het Vlaamsch-Hoofd, vrij zullen zijn van alle recht. Eindelijk, dat de pachter nu jaarlijks op te brengen heeft drij eijnzen, te weten: aan den pastoor van Burcht en Zwijndrecht, eenen van 9 schellingen Parisis en eenen anderen van 6 pond Parisis, en aan de kerk van Burcht, eenen derden van 18 schellingen derzelfde munt. Voor de overige bepalingen raadplege men het hiernavolgend afschrift der pachtvoorwaarden van 1639. (Bijlage XIX).

Uit het bijgaande toltarief blijkt, dat de inwoners van Burcht, Zwijndrecht, Melsele, Bazel en Kruike, kosteloos konden gebruik maken van den veerdienst, en dat er nog elf parochiën en dorpen waren, wier bewoners aan half-geld moesten gediend worden; waaruit wij moeten alleiden, dat de zoogenaamde *augmentatie* van 1590 (of omtrent) geheel op den stedeling en den vreemdeling drukte.

Eene laatste bestatiging. Voor eenen openbaren dienst, welke heden daags twee aanzienlijke stoombooten eischt, welke nog gemeenlijk alle kwartieren aan beide oevers afvaren, waren voldoende, in 1591, *twee veerpleyten, vier veerschuyten ende ses cleyne schuyten*, en in 1640, *vier veirschuyten ende ses cleynen schuyten*. En dan was nog bepaald dat *en sal int voorn. Veir nyemandt mogen veiren met eenige cleyne schuyten oft andere sonder consent van desselfs pachtere!*

De aanbestedingen van den Overzetsdienst, zooals onze lezer het reeds zal opgemerkt hebben, hadden beurtelings plaats te Antwerpen en op het Vlaamsch-Hoofd, hier, op het stadhuis in de *Statenkamer*, ginds waarschijnlijk in het *Veerhuis*. Ingevolge artikels LXVII en volgende, der *Ordonnantie Albertine van 15 January 1618 op de Policie ende Administratie van de goederen ende Inne-komen der Stadt Ant-*

werpen (1), geschiedden deze verpachtingen *openbaerlyck metter berender keersse... aen den laetsten verhoogher, ende meest daer vore biedende, ter presentie vande ghene die van oudts ghewoon zyn daer over te staen*. Wij rangschikken tusschen de hiernavolgende bewijsstukken, het ambtelijk verslag eener verpachting, welke alhier plaats had den 9 October 1699, in bijzijn van *Jan-Godfried Mütsenich*, Onderschout, *Paschier-Ignatius van den Cruyce*, Buitenburgemeester, *Hendrik Comperis*, Binnenburgemeester, en *Niklaas-Jozef van Halmale*, gewezen Burgemeester en thans Schepene, als vertegenwoordigers der stad Antwerpen, alsook der Heeren van Burcht en Zwijndrecht, benevens nog andere stadsambtenaren. (Bijlage XX). Daarbij voegen wij twee negenjarige pachtverlengingen (2 Februari 1758 tot 1 Februari 1778), toegestaan aan *Pieter Tassyns* en *Frans Geldthoff* ingevolge toelating van den Souvereinen Raad van Brabant. Men zal daar zien, dat de kasteleinen van Burcht en Zwijndrecht wel meer dan 500 gulden 's jaars genoten, zooals wij dit ergens lazen. (Bijlage XXI).

De som waarvoor *Pieter Liesens*, nieuwe pachter, zich verbonden had het Veer te bedienen, gedurende eenen termijn van drie jaar, van Bamis 1699 tot Bamis 1702, beliep netto 1594 gulden per jaar. Hiervan kwamen er den bezitters der heerlijkheden drie-vierde paarten toe, of 1045 g. 10 st.; het overblijvende deel, of 548 g. 10 st., behoorde der stad, doch voor beiden was dit nog geene zuivere winst, want hiervan waren zij nog verplicht den Vorst den twaalfden penning weder te keeren. Deze geldelijke belasting, evenals het zoogenaamde *verluyten gelt* dat Philips de Goede zich in 1450 voorbehiel, toen hij den door de stad gedanen aankoop van een deel des Veers goedkeurde, vertegenwoordigen, ons dunkens, niets anders dan eene leenroerige dienstbaarheid of eene erkenning van 's Vorsten domaniaal recht.

Toen Karel II, Koning van Spanje, den 11^{en} Januari 1672, aan jonker *Jacomo Anthonio Carena*, Ridder en nieuwen Heer van Burcht en Zwijndrecht (2), vergunningsbrieven afzond, deed hij uitdrukkelijk

(1) Uitgave J. Grangé. 1771, bl. 19.

(2) *Jacomo-Antonia Carena*, een zeer vermogend edelman van Milaneesche afkomst, verbleef, omtrent 1650, in de prachtige meesterwoning op den hoek der Meir en der Eikenstraat, alhier, thans bewoond door Mevrouw Osterrieth. Hij stichtte in 1633, in Sint-Jacobskerk de schoone kapel van den H. Carolus-Borromeus, alwaar hij begraven werd. (A. Thijs. *Historick der straten van Antwerpen*. Uitgaaf 1893; bl. 403).

bespreken, dat het twaalfde deel der veerrechten hem moesten teruggekeerd worden. In denzelfden octrooibrief worden deze laatste, benevens hunne verdeeling, omstandig beschreven in de volgende bewoording : *et pour l'advenir avons consenti et accordé, consentons et accordons par ces présentes ausdits Estats ledit octroy perpétuel au prouffict dudit Carena et de ses hoirs ou ayans cause, pour en jouyr et recevoir les susdits droits de commune mains avecq ceux d'Anvers, auxquels compete un quart, ascavoir pour le transport sur l'Escauls de chasque personne par batteau allant de la teste de Flandre a laditte ville d'Anvers ou revenant d'icelle, un liard, et de tous autres biens et marchandises a l'advenant, comme d'un cheval ou vache un sol, de chasque veau ou porcq six deniers, de chasque mouton ou agneau un gigot, moyennant de payer annuellement en recognoissance a notre prouffict la douziesme partie de ce que ledit droict rapportera,.....* (1).

Geven wij nu eene kleine beschrijving en eenige bijzonderheden over de aanlegplaatsen van den voormaligen Overzetsdienst.

De aanlandingsplaats bestemd voor den Veerdienst, te Antwerpen, was gelegen aan eene kleine houten kade, links der zoogenaamde Koninklijke Poort; deze kade noemde men *het Bierhoofd*. Twee poorten, waarvan de grootste zich bevond in de verlenging der thans nog bestaande Klaverstraat, verleenden er toegang.

Eene zekere oppervlakte dezer kaai was den pachter voorbehouden voor het liggen der vaartuigen, waarmede hij den overzetsdienst vervulde. Die plaats droeg den naam van *Veerstal* en het was andere schippers verboden aldaar hunne schepen vast te meeren en te ontladen. Een paar stadsgeboden getuigen hierover : Eene van 1 Februari 1520 (2) waarbij eene boet van eenen Philippusgulden den overtreder opgelegd wordt, en eene latere, van 28 September 1569 (3), bedreigende met eene boet van zes Karolusgulden den *schippers en bootgesellen* die met *hunne schuyten den Veermeester in syn Veerstal turberen*.

Op het Bierhoofd bevond zich eene kleine woning, *het Veerhuysken* genaamd; zij bestond slechts uit een vertrek gelijkvloers en een zolderken. In de benedenplaats kon de pachter des nachts of tijdens onweder, verblijven om toezicht te houden over zijne vaartuigen; in

(1) de Potter en Broeckaert. *Burcht* bl. 24.

(2) *Gebodboek* der stad Antwerpen; deel A, f° 91 v°.

(3) *Gebodboek* etc.; deel C, f° 110 v°.

de bovenplaats borg hij zijn gerief. Voor het gebruik van het *Veerhuysken* was hij verplicht 40 gulden 's jaars op te brengen ten voordeele der stad.

Aan den linkeroever der Schelde landden de veerschepen aan omtrent dezelfde plaats, waar thans de staatsoverzetbooten aan wal komen. In de overeenkomst van 1433, tusschen de stad en Christoffel Vilain, wordt reeds melding gemaakt van *dammen*; volgens oude gravuren, die het gehucht Vlaamsch-Hoofd voorstellen, waren deze slechts kleine aarde hellingen door houten palen ineengehouden en beschut. Deze dammen moesten onderhouden worden door den pachter, welke ook, aan deze zijde der rivier, eenen *collecteur* aanstelde om er de veerrechten te ontvangen. De groote thans nog bestaande afspanning *de Roose*, diende er, sedert 1745 tot posterij voor paarden en veerhuis (1).

Het oudst gekend gezicht op het Vlaamsch-Hoofd is wellicht te vinden op de perkamenten kaart der Schelde, die ten jare 1503 vervaardigd werd, naar eene oudere, welke gediend had, onder Philips den Goede, in een rechtsgeding over de Scheldetollen tusschen die van Bergen-op-Zoom en die van Antwerpen (2). Volgens deze teekening stonden er reeds in de XVe eeuw, op het Vlaamsch-Hoofd, een viertal gebouwen, waarvan twee met trapegevels; een ledig klokkenhuisje, dat zich boven eenen der gevels verheft, duidt waarschijnlijk eene bidplaats ofwel het veerhuis aan. Op beroepen kaart wordt dit uiteinde van Vlaanderen aangewezen door het volgende opschrift: *Tver teghen Antwerpen over geheeten tver va Zwijndrecht*.

Er bestaan nog menigvuldige oude gezichten dezer streek. Een der verdienstelijkste is datgene, waarvan onlangs eene nabootsing verscheen in de jaarboeken der *Koninklijke Akademie van Oudheidkunde* (3). Het oorspronkelijk stuk, eene gravuur gesneden door zekeren *Melchisedech van Hooren* maakt deel der verzamelingen van het *Musée Germanique* van Nurenberg, en verbeeldt *die triumphelyke vermaerde koopstadt van Antwerpen..... gheteeckent, ghesneden en gheconterfeyt na dleve* omtrent het jaar 1550. Een ruïn deel van den linker Schelde-

(1) de Potter en Broeckaert; *Zwijndrecht*, nota op bl. 7.

(2) Deze kaart, het eigendom der stad Antwerpen, is op eene kleinere schaal wedergegeven in het *Historisch Onderzoek naar den Oorsprong en den waren Naem der openbare plaatsen en andere Oudheden van de stad Antwerpen*, door J. F. Willems en consorten. Antwerpen, 1828.

(3) *Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique*; 5e série, tome 1, bl. 373 (Verhandeling over *Melchisedech van Hooren*, door H^{ri} Hymans).

oever, *die vlaemsche landouwe*, is op deze zeldzame print zeer eigenaardig wedergegeven.

Men treft er, benevens talrijke boerenwoningen, een dozijn gebouwen aan, meest alle met bovenverdiepen en trapegevels. Ginds verheft zich eene kapel met slanke torenspits, daar eene hoefsmederij, en te oordeelen naar de nithangborden, staan hier ook twee treffelijke afspanningen. Dit vormt eene kleine liefelijke wijk, die wel aan een hoekje van *Oud-Antwerpen* doet denken. Leven ontbreekt er ook niet: voetgangers, ruiters, voerlie en vrachtwagens doorkruisen het gelucht en op de aanpalende landerijen mangelt het niet aan grazend vee.

Of dit tafereeltje nu moet aanzien worden als eene trouwe afbeelding van het Vlaamsch-Hoofd, midden der XVIe eeuw, zouden wij niet durven beweren, daar onze kunstenaar nog al vindingrijk van geest schijnt te zijn; nochtans mag men niet uit het oog verliezen, dat de Scheldestad toen in vollen bloei verkeerde en dat de omliggende streken in die welvaart min of meer mededeelden. Twee stadsgeboden, een van 28° September 1569 en een ander van 24° October 1578, luidende: *schippers en bootgesellen mogen met hunne schuyten geen volk over 't Veir en op andere speelhuysen, omtrent dese stadt gelegen, oversetten in fraude van den pachter van het Veir*, op straf eener boet van 6 gulden (1), bewijzen wel, dat er op Sinte-Anna aantrekkelijker zaken te zien waren dan enkele landbouwerswoningen en eenige leemen koestallen!

Hememen wij de chronologische orde, die wij zooveel mogelijk tot hiertoe gevolgd hebben.

In de aanbestedingsvoorwaarden van 1659 was bedongen dat *den pachter schuldich wesen (zal) den geestelycke persoonen, l'allen tyden comende dienst te doen over het Veir op het Hoofd van Vlaenderen t'erstonts te dienen ende over te setten sonder hunnen cost*.

Deze voorwaarde moet, midden der XVIIIe eeuw, niet meer bestaan hebben ofwel werd ze niet trouw nageleefd. In 1752 eischte de veermeester van de krigsaalmoezeniers en paters Jezuiten, welke zich, voor de nitoeffening hunner geestelijke zending, naar de schansen of sterkten van den linkeroever moesten begeven, niet min dan 8 stuivers (8 *sols*) voor elke reis. Van officieren en onderofficieren, die ook wegens dienst op het Vlaamsch-Hoofd zijn moesten, vergde hij 4 stuivers (4 *sols*) voor elken overzet.

(1) *Stadsgebodboek*, deel C, fo 410 v°. — *Idem*, deel D, fo 458.

De belanghebbenden vonden dien prijs wel wat hoog, en, daar hunne ingebrachte bezwaren zonder gevolg bleven, deden zij beklag aan het Hof.

Onze Landvoogd, Karel van Lorreinen, oordeelde dezen eisch zeer overdreven, ja, zelfs dat hij aan eene ware afpersing geleck: *laquelle exaction est également contraire au service divin et celui de S. M.* Derhalve besloot Zijne Hoogheid, den 15e November 1752, dat voorloopig en gedurende twee jaren, de geestelijken en de officieren kosteloos dienden overgezet, op vertoon van een getuigschrift, af te leveren door den Bevelhebber van het Kasteel en bewijzende, dat zij voor dienstzaken op reis waren. Inmiddels waren de deelhebbers van het Veer verplicht oetrooien, tarieven en andere titels in te leveren bij den *Fiskalen Raad* van Brabant, ten einde de zaak te laten onderzoeken. (Bijlagen XXII en XXIII).

Twee jaar later, den 7^e November 1754, vaardigde Maria-Theresia's zwager een bepaald dekreet uit. De geestelijken behielden volledigen vrijdom, zelfs wanneer zij zich alleen aanboden. Officieren en andere krijgslieden moesten ook kosteloos gediend worden, doch voor zooveel zij met geene haastige boodschap gelast waren en het voldoende getal reizigers (7 à 8 personen) volledig was. Voor dringende zaken was de vermeerster verplicht hen aanstonds over te brengen aan het voor zulk geval vastgesteld loon. Iedere maal moest de Bevelhebber des Kasteels, zoowel aan de geestelijken als aan de krijgslieden, getuigschriften afleveren. (Bijlage XXIV).

Later schijnt men nog gehaspeld te hebben nopens het overbrengen van krijgsvolk, munitie- en voorraadwagens en andere dergelijke zaken.

In het begin der regeering van Jozef II werd daar bepaaldelijk een einde aangebracht door het nitvaardigen van een bijzonder tarief voor het overzetten van krijgsvolk. Korthedshalve hebben wij dit document tusschen de hiernagaande bewijsstukken ingeschoven, (Bijlagen XXV en XXVI) om ons liever bezig te houden met de belangen der bewoners van het Vlaamsch-Hoofd, in denzelfden tijd.

Volgens het tarief van 1659 hadden de inwoners van vijf dorpen, waaronder Zwijndrecht, niets te betalen om de Schelde over te varen. Deze vrijdom schijnt langzamerhand ingekrompen geweest te zijn, in zoo verre dat, op het einde der XVIIIe eeuw, hij schier nit het gehengen der belanghebbenden geraakt was.

De inwoners van het Hoofd van Vlaanderen wisten er nochtans wel iets af ten jare 1786, doch niet genoeg meer om gansch hun recht te doen gelden tegenover de deelhebbers der veerinkomsten, die hen,

rond dien tijd op gelijken voet wilden stellen met alle andere passagiers. Om hunnen vrijdom te behouden hielden zij wel voor, dat zij dit recht vanouds bezaten, maar uit voorzichtigheid, voegden zij er bij, dat het onderhoud der Scheldeboorden ten hunnen laste was, dat deze gedurig beschadigd werden door het aanlanden der pleiten en schuiten, eindelijk dat zij genoodzaakt waren hunne levensmiddelen in de stad te komen aankopen.

Het stadsbestuur, hierover eens met *Karel de Heuvel*, Heer van Zwijndrecht, en *Lodewijk de Heuvel*, Heer van Burcht, vond deze beweegredens gegrond, en sloot met de bewoners van den linker Scheldeoever, op 25ⁿ Februari 1786, een verdrag, waarvan wij de hiernavolgende Fransche vertaling ontmoetten [Bijlage XXVII].

Doch de aanzoekers verkregen wel juist niet al hetgeen zij verlangden, dat is te zeggen den vollen vrijdom, neen, zij zouden slechts kosteloos overgezet worden, wanneer zij, *met eenen korf aan den arm*, zich naar eene markt te Antwerpen zonden begeven. En dan gold die vrijstelling alleenlijk voor hunnen persoon en hunne korven; voor andere zaken bleven zij onderworpen aan den gebruikelijken veertol. Aldus het 4^e en 5^e artikel der overeenkomst.

Volgens het 2^e artikel waren het slechts degenen, die in de omheining der op het Vlaamsch-Hoofd bestaande sterkte gehuisvest waren, die dit voordeel mochten genieten; en hieldens het 4e en 5e moesten zij vrede houden met de gewone schuit of pleit, en, indien er op het vastgesteld vertrekpunt zich niemand aanbod, dan waren zij verplicht, om alle tijdverlies te vermijden, het recht te betalen, dat gewoonlijk geëischt werd van alleén overzettende personen.

Gelijk men wel beseft, was dit zeker het minste dat de stad en de kasteleinen der beide Schelddorpen konden toestaan, maar het is te veronderstellen, dat de bewoners van Sinte-Anna sluw genoeg zullen geweest zijn, om zich altijd te voorzien van eenen fatsoenlijken marktkorf, telkens dat zij naar de Brabantsche zijde overzeilden.

Wij bevinden ons thans in het zoo woelige tijdperk der Fransche Overheersching, tijdvak waarin, onder den indruk der zegespralende nieuwe staatkundige stelsels, zoovele onzer geestelijke en burgerlijke instellingen, ofwel schipbreuk leden, ofwel een gansch ander nitzicht verkregen.

Het regiem of beheer van den alouden overzetsdienst ontsnapte ook niet aan dien invloed en veranderde teenemaal.

De Fransche wetgeving of *Assemblée législative* had den 15ⁿ Maart 1790, alle leenroerige dienstplichtigheden en heerlijke rechten te niet

verklaard. Door de inlijving van België bij de zegevierende Republiek verviel dus ook het oude recht der heeren van Bureht en Zwijndrecht.

Deze heerlijkheden, welke eenwenlang vereenigd waren geweest, hoorden thans toe aan twee Antwerpsehe edellieden: *Karel-Pieter-Jozef de Neuf*, Heer van Bureht en *Lodewyk-Balthazar de Heuvel*, Heer van Zwijndrecht. Aan ieder kwamen er 58 deelen toe in de opbrengst van het Veer.

Denkelijk genoten deze laatsten hun deel tot den 1ⁿ November 1796. Op dien datum verviel de driejarige verpachting en dan ook moest er tot eene nieuwe aanbesteding overgegaan worden. Deze omstandigheid ontsnapte niet aan den Afgevaardigde van het Uitvoerend Bewind bij de Municipaliteit van Antwerpen, den welgekenden burger *Simon-Pieter Dargonne*.

Den 29ⁿ Vendémiaire van het jaar V (20ⁿ October 1796) richtte deze ambtenaar een eischschrift (*rèquisitoire*) aan de municipale commissie om haar de zaak indachtig te maken en tevens om haar te verplichten, nu dat er geene heerlijke rechten meer bestonden, inlichtingen te nemen nopens de titels, waarop de gewezen heeren van Bureht en Zwijndrecht zich beriepen om 54 paarten der veerrechten in te oogsten, terwijl de stad er slechts 14 paart van introk. (Bijlage XXVIII).

Het is zeer waarschijnlijk, dat er gevolg gegeven werd aan dit bevel, aangezien wij in het dossier der zaak een notariëel uittreksel aantreffen nit de scheiding en deeling tusschen de kinderen van wijlen *Engelbrecht-Victor-Ignaas de Neuf* en *Helena-Joanna-Theresia-Jozefa van Colen*, Heer en Vronw van Bureht, bescheid waardoor bewezen wordt, dat dit Scheldedorp en 58 deelen der veeropbrengsten, sinds den 4ⁿ September 1779, aan voornoemden *Karel-Pieter-Jozef de Neuf*, toegeëigend waren. (Bijlage XXIX).

Was dit, ja of neen, eenen voldoende eigendomstitel? Daarover wilden of konden onze stadsbeheerders van 1796 geen oordeel vellen, en, om die reden ook, deden zij beschrijven in de voorwaarden der driejarige verpachting (11ⁿ Brumaire jaar V tot 10ⁿ Brumaire jaar VIII of 1ⁿ November 1796 tot 31ⁿ October 1799) dat *den pachter zal gehouden syn, soo het vierde paert (aen) dese stad competerende in het roors. Veir, als de andere dry vierde paerten, tot dat hem anders zal geordonneert worden, maendelycx te betaelen aen den Tresorier Generael deser stad, welke dry vierde paerten dese stad sal uytkeeren aen degene dewelke sullen bewysen daertoe recht te hebben.*

Deze aanbesteding had plaats ten voordeele van zekeren *G. De Neef* voor de aanzienlijke som van 2790 gulden 's jaars of 697 g. 40 st. voor stadsaandeel. Er lagen toen in het Veer twee ponten of pleiten en vier groote riembooten; in elk der eerstgenoemde vaartuigen konden 100 à 125 man, en in elk der laatstgemelde 50 man plaats nemen. Wie eenigszins benieuwd is om te weten, wat tijd deze vaartuigen noodig hadden om den passagier over te brengen, leze de notitie over den veertoestand rond het jaar V, hierna ingelascht. (Bijlage XXX).

Den 6ⁿ Frimaire van het jaar VII, (26ⁿ November 1798) stemde de Raad der Vijf-Honderd, te Parijs zetelende, eene omstandige wet, nopens alle in de Republiek bestaande veerdiensten. Allen werden staatseigendom verklaard en moesten door den Toezichter of Inspecteur der Domeinen in beslag genomen worden; als overgangsmaatregel dienden voorloopige aanbestedingen plaats te hebben, in afwachting dat, andere pleegvormen geëindigd zijnde, men tot bepaaldelijke openbare verpachtingen, in 's lands voordeel, kon overgaan. Hierna deelen wij de bijzonderste bepalingen dier wet mede. (Bijlage XXXI).

Het gevolg dezer wet was eene erge zaak voor de stad, aan wie de eenige honderden gulden, die deze dienst opracht, nu meer dan ooit te pas kwamen, en die, op slot van rekening, haar deel wettelijk aangeworven had. Wel is waar bepaalde het artikel VI, dat er vergoeding zou geschonken worden aan de belanghebbenden, doch de ondervinding had geleerd, dat zulke voorschriften slechts beloften zonder gevolg waren; geen wonder dan ook, dat onze stedelijke beheerders nog al tamelijk lang tegenstand boden, vooraleer zich te onderwerpen.

Den 8ⁿ Messidor van het jaar VI (26ⁿ Juni 1798) hadden de beheerders van het Departement der Beide Nethen reeds de stad *verzocht*, hun te laten weten waarop zij zich gestemd had, toen zij het Veer onlangs verpachtte, en waarop zij zich thans nog beriep, om van *G. Deneef* den aanbestedingsprijs af te eischen. Zij verlangden ook den eigenaar der in gebruik zijnde vaartuigen te kennen, en sloten hun schrijven met het bevel alle vervolgingen tegen *Deneef* op te schorsen. (Bijlage XXXII).

Zeer spoedig werd dit verzoek niet ingewilligd, misschien wel liet men het onbeantwoord, want, nadat *burger Ogez*, Voorzitter van het Departement, aangedrongen had bij *Dargonne* (brief van 8ⁿ Thermidor, jaar VII of 26ⁿ Juli 1799) om de zaak in handen te nemen, richtte deze tot de Muncipaliteit het nitdrunkelijk bevel inlichtingen in te

zenden en tot de toepassing der veerwet over te gaan (brief van 22^a Thermidor, jaar VII of 9^a Oogst 1799).

Nog altijd speelde de stad den dooveman, tot dat eindelijk de Toezichter der Domeinen, *burger Legressier*, er tusschenkwam om haar tot spreken en handelen te dwingen. Om aan zijne bemoeiing meer kracht bij te zetten, riep hij ook de hulp in van den onmisbaren *Dargonne*. Dit geschiedde den 15^a Pluviôse van het jaar VIII, of 4^a Februari 1800. (Bijlage XXXIII).

Deze kwam dan overeen met den afgevaardigde van den stadsraad, voor de regeling der door de wet bepaalde inbeslagneming, maar zoodra *Dargonne* den rug gekeerd had, was wederom alles vergeten. Alweer een bitter beklag van *burger Legressier*. (Bijlage XXXIV). Eindelijk besloot de Prefect van het Departement de zaak met geweld door te drijven en *Dargonne* aan te stellen om de stad te vertegenwoordigen bij de ambtelijke inbezitting, die dan toch bepaaldelijk den 5^a Prairial van het jaar VIII (25^a Mei 1800) plaats greep. (Bijlage XXXV).

In bijzijn van de verschillende afgevaardigden en schatters, de burgers *Praet* en *Deneef*, eigenaar (?) en pachter der schuiten, en talrijke toeschouwers, want het was Zondag, riep de Toezichter der Domeinen, met heldere en verstaanbare stem (*à haute et intelligible voix*), dat hij, ingevolge wetsbepaling, in naam des Lands, bezit nam der vaartuigen en andere voorwerpen den veerdienst toehoorende, namelijk twee ponten met hunne masten, zeilen, touwwerk en ander gewant, en vier booten, ieder voorzien van twee riemen en twee haken. Nadat de zoogezegde eigenaar geweigerd had al deze voorwerpen onder borgstelling in bewaring te houden, bood *Deneef* slechts 24 gulden per maand, om den Overzetsdienst voorloopig te bedienen, maar aangezien dezelve gemeenlijk 200 guld. per maand opbracht, aarzelde de ambtenaar niet dit bespottelijk aanbod af te slaan en zijn proces-verbaal te sluiten. (Bijlage XXXVI).

Twee dagen nadien verzond *burger Legressier* dit verslag aan de Municipale commissie, met verzoek tot eene voorloopige aanbesteding over te gaan. (Bijlage XXXVII).

Den 16^a Prairial, jaar VIII (5^a Juni 1800), zetelde de stadsraad, en, daar de gevreesde Agent van het Uitvoerend Bewind, *burger Dargonne*, de vergadering bijwoonde, durfden de Leden der Municipaliteit, ofschoon niet zeer in hunnen schik met den afloop der zaak, niets anders doen dan *Deneefs* aanbod verwerpen en eene voorloopige verpachting bevelen. Maar zoodra de gewezen dansmeester het raad-

huis verlaten had veranderden teenemaal de gevoelens onzer stadsbeheerders. Wat, zegden zij ongetwijfeld, eerst onze inkomsten afnemen en dan ons nog dwingen zorg te dragen om het ontnomene thuis te doen dragen, dat is wel wat kras! Maar wat gedaan? Van de nieuwe verpachting krijgen we niets en met onze schuiten gaan nu anderen schoon weer spelen! Redden wij, wat wij redden kunnen; laat ons de pleiten en schuiten aan den man brengen, en dan trekken wij er ons niets meer van aan!

Hadden de Leden der Municipaliteit nu wel het proces-verbaal van den Inspecteur der Domeinen gelezen, of waren zij misschien de Fransche taal niet machtig? Daar kunnen wij niet op antwoorden; wat er van zij, zij verkochten eenvoudig al het veergerief zonder zich iets aan te trekken der ambtelijke inbeslagneming!

Zoodra dit feit aan de ooren kwam van den Prefect van het Departement, *burger C. d'Herbouville*, schreef deze, den 5ⁿ Messidor, jaar VIII (22ⁿ Juni 1800), een wel gepeperd briefje aan de al te stoutmoedige stadsbeheerders. Hij bevoel hun aanstonds den verkoopakt te doen geworden, alsook hunne eigendoms titels (hoe dikwijls had men deze reeds afgevraagd?) benevens uitleg over het gebruik der ingevorderde veeropbrengsten tot op den dag der inbeslagneming. (Bijlage XXXVIII).

Wat gevolg deze zaak beschoor is niet gebleken, in alle geval is het zeker, dat de scherprechter niet ten berde kwam om de gekrenkte en *bestolene* Republiek te wreken!

Aldus eindigde de eeuwenoude bemoeiing der stad in den Overzetsdienst; voortaan heeft zij daar niets meer in te zien, tenzij bij geval inlichtingen te leveren aan de Regeering en eenige onbeduidende politiematregelen te nemen.

Hier zouden wij onze kleine verhandeling kunnen sluiten, edoch, daar er nog belangrijke inlichtingen aan onze beschikking zijn, bidden wij onzen lezer om nog een weinig geduld.

Den 5ⁿ Fructidor van het jaar XII (21ⁿ Oogst 1804), werd in eene der zalen van de *Prefektuur* overgegaan tot de bepaaldelijke openbare aanbesteding van al de veerdiensten in het Departement bestaande, waaronder den Overzet naar het Vlaamsch-Hoofd. Na reeds, op verschillende tijdstippen, pachtvoorwaarden opgegeven te hebben, achten wij het nuttig de reeks dezer documenten te volledigen, door de mededeeling, als bijlage, der onderhavige aanbesteding. (Bijlage XXXIX).

De geleerde schrijvers der geschiedenis onzer geboortestad (1), melden dat, in 1827, de Overzetsdienst eerst bediend werd bij middel van eenen stoomboot. Zonder daarom deze bewering te willen weerleggen, maar enkel als eene bijdrage tot de geschiedenis van de opkomst der stoomvaartuigen in België, stippen wij hier aan, dat er op het einde van het jaar 1822, reeds spraak was dusdanige vaartuigen voor den veerdienst te bezigen.

Den 21st November van dit jaar, schreef de vermaarde nijveraar, *John Cockerill*, aan de stedelijke Regeering om zich in te lichten nopens den Overzetsdienst, welken hij, bij middel van eenen stoomboot, zou willen ondernemen. Zeven dagen later, deed zekere *L. Ch. Fouquier, chez Mad. Ve Janssens, rue du Rempart Lombard, section 3, n° 951, à Anvers*, voorstellen aan de Regeering, om den veerdienst te bedienen met eenen stoomboot *prenant point d'appui à l'arrière* en zijnde een derde sneller dan de reeds in Engeland gebezigde dampers. (Bijlagen XL à XLII).

Van beide voorstellen kwam er niets, en drie jaren verliepen er, vooraleer een stoomvaartuig te voorschijn kwam tusschen Antwerpen en het Vlaamsch-Hoofd. Den 21st Juni 1828, in den avond, kwam hier de boot, die reeds op den Moerdijk dienst deed, aangestoomd, om gedurende acht dagen, en wel op verlangen van koning Willem I, proefnemingen te doen. (Bijlagen XLIII en XLIV). Volgens toenmalige dagbladen, namelijk het *Journal du Commerce des Pays-Bas* en het *Journal d'Anvers et de la Province*, waarvan wij hierna uittreksels ter lezing geven, gelukten de proefnemingen allerbest. (Bijlagen XLV en XLVI).

Bij gebrek aan groote en welgeschikte aanlandingsplaatsen moest er nog eenigen tijd verlopen, vooraleer de stoombootdienst definitief kon ingericht worden.

Er werden dan ook doeltreffende maatregelen genomen, om de vaart van den overzetboot niet te verhinderen; hierna geven wij mededeeling van eene der eerste verordeningen, welke den 50st April 1829, door de stedelijke Regeering uitgevaardigd werd op verzoek van den toenmaligen Gouverneur der Provincie, Jonkheer *dela Coste*. (Bijlagen XLVII en XLVIII).

De verplaatsing van den *Veerdam* of aanlandingsplaats van den overzetboot naar de Suikerrui, tijdens de rechtmaking en verbrediging der Scheldekaaien, de uitbreiding van het gehucht *Sinte-Anna*,

(1) Mertens en Torfs; VIIe deel, bladz. 195.

dat weldra, ondanks de in den weg liggende sterkte, de moedergemeente Zwijndrecht zal overtreffen, de steeds toenemende belangrijkheid van den Overzetsdienst (1), eindelijk het zoolang besproken ontwerp van *transbordeur*, dit zijn alteguar zaken, die aan den heden-daagschen tijd thuis hooren en waarvan bijgevolg hier niet meer dient gesproken te worden.

Eindigen wij dus, met hier onzen dank uit te drukken, aan de achtbare Bestuurleden, en voornamelijk aan den ieverigen Voorzitter van den *Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas*, voor de henschheid, waarmede zij ons eene plaats voorbehielden in hun gewaardeerd tijdschrift.

EMILE DILIS.

Antwerpen, den 26ⁿ Januari 1905.

(1) Zie hier eenige getallen welke over dezen belangrijken aangroei getuigen :

In 1899 werden er aan de vlotbrug der Suikerni ingescheept : 1.120.988 reizigers, 33.648 peerden en hoornbeesten en 53.500 voertuigen. Van het Vlaamsch-Hoofd kwamen hier aan wal : 1.159.592 reizigers, 36.900 peerden en hoornbeesten en 53.324 voertuigen.

Aan de statie van Waas, vertrokken hier ruim 875,000 reizigers, terwijl er bijna 1.140.000 langs daar aankwamen.

De Overzetsdienst tusschen Antwerpen en het Vlaamsch-Hoofd bracht op aan den Staat in 1850 : fr. 21.275 60 — in 1860 : fr. 30.847.00 — in 1870 : fr. 41.166.00 — in 1880 : fr. 50.179.00 — in 1890 : fr. 63.507.00 en in 1899 : fr. 98.613.00. (*Annuaire Statistique de la Belgique, Tome XXXII, 1901*).

BIJLAGEN OF BEWIJSSTUKKEN.

I.

Wy Claus van Rythoven ende Willem de Moelneere, Scepenen in Antwerpen, maken cont dat vore ons quamen Peter Willem ende Gielys Bode, ghebroederen, daer vader af was Jan Bode, ende bekenden dat zy ome eene somme ghelds, die hen al ende wel es vergouden, vereocht hebben wel ende wethelec Peteren van Overachere, die men heet Peter Reyners, alsuck ghedeel alsy hadden ende houdende waren int Vere tAntwerpen ende dat hen voertyds verstarf ende bleef van doede, Jan Boede, haers vader wilen vors. alsoo zy ons zeide; alsoe dat de vors. Peter Willem ende Gielys Bode, ghebroederen, alle haer ghedeel vanden vors. Vere, ghelyc dat syt na de doed haers vaders wilen vors. houdende hebben gheweest, opdroeghen met vertyene ende elaelee quite seouden tallen daghen tes vors. Peters van Overachere ende te synre naecomelinghe behouf met alle den rechte dat zy daer ane hadden ende houdene waren. Ende bekenden dat zy gheen recht daer ane en behielden. In kennessen van desen letteren bezeghelt met onsen zeghelen. Ghegheven int jaer ons Heeren als men sereef MCCC ende neghentich, eenen ende twintich daghe in Sporkelle.

(Stedelijk Archief van Antwerpen. Dossier : *Het Veer van Vlaanderen*. — Al de volgende stukken, waarvan wij de bron niet aanduiden, zijn herkomstig uit denzelfden bundel).

II.

Wy Willem Noyts ende Jan Dinke, Scepenen in Antwerpen, maken cond dat vore ons quam Jan Zymaer ende bekende dat hi omme eene some ghelds, die hem al ende wel is vergouden, vercocht heeft wel ende wittlec, Peteren Reyners van Oiverackere, zyn recht int Veere tAntwerpen tusschen Antwerpen ende Zwindrecht, dat wilen was her Floreyns van Mechelen; alsoe dat de voirs. Jan Zymaer zyn recht int voing. Veere tAntwerpen opdroech met verteyne ende clairlic quite scout tallen daghen des voirs. Peter Reyners ende tot zinne nacomelingen behoef, met alle den rechte dat hi dair ane hadde ende houdende was. Ende bekende dat hi gheen recht meer dair ane en behielt. In kenessen van desen letteren bezeghelt met onsen zegelen. Gegeven int jair ons Heeren alsmen screef MCCC neghentich ende twee, viere daghe in Merten.

III.

Wy Willem de Moelnere ende Jan Jan Willebeys, Scepenen in Antwerpen, maken cond dat vore ons quam Joerdaen vanden Walle, ende bekende dat hy, omme eene somme ghelde die hem al ende wel es vergouden, vercocht heeft wel ende wettelic Gielise vanden Wyngaerde, alle alsulken recht ende ghedeel int Veere tAntwerpen, welker hande dat wesen mach, alsoe Peter van Overacker ende Lusbeth Blox, syn wittich wyf, in haren levenden live houdende ende bezittende waren, gelyc dat Joerdaen vors, dat ghedeel met vonnis ende met rechte tAntwerpen inden rechte verreyet ende verwonnen heeft, alsoe wy verstonden; dwelke vors, recht ende ghedeel int vors, Veere de vors, Joerdaen opdroech met verteyne ende clierlic quite schout tallen dagen ter vors. Gielys vanden Wyngaerde ende tot zinen nacomelingen behoef, met alle den rechte dat hi dair ane hadde ende houdende was, ende bekende dat hi, noch niement anders van des vors, Peter Reyners wegen, recht meer dair ane en behielden, ende met alsucker vorwaerden, dat de vors, Joerdaen gelooft heeft desen jegenwerdigen pacht geduerende, dit vors, ghedeel vanden vors, Veere, weert synde vyfthiene scellinghe Vlaemssche grote tsiaers, ende waert dat min weert ware boven alle coste, dat sal de vors, Joerdaen den vors, Gielise vutreyken, te weten es, vore elken pennine vyfthiene penninghe, ende waert dadt beter ware, dan soude de vors, Gielys weder-

keren bove elken penninc vyfthiene penninghe; voirdane soo bekenden de selve Joerdaen ende Gielys alse van alsulken sesse petere tsiaers lyftocht renten alse Jan, natuerlic sone Jans Pape, tsinen live dair heeft, dat soe wanneer de vors. Jan de Pape allivich worden sal syn, dat dat dan de erflicken bate ende vrome, die der vors. ghe-deele dair af comen sal, toebehoerend ende bliven sal den vors. Gielise en sinen naemelingen. Sonder argelist. Mede quamen mede voir ons Adriaen Reyners, Katline ende Lusbeth, sine zusteren, ende zy Katline met Florense Enghel haren wittigen man ende mombore, ende sy Lusbeth met Janne der Schermere, die haer als mombore ghelevert was metten rechte, ende schonde claerlic quite tallen dagen tot des vors. Gielys vande Wyngaerde ende tot ziner naemelingen behoef, alle dat recht welke vande dat wesen mach, dat zy ane dit vors. gedeel vander vors. Veere hadden oft hebben mochte, ende bekenden dat zy geen recht meer dair ane en behielden; voirdane soe geloefde de vors. Adriaen ende sine vorg. twee zusteren met hare mombore, den vorg. Gielise, dit vorg. gedeel vande vors. Veere, inder manieren vors. te wairne jaer ende dach jegens alle de ghene die te rechte comen willen ende te claerne los, vry ende quite van allen commere ende calaengien ende elc van hen een voir al; voirdane soe geloefden de vors. Adriaen, Katline ende Lusbeth, sine zusteren, met haren mombore, onderlinge den voors. Joerdaen ende al syn goed, van allen desen vorg. vorwaerden commerloes ende schade-loes tontheffene ende wel te quitene tallen dagen met hen selven ende met alle hare goeden, die zy hebben ende vercrigen mogen. Sonder argelist. In kennessen van desen letteren bezegelt met onsen zeglen. Gegeven int jair ons Heren alsmen screef MCCCC ende viere, sesthiene daghen in Meerte.

IV.

Wy Jan Stevens ende Jan van den Werve, Scepenen in Antwerpen, maken cond dat vore ons quamen Joffronwe Lysbeth van Hofstaden ende Gielys Rademaert, haer wettich man ende mombore, ende bekenden dat zy ome eene some ghelds, die hen al ende wel es vergonden, vercocht hebben wel ende wettelec, Gielise vanden Wyngaerde, alle dat recht ende alle dat ghedeel dat sy hadden ende heffende waren int Vere tAntwerpen alsoe dat zy haer recht ende al tghedeel dat hen toehorende mocht wesen int Vere voirs., al nu op droeghen met verthylene ende claerlic quite sconden tallen dagen tes

voirs. Gielys vanden Wyngaerde ende tsienere nacomelingen behoef; ende bekenden, dat sy gheen recht noch gheen ghedeel meer daer aen en behilden; ende dat gheloefden zy hem te waerne jaer ende dach jeghen alle de ghene, die te rechte comen wilde ende te claerne quite ende vry van allen commeren ende calaengien, die zy oft yemandt van haren wegen daer op ghemaect mochten hebben in eenigher manieren. In kennessen van desen letteren bezegelt met onsen zegelen. Gegeven int jaer ons Heeren alsmen screef MCCCC ende achte elff dage in Oeghst.

V.

Philips, byder gracies Goids, Hertoge van Bourgoendien, van Lottrick, van Brabant ende van Lymborch, Greve van Vlaenderen, van Artoys, van Bourgoendien, Palatyn van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant ende van Namen, Merckgreve des heylighs Ryex, Heere van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen, allen den ghenen die desen brief sullen zien oft hoiren lesen, Saluyt. Alsoe als onse waelgeminde die Borgermeesteren, Scepenen ende Rade onser stadt van Antwerpen ons hebben doen thoenen, hoe dat zy om die waelvaert ende gemeynen oirbore ende proflyt onser voirs. stadt van Antwerpen, gecocht ende vercregen hebben totter selver onser stad behoef, tegen onsen lieven geminden in Gode, den Abt ende Convent ons Goidshuys van Sinte Michiels, in onser voirs. stadt van Antwerpen, ende onsen waelgeminde meesteren Janne van Halmale, Willeme vanden Wyngaerde ende Janne van Remerswale, eweleck ende erfleck, die drie vierendeelen min een zestiende deel van eenen vierendeel, ende alle haer recht vanden geheelen Veere aen onser voirs. stadt van Antwerpen, ende allen synen toebehoirten, daer al vierde vierendeel ende tvoirs. sestiende deel van eenen vierendeele toebehoirt den erfgenaemen wylen heeren Jans Vylaint, Ridders, ende heuren medepartyen, om eenen zekeren erfelyns van seventhien ponden twellif scellingen sesse penningen grote onser munten van Vlaenderen, die onse voirs. stadt van Antwerpen alle jare tot ewigen dagen hen daer vore gheven ende betalen sal, te wetene : den voirs. onsen Goidshuyse die somme van sesse ponden seven scellingen ende sesse penningen, den voirs. meesteren Janne van Halmale ende synen erven ende nacomelingen, twee ponden vyf scellingen, den voirgen. Willeme vanden Wyngaerde ende synen erven ende nacomelingen, sesse ponden vier scellingen, twee penningen, ende den voirs. Janne van Remerswale ende synen erven

ende naomelingen, twee ponden vyftien scellingen thien penningen grote, allet munte voirs., die eene hellicht daer af tot Sint Jansmisse Baptisten midsomer ende de ander hellicht to Bamisse, met vorwaerden, dat die voirs. Abdt ende Convent, meester Jan van Halmale, Willem vanden Wyngaerde ende Jan van Remerswale, voir hen ende heure naomelingen, onser voirs. stadt van Antwerpen, die voirgen. drie vierendeelen min een sestiende deel vanden vierendeele voirs., sullen geloven ende schuldich syn te waerne ende te claerne los, vry ende quyte van allen anderen voircommeren ende ealangien, vuytgenomen sekeren chynsen geheeten verluysten geldt, gedragende tjaers sesse scellingen twee penningen grote onser voirs. munte, die wy jaerlyx daer op hebben, ende dat die voirs. Borgemeesteren, Scepenen ende Rade onser voirs. stadt van Antwerpen, nu ende naemaels ten tyde wesende, vanden voirs. seventhien ponden XII sc. VI d. munten voirs. zullen mogen aflossen ende quyten tallen tyden als hen dat gelieven sal tot eenen male, ons voirs. goidshuys sesse ponden seven seell. VI d., item des voirs. meester Jans van Halmale tenemale twee ponden vier seell. ende des voirs. Jans van Remerswale teenemale twee ponden XV sc. X d., te wetene elken penninck daer af met twintich gelycke penningen eens daer voire te betalene ende metten voirscreven renten, behoudelic dat zy den voirs. Abdt ende Convent, meesteren Janne van Halmale ende Janne van Remerswale altyt een half jaer te voren zellen moeten laten weten dat zy die zelve quytinge doen zelen willen; ende dat zoe wameer ons voirgen. Goidshuys rente voirs. afgelost sal syn, dat dan die Abdt ende Convent ten tyde zynde die penningen die zy daer af ontfangen zelen, wederom selen mogen bellegen aen andere erfgoeden of erfrenten binnen onser voirs. stadt of onsen merckgreefscapen ons lants van Ryen gelegen, ende dat men hen daer af sal laten passeren voer onser Scepenen van Antwerpen die vorwaerde ende die brieve daer af geven in behoirlycker vormen; ende dat des voirs. Jans rente van Remerswale, of die penningen, die vander quyting comen zelen mogen, altyt selen staen ende gaen gelyck syne vaderlycke erve, zonder ennich wederseggen; ende dat die voirs. onse stadt van Antwerpen alle jaere van des voirs. Willems vanden Wyngaerde rente, in mindernisse ende aflage der zelve, gelden ende betalen zelen alsulcken twee ponden noble erflicker renten als die kindere Willems Myngiaerts daer op hebben. Ons oedmoedelic biddende de voirs. Borgermeesteren, Scepenen ende Rade onser voirs. stadt van Antwerpen want om die voirs. Abdt ende Convent, meester Janne Van Halmale, Willeme vanden Wyngaerde

ende Janne van Remerswale van haren voirs. erfrenten ende anderen vorwaerden voirs. vast ende zeker te setten, alzoe dat behoirt ende gebeuren moet, hen zelve ende hure nacomelingen ende alle die borgeren ende ingesetene onser voirs. stadt van Antwerpen ende alle hare goeden tegenwoordich ende toecomende daer vore te verbinden, dat wy hen dat gnedelick oerloven ende consenteren ende die voirs. vorwaerden believen confirmeren, ratificeren ende approberen zonden willen; Soe doen wy te wetene, dat wy, aensiende den gemeynen oirhoir ende proffyt van onser voirs. stadt van Antwerpen ende allen onsen goeden hyden ende ondersaten die ons dunck daen aen gelegen te wesen, hebben den voirs. Borgemeesteren, Seepenen ende Rade tot harer voirs. beden geneycht, van sunderlinger graciën geoerloeft, gewillecoert ende geconsenteert, oerloven, willecoren ende consenteren met desen onsen brieve, dat zy voer ende hure nacomelingen en voer die voirs. vorwaerden wel ende volcomelick te onderhouden, ende den voirs. Abdt ende Convent, meesteren Janne van Halmale, Willeme vanden Wyngaerde, ende Janne van Remerswale ende elcken van hen van synen voirs. erfchyuse te betalen, selen mogen verbinden hen selven ende onse voirs. stadt van Antwerpen ende alle die borgeren ende ingesetenen der zelve ende alle hare goeden jegenwoordich ende toecomende, ende den voirs. partyen ende elcken van hen die des begeert, daer op verleenen opene besegelde brieven metten den gemeynen segele ten saken onser voirs. stadt van Antwerpen oft anderen zegelen in behoirlyker formen besegelt, ende die brieven, die zy aetervolgende den voirs. vorwaerden daer af geven zelen, ende desgelycx alle de zelve vorwaerden, believen confirmeren, ratificeren ende approberen wy almi met desen onsen brieve, willende dat die van alsucken weerden ende machten syn bliven ende gehonden werden ter eeuwigen dagen als of die in desen van woerde te woerde waren geincorporeert; ende ontbieden hier om ende bevele ernstelic onsen Drossete, Rentmeester oft Gecommitheert tonsen outfange generaël van Brabant, onsen Schouteth van Antwerpen ende Merckgreeve ons lants van Ryen, ende voert allen anderen onsen Ambachteren, Rechteren, Dieneren ende Onderseten ons lants van Brabant, ende allen anderen dien dat aengaen mach, dat sy ende elck van hen alzoe hem toebehoirt, den voirs. Borgemeesteren, Seepenen ende Rade onser voirs. stadt van Antwerpen ende anderen partyen voirs., ende elcken van hen alzoe verre als hen dat ennichsins aeneleeft, onser voirs. graciën, oirloofs, consents, believinge, ratificatien, confirmatien ende approbatien rastelick ende vredelick doen ende laten gebruycken zou-

der hen ennigen hinder, commere oft letsel daer in te doen oft te laten gescien in enniger manieren, want wy et alzoe gedaen willen hebben, behoudelick ons onsen heerlickheydt ende rechte ende eenen iegelycken des syns. Ende des torconden hebben wy onsen segel aen desen brief doen hangen. Gegeven derthien dage in Novembri int jaer ons Heeren dusent vierhondert ende vyftich. Ende staet gescreven op te plicke : By mynen Heere den Hertoge tonwer relatien daer Henrick Magnus, meester Jan van Erpe, Jan Hinckaert, Symon van Harbays, meester Jan de Groote ende meer andere vanden Rade by waren, ende geteekent Wachelgem.

Gecollacionneert metten originalen bezegelden brieve ende daer mede bevonden concorderen by my.

J. de Keyser.

(*Volumen primum Privilegiorum.* F^o 228 en volg.)

VI.

Philips, byder gratien Gods, Hertoge van Bourgoendien, van Lothrik, van Brabant ende van Lymborch, Greve van Vlaenderen, van Artois, van Bourgoendien, Palatin van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant ende van Namen, Mercgreve des heilichs Ryes, Here van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen, doen cont allen luden dat opten dach van heden, datum van desen, comen syn voir onsen lieven getrouwen Cancellier van Brabant, meesteren Goessen vande Ryt, in ons stad van Antwerpen, onse lieve getrouwe Christoffels Vylein, Here van Borcht ende van Zwyndrecht, ter eenre zyden, ende onse waelgeminde die Borglmeesteren, Scepenen ende Raide onsser stat van Antwerpen, dair om tot huerre gewoonliken plaetsen vergadert wesende, ter andere; seggende aldair ende openbaerlic kennende ende bidende die voirs. partijen, dat van alsukene geschille oft twydracht als sy overlanek hebben gehadt aengaende die hanteeringe vanden Veere op ons rivieren vander Schilt voir onser voirs. stat van Antwerpen, van welken Veere dat een vierendeel ende tsestiende deel van enen anderen vierendeele, den voirs. Christoffels, ende die drie vierendeel min tvoirs. zestiende deel van enen vierendeel onser voirs. stat van Antwerpen toebehooren, sy, om alle costen, moyten ende onleden van gedinge te schuwen by toedoene van ennigen luere brieve, verleken waren, ende hadden dair op overgedragen een seker tractaet inde manieren ener cedule, die sy dair op hadden doen maken, ende aldair openbaerlic deden lesen dat cleerliken inhelt, van welker cedulen die tenure van woirde te woirde hier na volght, ende

is alsdus : Opde hanteeringe vanden Veere opte Schelde voir Antwerpen, dair af die drie vierendeel min tsestiende deel van enen vierendele die selve stat toebehoirt, ende tvierde vierendeel ende tsestiende deel van enen vierendele toebehoirt Jonckeren Christoffels Vylein, Here van Borcht ende van Zwyndrecht, met sinen medeplegeren, dair in boven, die selve Jonckere ende sine vorders geplogen hebben aldair sekeren schuyten te doen ende laten varen, dair af pacht ende huere alleene genomen ende opgebuert sonder der voirs. stat oft huerer vorderen ennich aengedeel oft profflyten van dien te willen laten volgen, meynende dair om de voirs. Christoffels dat hy dat also doen mochte ende possessie dair al hadde, die voirs. stat dair af houdende die contrarie als dat sy in den schuyten met lueren toebehoirten schuldich waren kennisse te hebben ende de profiten ende baten dair af te gebruicken naer avenant van lueren gedeede int Veer, Soo is om te schuwene alle inconvenienten, costen, processen ende andere moeynisse, die dair vut gescapen waren te spruyten, by middele sprake ende oeverwyse van goeden mannen ende vrienden te diversehe mondelicken dachvaerden getracteert, eendrachtelic overcomen ende gesloten tot ewigen dage, goet, vaste ende gestandich te houdene tghien dat hier navolgt ende bescreven staet : Te wetene is als dat van nu voirtane tvoirs. Veere geheellie ende al, pleyten, schuyten, booten ende alle andere scepen dair mede dat men voirtane die goede lieden dies behoeven selen ende huere goede overvuren sal, verhuert, verpacht ende gerecheert sullen worden eendrachtelic en vut eenre hant te weten, van wegen der voirs. stat en joncker Christoffels zamentlic, sonder dat enich van hem beyden gesach, recht oft voirdeel dair inne deen boven dandere hebben oft behouden sal, mair sullen die pachten, baten ende profyten vanden geheele Veere comende, hebben, deelen ende ophaffen half ende half tot ewigen dagen, die voir stat deen helft, en joncker Christoffels, syne hoir ende nacomelinge, dander helft; voirt soe is mede voirwairde ende gesloten dat men die voirs. pleyten met lueren toebehoirten sal schouwen ende oversien biden Schoutet ende Scepenen van Zwyndrecht, eens oft tweewerf tsiaers, oft also dicke als men behouft, gelyc ende in alle der manieren also dat van ouden tiden gecostumeert ende gewoonlic heeft gesyn, ende om te schuwene den groten onredelicken cost diemen opte dage vander schouwingen geplogen heeft te doene, soo is overdragen dat van nu voirtane, als men den schoudach opte pleyten, scepen ende dammen houden sal, dat die Scoutet op dien dach, voir sine costen hebben sal, twellif groten Vleems,

ende ele vanden Scepenen die dair by ende overwesen selen, zes groten der selver munte, sonder meer costen ten laste vanden voirs. Veere dair op te doene, behouden oic den Scoutet in sinen rechte van ennigen werke dat hem biden Scepenen gewyst mocht werden te doen maken aende scepen oft dairinne voirs., om dair af te hebben sinen schat ende twyschat, alsoet gewoonlic heeft gesyn; welcken tractaet die voirs. partijen, te beyden zyden, ende ele van hen, also verre als hen dat aeneleve mochte, aldair geloefden in goeden tronwen voir hen, henne erven ende naomelingen, goed, vast ende gestade te houdene tot ewigen dagen opt verbandt van alle huere ende onser voirs. stat goeden jegenwoirdige ende toecomende; ons ootmoedelic biddende, dat wy tselve tractaet believen confirmeren, ratificeren ende approberen souden willen ende dair af verleenen onse opene besegelde brieve in behoirlicer formen, wair by wy, ter beden vander voirs. partijen geneycht, hebben tvoirs. tractaet, gelyc dat inder cedulen boven geincorporeert bescrevene ende vercleert staet, ende alle andere saken voirs., van sunderlingen gratien belieft geconfirmeert, geratificeert ende geapproveert, believen confirmeren, ratificeren ende approberen met desen onse brieve. Ontbiedene ende bevelene onsen Drossete van Brabant, onsen Schoutet van Antwerpen ende Meregreve ons Lants van Ryen ende alle anderen onsen Ambachteren, Richteren ende Dieneren ons Lants van Brabant ende hueren Stedehonderen, nu synde ende namaels wesende, dien dat aengaen mach, dat sy ende ele van hen, also hem toebehoirt, tvoirs. tractaet boven geincorporeert ende by ons geconfirmeert, gelyc voirscreven steet, van nu voirtaen tot ewigen dagen in alle sinen punten volcomelic onderhouden, ende by die voirs. partijen, ende ele van hen, ende allen anderen dien dat aeneleven mach, doen onderhouden, die wederspannige dair toe bedwingene mit allen behoirliken wegen dair toe dienende ende des niet te laten, want wyt also gedaen willen hebben, behoudelic ons in allen saken onse heerlicheyte ende rechte ende enen jegelike andere des syns. Ende des torconden ende te dien eynde dat alle saken voirscreven te vaster ende gestandiger bliven moigen, hebben wy onsen segel, ende hebben voirt joncker Christoffels minen properen, ende wy Borgmeesteren, Scepenen ende Raede der voirs. stat, segel ter saken, na ons genedichs Heren segel, aen desen brief doen hangen. Gegeven XXVIIJ dage in Novembre int jaer Heren MCCCC drie ende vyftich.

By minen Heere den Hertoge
tuwer relatien.

Wachelgem.

VII.

Alsoe tanderen tiden zekere questie ende geschillen geweest zyn tusschen Meester Willeme vander Taneryen, Scepenen deser stad op desen tyt, als aenleggere, inden name van zynder huysvrouwen ende den anderen kinderen van Kets, ter eender zyden, ende Heeren Christoffel Vilain, Heere van Borecht, van Zwyndrecht ende van Neussen, Riddere, als verweerdere, ter ander, aengaende sekeren achterstelle van penningen toecomende vander pachtingen vanden scuten int Veer voor Antwerpen, van welken voers. questien ende geschillen die materie gehandelt ende met rechte getracteert heeft geweest voor den Heeren den Cancelier ende den anderen Heeren van ons Genadichs Heeren sHertogen Hooghen Rade van Burgoendien, soe verre dat byden selven Heeren vanden Hooghen Rade tusschen de voers. partien een vonnisse gegeven ende gewesen es, met welken vonnisse die voers. Heeren vanden voers. Hooghen Rade hebben gecommiteert ende belast Borgermeesteren ende Scepenen deser stad arbitraellyc te taxerenne ende te scynderenne alsulken porcie ende gedeel als Meester Willem voers., inden name als boven, sculdich ware te hebbene inden genantizeerden penningen comende vanden achterstelle vander pachtingen vanden scuten voers., van XII jaren herwaert verlopen, ende na dat de voers. Heer Christoffel, desen achtervolgende, vervolcht ende begheert heeft vanden voers. Heeren Burgermeesteren ende Scepenen de voers. taxacie gedaen te wordene, Soe es byden selven Heeren tusschen de voers. partien, met protestation dat zy, in principael oft inde proprieteyt vanden voers. Veere, noch voordere dan hem met den voers. vonnisse bevolen ende belast was spreken en wilden, getermineert ende wtgesproken dat Heere Christoffel Vilain voers., vanden achterstelle vander summen vanden voers. genantizeerden penningen vanden voers. XII jaren verlopen, hebben ende voren aftreeken sonde, als vore, trecht vanden scuten deen derdendeel, ende dat inde andere twee derdendeele vanden voers. genantizeerden penningen de voers. Meester Willem, inden name als voere, hebben sonde alsulken porcie ende gedeel als hy van rechs wegen int voers. Veer sculdich es te hebbene. Actum anno LXVIJ, XX dage Januarii. Present : Jan van Ranst, Borgermeester, C. Herde, W. Tichelt, J. Coelgeenensone, A. List, W. Sompeken, C. Voert, Scepenen.

W. Pauli.

(Archievenblad. 19^e deel, bl. 465—466.)

VIII.

Alsoe van alsulken questien ende geschillen wstaende tusschen Heere Christoffel Vilain, Riddere, Heere van Borcht, van Zwynrecht ende van Neussen, ter eender zyden, ende Meester Willem vander Tancryen, Scepenes deser stad, ter andere, toecomende ende spruyttende vanden achterstelle van II lb. groten Vleems erlic tsjaers, vanden II jaeren LIII ende LIIII lestleden verloopen, ende van X seellingen Vleems van achterstelle ooc van zekeren jaeren verloopen, die deselve Heer Christoffel van zekeren renten die hy opt tghedeel vanden kinderen van Kets int Veer voer Antwerpen jaerlicx heffende es, tachter es, meynende dat hem die afslach doen soudent aende genantizeerde penninge, achtervolgende den vonnisse byden Heeren den Cancellier ende den anderen Heeren van ons Genadichs Heeren Hoogen Raide tanderen tyden tusschen hem gegeven etc.; vanden welken die voers., Meester Willem mids zekeren redenen ter contrarien dienende, hoopte ende meynde dat des niet sculdich en ware te geschiedenme etc., ende nadien dat zy van desen hem, tot beyden zyden, gesubmitteert ende gekeert hadden inder terminacien vanden Heeren Burgermeester ende Scepenen, Soe wert byden voers. Heeren tusschen de voers. partijen getermineert ende wtgesproken, dat den voers. Heere Christoffel, als vanden voers. III lb. groten Vleems, afslach doen soudent ende corten de II lb. grote Vleems daerof vanden voers. genantizeerden penningen, ende als vanden X seellingen voers. ende verschenen achterstelle daerop verloopen, soe soudent hem, Heere Christoffele, corten ende afslaen terstont die V seellinge, ende dander V seellinge soudent bliven staende in state tot tyt dat met rechte bevonden soude wesen tot wiens laste die sculdich waren te commene, weder tot des voers. Meester Willems, inden name vanden kinderen van Kets, oft tot Jans van der Noot. Actum XXVI dage in Februario anno LXVII. Present: J. Ranst, Burgermeester, C. Herde, W. Heyden, W. Tichelt, J. Coelgheenensone, W. Doerne alias Sompeken, ende C. Voert, Scepenen.

W. Pauli.

(Idem, bl. 471—472.)

VIIIBIS.

Alsoo tVeer, voor dese stad alhier, sedert dat den vyandt tLandt van Waes gheinvadeert ende gheoccupeert heeft ghehad, deser stad nyet

alleenlyck gheheel infructueux en is gheweest, maer dat oock de pleyten, schuyten ende ghewant vanden voors. Veere, som verdroneken ende inde vlieten geschoten ende ander, die men daghelycx besigende is, gheheel ontrect ende in quaden ordre syn, als noyt gherepareert gheweest synde hyden ghenen die tvoors. Veer tot noch toe om nyet bedient heeft ghehadt, Soo ist dat myne Heeren Borgemeesteren ende Scepenen, hier op ghehadt hebbende d'advys ende rapport vande Tresoriers ende Rentmeestere, geraetsaem ghevonden hebben, tvoors. Veer te verpachten, soo opdat de stadt daerby wat profiteren mochte, als om dat eenighe vande schuyten voors. (tot alle subite occuren-tien), in reke ende reparatie ghehouden souden worden, ende alsoe Wouter Roelofsen met Jacobmyne Magermans, syne huysvrouwe, oude pachters vanden voors. Veere, tmeeste daervoren waren biedende, hebben de voors. myne Heeren Borgemeesteren ende Schepenen, Trésoriers ende Rentmeestere, hnnlieden tvoors. Veer ghelaten voor den tyt ende termyn van eenen jare, innegaende den XXIII^{en} deser jegenwoordiger maent Juny, voor de somme van vier hondert gulden eens, te betalen alle drye maenden een gherechte vierendeel, op conditien dat de voors. pachters de soldaten, jegenwoordelye aldaer vaste liggende ofte dycer binnen den voors. tyde noch souden comen te liggen, om nyet selen over ende weder setten, Nemende van alle andere die daer over ende weder begeeren te veeren, tsy soeteleers, borgers oft andere, heur gerechticheyt, die sy van ouden tyden ghewent syn te ontfangen, ende voorts van elke tonne wyns, biers oft asyns over te vueren, eenen stuyver, ghelyck heuren voorsaet, ende sylieden oock tselve ontfanghen hebben. Tot welcken eynde selen heur overgelevert worden ende aengeschat vier schuyten dye sy theuren coste ghehouden sullen syn te repareren ende tonderhouden. Actum Lunae XXV° Juny 1584.

(*Archievenblad.* 5° deel, bl. 507.)

IX.

Op het versueck ende vertoock ghedaen by mynen Heere den Hooch Baillieu des landts van Waes, mitsgaders de gegoyde vanden poldere van Borgerweert binnen dese stadt geseten, myne Heeren Borge-meesteren, Schepenen ende Raedt deser stadt, bemerek nemende dat by het bedycken vanden doorgesteken gaten vanden selven polder der stadts gherechticheyt in het Veer aldaer weder in state ghestelt sal worden, hebben tot bevoorderinghe vande selve dyckagie vuyt

het inmeecomen van hun aendeel ende contingent int selve Veir, den voors. gegoeyde toeghevuegt, ende toevuegen mits desen voor den tyt van ses jaeren ierstcomende, soovele hetselve hun aendeel ende contingent jaerlycx vuytbringen sal, om vuyt handen vande gecommiteerde vande stadt gedurende de voors. jaerscharen hun vuytghereyckte te wordden, sonder dat sy nochtans hiermede verstaen selen wordden eenich recht oft ghesach te hebben totten voors. Veire, maer sal tselve staen ten vollen bewinde ende vryer dispositien vande stadt alsvore, ende behalvens oock dat de voors. gegoeyde hen hiermede te vreden houdende der stadt nyet en selen voordr moeyelyck vallen ter saecken vande voors. bedyckinge oft doorstekinghe in eenigher manieren, Ende voorts oock op expres bespreeck dat deselve bedyckinge terstont voor den toecomenden wintere te wercke gheleegt ende bevoordert sal worden. Actum XIII^a Augusti 1586.

(*Collegiaal Actenboeck 1585—1588. F^o 159*).

X.

Achtersvolghende de conditien ende voorwaerde vanden verpachtinge vanden Veer voer Antwerpen, daeroppe myne Heeren de Gedeputeerde vanden Vier Leden sLants van Vlaenderen ende der voirs. stadt het voirn. Veer verpacht hebben aen Cornelis van Langevelde, ende te voeren aen Merten de Greve, soe syn de pleyten ende schuyten vanden selven Veire, toebehoorende den voirn. Marten de Greve, geschat, gepresen ende geestimeert zoe hier naar volcht.

Te wetene de pleyt genaempt Den Blocq metten mast, spriet, sesse riemen zonder stierriem, met twee haecken ende een oeysvat (1), is tzamen getaxeert ende gepresen op XLIIJ lb. VI sc. VIII gr.

Item de pleyte, die nu genoempt wordt Den Reygher, tot de welcke gheen gereetschepe en is, alleene geschat op XXV lb. X sc. gr.

Item de schuyte, die nu ter tyt Pheeter de Seeuw is vocende, metten mast, spriet, vyff riemen metten stierriem ende twee haecken, is getaxeert XXIJ lb. X sc. gr.

(1) *Oos-vat, schep-vat*, bij Kiliaen, *capula, haustum*. — *Haustum*, volgens *Dict. tetragl.* etc.: *eenen eemer oft ander vat daermen mede put*.

Item de schuyte, die nu ter tyt Michiel de Vogeleer is voerende, metten mast, spriet, vyf riemen met den stierriem, twee haecken ende een oeysvadt, is getaxeert op XII lb. V sc. gr.

Item de schuyte, die Hans Stommelinck is voerende, metten mast, spriet, ses riemen met den stierriem ende twee haecken, is getaxeert op VIIJ lb. V sc. gr.

Item de schuyte, die Aert Henrixsens is voerende, metten mast, spriet, vyff riemen met den stierriem ende een oeysvadt, is geschadt op VIJ lb. gr.

Item de schuyte, die Govaert van Driessche is voerende, metten mast, spriet, sesse riemen met den stierriem ende twee haecken, is gepresen op XII lb. XIII sc. IIIJ gr.

Item de nyeuw pleyte met twee nyeuw schuyten byden voorn. Marten nu nyeuw ghedaen maecken, ende die de voirnoempde Heeren ghehouden ende schuldich zyn over te nemen, zoo die den selven Marten ghecost hebben, volgender der acte ofte contract vander verpachtinghe tusschen den Heeren ende Marten voirn. gheschiet, syn bevonden by attestatien ende instrumenten natariael gecost te hebben tsamen de somme van IIIJ^{xx}XVIIJ lb. IIJ sc. IIIJ gr.

Item de seven schuytseylen metten dry pleytseylen ende tgewant daertoe dienende, syn tsamen geschadt ende gepresen op VIIJ lb. XIJ sc. gr.

Aldus ghetaxeert ende gepresen by Gillis Eeckhoute ende Jacob Govaerts, schiptimmerlieden hier toe ghekoren over de syde ende van weghen mynen voornoemden Heeren die Gedeputeerde vanden Vier Leden sLants van Vlaenderen ende der stadt van Antwerpen; Jan Hack, woonende opt Kiel, ende Andries Smet, woonende opt

voirs. Veer voor Antwerpen, oick schiptimmerlieden, hier toe verkoren ende versocht by ende van wegen den voorn. Merten de Greve, affgaende veermeester. Ende de voirs. seylen zyn geschadt ende gepresen by Jan Mattheussen, seylmaeckere, hier toe van wegen partyen respectie gekosen; ende alle tzamen (omme de voirs. schattinghe ende prissinghe ghetrouwelick te doene) gedaen hebbende den behoorlycken eedt in handen vanden voirn. Heeren Wethouderen van Antwerpen daer toe gecommiteert, hebbende de voirs. schattinghe verelaert (alsoe voirs. is) gedaen te hebben; present Loys de Crane, Bailliu ende Ontfangere van Burcht ende Zwindrecht, sieur Cornelis van Mansdale, Onderschonteth der voirn. stadt, ende my onderteeckent als Schepene ende Griffier vande voern. heerlieden opden zeste dach Juli XVe ende LXXIX. Toirconde onderteeckent van Damme.

Gecollationneert metten originale prissinghe ende daermede bevonden accorderende by my

Lanshot.

XI.

Albert ende Isabel Clara Eugenia, Infante van Spaengne, byder gratie Godts, Eertshertoghen van Oystenryck, Hertogen van Bourgogne, Lotryck, Brabant, Limborch, Luxemborch ende van Gelre, Graven van Habsborch, Vlaenderen, Arthois, Bourgen^{en}, Thirol, Palsgraven ende van Henegouwe, Hollant, Zeelant, Namen ende van Zutphen, Marekgraven des heylix Ryex van Roomen, Heeren van Vrieslant, Salins ende van Mechelen, der Stadt Stede ende Lande van Utrecht, Overyssel ende van Groeningen. Alle de gene die dese onse opene letteren van gewillige condempnatie sullen sien oft hooren lesen, Saluyt. Alsoo op heden date deser gecompareert syn in onsen groote Raede, voer sekere onse Raedtslyden daertoe gecommiteert, meesters Gillis Gerardi, Schepen, ende Jacob Roelants, Pensionaris der Stadt van Antwerpen, van wegen Borgemeesteren ende Schepenen der selver Stadt, vuyt crachte van procuratie byde selven heulieden gegeven den twelfsten desere, onderteeckent J. Brandt, ter eenre syde, ende Jan van Hove, ter andere syde, welcke partyen aldaer over geleyt hebben seker accordt tussehen heulieden, op heden aengegaen voer Commissaris van onse voorsreven Raede, mitsgaeders de voorsreven procuratie gepasseert opde voernoemde eerste comparanten, van welken accorde ende procuratie het hinhoudt hiernaer

voleht van woorde te woorde : Alsoe tusschen Borgemeesteren, Schepen, Tresoriers ende Raedt der Stadt van Antwerpen, als supplianten ende heyssehers, ten eenre, ende H^r Jan van Hove, verweerdere, ten andere syde, proces was geresen inden Raede van Vlaenderen ende daer naer in cas van appel, tusschen de voorscreven van Antwerpen, appellanten, ter eenre, ende de voors. van Hove, geintheerde, ter andere syde, in den hooge Raede van Hare Doorluchtige Hoocheden, ende dat inde zelve saecke van appellatie soe verne was gepprocedeert, dat by vonnisse vanden selven hoogen Raede, den XIIIe Juny des jaers sestienhondert veerthiene was gheseyt, dat wel ende te rechte byde appellanten geappeleert, qualyck by die vanden voorscreven Raede van Vlaenderen gewesen ende doende tgene sy hadden behooren te doene, vereleert dat de voorschreven appellanten was toebehoorende het effect soo vanden vonnisse gegeven inden Raede van Vlaenderen, den vierden February des jaers vyfthienhondert vyffentnegentich, ten behoeve des voorschreven gehintheerde ende consoirten, ende ten laste vande vier Leden des Lants van Vlaenderen, als vanden accorde gemaect met die Geestelycke ende Vier Leden vanden selven Lande (op de verpandige vande Heerlyckheden van Borcht ende Swyndrecht), mitsgaders de declaratie ende voordere ordonnantien begrepen in dacte daer van gedepescheert inden Secrete Raede van Hunne Hoocheden, den elfsten Juny des jaers sestienhondert ende seven, al naer advenant vande proportie van het gedeelte der voorschreven Stadt competerende inde somme van tweenviertich duysent ponden van viertich groote munte van Vlaenderen het pondt, den voorschreven gehintheerde ende consoirten met den interesse naer advenant den pennick sestiene, aengewesen by den voorschreven vonnisse vanden vierden February vyfthienhondert ende vyffentnegentich, condemmerende den selven gehintheerde te geven rekeninge ende reliqua aende appellanten van het innecomen, vruchten ende proflyten by hem ontfangen vande voorschreve Heerlyckheden van Borcht ende Swyndrecht, mitsgaders vande passagie oft Veer voer de voorschreve Stadt ende appendentien van dyen, tsedert hy het geniet daer van hadde gehadt, oock naer rate van het deel ende poortie der voorschreven Stadt inde voorschreven somme van tweenviertich duysent gulden, weleke gedeelte ende poortie soude worde geliquideert ende gearresteert voer Commissaris vanden Hove, sonder prejuditie vande pretensien des voorschreven gehintheerde ten laste des voorschreven Stadt, in regard vanden weleke partyen souden procederen voere den zelve Commissaris, dien hem soude reguleren

ende voorts besoingneren in conformiteyt vande instructie aen hem overgelevert, om tselve gedaen ende zyne besoingne gesien ende rapport gehoort, dyen aengaende recht soude wordden gedaen oft anderssints geappointeert zoo bevonden soude wordden te behooren; waer naer waren partyen gecompareert voer heer Maillard de Vulder, Raedtsheer vanden voorsaeven Hoogen Raede daertoe ghecommitteert, ende hadde de voorschreven van Hove, den negensten July des voorschreven jaers, onder andere verelaert syne pretensien ten laste der voorschreven Stadt te conlystieren in diverse obligatien, namentlyck, d'yerste gedepescheert onder de signature vanden Secretaris J. van Aesseliers ende segel van verbande der voorscreven Stadt, in date den vierentwintichsten Mey anno vyfthienhondert vierentseventich, van een hondert ponden Vlemis, metten interesse van dyen a raison van ses ten hondert, ten behoeve van Thomas Balbany ende ontlastinge van Jan van Rysegem, hem voer de Stadt verobligeert hebbende; de tweede gedepescheert als voren, van gelycke somme ende interesse, ten behoeve vanden voorscreven Baldany ende tot ontlastinge van Amant vander Oygem hem verbonden hebbende als vore; de derde, in date den sevensten der voorscreven maent Mey, geteeckent ende gesegelt als vore, vande somme van sessenhondert guldens mete interesse van dyen tegens rente den penninck sestiene, te betaelen aen Aernoult Pels, vuyte geloefte ende authorisatie vanden Groot Commandeur in date den negentwintichsten Aprilis des voorscreven jaers vyftienhondert vierentseventich; de vierde geteeckent, gesegelt, gedateert ende te betaelen als de leste voorgaende, ter somme van vyftich guldens eens, ten behoeve van Jonllrouwe Johanna Pauvelen; de vyfde oock geteeckent ende gedateert den sesden Mey voorscreven, van twee hondert guldens te betaelen aen Diego de Villa Lobos vuyt de voorscreven belofte; de seste gesegelt ende te betaelen als vore, in date den vierden der voorscreven maendt, ter somme van negenhondert guldens ten behoeve van Jan de Beuyt; item ten tweede, in eenhondert ende negentien zoo obligatien in drucke als ceertificatien, ceertificatien (*sic*) vande Dekens vande Gulden ende sesse geteeckent byden Secretaris vander Neesen ten behoeve van diverse personen, ter saecken van leeninge der voorschreven Stadt, inden jare vyftienhondert sevenentseventich gedaen tot furnissemerten van vyftich duysent guldens by der Stadt alsdoen gefurnieert voere haere contingent aende Staten van Brabant ende tot affdanckinge van crysvolek alsdoen liggende in Brabant, inhoudende deselve obligatien beloelte van betaelinge metten interesse a raison van rente, ende behoepende

de selve in capitaele, ter somme van vyffentwintich duysent sessenhondert vierentwintich guldenen; item ten derden, in doncosten, soe ordinaire als extraordinarisse, byden voorscreven van Hove ende wylen synen vader respectivelyek gedaen ende gedragen int vervolch, soo vande processen tegens die van Vlaenderen als om te commen tot het accordt ende actien hier voren breeder gementionneert, daer van hy hadde overgegeven sekere rekeninge ende specificatie begrootende de selve oncosten, metten interesse a raison van acht ten hondert tsiacs, totten jaere sestienhondert veerthien, ter somme van vyffenviertich duysent tweehondert negen ende tachtentich guldenen vier stuyvers eenen halven; hadden voorts die van Antwerpen respectivelyek overgegeven specificatie ende declaratie van tgene der voorscreven Stadt was competerende int capitael vande voors. tweenviertich duysent gulden, ende haer contingent, sonder prejuditie van haere voordere gerechticheyt begroot op dryentwintich duysent sevenhondert achtentseventich guldenen sestien stuyvers, ende versocht rekeninge ende bewys vande administratie des voorschreven van Hove over de voorschreven Heerlykheden ende des daer van dependeert, volgende den voors. vonnisse, ende het reliqua van dyen naer advenant vande voorschreven dryentwintich duysent sevenhondert achtentseventich guldenen sestien stuyvers, metten interesse van dyen; ingevolge vanden welcken hadde de voorschreven van Hove overgegeven de versochte rekeninge, daer inne gebracht hebbende vyftienhondert vyftien ponden twelf schellingen thien grooten Vlems, voor de reparatien ende restauratien van tHoff van Borcht ende Swyndrecht, plantinge van boomen ende diergelycken, ende het reliqua int geheele alleene begroot op vierhondert eenenviertich ponden achtien schellingen twee grooten Vlems, op weleke onderlinghe pretensien, mitsgaders op d'executie ende actie possessoir by die van Antwerpen, vuyt crachte vanden voorschreven vonnisse vanden vierthiensten Jmy sestienhondert vierthien gedaen, diverse sware processen en incidenten waren geresen, ende dat opden vyftiden Septembris sestienhondert vyftien, by interloutoire vonnisse vanden voorschreven Hoogen Raede, partyen waren versonden voorde voergenoepden heere Commissaris omme van hunne geschille verleken te worden opdat des doenlyek waren, Soo ist dat naer diverse communicatien tusschen partyen gehouden omme alle voordere questien, processen, geschillen ende oncosten te schonwen tusschen de selve is gedragen ende veraccordeert tgene des ende alsoe naer volcht: Te wetene, dat de voorschreven van Hove, voer soe vele hem aengaet ende niet voerder, de voors. Stadt sal

bekennen, gelyck hy is bekennende mits desen, gerecht te syn int capitael der voorscreven schult van die van Vlaenderen van tweenviertich duysent guldens, voor de somme van dryentwintich duysent seshondert guldens eens, sulcx dat commende dye van Vlaenderen de voorschreven Heerlyckheden te lossen by rembursemente vande geheele schult, die van Antwerpen daer inne sullen hebben, genieten ende ontfangen de voorscreven somme van dryentwintich duysent ses hondert guldens; item sal de voorscreven van Hove de voorscrevene Stadt quieten, gelyck hy de selve quiteert mits desen, van alsucken paert, contingent ende gedeelte als de voorscreven Stadt soude schuldich syn geweest te dragen inde voorscreven oncosten ende intereste derselver, sonder de selve Stadt, ter causen van dyen, iet te heyschen oft te manen, ende dye behalvens, sal der voorscreven Stadt overleveren, gelyck hy tegenwoirdelyck overlevert ende de voorschreven Stadt bekent ontfangen te hebben, alle de voorschreven obligatien, soe vanden jaere vyftienhondert vierentseventich als vyftienhondert sevenentseventich, tsamen beloopende in capitael ter somme van acht ende twintich duysent vyffhondert vierentnegentich gulden, ende de selve Stadt daer van, mitsgaders vanden interest, quieten ende hem honde voer betaelt, soe hy de selve quiteert ende houdt voer betaelt, met geloefte, die hy midts desen is doende, vande selve Stadt te guaranderen ende t'indemmeren van alle naeminghe tegens eenen iegelycken, cederende ende overgevende de selve obligatien ten behoeve der voorschreven Stadt, om haer regres te nemen daer ende alsoe soude mogen bevonden worden te behooren; waertegen sal de voorschreven Stadt cederen ende transporteren, gelyck sy cedeert ende transporteert mits desen, ten behoeve vanden voorscreven van Hove, van alle de verlopen ende interesten vande voorscreven dryentwintich duysent ses hondert gulden, met alle voerdere recht haer gecompeteert hebbende vuyt crachte vande voorscreven sententie van myne heeren vanden Princen Raede; item sal die voorscreven Stadt cederen ende transporteren, gelyck sy datelyck cedeert ende transporteert aenden voorscreven van Hove, haer deel in alle tgene byden voorscreven van Hove snyder ontfangen is vant revenu vande voorscreven Heerlyckheden, tsedert den achtenden Meert sestienhondert sesse, met expres verstandt ende conditie dat soe wanneer de Vier Leden selen willen lossen de voorschreven Heerlyckheden, dat de voorschreve Stadt maer en sal ontfangen eens de somme van dryentwintich duysent sesse hondert guldens, dat alle het resterende capitael, met alle de achterstellen ende verlopen der

geheelre somme van tweentviertich duysent guldens, mitsgaeders alle de melioration gedaen ende noch te doene by den voorscreven van Hove aende Inysinge ende plantagien der voorscreven Heerlykheden, sullen ontfangen worden byde voors. van Hove ende syne erfgenamen, als het eygen goet des voorscreven van Hove, dwelek hem by der voorscreven Stadt voer soe vele der selver aengaet wordt bekent; voer weleke sommen, schulden ende pretensien ten laste vande voors. Vier Leden van Vlaenderen, sullen de voorscreven Stadt ende van Hove, respectivelyck, ende elek naer advenant ende voer soe vele hem aengaet, blyven versckert, soe opde voorscreven obligatie van tweenviertich duysent guldens als op de voorscreven Heerlykheden Burrecht ende Swyndrecht ende het Veer daertee particulierlyck verbonden ende verpandt, ende sal oversulex die voorscreven Heerlykheden ende Veer, mitsgaeders alle de gedeelten derselver, onsplyte-lyck ende geheelyck aen beyde partyen verbonden blyven, niettegenstaende de deylinge ende dier aengaende, tgebruyck alleenelyck, ende sonder prejuditie vande voors. solidaire verbintnisse hier naer te doene; ende niet te min op dat dnerende de selve verpandinge ende possessie vande selve Heerlykheden, appendentien ende dependentien van dnen, den voorschreven van Hove ende consoirten aangewesen by den voorscreven Secreten Raede, geen oorsaecke oft subiect en blyve en tot eenich misverstant oft nieuwe questie, die gemeynelyck syn rysende vuyt administratie ende gebruyck van gemeyne goeden onverscheyden blyvende, soo is voorts geacordeert, dat dnerende de voorschreven verpandinge, ende tot die lossinge toe, de voors. Stadt sal hebben ende behouden tgonvernement, obbenringe, ontlanck ende geniet vande chynsen ende beste hoofden, die vallen ende betaelt moeten worden binnen de Heerlyckhey vanden Veere oft Hooft van Vlaenderen, met den titel ende bedryve van Meyer ende Schepenen, hooge, middele ende leege Jurisdictione, daertoe by beyde partyen, opdat des noot zy, behoorlyck oetroy sal worden besorcht; ende sal de selve Jurisdictione ende geniet van alle heerlycke rechten strecken over den polder van Borgerweert, vande groote sluyse tusschen Borchte ende het voors. Veere op de noortoostsyde streckende neffens de wateringe, tot tegen den gaeweck daer de selve wateringe is eyndende, ende van daer voorts vanden selven gaeweck tot by tVliet, ende wederomme lanck den noort dVeerweck, tot aen Bloekersdyck, naert vuyt wys vande caerte daer van gemaect, des sal de voorscreven groote sluyse ende wateringe, mitsgaders den voorscreven gateweck naer tVliet ende den voorscreven dVeerweck, respective tot

aen Blockersdyck syn ende blyven gemeyn, ende sullen partyen op de selve sluyse, wateringe ende wegen mogen doen alle exploiteten van justicie by preventie; sal voorts de voors. Stadt hebben het recht van alle de chynsen diemen binnen de voorscreven jurisdictie ende het voors. Veer opt Vlaems Hooft is geldende ende betaelende aende Heerlyxheyd; insgelyx sal de voorscreven Stadt hebben ende behouden het recht van alle de Vischerye tsy Anckergetouw, Crabgront, Voetgeterd oft andere, vande voorscreven groote sluyse aff opde noort syde neerwaerts der Schelde soo verre als de Visscheryen der voorscreven Heerlykheden zyn streckende, oock met het recht vanden Veere ende oversetten (behouden het negenmanneken vereregen by oetroy van Humme Hoocheden mitsgaders t'cassygelt weleke sal worden geemployeert tot reparatie ende onderhoudt vande Gentwech liggende inde voorschreven Heerlykheyd) al vry ende sonder belastinge van eenige renten oft geldinge, die ten laste der voorschreven Heerlykheden van Borcht ende Swyndrecht oft Veer ende Hooft van Vlaenderen souden mogen staen; ende voorts recht van patronaetschap vel quasi, totter capelle opt voorscreven Veer metten incommen derselver, die voerdaene sal worden bedient by Pastoir oft gequalificeerde vicaris, tot erectie vande weleke het nootelyk bescheet by beyde partyen sal vervolcht ende besocht worden; al vore waer tegen sal de voorschreve van Hove hebben ende behouden de titel, administratie ende geniet vande voorscreven Heerlykheden van Borcht ende Swyndrecht, met alle voordere recht ende effect hem aangewesen ende resulterende vryten vonnisse vanden voorscreven Secreten Raede, sonder dat de voorscreven Stadt iet voerder sal mogen pretenderen, t'waer vuyt crachte vanden selven vonnisse oft anderssints, maer alles laeten tot proflyte ende geniete vanden voorscreven van Hove alleen, sonder nochtans daermede de voorscreven schult van tweenviertich duysent guldenen te willen splyten oft te deyten, oft de voorscreven Heerlykheden anders oft voorders van malcanderen te scheyden dan in regard vanden gebruyck ende perceptie vande vruchten ende verlopen, alles totte volcommene lossinge toe, gelyck vore geseyt is; dies sal de voorscreven van Hove moeten dragen ende betalen sonder cost, last oft schade van die van Antwerpen, alle de renten ende reele belastingen opde voorscreven Heerlykheden staende als voren; ende hiermede selen doot ende te niete wesen alle de questien ende geschillen tusschen partyen geresen met compensatie van costen, belovende etc.; welek accordt is by donderscreven partyen verkent geweest voer ons Commissaris ende adjoint,

ook onderschreven den achienden Septembris sestienhondert vyftien, ende was onderteekent Gerardj, Roelans, Jan van Hove, M. Vulder ende S. van Wouw. Volcht oock het innehouden der voorsreven procuratie: Myne Heeren Borgemeesteren ende Schepenen der Stadt van Antwerpen hebben gecommitteert ende committeren mits desen Mrs Gillis Gerardj, Schepene, ende Jacob Roelants, Pensionaris der voorsreven Stadt, om te reysen naer Mechelen, ende aldaer te compareren voor Commissaris vanden Hoogen Raede gedeputeert inder saecke tegens Jan van Hove, ende aldaer oock te verstaen tot het slyten van final accordt opden voet ende instructie hen gegeven, ende anders met ende voorts oock, soe aldaer als tot Lier, te versoecken adjoinctie vande Weth om te crygen ordonmantie opt laden ende lossen vande vrempde schepen inde vaste steden met exclusie van het plat landt; aldus gedaen in Collegio, den XI^a Septembris sestienhondert vyftien, ende was onderteekent: J. Brandt. Naer lecture van weleken accorde ende acte van procuratie, de voornoempde comparanten hebben respectivelyek versocht ende geconsenteert, gecondammeert te worden int volcommen ende onderhouden vanden voorschreven accorde. Doen te wetene, dat gesien ende gevisiteert in onsen voors. Grooten Raede tvoors. accordt van partyen, geconsidereert ende overtwegen te syne, Wy, met rype deliberatie van Raede, hebben de voornoempde partyen gecondemneert ende condemneren mits desen, int volcommen ende onderhouden vanden voorschreven accorde naer syn vorme ende inhonde. Des toirconde hebben heer aen doen hangen Onsen segelen. Gegeven in onse Stadt van Mechelen, den XVIIe Septembris XVJ^e ende vyftiene. Onder stondt: Byde Eertshertogen ter relatie vanden Raede, ende was onderteekent de Hase.

Accordeert met de principale acte geteeckent als boven berustende opde Tresoriers camere by my Greffier der selve.

XII.

Alzoo by den accorde gemaect tusschen die Borgermeesters, Schepenen ende Staedt der stadt van Antwerpen, vuyt den name der selver stadt, ten eenre, ende Jan van Hove, Heere van Borcht ende Swyndrecht, ten andere, in den hoogen Raede van Illinne Hoocheden te Mechelen, by vonnis van den XVIIe September XVJ^e vyftien onder andere is gedisponeert, dat de voors. stadt (gedurende de verpandinge naerder geruert) sal hebben ende behouden tgouvernement,

opbeuringe, ontfaek ende geniet vande chynsen ende beste hoofden, die vallen ende betaelt worden binnen de heerlyckheyt vanden Veere oft Hooft van Vlaenderen, met den titel ende bedryve van Meyer ende Schepenen, hooge, middele ende leege jurisdictie, daertoe by partyen, op dat des noot waere, behoorlyck oetroy souden worden besorch; ende dat de voors. stadt vuyt merckelycke consideratie geraden vint het vervolgen vanden voors. oetroy noch ten tyt te laeten bernsten ende de justicie vande voors. heerlyckheyt vanden Veere te doen ende te laeten administreren by Schepenen van Swyndrecht ende tselve Veer, gelyck tot noch toe is gebrnyckt, soo is tusschen der selver stadt ende den voors. Heere van Borcht ende Swyndrecht overgedragen, dat die Greflier der bancken van Swyndrecht mede van wegen der voors. stadt gecontinueert tot het bedienen vande greffie van het Veer sal syn ende blyven mede Schepene der selver banck, ende dat voorts die voors. stadt sal kiezen ende stellen noch dry Schepenen, ende insgelyck de voors. Heere van Borcht ende Swyndrecht ander dry, de welke seven Schepenen geeedt selen worden van beyde der Heeren wegen, ende recht ende justicie selen administreren in alle saecken ter kennisse der voors. bancken van Swyndrecht ende het Veir behoorende ter manissen vanden Baillieu ofte Meyer over de heerlyckheden van Swyndrecht ende Tveir by de voors. Heeren respectie gestelt; ende selen de genachten vande voors. twee heerlyckheden gehonden worden van Bamisse tot halff Meerte of prima Aprilis te Swyndrecht, ende van prima Aprilis tot Bamisse opt voors. Veer oft Hooft van Vlaenderen, alles totter tyt toe dat by deen oft dander der voors. Heeren anders sal syn geresolveert, dwelek den eenen ende den anderen altyts sal vrystaen, ende oie sonder prejudicie, veranderinge oft innovatie vanden voors. bevommisten accorde. Aldus gedaen den XV^{en} Decembris XVIe vyfthien.

J. Jacobens.

1613

12 XV

Jan van Hove.

XIII.

Myne Heeren Borgermeesteren ende Schepenen der stadt van Antwerpen hebben gecommitteert ende committeren midts desen, Meesters Gillis Gerardi, Schepene, Jacob Roelans, Pensionnaris ende Dionys van der Neesen, Secretaris der voors. stadt, om hem te transporteren

inde heerlyckheyt van het Veire oft Hooft van Vlaenderen, ende aldaer van deser stadts wegen te stellen Schepenen op den voet van het verdrach tusschen dese stadt ende sieur Jan van Hove, Heere van Borcht ende Swyndrecht, op heden gemaect, ende voorts de selve ende d'andere Schepenen, midtsgaeters den Baillieu oft Officier ende Grefsier, aff te nemen den behoorlycken eedt. Actum in Collegio den XVe Decembris XVJ^e ende vyftien.

J. Jacobsus.

1615 17 12.

XIV.

Ick onderschreven bekenne ende verclare midts desen, dat het grefsierschap van de heerlyckheyt van het Veer oft Hooft van Vlaenderen, by oft van weghen der stadt van Antwerpen als Heere der selver plaetsen, aen my is geconfereert, met voorwaerde ende bespreck, dat ick ten behoeve der selver stadt sal betaelen tweelf guldens tsiaers, wesende het derdendeel vande sessendertig guldens, die ick hebbe toegeseyt den Heere van Borcht ende Swyndrecht, ende dit naer advenant den tyt dat ick het voors. grefsierschap sal bedienen; ende sal de voors. stadt, alst haer goetdunckt ende gelieven sal, tselve grefsierschap mogen naer haer nemen ende daer van disponeren naer haer beliefte, sonder daer van redene te moeten geven niettegenstaende eenige rechten, statuten, costuymen oft ordonnantien ter contrarien daer van ick wel expresselyck hebben gemanueciert ende renuncieren midts desen. Aldus gedaen den XV^{en} December XVJ^e vyftien. Toirconden.

T. de Brabandere.

1615.

XV.

Ick onderschreven bekenne ende verclare midts desen, dat het baillienschap oft officerschappe van het Veer oft Hooft van Vlaenderen, by oft wegen der stadt van Antwerpen, als Heere der selver plaetsen, aen mij is geconfereert met voorwaerde ende op bespreck, dat ick tselve sal bedienen provisionelyck ende op de rechten, emolumenten ende proflyten daer toe staende, sonder nochtans eenige gasien ten laste van den Heere noch van de voors. heerlyckheyt te mogen pretenderen, midtsgaeters dat de voors. stadt, alst haer goetdunckt

ende gelieven sal, het voors. officie sal mogen naer haer nemen sonder daer van rekening te moeten houden, niettegenstaende eenige rechten, statuten, costuymen oft ordonnantien ter contrarien daer van iek wel expresselyck hebbe gerenuncieert ende renuncieren midts desen. Aldus gedaen op heden XVII^{en} December XVJ^e vyfthienen. Toirconden.

Hendrick Daems.

XVI.

Op heden den achtthiensten Decembris des jaeres XVJ^e ende vyfthien hebben Meesters Gillis Gerardi, Schepene, Jacob Roelans, Pensionaris, ende Dionys van der Neesen, Secretaris der stadt van Antwerpen, vuyt cracht ende nae vermogen vande Commissie van mijne Heeren Borgemeesteren ende Schepenen der selver stadt, in dato den XV^{en} deser maent, hen getransporteert opt Veir oft Hooft van Vlaenderen, en hebben aldaer van wegen ende inden name der voors. stadt, als Heere der selver plaetsen, den behoorlycken eedt gestaeft ende affgenomen Henricken Daems, als Baillien oft Officier, ende Thomasen de Brabander, als Greffier der voors. heerlyckheit vanden Veire, by mynen voors. Heeren tot de selve officien respective gecoren ende gestelt, ende daernaer op den voet van het accordt oft verdrach gemaect tusschen de voors. stadt, ten eenre, ende Jan van Hove, Heere van Borecht ende Swyndrecht, ter andere syden, den voors. vyfthienden Decembris, syn voor Schepenen vande voors. heerlyckheden van t'Veer ende Swijndrecht genommeert ende vercleert : ierst de voors. Thomas de Brabander, van wegen beyder de Heeren, ende voorts Pieter de Bot, Michiel van den Bogaerde ende Peeter Vyt Cauterman, van weghen den voors. Heere van Swyndrecht, ende Franchoy Matheussen, Joos Caluwaert ende Adriaen de Costere, van weghen de voors. stadt, Heere van den Veire, welcke Schepenen den selven twee Heeren ende heerlyckheden op den voet vanden voors. accorde, den eedt hebben gedaen in handen vanden voors. Baillieu, ter presentie soo van de voors. commissarissen als vanden voors. van Hove, ten dage, maende ende jaer als boven.

XVII.

Extract getrocken vuyt de rekening van t'recht van t'Calcygelt ende Veer gedaen by Burghmeesters ende Schepenen

der stede van Antwerpen, opden 25 Mey A^o 1659, voor miller Jan Baptiste Maes, Ridder van t'Ordre van Sint Jacques, Raedt ende Commis vande Domainen ende Financien van Syne Majesteyt, ende Meester Jan Baptist de la Faille, Raedt s' Conynx in Synen Provinciaelen Raedt van Vlaenderen, present de Heeren Gecommitteerde van Staten vande selve Provintie,

Vuytgeven jegens den
voorsch. Ontfanck.

Ierst zengende t'sbit van voorgaende rekenyngke, gepasseert vanden vyfden Juny anno 1657, bedragende als meer betaelt dan ontfangen de somme van dryentwintich duysent drye hondert viereuuyftich ponden twee schellingen eenen pennynck Arthois, de selve somme is aen de voorsch. stadt van Antwerpen betaelt hyde Heeren Geestelicke ende Vier Leden s'Lands van Vlaenderen, door Joncker Antloun van den Eede, hunnen gedaputeerde, volgende de quytantie van Burchmeesters, Schopenen ende Raedt der voorsch. stadt van Antwerpen, onder den segel vande selve stadt de data den 28^{en} Augusti anno 1658, dwelk hier wordt gestelt voor Memorie.

Aldus gedaen, gehoort ende gesloten binnen pibetse van het Vlaems Hooft over de stadt van Antwerpen, ter presentie vande oerwoerde Heeren Heer Charles vanden Bossche, Deken vande cathedrale kereke van St Donzes tot Brugge, Capellien vande oratorie van Syne Conincklyke Hooghheyt, miller Guillaume de Blazire, Riddere, Heere van Bellebus, Castre, etc., voorschopen der stadt van Ghendt, Joncker Alexander de Mesmaere, Burchmeester der stadt van Brugge, Joncker Jasse Balthool, Heere van Broelmaelt, voorschopen der stede van Ypre, ende Joncker Ferdinand Anchemant, Heere van Bresende, Burchmeester vande Commune vande Lande vanden Vryen, ende by ons Commissarissen voornemt int presenteren van dese rekenyngke ende de selve ondertreackent hebbende mer dyen wy alvooren inspectie ghescreuen hebben vanden Calye in dese rekenyngke vermeld, desen 25^{en} Mey 1658, ende ondertreackent J. B. Maes, ende J. B. de la Faille.

XVIII.

Resolutie vande Heeren Geestelycke ende Vierleden Slants van Vlaenderen, als Heeren van Burcht ende Swyndrecht, getrocken binnen Antwerpen, opde propositie vande Heeren van het Magistraet der selver stede, den XX^{en} Septembris 1659.

Eerst, dat sy te vreden syn, dat die verpachtinge van het Veir geschiede by toure op het Hooft van Vlaenderen ende inde stadt van Antwerpen, soo t'andere tyde geschiedt is.

Ten tweeden, dat die voorn. Heeren Geestelycke ende Vierleden consenteren inde continuatie vande collecte van trecht datter gelicht wordt in het passeren vande Brughe voor den tyt van eenen jaere, welcke collecte geschieden sal vuyt den name vande Geestelycke ende Vierleden ende de voorn. van Antwerpen gesaemdelyck voor elcx deel respectivelyck.

Aengaende de versochte versekerheyt syn te vreden indien der faulte bevonden ware over het onderhouden ende repareren vande selve canleye, dat die Heeren van Antwerpen sullen geautoriseert syn van die te doen repareren vuyt die penninghen van het octroy, naer dat sy den Baillin van Burcht ende Swyndrecht ten minste tweemaal daer toe vermaent sullen hebben van vierthien tot XIII daeghen, ende daer naer geadverteert die Heeren Geestelycke (ende) Vierleden van Vlaenderen thaerlieden vergaederinge, ende geene vergaederinge synde, aen de Heeren van het Magistraet van Gendt, ende dat geduerende den tyt van het Octroy presentelyck cours hebbende ende andere by die Heeren Geestelycke ende Vierleden van Vlaenderen te vererygen, sonder dat die Heeren van Antwerpen sullen vermogen eenich ander Octroy te vervolgen op hunnen partienlieren name ende eenich beletsel te doen jegens d'octroyen by de voornoemde Heeren Geestelycke ende Vierleden te vervolgen : waer mede de voorn. Heeren van Antwerpen sullen laeten geschieden de verpachtinge van het canleyegheit opden name vande voorn. Heeren Geestelycke ende Vierleden van Vlaenderen alleene, henlieden ten dien effecte eederende het voorn. loopend Octroye. Actum binnen Antwerpen ten selven daegen als boven.

XIX.

Conditien waerop men van wegen de Geestelycken ende Vier Leden sLandts van Vlaenderen, mede van wegen de stadt Antwerpen, sal verpachten het recht van het Veir, tusschen Antwerpen ende Vlaenderen, te weten, van wegen de voorseyde Heeren verpachters een negenmanneken, elck voor de hellicht competerende, ende voorts noch van wegen de Geestelycken ende Vier Leden sLandts van Vlaenderen, een negenmanneken, vuyt crachte van Octroy van Zyne Ma^t van seventhiensten April 1659, maeckende t'saemen, een oort, ende dit neffens die voordere gerechticheden van het voors. Veir, hiernaer breeder gespecificeert, ende dat voor den tyt van een jaer, imegaende den (1)

Op dat men de persoonen mach kennen ende inde selve verpachtinge nyemandt hem innen dringe, daermede men naermaels crackeel ofte swaericheyt mocht hebben, gelyck dickwils gebeurt, soo sullen alle degene die deselve verpachtinge souden willen aenveerden, oft daer op eenige hoogen stellen, terstondt op de staende voet moeten verclaren den persoon ofte persoonen daer vooren sy t'selve verstaen te doen.

Ende oft hy yemandt noemde daer van de Heeren achterdencken oft anderssints geen volcommen vermuegen en hadden, salmen de selve mogen wederleggen sonder eenige redene van recusatie te moeten doen.

Item den pachtere ofte pachteres van het Veir sullen gehouden syn binnen drye daegen naesteommeude goede sufficiente borge te stellen als principael binnen der stadt van Antwerpen, ende dat nyet alleen voor den pacht maer oock voor allen t'gene dat de gesellen breucken

(1) Dit stuk is afgeschreven naar eene *Copij* der voorwaarden waaraan het Veir in 1639 aanbesteed werd.

ende verbeuren sullen mogen, alle deweleke penningen ende breucken de pachtere sal moeten opleggen ende voldoen aloft hy selve delinquant waere, behoudelyck hem syn verhael op de voors. misdoenders soo hem dat goetduncken sal, ende elck vande voors. borgen voor al, ende sal den pachtere ende syne borgen elck bysonder laeten comdenneren met vonnisse van Weth tot voldoeninge vande pacht ende tot onderhoudt vande conditien van dese.

Ende sal den voors. pachter, terstondt naerdien hy de pacht sal hebben ontfangen, aennoemen ende de Heeren contentement gheven van borge die hy verstaet te stellen.

Item den voors. pachter sal schuldich syn, voor den derden daege naer dyer hem den pacht sal syn gebleven, contant ende by anticipatie moeten opleggen soovele als twee maenden pachts sullen bedraegen, ende sal voorts gehouden syn van maende te maende, te continueren de betaelingen naer rate van synder pachtinge oft parate ende reele executie, sonder cortinge van desselfs twee maenden, die hem sullen goetcommen op de twee laetste maenden van synen pacht.

Item oft den pachtere voor den voors. derden daegen van synen pacht in gebreken waere de voors. twee maenden pachts promptelyck op te leggen, ende de borchtochte te stellen, oft oock naemaels in gebreken bleven maendelycks het voors. tweelfste deel op te brengen, salmen de voors. pachtinge, t'synen coste ende pericle, wederom herpachten soo verre het de Heeren goetvinden, ende anderssints nyet, ende dat sonder te voorens te darven doen eenige rechtvoorderingen, ende indyen die tweede pacht alsdan min vuytbrochte, salmen het selve gebreeck ende d'oncosten die ter saecken van dese pachtinge sullen rysen, reelyck verhaelen op de goeden ende persoonen vanden iersten pachtere ofte syn borgen.

Soo sal de pachtere gehouden wesen een ygelyck, soo wel coopman als landtsman, te dienen op synen gerechten veerschadt volgende de liste hem overgegeven ende hiernaer insereert, sonder eenich drinekgelt ofte yet meer als hy recht heeft te mogen leyssen, op de pene van drye guldens, telcken reyse, ende van elcken persoon te verbeuren, ende op dat de schuytenaers geen redene en soudan hebben heurs te beclaegen van cleyne gagien die hem den veerman is gevende, soo is geordonneert den veerman, dat hy syne gasten

behoorlyck sal sallarieren, ende oft over den sallaris vande gasten clachte viel, sal het selve staen ter correctie ende redres voor de Weth der stadt Antwerpen, oft wel voor de Weth van Burcht oft Swyndrecht, ter plaetse daer het naer rechte behoorlyck sal syn.

Item soo wie t'voornoemd Veir pacht, die sal de pleyten ende veerschuyten nu int Veir wesende, terstondt moeten aenveerden soo dat die by schipstimmerlieden van Antwerpen ofte andere henlieden des verstaende, geschadt ende gepriseert sullen worden, ende naer d'expiratie vande pachte, salmen de schuyten ende pleyten wederom estimeren en visiteren, ende wat die beter bevonden worden sal hem de naervolgende pachter goet doen binnen eender maendt naer de schattinge, ende worden die arger bevonden sal den pachter goet doen den verpachtere om totten selven orboire geemployeert te worden.

Item dat den pachtere sal te minsten int Veir honden liggende vaerende, vier veirschuyten ende ses cleynen schuyten, met bequaem volck versien, ofte in gebrecke van dien sullen de Heeren verpachters vermeugen die te doen maecken op schadt ende tweeschadt tot des pachters cost.

Item indyen den pachtere, syn gesellen ofte schuytenaeren, den coopman ofte yemanden anders willende over wesen, weygeringe ofte eenige onbeleeftheit dede, ende hem ofte syn goet nyet oversetten en wilde op synen gerechten veirschat, dan sal t'elcken reyse verbeuren dry Rinsgulden, d'een derden deel daer aff den aenbrenger, ende dandere twee deelen den Heere vande plaetse daer de clachte vallen sal; ende sal daerenboven arbitraelycken van injurien ende overlasten worden gechallengeert ende gecorrigeert, naer gelegenheit des misdaets, by den Officier vande plaetsen daer t'selve sal gebeuren, wel verstaende dat de pachtere voor misbruyck van synen gesellen moet innestaen ende daer vooren betaelen.

Item ofte yemandt quaemen, die haestich waere ende wilde alleen overgeseten syn sonder verbeyden, sal schuldich syn, te voete, te betaelen twee stuyvers, ende te peerde, vier stuyvers, waer op de veirmeester hem sal moeten dienen ofte doen dienen by daege soo lange de poorten van Antwerpen openstaen, naer oude costuymen; ende commende by nachte, sal den veirmeester hebben voor syn

reyse, acht stuyvers voor den persoon commende te voete, ende te peerde twelff stuyvers, alwaeren daer oock meer persoouen.

Wel verstaen dat twee ofte dry persoouen, t'samen opbringende twee stuyvers, moeten gedient worden ende dat al op de pene ende te bekeeren als vooren.

Item inden winter alst vriesen sal ende dat ysganck in (de) Schelde is ofte datter storm van winde is, dat de menlens gewicht syn, sullen de passagiers, beesten ende goeden betaelen dobbelen veirschat, ende alst grooten ysganck is, dat men der stads leeren by ordre vande Weth sal gerecht hebben, soo sal den veirruester mette passanten met eenen redelycken penning overkommen, te weeten : de persoon voor dry stuyvers ten hoogsten, ende het peert voor thien stuyvers ten hoogsten, metten man, ende dat al nyet meer maer wel min naer gelegentheyte des weders; ende die alleen wilt overgeseth wesen in sulcken tyt, sal schuldich syn te betaelen vierentwintich stuyvers voor eenen persoon, ende voor een peert met den man, twee guldens.

Item sal de stadt den pachter doen volgen het veirhuysken opt Veirhoofd staende, soo dat het selve nu by den veirman wordt gebruyckt, met den solder boven den camere, die Hnybrecht van Aken is gebruyckende om syn gewandt te herbergen ende daer inne te woonen, om syn pleyten ende schuyten, by nachte ende onweder, gaede te slaen, ende dat voor veertich guldens s'jaers, elk jaer te betaelen aenden Reutmeester deser stadt, sonder affslach vanden pacht.

Item sullen ingelycx de pachters, de dammen aen beyde syde, schuldich syn te onderhouden, sonder desselfs verpachters cost, ende int affgaen van synen pacht, die loffelyck te leveren soo hem die nu ter tyt worden geleverd, ende den pachtere wordt gehonden, ladende ende lossende eenige peerden, de brugge te hangen ende deselve te onderhouden op de pene van drye guld. als sy in gebrecke sullen syn.

Item en sal int voorn. Veir nyemandt mogen veiren met eenige cleyne schuyten ofte andere, sonder consent van desselfs pachtere, ende die ter contrarie dede, die sal verbeuren voor d'eerste reyse dry guldens, de tweede reyse ses guldens ende de derde reyse syn schip ter heerelycke executie.

Ende by soo verre de pachter oft veirman onwillich waeren den passant te gerieven int oversetten, sal den selven vermogen, midts van t'selve refus by twee persoonen kennisse nemende, te gebruycken eenen anderen onvryen schipper, t'syner belieste, behalvens de boete van dry gulden die den selven onwillichen schipper ofte pachter sal verbeuren.

Item sal den veirmeester oock schuldich syn inne te stellen gasten hen des schips verstaende, ofte anderssiuts soo verre door henne onwetentheyte ofte overlaedertheyte vande schepen eenich ongeluck gebeurde, salmen t'selve op den veirmeester ofte syne borgen verhaelen.

Die verpachters sullen vermogen, naer gelegentheyte vande saecken, determinieeren het getal vande passanten die de pachters in hunne schepen sullen vermogen te laeden, ende sullen die pachters hun daer naer moeten reguleren. sonder corten van syne pacht.

Item soe wie letste pachtere metten vuytganck vande bernende kerse blyft, die sal promptelyck betaelen tweehondert guldens ter dispositie vande Heeren verpachters, naer proportie van elcx recht sonder cortinge van synen pacht, ende daerboven noch twee ponden grooten te geven voor eenen goetspenninck, te bekeeren naer oude gewoonte, ende t'recht vande Ollicier wesende noch twee andere ponden grooten.

Item den pachter sal schuldich wesen den geestelycke persoonen, t'allen tyden comende dienst te doen over het Veir op het Hooft van Vlaenderen, terstonts te dienen ende over te setten sonder hennen cost.

Item is de pachtere gehonden te betaelen, sonder corten alsboven, aenden Griffier van Swindrecht, twelf schellingen grooten, voor de debvoiren by hem gedaen in het vuytseynde vande billetten ende kerekgeboden daer by eenen yegelycken is geadverteert vande verpachtinge, ende gelycke twelf schellingen grooten aenden Griffier van des Tresoriers Camere, over gelycke debvoiren by die van Antwerpen binnen deselve stadt.

Item soo is noch voorwaerde, dat de pachter geene exceptie sal

mogen nemen ofte eenichsints queren op eenige inconvenienten van peste, oorloge ofte oversetten van crysvolek, munitie oft anderssints, de Majesteyt oft Hoocheyt raeckende, alle d'welek den pachtere sonder corten sal moeten dragen, vuytgesteken de passagie van formele legers.

Men sal desen pacht innestellen met briefkens, diemen inde vergaderinge de verpachters sal overgeven, ende soo wie desen pacht sal t'hoochste ingestelt hebben, sal hebben eenen pot wyns van vyffentwintich guldens, ende daer naer, voor alle d'andere, soo vele hoogen oft penningen mogen werpen als hem believen sal, ende naer hy afscheyt, sullen d'andere daer op mogen stellen soo vele hoogen oft penningen als elcken gelieven sal, elcken penninck daer aff doende thien schellinghen grooten eens, waer aff deen helft sal hebben den verhooger, ende d'ander helft de verpachters.

Item soo wanneer daer egeene hoogen meer opgesteld en worden, salmen de kersse ontsteken, ende op wie de kersse sal vuytgaen die sal pachter blyven ende voldoen de voorgaende conditien.

Item soo wie eenige penningen werpt oft hoogen stelt ende den pacht op hem blyft, ende nyet sufficient en waeren om borge te stellen, sal gehouden wesen t'gelack ende de lyfcoop, sonder des verpachters cost, te betaelen, ende soo wie daer naer lest verhooger is, die sal die pacht moeten honden; ende sal de voorn. verhooger nyet suffsant wesende, schuldich (syn) te moeten betaelen t'gene dat alsdan den pacht min sal gelden.

Item is nog bevoorwaert, dat den pachter sal schuldich syn te betaelen ende jaerlycx vuyt te reycken twee chynsen, diemen den prochiaen van Borecht ende Swyndrecht schuldich is: den eenen van negen schellingen Parisis, ende den anderen van ses ponden Parisis, te betaelen t'elcken den tweeden Kersdach; ende noch eenen chyns van achtthien schellingen Parisis der kercke van desselfs Borecht, verachtet t'sedert den achterstel herwaerders op de pene van de schaede op hem.

Ende in gevalle den pachtere oft pachters yemanden den pacht overliet, soo sullen de verpachters, indyen hen gelieft, de naeste mogen wesen vanden selven pacht, sonder nochtans gelonden te wesen inde goedtspenninge of gelache.

Liste van t'gene datmen sal ontfangen ende betaelen voor het recht vanden Veir, vuytgenomen die dorpen ende prochien dier vry aff syn, namentlyck Borch, Swyndrecht, Melsen, Baesele ende Cruybeke ende andere elffene prochien den ouden loon, sonder prejudicie vande voorgaende gerechticheyt by Oetroy ende anderssints der stadt competente, ende totter tyt toe dat by vonnisse de voors. stadt sal aengewesen worden meerder recht als wanneer den voors. pacht naer advenant sal worden geangmenteert ten seggen van lieden des verstaende.

Inder iersten dat elcken persoon varende over de rivier tusschen Antwerpen ende het Veir, t'sy in cleyne, groote schuyten, pleyten ofte met heme eygene schuyten, t'elcken reyse te betaelen een oort.

Item van packen, vaten, fardeelen ofte manden met coopmanschap, sullen betaelen van elck hondert gewichte eenen halven str.

Item van eenen gebonden sack met granen oft andere coopmanschap een halven str.

Item van elke tonne of ame biers, wijns, smonte, seepe ende dyengelycke, de groote vande ame eenen stuyver.

Ende andere mindere ende meerdere naer advenant.

Item van elck peert, t'sy coppel peerden ofte andere eenen stuyver.

Van elcken osse ofte coeye eenen stuyver.

De jaerlinge halffgelt.

Item van elck schaep, calff oft vercken een oort.

Item van meerschcorven oft haenscorven, van het
stuck een oort.

Item van alle andere goeden als huysraet, timmer-
houdt ende dyengelyeke, naer advenant.

Item van alle groote coffers met coopmanschap ofte
andere bagagie twee stuyvers.

Item van malen oft baluen diemen op de peer-
den voert een oort.

Item van ydel tonnen oft vaten, van het stuck eenen halven str.

Item van waeghen oft kerren, voor elcken reyse een stuyver.

XX.

Verpachtinge gedaen opden Raedthuysse der
Stadt Antwerpen, opde Staetencamer aldaer,
opden 9^{en} Octobris 1699 ende naervolgende
daghen, ter overstaen ende ter presentien
van Jon^r Jan Godefriede Mütsenich, Onder-
schouteth, Jon^r Paschier Ignace vande Cruyce,
Buyten-Borgemeester ende Mr Hendricke Com-
peris, binnen Borgemeester, Jo^r Nicolaes
Joseph van Halmale, oudt Borgemeester,
Schepene, de Heeren van Borght ende Swyn-
drecht als mededeellhebbers voor de dry vierde
paerten, de Heeren Tresoriers ende Rent-
meestere, ende ons, eerste Secretaris ende
Greffier vande Tresorye deser Stadt, dese
respectivelyck onderteekent hebbende.

TRecht van het dweers Veir van Antwerpen op het
Vlaems Hooft in Vlaenderen, over ende weder. Is ten
voorschreven daghe het hoochste inghestelt ende ghemynt
byde weduwe wylen Nicolaes vander Laenen, voor de
somme van eenduyzent tweehondert guldens tsiaers;
dus alhier deselve somme van g. 1200.—

Daer by gevueght het wyngelt vande selve somme,

bedragende naer advenant van twee stuyvers van ieder gulden gerekent, de somme van g. 120. —

g. 1520. —

Ende heeft daer op gestelt	25 hoogen
Depost, per de selve wed ^e noch	25 hoogen
12 Octobris, per Peeter Lissens noch	2 hoogen
Eodem die, per de wed ^e Nielaes vander Laenen noch	6 hoogen
Telestes per den voors. Peeter Liesens noch	2 hoogen

Maeckende tsaemen 60 hoogen

Tot dry guldens ieder hooghe, bedraecht de hellicht daer van g. 90. —

Ende het wyngelt daer aff gerekent tot 2 stuyvers ieder gulden alsvoore, beloopt 9. —

Bedragende t'saemen g. 1419. —

Waer aen gecort voor den palmslach oft hoochste instellinge g. 25. —

Blyft den voors. pacht voor het eerste jaer ingegaen te Banies vanden jaere 1699, de somme van g. 1594. —

In weleke somme de Stadt van Antwerpen is competerende een vierde paert bedragende g. 548.10.

Ende de Heeren van Borcht ende Swyn-drecht de andere drye vierde paerten be-loopende g. 1045.10

Tsaemen als voore g. 1594.—

Ende is den voorschreven Pacht daermede, opden 12^{en} der voors. maendt Octobris, gebleven aenden voorschreven Peeter Liesens, met het vuytghaen vande bernende keersse, voor den tyt van drye vervolgende jaeren, innegegaen te Bamisse van desen jaere XVIIe ende negenent-negentich ende eyndende te Bamisse vanden jaere XVIIe ende twee. Toirconden etc.

Max Gerardj.

G. Dewitte.

XXI.

Alsoo by Peeter Tassyns ende Francisens Geldthoff, pachters vant' Dweirs Veir van Antwerpen op Vlaenderen, ende vice versa, bekomen was oetroy in den Souvereynen Raede van Brabant, de dato 50

January 1738, waer by d'Heeren Wethouderen der stad Antwerpen wierden geoctroyeert omme aen hun toe te staen eene prolongatie van negen achter een volgende jaeren vande voorschrevene pachte, sonder die publicq te verpachten, voor de somme gelyck die den laesten keer by hun is ingepacht geweest, ende met hun daer over alsoo te contracteren, soo syn diensvolgens myne Heeren Thresoriers ende Rentmeester, ingevolge de authorisatie van mijne Heeren Borgermeesteren ende Schepenen, de dato 6 April 1738, veracordeert ende overeengecomen met den voornoemden Peeter Tassyns ende Franciseus Geldthoff soo als volght :

Te weten, dat mijne voornoemde Heeren aen hem by desen syn toestaende de voorschreve prolongatie van negen naer een volgende jaeren vande pachte vant voornoemt Veir, innegegaen met Lichtmisse van desen jaere 1738.

Inden verstanden nochtans, dat het aen mijne Heeren Thresoriers ende Rentmeester sal vry staen, dogh geensints aen hun, van alle dry jaeren uyt desen contracte te scheyden, mits ses maenden voor het expireren van iederen dry jaeren het selfde hun aenseggende, sonder dien aengaende eenige oorsaecke ofte redenen daer van te moeten geven.

Des sullen sy gehouden syn jaerelycx te betaelen by payementen als hyde ordinaire conditien van verpachtinge gereguleert, is te weten voort eerste jaer, ingegaen met Lichtmisse 1738, voor

den mijn	f. 1400.—
Voor wyngelt vanden selven myn a 2 str. per gulden	» 140.—
Item voor 138 hoogen a f. 3.—, ieder 't eerste jaer voor de hellicht	» 257.—
Ende voor wyngelt a 2 stuyvers per gulden vande hoogen	» 25.14
	<hr/>
Samen	» 1800.14
Gecort den palmslagh	» 25.—
	<hr/>
Rest voort eerste jaer	» 1175.14
	<hr/>
Ende alsoo voor de stad voor haer een vierde paert	» 445.18 1/2
	<hr/>
Voor het tweede ende derde jaer voor den myn	» 1400.—
Item voor 138 hoogen, int geheel voor d'Heeren verpachters, a f. 3.— ieder hooge, comt	» 474.—
	<hr/>
Samen	» 1874.—
	<hr/>
Ende voor de stad voor haer vierde paert	» 468.10
	<hr/>

Op welken voet de voorschreve pachters, inden gevalle myne Heeren hun boven de dry jaeren continuieren, alsoo sullen gehouden syn te betaelen, te weten: voor het eerste vande dry jaeren f. 445.18 1/2 ende voor de twee volgende jaeren, ieder jaer f. 468.10, ende soo voorts tot de expiratie van dese prolongatie.

Voorts soo sullen sy gehouden syn exactelyck ende in alle haere punten te achtervolgen ende onderhouden de conditien vande laeste verpachtinge, ende te volbrengen alle ende iegelycke de verbintenissen aldaer besproken, soo vant stellen van borge, passeren van volhuitaire condemnatie als andersints, wordende de selve conditien gehouden al oft die alhier geinsereert waeren, mitsgaeders sal by hun geobserveert ende onderhouden worden alle de ordonnantien aengaende het Veir, reedts gemaectt ende alnoch te maecken.

Oock sullen sy geduerende dese pachtinge geenderhande quyttscheldinge connen pretenderen, maer de voornoemde sommen int' geheel aen de stadt moeten betaelen, alwaert dat ter seer luttel passagie waere, oft dat de stadt werde gesloten, datter groote sterfte onder het vee waere, oft andersints om wat oorsaeke ofte redenen het soude mogen wesen, gepeyst oft ongepeyst, niet uitgesteken nochte gereserveert, alwaert oock dat sy meer als twee derde deelen aenden pacht quaemen te verliesen, nemende al het selve t' hunne peryekele.

Alle het welken voorschreven den voorn. Peeter Tassyns ende Frans Gedthoft, dese mede onderteekent hebbende, sy in alle punten alsoo syn accepterende. Actum ter Tresorye desen 28 April 1758.

. . . . van Moekenborgh.

B. J. Deneuf.

Peeter Tassyns.

. . . De Cort.

F. Geldof.

J. L. Vanden Bnsdom.

De onderschreve Heeren van Burght ende Swyndrecht, ingevolge den consente van Haere Majesteydts Rade van Finantie, geobtineert by Frans Gelthof ende Peeter Tassyns, by ampliatic van den 12 January 1758 gevolght op hunne requeste, consenteren in de prolongatie vande voorschreve pachte voor den termyn van negen achtereen volgende jaeren, innegegaen zynde met prima February 1758, op den voet ende conditien van den voorenstaenden contracte, voor welke gedeelte competerende de voors. Heeren, den voorn. Frans Gelthof ende Peeter Tassyn, dese mede onderteekent hebbende, alsoo syn aennemende. Actum 6 July 1758.

Peeter Tassyns.

E. De Neuf de Burght.

Vernieuwt voor negen volgende jaeren, innegaende met den 1 February 1767, op de conditien ende voor de somme voorschreve, ende by approbatie vanden Souverynen Raede van Brabant van 16 January 1767, gevolght op de requeste by Frans Geltoft en Peeter Tassyns, liet welcke aen hun alsoo wordt gelaeten by myne Heeren Tresoriers en Rentmeester. Actum ter Tresorye desen 31 January 1767.

J. Van Den Cruyce.

. . . . van Moekenborgh.

François Solvyns.

P. Tassyns.

Rum. F. Van Donghen.

Wy ondergeteeckende respectieve Heeren der Heerlykheden van Burght ende Swyndrecht, als portionairen in het voorgenoemt Dweirs Veir, verelaeren mede te vernieuwen den paght van het selfde Veir aen Peeter Tasseyn ende Francois Geltof, voor andere negen eerstcomende jaeren, integaen prima February aenstaende, ende dat op de voorgaende conditien ende jaerelycksche paghtsomme. Actum in Antwerpen 30 January 1700 seven en sestigh, ende dat op den voet ende in conformiteyt van den consente daer toe gedraegen door de Heeren Raeden van Haere Majesteys Finantie, de dato den derden deser maendt ende jaere, mede van den consente van de Heeren van Haere Majesteys Rekencaemer, de dato den thierenden deser maendt ende jaere.

L. B. J. De Heuvel de Swyndrecht.

E. De Neuf de Burght.

P. Tassyns.

XXII.

Charles-Alexandre, Duc de
Lorraine et de Bar, etc.

Chers et Bienaimés.

Nous vous envoions ci-joint pour votre information copie autentique d'un décret que nous avons porté aujourd'hui, au sujet de l'exorbitance des droits qu'on exige pour le transport tant des hommes que effets, en traversant l'Escant d'Anvers à la Tête de Flandre, et nous vous chargeons de remettre une copie aux propriétaires y mentionnés, afin qu'ils n'en puissent prétexter faute d'ignorance et qu'ils s'y conforment, vous ordonnans d'en faire de même. A tant Chers et Bienaimés Dieu vous ait en sa sainte garde. Bruxelles, 13bre 1732. Etoit paraphé : Steenh.st, et signé : Charles de Lorraine. Plus bas étoit : Par ordre de S : A : R : , et signé : J : J : Le Roy.

Encore plus bas : Au Magistrat d'Anvers. L'adresse étoit : A nos Chers et Bienaimés ceux du Magistrat d'Anvers; et cacheté au cachet seeret de Sa Majesté en hostie rouge.

(Verzameling P. J. van Setter. Deel VIII, F^o 116.)

XXIII.

Son Altesse Royale étant informé (*sic*) que les Chapelains militaires des forts sur l'Escaut, dépendans de la citadelle d'Anvers, de même que les pères Jésuites, ne veulent plus se rendre au dits forts pour exhorter et assister par leurs soins spirituels les invalides malades, à cause qu'on exige d'eux un droit de passage et de repassage de huit sols chaque fois, outre qu'on charge même d'un droit de quatre sols les Officiers et Bas-officiers chaque fois qu'ils doivent passer et repasser l'Escaut pour faire leur rapport, laquelle exaction est également contraire au service divin et celui de S. M., Son Altesse Roiale a déclaré et déclare par provision et jusqu'à ce que les titres de ce droit aiant été examinés, il en soit disposé autrement; que la dite exaction n'est pas fondée ni permise pour autant qu'elle concerne les dits Chapelains, Religieux, Officiers et Bas-officiers qui vont et viennent pour le service, ordonnant en conséquence au nom et de la part de S. M., tant à ceux du Magistrat d'Anvers qu'aux autres propriétaires du droit de passage dont il s'agit et à tous ceux qu'il peut appartenir, de laisser par provision passer et repasser, et de transporter gratis tous les Ecclésiastiques, Officiers et Bas-officiers qui seront munis d'un certificat du Commandant de la citadelle d'Anvers, dont il constera que le porteur de pareil certificat vient de l'un ou de l'autre des dits forts, ou qu'il y va pour des affaires de service, chargeant Son Altesse Roiale tant le Magistrat d'Anvers que les autres propriétaires du dit droit, de remettre dans le terme de huit jours leurs octrois, lettres et tarifs au Conseiller Fiscal de Brabant, pour ensuite y être disposé, comme il sera trouver appartenir; et sera copie authentique du présent décret remis au même Magistrat en le chargeant d'en remettre une copie aux dits propriétaires, afin que personne n'en puisse prétexter cause d'ignorance et que les autres se conforment à son contem. Fait à Bruxelles, le 15 9bre 1752; étoit paraphé : Steenh.^u; signé : Charles de Lorraine; et plus bas : Par ordre de S : A : R : , contre signé : J : J : Le Roy.

(Idem, F^o 116 v° en volg.)

XXIV.

Son Altesse Roiale aiant eu rapport des difficultés qui sont survenues au sujet des droits qui s'exigent pour le transport des hommes et des effets qui traversent l'Escaut, d'Anvers à la Tête de Flandres et vice versa, ainsi que de l'avis que le Conseil fiscal y a rendu, a déclaré comme elle déclare, que les Chapelains des forts dépendans de la citadelle d'Anvers ou les autres prêtres qui s'y rendent pour donner des secours spirituels aux soldats et autres habitans des mêmes forts, devant s'y trouver à des heures réglées et souvent sans perdre un moment de tems, ils doivent être transportés sans déloi, au moins en allant et même gratis, quoi qu'il ne se trouveroit pas pour lors d'autres passagers pour faire le trajet. Quant aux officiers, bas-officiers ou soldats chargés de faire rapport au Gouverneur ou au Commandant de la citadelle, ou de porter quelque ordre aux forts de la part dudit Gouverneur ou Commandant, son Altesse Royale déclare qu'ils seront transportés gratis, lorsqu'en se présentant pour cet effet le nombre des autres passagers montera à sept ou huit personnes, mais si ce nombre est moindre et si quelque passager presse le transport sans attendre le nombre de huit, les officiers et soldats payeront en ce cas à proportion et autant que les autres passagers avec les quels, lorsque personne ne presse le transport, ils devront attendre le tems qu'il faut pour que ledit transport puisse être effectué, sans préjudice à la règle qu'on observe pour ce passage; si cependant les ordres ou rapports dont les militaires sont chargés étoient tellement pressans, qu'ils ne souffriroient aucun délai, son Altesse Roiale veut que les batteliers soient obligés de les passer d'abord sans attendre d'autres passagers, et alors les militaires paieront le droit entier selon le tarif; dans tous les quels cas ci dessus le Commandant de la citadelle donnera des certificats, tant aux Chapelains des forts qu'aux autres prêtres et religieux, dans les quels certificats ces différens cas seront respectivement énoncés, et les batteliers en tiendront une note exacte qu'ils remettront chaque mois audit commandant qui leur en fera le paiement. Au moyen de quoi le décret porté le 13 9bre 1752 vient à cesser, le tout par provision et jusqu'à ce qu'il en sera ordonné autrement. Ordonne son Altesse Roiale à tous ceux qu'il appartient de se régler et conformer exactement selon ce, et il sera envoyé copie du présent décret au Conseil fiscal de Brabant pour son information,

ainsi qu'à ceux du Magistrat d'Anvers. Fait à Bruxelles, le 7 Novembre 1784; paraphé : Steenh.st; signé : Charles de Lorraine; plus bas : par ordre de S. A. R., contresigné le Baron de la Dos.

(Idem, F^o 124 en volg.)

XXV.

Marie-Christine, Princesse Royale de Hongrie et de Bohême, Archiduchesse d'Autriche, Duchesse de Bourgogne, de Lorraine et de Saxe-Teschien, etc.

Albert, Prince Royal de Pologne et de Lithuanie, Duc de Saxe-Teschien, Grand-Croix de l'Ordre Royal de Saint-Etienne, Feld-Maréchal des Armées de Sa Majesté l'Empereur et Roi et de celles du Saint-Empire Romain, etc.

Chers et Bienaimés. Sur le rapport qui nous a été fait de votre requête au sujet du droit de passage de la rivière de l'Escaut, entre la ville d'Anvers et la tête de Flandres, nous vous faisons la présente pour vous dire, que nous avons agréé provisionnellement le projet d'ordonnance et celui d'arrangement pour le passage de nos troupes, tels qu'ils sont joints ici, notre intention étant que dans l'ordonnance vous déclariez que c'est d'après notre autorisation que vous l'émanez et nous vous permettons en conséquence de donner le même droit en ferme pour le terme accoutumé, conformément aux conditions y reprises; nous vous déclarons au surplus que c'est notre intention que ces droits ou salaire du passage de nos troupes, et de ce qu'y en dépend, soit payé conformément au décret du 7 Novembre 1784, par les États de Brabant et ceux de Flandre aux quels il en sera donné part pour leur information et direction; nous vous informons au surplus que nous avons chargé le Conseiller et Procureur-Général de Flandre de faire afficher à la Tête de Flandre le règlement à émaner par vous, d'après notre présente dépêche dès que que vous en lui ferez parvenir des exemplaires et vous le requérerez. A tant Chers et Bienaimés, Dieu vous ait en sa ste grâce. De Bruxelles, le 31 Jan. 1785. Paraphé : Kulb, et signé : Marie et Albert. Plus bas : Par ordonnance de Leurs Altesses Royales, contre signé : A. de Reul.

XXVI.

Projet d'arrangement pour le paiement du passage de l'Escaut, d'Anvers à la Tête de Flandre et vice versa, pour les troupes de S. M.

1° Les militaires en corps seront passés le plutôt possible, avant tous autres, pour un liard par personne, moyennant qu'ils produisent leur ordre de route avec le nombre des personnes.

2° Les militaires en petit nombre ou en particulier, en produisant leur ordre, seront passés aux heures réglées et payeront également un liard par personne, mais ceux qui seront munis d'un ordre pour être servi extraordinairement paieront deux sols pour le service extraordinaire et un liard par personne.

3° Chaque voiture chargée, à quatre roues, avec leurs chevaux, payeront deux florins six sols y compris le retour des voitures et chevaux qu'auront conduit le bagage.

4° Et celles à deux roues, vingt trois sols aussi compris le retour.

5° Les voitures non chargées payeront deux sols par roue et deux sols par cheval sur le pied usité ci devant.

6° Les canons seront considérés comme une voiture à quatre roues, s'ils sont de 18 livres de balles ou au dessous, ceux de moindre qualité payeront trente sols.

7° Les chevaux de selle payeront un sol.

8° L'on ne passera qui que ce soit sur le pied militaire sans un ordre par écrit.

9° Pendant la nuit, à scavoir après la fermeture des portes, l'on payera par chaque barque ou voiage huit sols au dessus des taux ci dessus mentionnés.

10° Les militaires qui devront être passés durant le temps des glaces (lorsque les passages payent trois sols), ne payeront que six liards par personne et les voitures, canons et chevaux, le double de ce qu'ils sont taxés ci dessus.

11° S'il se présente des cas extraordinaires où le nombre des barques et pontons de la ferme ne suffiroit point pour transporter les troupes, bagages ou munitions, avec l'accélération qu'exigeroit le royal service, on s'adressera au magistrat, pour qu'en vertu du privilège attaché à ce service, il fasse des dispositions requises pour contraindre les bateliers particuliers à y laisser employer leurs barques ou batteaux, moyennant la rétribution à fixer par le même magistrat.

XXVII.

Accord au sujet de l'exemption du droit de traverse, entre les habitans de la Tête de Flandres et Messieurs les Trésoriers et Receveur de la ville d'Anvers, conjointement avec les Seigneurs de Burcht et Swyndrecht.

Attendu qu'il allait s'élever un différent, sur ce que les habitans du fort nommé la Tête de Flandres prétendaient être exempts pour leurs personnes du droit de passage, en traversant la rivière de la Tête de Flandres à Anvers et de retour, à quel effet les dits habitans de la Tête de Flandres avaient représenté à Messieurs les Trésoriers et Receveur de la Ville d'Anvers, comme aussi aux Seigneurs de Burcht et de Swyndrecht, comme propriétaires du dit droit de passage, qu'ils étaient à cet égard en ancienne possession, qu'ils se trouvaient aussi chargés de l'entretien de leurs quais, auxquels ils disaient que l'arrivée et le départ des bacs et bateaux portaient de très grands dommages; que d'ailleurs ils se trouvaient dans la nécessité de venir chercher leurs comestibles dans la ville d'Anvers.

Toutes lesquelles raisons ayant été mûrement considérées de part et d'autre, les Trésoriers et Receveur de cette ville d'Anvers, soussignés, comme y étant autorisés par un acte du Collège du 14 Février 1786, conjointement avec les Seigneurs de Burcht et de Swyndrecht, déclarèrent en considération de ce que dessus, être convenus et avoir transigé avec les dits habitans de la Tête de Flandres, de la manière suivante :

1. Les habitans du circuit, ou de l'enceinte actuelle du fort nommé la Tête de Flandre, seront exempts du droit de passage pour leurs personnes et leurs paniers pour aller au marché.

2. Cette exemption ne pourra pas être étendue aux personnes qui demeureront actuellement, ou qui viendront demeurer dans la suite, hors du circuit ou enceinte du dit fort.

3. Cette exemption ne sera aussi relative qu'à leurs personnes et à leurs paniers pour aller au marché. Ils seront au reste tenus à tous autres paiemens quelconques.

4. Cette exemption n'aura lieu que lorsque les dits habitans passent par la barque ou le bac ordinaire; il ne passera pas expressément pour leur service seul de bac ou de barque, pas même aux heures fixes, lorsqu'il ne se présentera pas d'autres personnes.

5. Dans le cas où quelqu'un des dits habitans ne voudrait pas attendre l'occasion susmentionnée il sera tenu pour lors de payer comme tous les autres passagers, et il sera servi sur le même pied.

Les dits habitans de la Tête de Flandres déclarent se contenter de ce que dessus, sans réserver aucune autre action ou prétention à la charge des dits Seigneurs, au moyen de quoi la cause intentée au Conseil de Flandres viendra à cesser, les dépens compensés. Le présent fait double.

Fait à la Trésorerie, le 25 Février 1786.

Les soussignés, habitans de la Tête de Flandres, en conséquence de la procuration que leur ont donnée les autres habitans du dit fort de la Tête de Flandres, le 25 Février 1786, ici vue, et en vertu d'icelle se faisant forts pour les autres habitans, déclarent louer et approuver dans tous ses points la transaction qui précède, promettant de s'y conformer en tous temps. (Signé) F. J. De Smet, J. L. J. Vanderhynde 1786, Joannes Geldof, J. Van Cruyssen 1786.

Les soussignés, Trésoriers et Receveur de la ville d'Anvers, comme y étant autorisés par un acte du Collège en date du Février 1786, déclarent louer et approuver la transaction qui précède. (Signé) Van Schorel de Wilryck qq., F. J. Frans qq., J. B. De Wolf, E. P. De Neuf de Burcht.

Le soussigné, en conséquence de la procuration qui lui a été donnée par Monsieur Louis de Heuvel, Seigneur de Swyndrecht, frère du soussigné, datée du 24 courant, ici vue, dont une pareille procuration a été souscrite aussi par les fils du dit sieur, au sujet du différend qui s'est élevé entre les dits sieurs par rapport à la seigneurie de Swyndrecht, déclare louer et approuver en tous ses points la transaction qui précède. (Signé) Charl. J. De Heuvel qq., moi présent G. Le Grelle, Greffier de la Trésorerie.

Pour traduction conforme.

H. Vander Mey, Trad. adm.

Kantschrift : Euregistré sur le Registre aux Mémoires déposé aux archives de la Paroisse et Seigneurie de Swyndrecht, commencé en l'an 1748; f° 180 v° et 141 r°.

(Archief van het Provinciaal Bestuur van Antwerpen (1), Afdeling Oude Archieven.)

(1) Dank aan onzen vriend, den heer H. Jacobs, Archivaris van het Provinciaal Bestuur, alhier, voor zijne mededeeling.

XXVIII.

Anvers, le 29 Vendémiaire, 5e année.

Réquisitoire.

Le Commissaire du Directoire Exécutif
à la Commission Municipale.

L'affermage du passage de l'Escant fini le 31 Octobre 1796 (v. s.).

Il convient en conséquence que la Commission Municipale soit instruit des titres aux quels le Citoyen de Neuf, ci devant seigneur de Borgt, et de Heuvel, de même ci devant seigneur de Swyndrecht, perçoivent les trois quarts du dit passage lorsqu'il n'en revient qu'un quart à la ville.

Je vous requiers en conséquence d'écrire à ces Citoyens qu'ils aient à vous produire les dits titres, d'autant que par le titre 2 de la Loi du 15 Mars 1790 (v. s.), tous les droits seigneuriaux sont supprimés même sans indemnité.

Comme la dite loi a été publiée ici le, je pense que la Commission seroit en droit de réclamer d'eux les sommes que de chef ces Citoyens abusivement auroient pu se permettre de recevoir.

Je vous invite et requiers de même à établir et faire connaître de suite les conditions de l'affermage du passage de l'eau en consultant pour cela les beaux antérieurs.

Le Commissaire du Directoire Exécutif
S. P. Dargonne.

(Stedelyk Archief van Antwerpen. Dossier *Bacs et Bateaux*. Alle de volgende stukken zijn herkomstig uit denzelfden bundel.)

XXIX.

Extractum.

Op heden den vierden September 1700 negenen seventig, voor my Gerardus Deelen, openbaeren Notaris by den Souverynen Raede van Brabant geadmiteert, l'Antwerpen residerende, ter presentie van de getuygen naergenoemt, compareerden : Vronwe Maria-Helena-Josepha De Neuf, compagne van Jonker Joannes-Baptista-Joseph Geellhand, ten desen geassisteert met den selven haeren heere man ende momboir,

in d'eerste partye, Jonkvrouwe Theresia-Josepha-Helena De Neuf, bejaert ende haers selfs synde, in de tweede partye, Jonkvrouwe Susanna-Cornelia-Josepha De Neuf, ook meerderjaerige dochtere, in de derde partye, ende Jonker Carolus-Petrus-Josephus De Neuf, gebruykende mits syne ahog minderjaerigheyd de brieven van veniae aetatis by hem geobtimeert in haere gesyde Majestyts Souverynen Raede van Brabant, wesende van dato seventhien Mey 1700 negenen seventig. geparapheert Crump.¹⁾ onderteekent J. N. Misson, ende besegelt in forma. de gesyde brieven ten desen in originali geexhibeert, alle Vrouwen ende Heere van Burght ende eenige kinderen ende erfgenaemen van wylen Jonker Engelbertus-Zegerus-Ignatius De Neuf ende Vrouwe Helena-Theresia-Josepha Van Colen, syne compagne, Heere ende Vrouwe van Burght waeren, ingesetenen deser stad, my Notaris bekent, welke comparanten verklaerden nyt den hoofde van hunne gemelde ouders voor als nog ter tyd, tusschen hnn pro indiviso, onverschyden ende ouverdylt te hebben de gemelde heerelykheyd van Burght met de annexe goederen ende preeminentien, ende omme te geraecken nyt de gemynschappe van dien, soo ist dat de comparanten van de eerste, tweede ende derde partye mits desen by forme van verhoirsaelinge (1), uytlegginge ende vrindelyke partagie, bekenden onwederroepelyk overgegeven, gecedeert ende getransporteert te hebben aen den voornoemden hunnen broeder Jonker Carolus-Petrus-Josephus De Neuf, comparant inde vierde partye, de gemelde heerelykheyd van Burght met de annexe goederen ende preeminentien, consisterende de selve etc., Item ahog in het regt van een helft in de dryvierde deelen van het Veir, van 't Vlaemshoofd naer de stad Antwerpen ende soo wederom, mits prorato contribuerende in de lasten. Landen etc.

Actum t'Antwerpen, ter presentie van meester Josephus-Adrianus-Joannes De Lincé, mede Notaris, ende Joannes Deelen, als getuygen, ende is de minute deser ten prothocolle myns Notaris onderteekent; onder stont: Quod attestor, onderteekent: G. Deelen, Nots. R. 1779.

Collatum concordat Antverpiae.

Quod attestor.

Joan^s G. Deelen, Not^s.

1794.

(1) *Hoirsating*, bij K. Stallaert, (*Glossarium etc.* Leiden, 1890): *Gelijkmaking der verdeeling in eene erfenis, uitgrooting, effening.*

XXX.

Il y a au passage de l'Escant d'Auvers deux bacs ou pontons et quatre pontons et quatre bateaux ou chaloupes.

Les bacs ou pontons peuvent passer en un quart-d'heure, même en 5 minutes, quand le vent est très favorable; quand le vent est difficile, c'est à dire Ouest ou Est, on est quelque fois une heure et demi à passer; quand il fait calme, les bacs ne peuvent passer qu'à mer basse ou plaine; quand le vent est de la même direction que la marée, c'est à dire Nord-Est ou Nord-Ouest, quand la mer monte, et Sud, Sud-Est ou Sud-Ouest, quand la mer descend, les bacs ne peuvent pas passer; ils peuvent contenir 100 à 125 personnes.

Les canots ou bateaux peuvent passer en un quart-d'heure, quand il ne fait pas de vent, autrement on ne peut pas fixer le tems du trajet; ils peuvent contenir 50 hommes.

Pour le nombre des barques que l'on pourrait rassembler en 24 heures, cela dépendrait du nombre de navires, qui se trouveraient dans le port. Dans un cas urgent, l'administration pourrait en requérir une chaloupe de chaque navire.

Le pont-volant passe de la rive droite à la rive gauche en 7 à 8 minutes, et retourne en un quart-d'heure; elle (*sic*) ne peut passer dans le moment, que lorsque la mer descend.

XXXI.

Loi relative au régime, à la police et à l'administration des bacs et bateaux sur les fleuves, rivières et canaux navigables.

Du 6 Frimaire an 7.

§ 1er Des bacs existans.

Art. 1er. Les dispositions des lois du 25 Août 1792, sur les bacs et bateaux établis pour la traverse des fleuves, rivières ou canaux navigables, et du 25 Thermidor an 5, sur les droits à percevoir auxdits passages, ainsi que toutes autres lois, tous usages, concordats, engagements, droits communs, franchises, qui pourroient y être relatifs ou en dépendre, sont abrogés.

II. Aussitôt la publication de la présente loi, les propriétaires, détenteurs, conducteurs de bacs, bateaux, passe-cheval, et autres

passseurs sur les fleuves, rivières, et canaux navigables seront tenus de faire connoître leurs titres à l'administration de leur canton, qui recevra leur déclaration en présence du préposé de la régie de l'enregistrement : ils justifieront à quel titre ils jouissent desdits bacs, bateaux et agrés, ainsi que des logemens, magasins, bureaux et autres objets y relatifs; s'ils en ont acquitté la valeur, soit au trésor public, soit à des particuliers : et dans ce dernier cas, ceux qui auront reçu, justifieront de leurs pouvoirs et du compte qu'ils auront rendu. A défaut de preuves écrites, il y sera supplée par une enquête.

III. Dans le cas où lesdits propriétaires, détenteurs et conducteurs ne feroient pas lesdites déclarations et justifications dans le mois qui suivra la publication de la loi, et ledit mois passé, ils seront considérés comme rétentionnaires d'objets appartenant à la république, et dépossédés sans indemnité.

IV. Aussitôt que les administrations se seront assurées du nombre des passages existans et du lieu de leur établissement, elles feront constater l'état des bacs, bateaux, agrés, logemens, bureaux, magasins et autres objets relatifs à leur service.

V. Il sera procédé de suite à leur estimation, par deux experts, dont l'un sera choisi par le préposé de la régie; et en cas de partage, par un tiers qui sera nommé par l'administration du département.

VI. Cette estimation fixera la valeur des objets dont le remboursement sera dû au détenteur ou propriétaire; elle sera acquittée dans le mois de l'adjudication définitive.

VII. Immédiatement après la clôture du procès-verbal d'estimation, les préposés de la régie prendront possession, au nom de la nation, des objets y désignés.

VIII. Ne seront point compris dans les dispositions des articles précédens, les bacs et bateaux non employés à un passage commun, mais établis pour le seul usage d'un particulier, ou pour l'exploitation d'une propriété circonscrite par les eaux.

Ils ne pourront toutefois être maintenus, il ne pourra même en être établi de nouveaux, qu'après avoir fait vérifier leur destination, et fait constater qu'ils ne peuvent nuire à la navigation; et à cet effet les propriétaires ou détenteurs desdits bacs et bateaux établis ou à établir, s'adresseront aux administrations centrales, qui, sur l'avis de l'administration municipale, pourront en autoriser provisoirement la conservation ou l'établissement, qui toutefois devra être con-

firmé par le directoire exécutif, sur la demande qui lui en sera faite par l'administration centrale.

IX. Ne sont point non plus compris dans les précédens articles, les barques, batelets et bachots servant à l'usage de la pêche, et de la marine marchande montante et descendante; mais les propriétaires et conducteurs desdites barques, batelets et bachots, ne pourront point établir de passage à heures ni lieu fixes.

§ II. De la régie provisoire.

X. Les bacs, bateaux, agrès, logemens, bureaux, magasins et autres objets, dont les préposés de la régie auront pris possession au nom de la nation, seront provisoirement, et jusqu'aux nouvelles adjudications, confiés, sous bonne et solvable caution, et à titre de séquestre, à des abonnataires qui seront acceptés par les administrations municipales.

Il pourront toutefois être laissés au même titre, et sous les mêmes conditions, aux détenteurs actuels.

XI. Le prix de l'abonnement sera fixé par les administrations centrales, sur l'avis des administrations municipales, et acquitté au bureau du receveur de l'enregistrement dans l'arrondissement duquel le passage est situé.

XII. L'abonnataire sera chargé, autant qu'il sera possible, des entretiens usufruitiers, et des réparations locatives, ainsi que du balayage des ports et cales dans les crues d'eau ou marées périodiques.

Dans le cas où il ne seroit pas possible d'en charger l'abonnataire, ces frais d'entretien, de réparation et de balayage, seront prélevés sur le prix de l'abonnement jusqu'aux adjudications définitives.

XIII. Immédiatement après l'arrivée de la loi en chaque chef-lieu de département, et avant la fixation de l'abonnement, l'administration centrale se fera représenter les tarifs perçus avant la loi du 15 Mars 1790, et ceux en usage au moment de la présente loi : celui des deux dont les taxes seront les moins fortes, sera le seul maintenu jusqu'à la publication du tarif à fixer par le corps législatif; à cet effet, il sera affiché de l'un et de l'autre côté de la rivière, sur un poteau placé en lieu apparent.

XIV. Dans le cas d'infidélité, de perception arbitraire, de vexation ou d'insulte, quel que soit le séquestre, il pourra être destitué et remplacé par les administrations, sans préjudice des autres peines qu'il auroit encourues en raison du délit pour lequel il auroit été destitué.

XV. Si les détenteurs actuels sont séquestres, les augmentations qui pourroient avoir lieu pendant leur abonnement, et dont ils auroient fait les avances, accroîtront d'autant la somme qui leur sera due par suite de l'estimation ordonnée par l'article VI; de même elle décroitra en raison des dégradations qui seroient survenues pendant ledit tems.

XVI. Si les détenteurs actuels ne sont pas séquestres, le prix total de l'estimation ordonnée par l'article VI, leur sera également remboursé par le nouvel adjudicataire, dans le mois de l'adjudication : saul à faire tenir compte par le séquestre intermédiaire, à ce nouvel adjudicataire, des dégradations; et au séquestre, par l'adjudicataire, des augmentations qui pourroient avoir eu lieu pendant le tems de l'abonnement.

XVII. Pour l'exécution des deux articles précédens, il sera fait un récolement des objets mentionnés au procès-verbal : s'il y a des différences, il sera procédé à une nouvelle estimation par experts, dont l'un sera choisi par le préposé de la régie, les autres par chacune des parties intéressées, et, en cas de partage, par un tiers choisi par l'administration centrale du département.

§ III. Opérations préliminaires à la mise en ferme.

.....

§ IV. Des adjudications et fermes.

.....

§ V. De la police.

XXXI. Les opérations relatives à l'administration, la police et la perception des droits de passage sur les fleuves, rivières et canaux navigables, appartiendront aux administrations centrales de département dans l'étendue desquelles se trouvera situé le passage, sans préjudice de la surveillance de l'administration municipale de chaque lieu : la poursuite des délits criminels et de police, conformément au code des délits et des peines, à être de la compétence des tribunaux.

XXXII. Lorsque les passages seront communs à deux départemens limitrophes, l'administration et la police desdits passages appartiendront à l'administration centrale dans l'arrondissement de laquelle se trouvera située la commune la plus prochaine du passage; en cas d'égalité de distance, la population la plus forte déterminera : en conséquence, la gare, le logement et le domicile de droit du passager seront toujours établis de ce côté.

XXXIII. L'attribution donnée par l'article précédent aux administrations centrales dans l'arrondissement desquelles se trouve située la commune la plus proche du passage, déterminera également celle des tribunaux civils, criminels, de police et de justice de paix, chacun suivant leur compétence.

XXXIV. Dans le cours de Vendémiaire et de Germinal de chaque année, sans préjudice des autres visites qui pourroient être jugées nécessaires, les administrations centrales prescriront aux ingénieurs des ponts et chaussées, de faire, en présence des administrations municipales ou d'un commissaire nommé par elles, la visite des bacs, bateaux et autres objets dépendans de leur service, afin de juger s'ils sont régulièrement entretenus.

.....

XLV. Les adjudicataires et nautonniers maintiendront le bon ordre dans leurs bacs et bateaux pendant le passage, et seront tenus de désigner aux officiers de police ceux qui s'y comporteroient mal, ou qui, par leur imprudence, comprometteroient la sûreté des passagers.

.....

XLVII. Les adjudicataires ne pourront se servir que de gens de rivières ou mariniers reconnus capables de conduire sur les fleuves, rivières et canaux; à cet effet, les employés devront, avant que d'entrer en service, être munis de certificats des commissaires civils de la marine, dans les lieux où ces sortes d'emplois sont établis, ou de l'attestation de quatre anciens mariniers conducteurs, donnée devant l'administration municipale de leur résidence, dans les autres lieux.

§ VI. De l'acquit des droits de bac, et des exceptions y relatives.

XLVIII. Tous individus voyageurs, conducteurs de voitures, chevaux, bœufs et autres animaux et marchandises passant dans les bacs, bateaux, passe-cheval, seront tenus d'acquitter les sommes portées aux tarifs.

XLIX. Ne sont point dispensés du paiement desdits droits, les entrepreneurs d'ouvrages et fournitures faits pour le compte de la république, ni ceux des charrois à la suite des troupes.

L. Ne seront point toutefois assujétis au paiement des droits compris auxdits tarifs, les juges, les juges-de-paix, administrateurs, commissaires du directoire, ingénieurs des ponts et chaussées, lorsqu'ils se transporteront pour raison de leurs fonctions respectives; les cavaliers et officiers de gendarmerie, les militaires en marche, les officiers lors de la durée et dans l'étendue de leur commandement.

§ VII. Dispositions pénales.

.....

§ VIII. Comptabilité et destination des produits.

LXII. Le produit des droits de bacs est spécialement affecté à la confection et à l'entretien des bacs, bateaux, passe-cheval, agrès, bureaux, magasins, ports, cales, abordages, chemins pour y arriver, quais, francs-bords, halages et autres objets et travaux utiles à leur exploitation.

LXIII. Seront aussi acquittés, sur ces produits, les frais d'expertise et de visite, et ceux relatifs à l'administration, régie, surveillance et police des droits de bac, autres que ceux résultant des opérations, actes et visites faits par les ingénieurs des ponts et chaussées, et autres agens salariés de la république.

.....

§ IX. Dispositions générales.

LXX. Le directoire exécutif fera passer aux administrations centrales toutes les instructions convenables pour le maintien du bon ordre et de la police à exercer envers les adjudicataires des bacs et bateaux, ainsi que pour tout ce qui sera relatif à l'exécution de la présente loi.

.....

(Recueil des Loix de la République Française et des arrêtés et actes des autorités constituées dans les Départemens réunis etc. Bruxelles, sans date. Tome XXL, pp. 162 et suiv.)

XXXII.

Département
des deux Nèthes.

Liberté.

Egalité.

Anvers, le 8 Messidor an 3 de la République Française, une et indivisible.

L'Administration Centrale du Département des deux Nèthes à celle municipale du canton d'Anvers.

Citoyens,

Nous vous invitons à nous transmettre les titres constatant le droit que vous prétendez avoir sur le passage de l'Escaut, d'Anvers à la

tête de Flandre, et vice-versà, et en vertu duquel vous avez exigé du citoyen G. Deneef, une somme de f. 2790, pour concession à bail que vous lui en auriez fait le 11 Brumaire an 5.

Nous vous invitons également à nous faire connaître, si les bacs et nacelles servant au dit passage, sont la propriété de la commune ou s'ils appartiennent au dit citoyen de Neef.

Nous attendons incessamment votre réponse relativement à l'un et à l'autre objet.

En attendant votre décision à cet égard, vous voudrez bien stater toutes pour suite à charge de ce citoyen, du chef de vos prétentions susdites.

Salut et fraternité.

Les Administrateurs du dép^t des deux Nèthes :

Mesigh.

Nicolas Devillers.

Ogez.

presid.

D'Olislager, S. adj.

XXXIII.

Anvers, ce 15 Pluviôse an 8.

L'Inspecteur de la Régie de l'Enregistrement au Citoyen Dargonne. Commissaire du Gouvernement près l'Administration Municipale d'Anvers.

Vous savez, Citoyen Commissaire, depuis combien de temps je sollicite infructueusement de l'Administration Municipale d'Anvers, la prise de possession, au nom de la Nation, des Bacs et Bateaux des passages établis sur l'Escaut. J'adresse encore aujourd'hui une nouvelle réclamation écrite à l'Administration. Oserai-je vous prier d'appuyer ma réclamation et faire tous vos efforts, pour que cette mesure, commandée par la loi, n'éprouve plus aucun retard.

Je compte sur votre complaisance ordinaire.

Salut fraternel.

Legressier.

XXXIV.

Anvers, ce 18 Floréal, an 8.

L'Inspecteur de la Régie de l'Enregistrement et du
Domaine National au Département des Deux Nèthes,
Au Commissaire du Gouvernement près l'Administration
Municipale du Canton d'Anvers.

Citoyen Commissaire,

Vous avez dû croire d'après les dispositions arrêtées en votre présence, entre les Commissaires chargés par la Municipalité d'assister à la prise de possession, que je devais faire au nom de la Nation des Baes et Bateaux dépendants du passage établi sur l'Escaut, que cette opération était entièrement terminée; mais point du tout : rien n'est encore fait. Oserai-je appeler votre sollicitude sur cette partie des revenus publics qui, depuis longtemps, auroit dû être mis en régie d'après les dispositions de la loi du 6 Frimaire an 7.

Je me propose de me rendre demain auprès de l'Administration Municipale pour lui rappeler l'urgence de l'exécution de la mesure que je réclame. Je ne doute pas, Citoyen, que vous n'appuyiez de tous vos moyens la justice de ma réclamation, et que je n'obtienne l'exécution déjà trop tardive d'une loi qui concerne la police générale et l'amélioration de l'administration.

Salut fraternel.

Legressier.

XXXV.

Département
des
Deux Nèthes.

2me Bureau.
Adm^{on} des Baes
et Bateaux.

Liberté.

Egalité.

Anvers, le 28 Floréal, an huit.

Le Préfet du Département des Deux Nèthes au
Commissaire du Gouvernement près l'Administration
Municipale du Canton d'Anvers.

Citoyen,

Puisque l'Administration Municipale d'Anvers s'est toujours refusé à assister à la remise des Baes et Bateaux et à se conformer à ce que lui prescrit la loi du 6 Frimaire au 7, je vous autorise à la représentation pour cet objet, et de faire conjointement avec les préposés de la Régie de l'Enregistrement et du Domaine, les actes prescrits par la loi précitée, sauf à me rendre compte exactement du résultat de vos opérations.

Je recommande à votre zèle la prompte exécution de cette disposition que l'importance du service rend extrêmement utile et urgente.

Salut et fraternité.

C. Herbonville.

XXXVI.

L'an huit de la République Française et le cinq Prairial quatre heures de relevée, nous Jean-Marie Legressier, Inspecteur de la Régie Nationale de l'Enregistrement et Domaine au Département des Deux Nèthes, soussigné, stipulant pour et au nom de la dite Régie, en présence du Citoyen Raeymaekers, Commissaire délégué par l'Administration Municipale du canton d'Anvers, et du Citoyen Dargonne, Commissaire du Gouvernement près l'Administration, et du Citoyen Joseph Praet, propriétaire des baes et bateaux, et du Citoyen Neef, détenteur actuel du droit de passage de l'Escant au lieu dit Tête de Flandre, certifions qu'en suite du procès-verbal d'estimation fait ce jourd'hui par les Citoyens Weverly et Cornet, experts nommés ad hoc de tous les baes et batteaux, ustensiles, bureaux et magasins dépendant du dit passage, conformément à l'article cinq de la loi, nous Inspecteur susdit et soussigné, avons, d'après les dispositions de l'article 7 de la même loi, déclaré à haute et intelligible voix, tant aux dits Citoyens Praet et Deueef, cidevant fermier, qu'au public assemblé, que nous prenions possession au nom de la Nation, de tous les objets compris au sus dit procès-verbal d'estimation et qui consistent, savoir :

1. En deux pontons avec leurs mâts, voiles, cordages et agrées.
2. En quatre chaloupes armées chacune de deux rames et deux harpons ou eroes.

Après que nous avons donné connaissance au dit Citoyen Praet de l'article 10 et suivant de la même loi sur la régie provisoire des

droits de bacs, et nous lui avons demandé : 1° s'il vouloit conserver à titre de séquestre, en fournissant bonne et valable caution et jusqu'aux nouvelles adjudications seulement, les bacs, bateaux et aggrées ci dessus désignés, en payant par lui au Receveur des Domaines au bureau d'Anvers, chaque mois le prix d'un abonnement provisoire; 2° qu'elle offre d'abonnement il entendait faire; aux quelles demandes il nous a répondu qu'il ne vouloit pas l'accepter, et, en ayant fait l'offre au Citoyen Guillaume Neef, locataire du droit de passage, il nous a offert vingt quatre florins par mois, ce que nous n'avons pas cru devoir accepter attendu qu'il a toujours rendu deux cens florins par mois.

Sur quoi, et attendu que le prix de l'abonnement ne peut être arrêté que par le Préfet du Département, sur l'avis de l'Administration Municipale, d'après l'article 41 de la loi, nous, Inspecteur susdit et soussigné, avons clos et arrêté le présent procès-verbal de prise de possession en présence des dit Citoyens Raymaeckers, Praet et Neef, fermier, les jours, mois et an que dessus, et aussi en présence du Citoyen Dargonne, Commissaire du Gouvernement.

Signé : Dargonne, Raymaeckers, Praet, De Neef et Legressier,
et enregistré à Anvers, le 5 du même mois, en débit, signé
Jouvencourt.

Pour copie conforme.

L'Inspecteur des Domaines Nationaux.

Signé : Legressier.

XXXVII.

Anvers, le 7 Prairial, an 8.

L'Inspecteur de la Régie Nationale de l'Enregistrement
et Domaines du Département des Deux Nèthes,

Aux Citoyens et Membres de l'Administration Municipale
du Canton d'Anvers.

Citoyens,

J'ai pris possession au nom de la Nation, le 5 de ce mois, en présence de vos Commissaires, des bacs et bateaux dépendant du passage de l'Escaut à la Tête de Flandre. J'y ai reçu du Citoyen Deneef, fermier du passage, l'offre d'un abonnement de 24 florins par mois.

L'article de la loi chargeant le Préfet de fixer, sur votre avis, le prix de l'abonnement et de désigner les conditions à imposer à l'abonnataire, il est indispensable que vous preniez connaissance du procès-verbal de prise de possession; vous trouverez dans l'instruction du Ministre de l'Intérieur, du 15 Pluviôse an 7, tout ce qui doit fixer votre avis.

Cependant je crois devoir vous observer que l'offre faite par le fermier ne paroît de beaucoup insuffisante, et qu'il seroit peut-être plus à propos de mettre en adjudication l'abonnement du service des bacs, jusqu'à ce qu'il ait été pourvu à l'exécution des mesures définitives relatives aux adjudications et aux baux à faire.

Vous trouverez ci-joint copie du procès-verbal de prise de possession que je vous prie de renvoyer au Préfet, avec votre avis, dans le plus bref délai possible.

Salut et fraternité.

Legressier.

XXXVIII.

Département

des

Liberté.

Egalité.

Deux Nèthes.

Auvers, le 5 Messidor, an 8.

Le Préfet du Département des Deux Nèthes à
l'Administration Municipale d'Auvers.

Je suis informé, Citoyens, que vous vous êtes permis d'aliéner les Bacs et Bateaux, qui servoient au passage de cette Commune à la Tête de Flandres, et que cette vente a eu lieu dans le courant du mois de Thermidor dernier (1), c'est-à-dire à une époque où (ainsi que vous ne pouviez l'ignorer) ces objets étoient par le défaut de locataires, acquis au profit de la République.

(1) De opsteller van dit schrijven heeft zich zichtbaar misgrepen in de aanduiding der maand waarin de stad de inbeslaggenome vaartuigen verkocht. Dit moet plaats gehad hebben tusschen den 5^{en} Prairial en den 3^{en} Messidor van het jaar VIII (25 Mei a 22 Juni 1800). Daarbij *Messidor komende vóór Thermidor*, kon de Prefekt, in eerstgenoemde maand, niet bestatigen, wat in de tweede ging plaats grijpen. Men leze dus: *dans le courant du mois de Prairial dernier.*

Je vous invite, Citoyens, à me soumettre l'acte de cette vente, ainsi que les titres qui peuvent constater les droits de propriété de la Commune sur les dits objets.

Vous voudrés bien y joindre un compte qui justifie de l'emploi de la location antérieure à l'époque de la promulgation de la loi du 6 Frimaire an 7.

Je vous salue.

C. Herbouville.

Vous voudrez bien aussi m'envoyer les comptes des loyers, et la justification de leur emploi, jusqu'au jour de la prise de possession par la Régie des Domaines. C. H.

Le Secrétaire-général.

. . . Reale (?)

XXXIX.

Préfecture du Département des Deux-Nèthes.

BACS ET BATEAUX

DE PASSAGE.

Adjudication définitive et mise en ferme pendant trois ans des droits à percevoir sur les *Bacs et Bateaux de passage*,

1° D'Anvers à la *Tête de Flandre*, et vice-versà.

2° De *Lillo* à *Liefkenshoek*, et vice-versà.

3° De *Boom* à *Willebroeck* sur le *Ruppel*, et vice-versà.

4° De *Ruysbroeck* à *Hellegat* sur le *Ruppel*, et vice-versà.

5° De *Rumpst* à *Heyndonck* sur le *Ruppel*, et vice-versà.

ADJUDICATION

A l'Enchère, fixée au 3 fructidor an XII.

Le Préfet
du
Département des Deux-Nèthes

Annonce au public que le 5 fructidor, il sera procédé dans la Salle ordinaire des Séances de la Préfecture, à l'adjudication définitive au plus offrant et dernier enchérissant, de la perception des droits établis aux passages des *Bacs* et *Bateaux* ci-dessus détaillés, pendant trois années, à commencer du 1^r Vendémiaire an XIII, et à finir au 1^r Vendémiaire an XVI.

Conditions préalables.

Chaque passage sera adjugé séparément pour un bail de trois années. — Nul ne sera admis à enchérir, s'il n'a déposé au 5me Bureau de la Préfecture, au moins trois jours avant celui de l'adjudication, un certificat délivré par le Maire ou Adjoint de sa résidence, qui constate sa capacité, sa solvabilité et sa moralité.

Tout adjudicataire sera tenu de fournir, dans les vingt-quatre heures de l'adjudication, un cautionnement en immenbles de la valeur du prix d'une année de son bail, et en outre une caution solidaire et personnelle.

Le prix du bail sera payable de trois mois en trois mois d'avance,

à l'exception de 20e qui pourra être payé en billon. Il sera versé directement dans la caisse du préposé aux recettes de la régie des droits réunis.

Pendant la durée du bail, l'adjudicataire sera tenu d'entretenir en bon état les bacs, bateaux, agrès, cordes, etc. et en outre il se fournira de tous ustensiles et autres qui lui seront nécessaires.

Le fermier fera la perception des droits de passage suivant les prix portés aux Tarifs ci-dessous.

Le nombre des Bacs, Bateaux et Batelets, à entretenir pour chaque passage et des mariniers nécessaires pour les desservir, sera fixé par le cahier général des charges.

La charge que les Bacs, Bateaux et Batelets pourront contenir, sera également limitée.

L'adjudicataire payera tous les frais d'adjudication, consistant dans ceux du timbre, d'expédition du bail, ceux d'impression, de criée, d'affiches et d'enregistrement.

On pourra prendre connaissance du cahier des charges au 5me Bureau de la Préfecture, tous les jours depuis 9 heures du matin, jusqu'à 5 heures de l'après-midi.

TARIFS. (1)

Passage et vice-versà

Fr. Cent.

Pour le passage d'une personne non chargée, ou chargée d'un poids au-dessous de 5 myriagrammes. » 10

Les jours de marché, le prix sera diminué de moitié.

Pour denrées ou marchandises non chargées sur une voiture, sur un cheval ou mulet, mais embarquées à bras-d'honneur et d'un poids de cinq myriagrammes ci » 10

Pour chaque myriagramme excédant ci » 5

Nota : Le chargeur déclarera le poids qui pourra être vérifié par le passeur.

Pour le passage { D'un cheval ou mulet et son cavalier, valise comprise, ci » 10

{ D'un cheval ou mulet chargé » 16

{ D'un cheval ou mulet non chargé » 12

{ D'un âne chargé ou d'une ânesse chargée » 12

{ D'un âne non chargé, ou d'une ânesse non chargée » 10

{ Par cheval, mulet, bœuf, vache ou âne employé au labour, ou allant au pâturage ci » 8

{ Par bœuf ou vache appartenant à des marchands et destiné à la vente » 18

{ Par veau ou porc » 4

{ Pour un mouton, brebis, bouc, chèvre, cochon de lait et par chaque paire d'oies ou de dindons » 5

Pour le passage { Lorsque les moutons, brebis, boucs, chèvres, cochons de lait, paire d'oies ou de dindons seront au-dessus de cinquante, le droit sera diminué d'un quart.

{ Lorsque les moutons, brebis, boucs et chèvres iront au pâturage, on ne payera que la moitié du droit.

{ Les conducteurs des chevaux, mulets, ânes, bœufs, etc., payeront ci » 8

{ D'une voiture suspendue à deux roues ci lui (*sic*) du cheval ou mulet, ou pour une litière à deux chevaux et le conducteur » 50

(1) Enkel overgenomen de prijzen rakende den Overzet van Antwerpen naar het Vlaamsch-Hoofd.

Pour le passage	D'une voiture suspendue à quatre roues, du cheval ou mulet et du conducteur	» 40	
		D'une voiture suspendue à quatre roues, attelée de deux chevaux ou mulets y compris le conducteur	» 50
	Les voyageurs payeront séparément par tête le droit dû pour une personne à pied.		
	D'une charette chargée, attelée,	D'un seul cheval, mulet ou deux bœufs y compris le conducteur	» 40
		De trois chevaux ou mulets et le conducteur	» 50
	D'une charette à vuide, le cheval et le conducteur	» 20	
Pour une charrette	Chargée, employée au transport des engrais, ou à la rentrée des récoltes, le cheval ou deux bœufs et le conducteur	» 20	
	La même à vuide, le cheval ou deux bœufs et le conducteur	» 12	
Pour un chariot de de (sic) rou- lage à qua- tre roues.	Chargée ou non chargée, attelée seulement d'un âne ou d'une ânesse et le conducteur	» 12	
	Chargé, un cheval et le conducteur	» 40	
	Chargé, deux chevaux et le conducteur, ei	» 50	
	A vuide, attelé d'un seul cheval et le conducteur	» 25	
	Chargé, trois chevaux et le conducteur	» 70	

Addition au Tarif d'Anvers.

Il passera de demi-heure en demi-heure au son d'une cloche destinée à cet usage, depuis l'ouverture jusqu'à la clôture des portes, une barque ou ponton.

Il sera payé par chaque cheval, mulet ou bœuf, excédant les nombres indiqués au Tarif pour les attelages ci-dessus, comme pour un cheval ou mulet non chargé, et par âne ou ânesse, le droit

fixé pour les ânes ou ânesses non chargés.

Les personnes qui voudront faire passer, ou passer elles-mêmes, soit sur une barque frêtée exprès, soit aux heures autres que celles indiquées pour le départ, payeront en sus du Tarif fixé pour chacun des objets ci-dessus désignés, savoir : pendant le jour *dix huit centimes*, et après la clôture des portes, *soixante et douze centimes*.

Dans le temps des glaces, il sera payé par personne <i>trente centimes</i> , et pour chacun des autres objets comptés dans le Tarif ci-dessus, <i>douze fois</i> la valeur du prix fixé.	Le Préfet déterminera le <i>maximum</i> de la charge, ou du nombre des personnes que les Bacs et Bateaux pourront recevoir.
--	---

Fait en la Préfecture à Anvers, le 11 Thermidor au XII.

(Signé) C. Herbouville.

Le Secrétaire-général

Jullien Daguillan.

XL.

Liège, le 21 9bre 1822.

Monsieur le Bourguemestre de la ville d'Anvers.

Monsieur,

J'ai l'honneur de rappeler à votre souvenir l'entretien dont vous m'avez favorisé lors de mon séjour dans votre ville, relativement au désir que la Régence avait que je fisse l'entreprise du passage d'eau de la Tête de Flandre avec un Bateau à vapeur. J'ai l'intention de me rendre au désir de la ville, et pour ce, il me serait nécessaire de connaître les prix et conditions, ainsi que le nombre d'années pour les quels l'adjudication existante a eu lieu, et je réclame de votre complaisance une copie de ce contrat; vous priant de la faire remettre à Monsieur Teichmann (1), qui veut bien se charger de vous faire parvenir la présente.

Je compte beaucoup, Monsieur, sur la promesse obligeante que vous avez bien voulu me faire d'employer votre crédit auprès du Gouvernement, pour solliciter une diminution sur le prix existant de la location, et désire qu'elle me soit accordée pour le plus long temps possible, soit 9 à 12 ans, en raison des grandes avances que je serai obligé de faire pour l'exécution de cette entreprise.

J'ai l'honneur d'être avec la plus parfaite considération,

Monsieur le Bourguemestre,

Votre très humble et obéissant serviteur.

John Cockerill.

(1) Jan-Theodoor Teichmann, ingenieur van groote verdiensten, stond alsdan aan het hoofd van den Waterstaat in Zuid-Brabant. Na de voorvallen van 1850 werd hij Minister van Binnenlandsche Zaken (1831—1832) en later Gouverneur der Provincie Antwerpen (1845—1862). Zie zijne levensschets in de *Annales des Travaux publics de Belgique*, tome XXVII.

XLI.

Anvers, le 28 Novembre, 1822.

A Monsieur le Chevalier Bourguemestre de la
ville d'Anvers (1).

Monsieur le Bourguemestre,

J'ai l'honneur de vous adresser sous ce pli copie de la requête que je vais soumettre à son Excellence le Ministre des Finances; très honoré, Monsieur le Bourguemestre, de l'accueil bienveillant que vous m'avez fait et de la promesse obligeante d'appuyer de votre recommandation cette demande, j'oserai vous supplier d'ajouter à cette favorable disposition, celle de provoquer une prompte décision qui puisse me mettre à même de régler ma conduite.

Dans tout état de chose je vous prie, Monsieur le Bourguemestre, de recevoir mes remerciements et de vouloir bien agréer l'expression du profond respect avec lequel j'ai l'honneur d'être,

Monsieur le Bourguemestre,

Votre très humble et très obéissant serviteur.

L. Ch. Fouquier,

chez Madame Veuve Janssens,
rue du Rempard Lombard, sec-
tion 5, n° 921 à Anvers.

XLII.

Anvers, le 28 9bre 1822.

A Son Excellence le Ministre d'Etat, Directeur Général
de l'Administration des recettes.

Monseigneur,

J'ai l'honneur d'exposer à votre Excellence, qu'ayant eu connaissance de la prochaine adjudication du bail de l'entreprise des barques de passage sur l'Escaut, d'Anvers à la Tête de Flandre, je prends respectueusement la liberté, de soumettre à votre Excellence, les principales conditions auxquelles je soumissionnerai à mes frais l'organisa-

(1) Ridder Floris van Erborn (1817—1828).

tion du service de ce passage au moyen d'un bateau à vapeur, prenant point d'appui à l'arrière, construit d'après le système pour lequel le Sieur Delangle a été breveté par Sa Majesté le Roi des Pays-Bas, en date du 25 X^{bre} 1821, dont la dimension serait suffisante pour effectuer le passage des voyageurs, chevaux, bestiaux, voitures publiques, etc; en stipulant :

1° Que les droits à percevoir par le gouvernement, pour le bail de l'entreprise, seraient fixés à 6000 florins, montant de la dernière adjudication.

2° Qu'en raison des débours que nécessiterait à l'entrepreneur la construction du nouveau matériel, les droits du tarif actuel seraient augmentés de moitié en sus.

3° Que le bail serait de dix années.

4° Que les dispositions particulières et l'entretien des lieux d'abordage sur l'une et l'autre rives, d'après la note ci-jointe, seraient aux charges du Gouvernement.

5° Que le cautionnement de 12000 florins, exigé par le Gouvernement pour garantie de deux années de bail, soit affecté sur le montant de l'entreprise.

Si ces conditions, Monseigneur, vous paraissent susceptibles d'être présentées à la sanction du Gouvernement, je supplierai Votre Excellence d'avoir égard aux considérations d'utilité publique qui déterminent l'objet de la présente requête, dans le but de mettre à exécution un système perfectionné de bateaux à vapeur, dont la vitesse dépasse de près d'un tiers la marche de ceux construits en Angleterre jusqu'à ce jour, en daignant presser la décision à intervenir, de manière à pouvoir, en cas d'adhésion, organiser ce service pour le 1^r Avril prochain.

Je m'oblige à fournir la garantie suffisante pour la construction du matériel à première invitation.

Je suis avec un profond respect, etc.

Signé : Fouquier.

XLIII.

Antwerpen, den 15 Juni 1825.

Zyne Majesteits begeerte zyude, dat er met het laatst voor het Veer van den Moerdyk aangebouwde stoom vaartuig, eenige proeftochten worden gedaen op het Veer tusschen Antwerpen en Vlaamsche Hoofd,

om te onderzoeken in hoe ver dat vaarttuig op laatst genoemd Veer gebezigd zou kunnen worden, heeft de Heer Inspecteur Generaal, Administrateur van den Waterstaat, den Ingenieur De Gens, den last opgedragen zich onmiddelyk met het gemelde vaarttuig naar herwaarts te begeven, en gedurende acht dagen de door Zyne Majesteit bedoelde proef te nemen.

Onder kennisgeving hiervan heb ik tevens de eer, ter voldoening aan het mij opgedragene in dezen, Ued te verzoeken de noodige maatregelen te willen nemen, ten einde de op het gemelde Veer, tussehen deze stad en het Vlaamsch Hoofd, in dienst zynde schippers, als met het vaarwater bekend zynde, aan voornoemden Ingenieur op zyne aanvraag de vereischte medehulp zonden verleenen, en voorts om den selven alle verdere hulp en ondersteuning, zulks door hem verlangd wordende, van stadswege toe te voegen, ten einde niets verwaarloosd worde om de bevolene proefneming wel te doen gelukken.

Ik verzoek Ued wyders, zoodra de bovengemelde stoomboot hier ter reede zal aangekomen zyn, my dadelyk hier van te laten verwittigen en zal mits dien hier op betrouwen.

De Staatsraad Gouverneur der Provincie Antwerpen.

(A. C.) Membrede.

Aan de Stedelyke Regering te Antwerpen.

XLIV.

Directie van Policie
en
Waterschonts-ambt
te Antwerpen.

Register E. N° 5601.

Antwerpen, den 22 Juny 1825.

Onderwerp :
Stoomboot tussehen
Antw. en het Vlaamsche Hoofd.

Bylagen.

Ik heb de eer, Uw Ed. Achtb. te berigten, dat de stoomboot, geschikt om proefnemingen tussehen Antwerpen en het Vlaamsche

Hoofd te doen, gisteren avond is aangekomen en dat de proefnemingen, heden ochtend, ten zes ure, zyn aangevangen.

De Directeur van Politie en Waterschout.
Klineklauner.

Aan het Stedelyk Bestuur
van
Antwerpen.

XLV.

Depuis long-tems il avait été question d'établir sur notre fleuve un bateau à vapeur pour la traverse de cette ville à la Tête de Flandres ; il paraît que ce projet va recevoir son exécution. Avant-hier soir est arrivé en ce port un bateau à vapeur qu'on dit être celui qui fait le passage du *Groote Zwaluw*, et dès hier matin à six heures il a commencé à faire le service de la communication entre les deux rives de l'Escaut. Il a fait 45 voyages, c'est-à-dire qu'il a traversé 90 fois le fleuve, étant toujours rempli de personnes dont la majeure partie y montait par curiosité. Ce trajet, d'une rive à l'autre, s'est fait de 5 à 5 minutes ; selon la hauteur de la marée et le courant d'eau. Au moyen de ses mécaniques, il avance et rétrograde à volonté avec la plus grande facilité ; le pont a de 54 à 56 pieds en largeur et sur chaque côté se trouvent deux-ponts-levis, de sorte qu'une voiture à quatre chevaux peut facilement y être embarquée sans dételer. Ce n'est, dit-on, que par essai qu'il fait le service, et il ne le fera que jusqu'au 29 courant. On dit que pour la facilité de cet établissement, il faudra faire des grandes constructions et changemens aux deux quais pour l'embarquement et le débarquement des voitures, qui, pour le moment est impossible à marée basse.

(*Journal du Commerce des Pays-Bas*. Nummer van 24 Juni 1825).

XLVI.

Nous avons annoncé il y a quelque tems que le service du passage de l'Escaut à la Tête de Flandres devait se faire avec un bateau à vapeur construit à cet effet, ainsi que deux massifs destinés à l'embarquement et au débarquement des deux côtés du fleuve. Depuis le 22 de ce mois, on a fait l'essai de cette traversée avec un bâtiment

à vapeur, venu du *Groote Zwaluw*, Ce bâtiment fait cette traversée en quatre ou cinq minutes. Il se manœuvre avec une admirable facilité et c'est une chose curieuse et qui atteste la perfection où est déjà parvenu ce mode de navigation, que de voir ce bateau à vapeur, chargé d'une multitude de passagers et de curieux, glisser légèrement sur la surface des eaux, avancer et reculer à volonté, promener ses voyageurs jusqu'aux Bassins et revenir à sa destination avec cette aisance qui est un gage certain de la sécurité.

(*Journal d'Anvers et de la Province*; nummer van 26 Juni 1825).

XLVII.

Onderwerp :

Stoomboten Veer tusschen Antwerpen, den 7 November 1828.
Antwerpen en het Vlaamsch
Hoofd.

Ik ben door den Heer Administrateur der Domeinen in het vierde ressort, geïnformeerd geworden, dat er van tyd tot tyd in de vaart van de stoomboot tusschen Antwerpen en het Vlaamsche Hoofd, ziele schepen ten anker leggen, of andere vaartuigen zich met het visschen van gezonken voorwerpen bezig houden, welke de overvaart zonden belemmeren, en tot ongelukken aanleiding zonden geven.

Daar de openbare veiligheid hierin onmiddelyk betrokken schynt te zyn, acht ik het doelmattig Ued uittenoodigen, om naar de min of meerdere gegrondheid der ingebrachte bezwaren een nauwkeurig onderzoek te laten doen en my, casu-quo, met Ued denkbeelden bekend te maken omtrent de aantewendene middelen tot voorkoming van alle onheilen.

De Staatsraad, Gouverneur der Provincie.
de la Coste.

Aan de Stedelyke Regering
van Antwerpen.

XLVIII.

De Stedelyke Raad van Antwerpen

Overwegende, dat het van belang is, dat aan de stoomboot tusschen *Antwerpen* en het *Vlaamschhoofd* eene ruime en vrye overvaart gegeven, en maatregelen genomen worden, om er alle verhinderingen of belemmeringen van te voorkomen;

Gezien de missive van Z. H. E. G. den Heer Staatsraad, Gouverneur der provincie Antwerpen, waarby het Stedelyk Bestuur wordt verzocht, van zoo als het reeds door den Raad der gemeente *Zwyn-drecht*, onder welker ressort het Vlaamschhoofd behoort, is verrigt, de daartoe vereischte bepalingen daar te stellen;

Besluit :

Art. 1. Geen schip of vaartuig, hoegenaamd, zal in de *Schelde*, tusschen de beide landen aan het Vlaamschhoofd en aan den Antwerpschen wal geplaatst, ten anker mogen komen of blyven liggen, op verbeurte eener boete van zes gulden.

Art. 2. De Heeren Waterschout en Havenuceester, alhier, zyn byzonderlyk gelast, de stiptelyke uitvoering van het geen by het voorgaande artikel is bepaald, te bewaken, en alle overtredingen van het zelve te constateren.

In Stads-Raadhuys den 30 April 1829.

De Burgemeester

(Geteekend) G. De Caters.

Ter Ordonnantie, de Secretaris

(Get.) Wellens.

Voor gelykvormig afschrift,

De Secretaris der Regeering

Wellens.

AANHANGSEL.

De hiernavolgende oorkonde viel ons in de handen, toen reeds een groot deel onzer verhandeling afgedrukt was; derhalve hebben wij ons moeten vergenoegen met ze hier als aanhangsel over te nemen.

Deze oorkonde is een edict, dat door koning Philips II, ten jare 1559, uitgevaardigd werd ten einde zekere ingestopene misbruiken te keer te gaan. Het behelst vooreerst eene loonvaststelling voor de werklieden gelast met het laden en lossen der vaartuigen; dit deel is aller aandacht waardig en is voorzeker ook eene zeer nuttige bijdrage tot de studie der loonen in verloopene tijden. Het tweede deel is een tarief van overzetrechten voor reizigers, voertuigen, paarden, vee en allerlei koopwaren; wel is waar biedt het weinig verschil met het veertarief van 1518, hiervoren op bl. 167 medegedeeld, nochtans het is vollediger en ook duidelijker opgesteld, zoodat het een het ander zal ophelderen.

Om kort te wezen onthouden wij ons van alle voorafgaande besprekingen, op een punt echter verlangen wij de aandacht onzer lezers in te roepen: zij gelieven op te merken dat de Spaansche vorst wel tweemaal het bevel uitdrukt, dat zijne verordening in twee talen, in 't Vlaamsch en in 't Fransch, moet afgekondigd en aangeplakt worden. Bijgevolg, hetgeen heden door de Vlaamsche bevolking onzes lands op taalkundig gebied gevraagd wordt, is dus wel geene nieuwigheid maar slechts de voortzetting van een oud gebruik.

Ziehier thans het bewuste edict, zooals wij het afgeschreven vonden in de verzameling genaamd *Gerecouvreerde Stukken*, 2de deel, f° 211 en volg. Archief onzer stad:

Statuyt, Ordonnantie ende eenwich Edict s'Coninghs ons Geduchts Heeren, nopende den arbeyders ende pleyeraerts opt Veer tAntwerpen, metsgaders wat men schuldich is te gheven van tselve Veer over te varen, gepubliceert inde Consistorie vanden Rade in Vlaenderen, den XXIIⁿ Meerte XVⁿLIX voor Paesschen.

By den Coningh.

Onsen lieven ende getrouwen die President ende Lieden van onsen Rade in Vlaenderen, Saluyt ende dilectie. Al est hoe dat wylen hoochloffelicker memorien die Keyser Kaerle die vyfde des naems, onse lieve Heere ende Vadere, hier voortyts heeft gedaen wtroepen ende publiceren zeker ordonnantie nopende den arbeyders ende pleyeraerts opt Veer Tantwerpen, ende wat men schuldich ware te ghevene van tselve Veer over te varene; des nochtans nyet tegenstaende es tonser kennessen gecomen, deur informatie by onsen Procureur Generael daerop gehouden, dat de selve arbeyders, pleyeraerts ende vaerlieden, ende de pachters van dien, dagelycx committeren groote excessien ende exactien ten laste vanden coopliden, heure coopmanschappen, ende vanden ondersaten onser voors. stadt van Antwerpen, twelke wy nyet en verstaen te lyden ende tollereren onder dissimulatie; daeromme soe est dat wy tselve overgemerkt, ende willende versien tot onderhoudenisse vande voors. ordonnantie ende placeate, ende hierop gehadt nwe advyse, hebben by rype deliberatie van Rade geordonneert ende gestatueert, ordonneren ende statueren voor een eenwich Edict, de pmeten ende articulen hier naervolgende :

Ierste soo wie begeeren sal als pleyeraer ofte arbeyder te wercken opt voors. Veer, die sal (aleer hy eenich werck als pleyeraer sal mogen doen) commen ende comparereren byden Officier van Swyndrecht, omme van hem daer toe geadmitteert te syne, behondelick dat int admitteren de selve pleyeraer zal gehouden wesen te doen behoorlicken eedt syn officie wel ende getrouwelicken texereeren, ende stellen cautie soullisante tot vyftich Carolus guldens, in handen vanden voorsyden Officier, die daeraff ende vande selve sekere ofte cautie gehouden sal worden bouck te honden, sonder byden selven Officier ict te mogen nemen vande voors. pleyeraers oft arbeyders ter causen

van dien, in eeniger manieren, ende oock sonder eenich seker getal vanden selven pleyeraers te mogen onderhouden, de welcke pleyeraers sullen schuldich zyn den coopman ende andere, dies versocht zynde, te dienen opden getaxeerden prys hier nae gespecificeert.

Item soe verre bevonden worde, dat de persoonen, soe voorseyt is, geadmitteert ende ontfangen, nyet nut nochte bequaem tot tvoorsejde officie en waren, ofte de coopluden overlast ofte exactie deden, als van nyet te vreden te wesen met den selven getaxeerden salaris, oft anderssins excedeerde int exercieren van dien, sal daeraff de destitutie, correctie ende punten toebehooren den voorseyden officier van Swyndrecht, behondelick dat tselve altyts geschieden sal met kennesse van saken voor Schepenen der voorseyder heerlicheyt van Swyndrecht.

Dat de voors. pleyeraers van goede, ende coopmanschepe, commende soe wel vuyt Vlaenderen naer Antwerpen, als van Antwerpen naer Vlaenderen, sullen hebben voor henren salaris, te wetene : voor eene ame wyns te ontladen vanden wagen ofte kerre ende te laden int schip, oft vuten schepen te ontladen ende te laden opden wagen oft kerre, oft oock te ontladen vanden wagen oft kerre, oft oock te schepen ende te dragen in eenige herberge opt voors. Veer, oft oock wt der herberge te dragen int schip oft op den wagen of kerre, onderhalven grooten Vlaems, sonder meer, op peyne arbitralicken gecorrigeert te zyne.

Item van eleke tonne biers, boter, harineck, olie ende ander tonnen gevolt met goede ofte met coopmanschepen van gelycken gewichte, te laden ende ontladen op ofte vanden wagen ofte kerre in oft wt schepen oft herbergen, als voren verelaert staet, eenen grooten Vlaems sonder meer, op peine alsvooren.

Item van alderhande ware oft coopmanschepe wesende in packen, die te wagen, kerre oft tschepe gebracht sullen worden opt voors. Veer, sullen de voors. pleyeraers hebben, te weten : vanden wagen oft kerre te ontladen ende int schip te laden, ende oock wt den schepe te ontladen ende oock op den wagen ofte kerre in eenige herberge aldaer te dragene, ende van gelycken wt der herberge opden wagen oft kerre te laden, twee grooten Vlaems vanden last van eleken peerde voerende den wagen oft kerre daerop de voors. goeden oft coopmanschepen geladen oft ontladen sullen worden, sonder meer te mogen exigeren, op pene alsvooren.

Ende van packen, die vuyt den schepe inde herberge gedragen sullen worden ofte vuyt der herbergen inden schepen, sullen de pleyeraerts hebben gelycke twee grooten Vlaemsch, naer advenant

van alsuck last als int voornaeste article verclaert staet, al sonder meer op peine alsvoren, wel verstaende dat soe verre de coopman begeert sulcke coopmanschepe alleenlick vanden wagen oft schepe inde herberge gedaen te hebben, aldaer verwachtende sonder die terstont te schepen oft te wagene te doene, in dien gevalle sullen de pleyeraers hebben naer advenant vande lasten van eleken peerde oock twee grooten Vlaemsch, sonder meer, ende dat op peine alsvoren.

Item van ander packen, korven, manden oft ander gebont wegende hondert ponden, oft daer onder, te laden ofte te ontladen, oock inder manieren voorschreven, telcker reyse twelf myten Vlaems, al op pene voors.

Item voor den salaris van eleken waghien int schip ofte wt den schepe te stellen, de weleke sullen overvaren van tVeer tot Antwerpen ofte van Antwerpen opt Veer, zullen sy hebben eenen grooten ende twelf myten Vlaemsch, ende van elke kerre achthien myten Vlaems, op gelycke peyne als vooren.

Item van alle ander extraordinaris hulpe ende bystant, die de goede luden van doene souden mogen hebben, sullen de voors. pleyeraers hemlieden mogen helpen ende dienen voor redelicken salaris, zonder te mogen gebruycken van eenige exactie, op pene van arbitralick gecorrigeert te worden.

Item dat eenigelyck gheen bystant oft hulpe begeerende, sal selve ofte met zyns selfs voleke, syn packen, tonnen oft ander coopmanschap mogen laden oft ontladen, dragen ende voeren soot hem goetduncken sal, zonder den voors. pleyeraers iet daeraff te gheven.

Item dat in dien eenige pleyeraers int laden, ontladen, dragen oft hantieren van eenige goeden ofte coopmanschepen de selve bedorven ofte verargenden, by wat maniere dattet ware, schuldich sullen syn de schade op ten rechten (1) nae redelicheyt, bysonder soe verre bevonden worde dat de selfde schade geschiede by heurlieder schult.

Item ende sullen tvoors. officie nyet mogen exerceren de gene die gebannen syn van onser voors. stadt van Antwerpen ofte van andere plaetsen.

Ende sullen hemlieden de voors. pleyeraers vermyden ende wachten den coopliden oft andere opt Veer passerende, eenige ruyde ofte quade woorden te gheven oft injurieuselycken den selven aen te spreken, op pene van arbitralick gepuniert te wesene, nocht en

(1) *Schade op ten rechten*: schade vergoeden, terugbetalen of herstellen.

sullen oock nyet mogen handslaen aen de lieden goeden, omme de selve te laden ende ontladen ofte dragen, ten sy dat sy daerop als-voren versocht zyn vanden genen wien tselve goed toebehoort oft daeralf overwint heeft, op pene, voor deerste reyse van ses Carolus gulden, ende vande tweede reyse gepriveert te zyne van zynder officie.

Angaende den Veerlieden.

Item ende aengaende de veerlieden, die sullen gehauden wesen alt jaere deure te honden varen drye goede pleyten, elke pleyte gestoffeert (1) met twee gesellen, ende daerenboven acht schuten, ende tot elcker schute eenen geselle, alle souffisant ende bequame, om den coopman ende lantsman te dienen, opden prys hier naevolgende.

Inden eersten soe sullen de veerlieden, die tVeer huren ende honden, schuldich syn den lantsman, dier vryheit heeft, over te voeren ende dienene, om syn provene die hy schuldich is te ghevenen.

Item den vrempden, die geen vryheyt heeft, elken persoon om vier myten Vlaems gelts.

Item een peert met synen man, om eenen grooten Vlaems.

Item cootsers peerden, merien, veulens, elk stiek twintich miten Vlaems.

Item jonge veulen sonder mudere, elk stiek om acht miten Vlaemsch.

Item een coe oft een rendt van drye jaren, elk stiek om sesthien miten Vlaems.

Item renderen beneden den drye jaren, elk stiek om acht miten Vlaemsch.

Item de groote wtlantsche ossen, elk stiek om eenen grooten Vlaemsch.

Item schapen, elk stiek (ende twee lammeren voor een schaep) drye myten Vlaems.

Item verekenen die men dryven mach, elk om drye myten Vlaemsch.

Item alderhande cleene waren diemen te halse draecht, wegende vyventwintich pouden oft daerboven, elk stiek om vier myten Vlaemsch, ende dat daer beneden weecht, en gheeft nyet.

Item elke cage oft kevie van vogelen twelf myten Vlaemsch.

Item een schyne caerden (2) gheeft vier myten Vlaems, ende alsoe van allen anderen goeden gelyck by gelycken.

Item eenen wagen, ydele met twee peerden, elk peert eenen grooten Vlaemsch, ende wagen oock eenen grooten Vlaemsch.

(1) *Gestoffeert*: voorzien, bemand enz.

(2) *Schijne caerden*: Zou men hier geen weversgetouw bedoelen?

Item lammoen (1) ende vrachtwageneu, voor ende achter beslegen, elck peert eenen grooten, ende den wagen twee grooten.

Ende elck last van eenen peerde, het sy met wagene ofte met soume, eenen grooten.

Item een kerre met twee wielen, ydele, ende elck peert, eenen grooten.

Item wyn, bier, smout, heunich ende alle manieren van gelycken dat nat es in tonnen, elck ame eenen grooten.

Ende alsoe nae advenant, behondelicken van allen desen, dat de vrachtenaers haer wagens, peerden ende goet sullen schepen ende ontschepen, dies sullen de veerlieden gehouden syn heurlieder gereetschap te doene van schepen ende bruggen, zoe dat haer goet by heurlieder versnymthede nyet gequist noch te bedorven en worden. Ende daert geschiede by heuren schulden, dat sy dat oprechten ende betalen zouden.

Item in onweder van storm ende van winde, dat de meestendeel vande meulenen op Kieft (2) giughen met twee bloote heken (3), oft alle vier deynden gewicht, datmen dan gheven sal dobbelen veerschat oft nae gelande datt goet baren es; ende vanden goeden, nae den last ende sorge diemen daeromme hebben moet, dat men vanden veerlieden redelick gemoet hebben sal, ofte vertoeven tot dat het weder gebetert zal syn. Ende in gelycken alst soo vriest, datmen tusschen Stockacker ende Rupelmonde nyet varen en mach vanden yse, datmen oock van gelycken doen sal vanden goede nae advenant van laste ende zorghe die sy hebben souden vanden yse.

Item alle degene die bynnen der voorseyde stede van Antwerpen woonachtich syn ende over tVeer bedryff doen oft houden, het zy van melck, coeyen, garsrenderen, zaeyen, macyen oft hoyen, dat die redelycken sullen mogen verdingen (4) alsoe sy van ouden tyden geplegen hebben.

Ende waert by alsoe dat een persoon alleene quame om over te varen voor synen veerschat, dat sy sullen moghen vertouven tot dat zy sullen mogen winnen twaelf myten ofte meer in goeden wedere sonder verbeuren, maer als sy mogen winnen twaelf myten Vlaems, dat sy zullen moeten varen ofte doen tegens tvommesse, op dat hem niemant oorendelicken daeraff beclaeght.

(1) *Lammoen-wageneu*. Zie nota op bl. 18.

(2) *Kieft*; lees Kiel.

(3) *Bloote heken*: Molenwieken waarvan de zeilen opgerold zijn.

(4) *Verdingen* beteekent onder andere volgens Kiliaen, *transigere*, dus hier: overeenkomen, afspreken of akkoord sluiten.

Ende soe wat veerman de contrarie dade van desen, dat die sal boeten, alsoe dickwils als men bevindt, ende den Heere prouwen mach, de somme van negen ponden Parisys, gaende in dryen, te wetene: drye ponden Parisys der Capelle van St. Annen opt Veer voor Antwerpen, den Bailliu van Swyndrecht dry ponden Parisys, ende den ghenen diet ter kennesse bringt drye ponden Parisys, ende boven al desen gecorrigeert te worden by onsen sGravenmannen oft Hooftschepenen indien datter meerder amende oft punitie toedient.

Ende ten eynde dat een iegelyck sander mogen weten het inhanden van dese onse ordonnantie, zoe sal die openbaerlicken gestelt worden opt selve Veer, int walsche ende in dnytsche, alles tot onsen wederseggen, ende zoe lange alst ons believen sal.

Ontbiedende daeromme ende bevelen mitgaders onsen Bailliu vanden Lande van Waes, Beveren, Swyndrecht, ende alle andere onse Recliteren, Justicieren ende Ollicieren dien dit aengaen sal moghen, heere Stedehouders ende een iegelycken van hemlieden soe hem toebehooren zal, dat sy van dese onse ordonnantien ende brieven alle den inhoudene van desen, onder de conditien voren verclaert, doen, laten ende gedoogen de coopliden ende anderen, rustelick ende vredelick genieten ende gebruycken, sonder hemlieden te doen nochte te laten geschien eenich hinder, letsel oft moeyensse ter contraren. Bevelende voorts den voors. Bailliu van Swyndrecht ofte anderen onsen Ollicier dient aengaen zal, dat sy dese onse ordonnantie openbaerlicken vuytroupen ende publicieren in den bedryve van syn officie daermen gewoonlick es vuytroupinge ende publicatie te doene, ende de copy autenteyck van dien openbaerlick doen stellen ende hangen in een bert ofte doen graveren in steene ofte metale opt voors. Veer, int walsche ende in dnytsche tale, op dat een iegelyck daeraff kennesse hebben mach; ende voorts ghylieden, hy, ende alle anderen onse voors. Ollicieren ende Justicieren, de selve ordonnantie doen schierpenlicken onderhanden ende observeren, zonder daer tegens te doen ofte laten doen oft atteneren ter contrarien, procederende ende doende procederen tegens den overtredders by executie vanden voorseyden penen sonder verdrach oft dissimulatie.

Willende ende ordonnerende betvoorts (1), dat indien den voorseyden Bailliu van Swyndrecht oft ander onser Ollicieren in gebrecke ende

(1) *Betvoorts*: van het oude woord *bae* of *bet*, onder andere volgens Kiliaen *amplus*, *plus*, en het gekende bijwoord *voorts*; dus hier: bovendien, wijders of vervolgens.

negligent bevonden waren in eenige puncten oft articulen boven verhaelt, zoe sal onsen Procureur Generael van Vlaenderen, of zynen Substitutet, daer inne mogen doen versien, ende tegens den overtreders procederen by executie vanden penen hier inne verclaert, want ons alsoe gelieft.

Gegeven in onser stadt van Bruessel, onder onsen contresegel hierop gedruckt in placate, den elfften daech van Maerte vyfthienhondert negenenvyftich. Onder stont geschreven : By den Coninck in synen Rade; ende geteeckent : D'Overloope.

ERRATA.

Bl. 154.	regel 9.	staat :	zullen wij ons lees :	zullen wij.
» 157.	» 7.	»	met de punt	» met den punt.
» 159.	» 9.	»	Hofdfluweelen	» Roodfluweelen.
» 159.	» 22.	»	diegene	» diegeneen.
» 161.	» 12.	»	eene	» eenen.
» 163.	» 22.	»	waaran	» waarvan.
» 177.	» 21.	»	veermeetter	» veermeester.
» 180.	» 29.	»	den Amptman	» de Amptman.
» 182.	» 11.	»	bijgaande	» bijgaand.
» 188.	» 38.	»	van Thildonek	» van Tilborgh.
» 190.	» 22.	»	bijgaande	» bijgaand.
» 191.	» 13.	»	1778	» 1776.
» 192.	» 26.	»	te meeren	» te meren.
» 201.	» 3.	»	weerleggen	» tegenspreken.
» 219.	» 31.	»	de Bouyn	» de Bruyn.

EENIGE AANTEEKENINGEN

OVER

DE VOORNAAMSTE ALTAREN

DER HOOFDKERK VAN SINT-NIKOLAAS.

In onze hoofdkerk van Sint-Nikolaas mogen voorzeker, onder oogpunt van schoonheid en kunstwaarde, de altaren van O. L. Vrouw en van den H. Nikolaas onder de merkwaardigste voorwerpen die zij bezit gerekend worden. Ook zal het niemand, denken wij, verwonderen, dat wij het voornemen maakten het een en het ander mede te deelen over die twee altaren, alsook over een derde, het hoogaltaar, dat rond den zelfden tijd als de twee eerste opgericht werd, maar ongelukkig uit onze hoofdkerk verdween. Daarbij wij hopen dat onze kleine studie misschien eene weinig nuttig zal zijn voor het groot werk, de geschiedenis onzer hoofdkerk, dat onze achtbare voorzitter, Mr Willemsen ondernomen heeft. Zij weze als een steen aangebracht voor het gebouw dat hij gaat optrekken.

Eerst zullen wij spreken van het altaar van O. L. Vrouw, het eerste volgens orde van tijd, en beginnen met het te beschrijven.

1. — Altaar van O. L. Vrouw.

Dat altaar, in den stijl van het Herboringstijdvak bewerkt, is gansch van marmer: deels van zwarten marmer, deels van geelroodachtigen gaderden marmer. Gansch beneden, onder het blad van het eigenlijke

altaar, hebben wij het naameijfer van O. L. V., met eene kroon en met bloemenkransen. In het midden, in eene nis met drij gevleugelde engelenkoppen en kransen van vruchten en bloemen omringd, prijkt het marmeren beeld der H. Moeder Gods, die de hand geeft aan het kind Jezus. De voet der H. Maagd verplet het hoofd eener slang, — zinnebeeld van den duivel, — wiens lichaam rond het onderbeen van het kind Jezus gerold is. Langs iederen kant der nis rijzen twee slanke kolommen met korintische kapiteelen. Verder zien wij in het bovenste deel, twee vazen waarmit vergulde vlammen oprijzen, en twee engelen onder een medaillon dat het volgende opschrift in goudene letters draagt : « Maria ons borch door Samans sorgh ». Dat bovenste deel is bekroond door eene mande gevuld met vruchten. Nevens het altaar, naar het midden zijner hoogte, zijn twee standbeelden in witten marmer geplaatst; rechts van het altaar het beeld van den H. Jozef, links dat der H. Moeder Anna. Op het voetstuk waarop het beeld van den H. Jozef rust, lezen wij, in het latijn, het volgende :

S. Joseph
Eja pudicae virginis
Pudice conjux, supplicum
Preces ad ara exhibe
Tuo deique filio

1664

t. t. z. : « H. Jozef O knische echtgenoot eener kuische maagd offert aan de altaren de gebeden van hen die smeeken aan uwen en Gods zoon ». 1664.

Ook het voetstuk van het beeld der H. Moeder Anna draagt een latijnsch opschrift in verzen.

S. Anna
Salve parens sanctissima
Sacro beata conjuge
Sacratione lilia
Nepote sacratissimo

1664

Het beteekent in het vlaamsch : « H. Anna, gegroet allerheiligste moeder, gelukzalig om eenen heiligen echtgenoot, om eene heiligere dochter, om eenen allerheiligsten kleinzoon ». 1664.

Na het beschrijven van het altaar van O. L. Vr., moeten wij eenige bijzondere punten nopens dat kunstwerk aanraken; en eerst en vooral de vraag onderzoeken : wanneer werd het altaar van O. L. Vr. opgericht?

Op die vraag kunnen wij niet met volstrekte juistheid antwoorden. Nochtans, uit eene aantekening in de kerkrekening van 1661 neêr-geschreven, denken wij te mogen besluiten dat hij waarschijnlijk in 1659, misschien ook ten deele in het begin van 1660 opgericht werd. Immers in de voornoemde kerkrekening lezen wij, nopens Pieter Zaman, het volgende : « Ende bouen noch veele diensten e andere jonxsten dese kereke gedae heeft noch besorght ende doe maecke eene marbele altaer van onse L. Vrouwe jnde voors kereke, de welcke geeost heeft alles volge de rekenen by hem gedae de XIe apirel 1660 HIC LIII p. V sch. X gr., daerinne begrepē LVII p. XI sch. ouer het ōwelue vandē zelue Choor, ende vier brandelaers voor dē hooghē altaer welcke somme hy Zaman vuytten wekelyexsche ende donderdagsche ommegeanek mette schaele jn dese kereke heeft gehaelt, oock voor memorie ».

Welnu, indien Pieter Zaman de rekening der kosten van het altaar, dat hij « besorght ende doe maecke » had, opgemaakt heeft den 11^e April van het jaar 1660; mogen wij dan niet besluiten dat het altaar reeds voltrokken was op dat tijdstip, en dat het bijgevolg waarschijnlijk in 1659, en in het begin van 1660 opgericht werd? Wij moeten daarbij aanmerken, dat de woorden « heeft noch besoreht ende doe maecke », « de welcke geeost heeft », die wij vinden in de hooger gemelde aantekening, door hunne natuurlijke beteekenis veronderstellen dat het altaar reeds voltrokken was als zij in 1661 geschreven werden; zij duiden immers het verleden aan.

Indien wij enkel met groote waarschijnlijkheid het tijdstip kunnen aanduiden waarop het altaar van O. L. Vr. vervaardigd werd; hebben wij nog mindere zekerheid wat den persoon betreft van den kunstenaar aan wien onze kerk dat kunstwerk te danken heeft. Daarover vonden wij niets rechtstreeks aangeduid. Wij denken nochtans nabij de waarheid te zijn met het toe te schrijven aan Norbertus Van den Eynde, een beeldhouwer van Antwerpen, die het altaar van den H. Nikolaas vervaardigde; van den eenen kant omdat de opvatting der twee altaren, en ook de beelden waarmede zij versierd zijn, het merk schijnen te dragen van hetzelfde kunstenaarshand; van den anderen kant omdat reeds vóór 1659 en 1660, het bestuur der kerk van den H. Nikolaas, en in het bijzonder Pieter Zaman reeds in betrekking waren met Van den Eynde, zoodat het niet onwaarschijnlijk is dat Pieter Zaman het maken van het altaar van O. L. Vr. aan hem toevertrouwde. Die betrekkingen van Pieter Zaman met den Antwerpschen beeldhouwer kunnen wij door eene rekening van den

Grellier Zaman zelve, die wij vonden in de kerkrekening van 1656. In die rekening schrijft Zaman onder ander het volgende : « Item de XXI January 1657 metten heere pastoir gereist naer antwerpen omē te laeten visiteren de modelle van nieuwen baiw »; en daarna « Aldaer betaelt aen S^r van Eynde ouer t'visiteren by ordre van voorn heere X sch. gr. »

Wat het oprichten van het altaar van O. L. Vr. betreft, moeten wij ook aanstippen, dat alhoewel het eigenlijke altaar vervaardigd werd rond het jaar hooger aangeduid; men er nochtans later meerdere versiersels aanbracht. Daarmede bedoelen wij de beelden van de H. Moeder Anna en van den H. Jozef. En waarom dan? Omdat wij, ten minste voor het beeld van de H. Anna met zekerheid weten dat het maar in 1665 van Antwerpen tot in onze stad vervoerd werd. « Item, lezen wij in de Prochierekening van 1665, betaelt aen Jacques Verbraecken lieñens ouer een rede naer Themsche omē tehaelen het Beeldt van Ste Anna volghende de attestae ende ordonnantie de some van VI sch. gr. »; « Item betaelt aende weduwe Joos Wittock ouer ghelycke rede bij haer ghedaen naer Themsche omē het voorschreivē Beelt, volghende de attestae ende ordonnantie de some van VI sch. gr. » Hetzelfde bewijst ook het jaartal 1664 in de voetstukken van die twee beelden gekapt, en dat ons terzelvertijd doet veronderstellen dat zij in 1664 geplaatst werden.

Eenige woorden nu over de middelen waarmede de kosten van het altaar van O. L. Vr. gedekt werden; en daarna over hetgeen Pieter Zaman deed ten einde onze kerk met dat kunstwerk te verrijken.

Door het uittreksel uit de kerkrekening van 1661 hooger aangehaald, blijkt dat de kosten van het altaar, waarover wij handelen, betaald werden met de gelden verzameld door het rondgaan in de kerk met de schaal. « Weleke somme, staat er in dat uittreksel te lezen, hij Zaman vuytten wekelyexsche ende donderdagsche omme-ganck mette schael in dese kereke heeft ghaelt ». Later werd er nog eene bijzondere gifte aan het altaar van O. L. Vr. gedaan; te weten : de gift eener zilveren lamp. Wij kennen die gift door de kerkrekening van 1668, waarin zij in dezer voege vermeld staat : « Item betaelt aende seluē heer pastoor ouer t'celebrerē va dry gelesē missē tot intentie va jo Marie Anna Melis by haer gefondeert ter cause vande silnere lanpe by haer gegene aē onse L. Vrouwē anthaer, becompt de 1^e meye 1666, tot XX sch. yder misse compt ouer twee jarē dleste vschenē 1^e meye 1668 ».

Doch indien, gelijk wij zagen door hetgeen wij daar even aantec-

kenden, vele geloovigen het hunne bijbrachten tot het oprichten en het versieren van het altaar der H. Maagd; is het nochtans grootendeels aan Pieter Zaman te wijten dat het prijkt in onze hoofdkerk. Hij immers was het die daarvoor alles bezorgde en alles regelde; zoodat met recht en rede tot heden toe op het altaar geschreven staat « Maria ons borgh door Samans sorgh ». Ook werd hem, uit dankbaarheid voor zijne bewezene diensten, en tevens voor eene gifte van drij honderd ponden grooten om een altaar aan den H. Nikolaas op te richten, toegestaan zijne wapens boven het altaar van O. L. Vr. te plaatsen, en er nevens zijne begraafplaats te bereiden.

Ziehier de twee stukken, het een uit de kerkrekening van 1661, het ander uit den kerkenclapper in 1616 begonnen, welke die bijzonderheden vermelden. « In consideraer ende danckbaerheyt van alle de voorg giften, jonsten ende diensten hebbē pastoor, meyer schepene van St Nicolaes ende gedeputeerde van de Beversche mitsg jegenwoordighe kerekm^s geconsenteert soo sy consenteeren by desen dat de voorn d'heer Pieter Zaman sal moghen begrauen worden neffens de voorn aultaer van Onse Lieve vrouwe jude voorz kereke, en oock te moghen gestelt worden een Epitaphe van marbre, jehghens de pilaer, staende neffens de voorz aultaer e dient dese resolutie e hier voor memorie ». — « Mynheere den pastoir kerekm^s Meyer ende Schepenen van Sinte Nicolaes, mette ghedeputeerde vanden Beiersche consenteren en accordere aen d'heer pieter Zaman dat den seluen sal vmogen te stellen syne waepen bouen juden aultaer van onse L. vrouwe jude selue kereke midts betaelende ende gheuende by den seluen Zaman dry hondert ponden grootē ghelycke somme den seluen aultaer alles heeft ghecost vele voorn somme sal gheemployeert worden tot het maecken vande marber aultaer van Sinte Nicolaes jude sel kereke en tsurplūs tot vier hondert ponde gr sal betaelt worden by de voorn kereke, volgende de conditie aenghegaen ende ghemaect met St Norbertūs van eynde actum desen XXIIe octobris XVIe vierentsestich en waere on^e A van sande pastor St Nicol. Wasie, p. Zaman 1664 J Cauwere Jan van haüere, Cf Zaman A : piessens, cf De Coek, J de Backer, Andries de Brüyne, Thomaes de vleeschauwer J Ghyseman. taccordeert

P Zaman. »

Het zij ons hier toegelaten, niettegenstaande het eigenlijk tot ons onderwerp niet behoort, te doen opmerken dat Pieter Zaman een groote weldoener was der kerk van Sint-Nikolaas, en dat hij dus volkomen de eer verdiende welke het bestuur der kerk hem betoonde.

Niet alleen immers gaf hij drij honderd ponden voor het altaar van den H. Nikolaas; maar rond hetzelfde tijdstip schonk hij nog andere groote giften aan onze hoofdkerk. Deze worden aangeduid in de kerkrekening van 1661, door de volgende aantekeningen: « Noch js by de voorz Zaman gemaeckt ofte doen maecken ende dese kereke geiont jnden jaere 1661 eene schoone siluere casse, daer de Reliquien van h. Nicolaüs ja rusten met 't gone daertoe behoort alle het welke heeft gecost ses hondert patagons »; — « Item js noch by den seluen Zaman ten vooru jaere 1658 aen dese kerke geiont twee hondert guldens voor eene gelaese uenster staende jnde noortzyde van dē Choor van onse L. Vrouwe »; — « Item wort alhier gebrocht voor memorie dat d'heer Pieter Zaman f^r Gillis dese kereke jnde jaere 1658 heeft geiont ende gegenen een schoon priesterlyck ornament met casnyvel, dienrockē antependium e toebehoorte van wit ende roodt verheven gebloemt gaudt damast, tweck ingevolge van declarac van de selue Zaman hem heeft gecost de some van acht hondert tsestich guldens ».

2. — Hoogaltaar.

Na het altaar van O. L. Vr. hebben wij, volgens den loop der tijden, het hoogaltaar. Het werd opgericht in het jaar 1662 door Lucas Fayd'herbe van Mechelen. Zoo lezen wij immers in de kerkrekening van 1662: « Bēt aen luyers Ja het legghen van 1^e steen van hooghe autaeer de som van V sch. gr. »; — « den vooru Geeraert de Coninck heeft noch betaelt aen pieter melecamp op rekenen van tgone lucas van fayd'herbe goet compt van het maecke vanden hooghe autaeer, oner vdiende loon van het paleystere van selue autaeer de some van II p. VIII sch. II gr. »; — en in de kerkrekening van 1664. « Betaelt door den kerekm^r Coninck aen St Lucas fayd'herbe op mindern van hooghenautaeer p acquiet de some van XXXIX p. III sch. VIII gr. ».

Dat, gelijk wij zegden, het hoogaltaar in 1662 vervaardigd werd, blijkt ook uit de prochierekening van 1660, waarin wij, met andere meldingen van den zelfden aard, de volgende vinden: « Betaelt Jacques de Jonghe oner een voer, Jacques vbraeckē twee voere, d'hoirs Jan Speelman 2 voere Jan braem twee voere, philips Smet een voer, e Pieter van Laudeghem twee voere gerede te hebben op de XXVIIIe Juny 1662 naer Themsche om de materiaele van de hooghe autaeer volghende de declarac vande meyer e ordonnau sonder last van quietau de some van III p. III sch. III gr. ».

Dat altaar echter beschrijven is ons onmogelijk, omdat het ongelukkiglijk op een tijdstip, dat wij verder zullen vaststellen, uit onze hoofdkerk verdween. Drij bijzonderheden nochtans kunnen wij mededeelen over zijnen uiterlijken vorm, te weten : dat boven op het altaar een kruisbeeld prijkte, dat in het midden een tabernakel geplaatst was, en dat het, lijk het altaar van Onze Lieve Vrouw, met een of meer beelden versierd was. De eerste van die bijzonderheden kennen wij door de kerkrekening van 1664, waarin wij lezen : « Betaelt aen meynaert de latent oner tchilderē van het Cruycefix boue de hooghe antaer de some van III p. gr. ». De tweede geven ons de volgende aantekeningen uit de kerkrekening van 1665 te kennen : « Betaelt aē voorn venandt oner t'vgulden van twee deirkens aen hoogen aultaer als anders volgende syne sp^e de some van XXV sch. gr. »; — « Jtem te betaele aē Joos blommaert oner den coop ende medebringhen van andwerpen aē twee dosynē gande boeckens ten adriena van yder elf stuys, ē oner tport van syu bringe tsaemen de some van ē dat om te v̄guldē de deure van het tabernakel II p. III sch. VIII gr. » De derde eindelijk vinden wij vermeld in de prochie rekening van 1665, waar er spraak is van een beeld van den Zaligmaker voor het hoogaltaar : « Jtem betaelt aen Seriaes Snoeck oner van Themsche ghelaelt te hebben den Saluator voor den hooghen aultaer volgende de attestae van den meyer sonder last van quictantie compt de somme van VI sch. gr. ».

Een woord ook over de middelen waarmede onze hoofdkerk de kosten van het bouwen van het hoogaltaar kon dekken. Die middelen kwamen deels van eene toelaag door het bestuur van het Land van Waas verleend, voor een ander deel van bijzondere giften door geloovigen gedaan, en voor het overige zonder twijfel uit de inkomsten der kerk.

De toelaag van het bestuur van het Land van Waas kennen wij door de kerkrekening van 1665 : « Jtem te ontfangen van heere Greflier vanden Lande van Waes betaelende oner tselve landt de somme van vyftich ponden groon gelycke some tselve landt aen dese kercke heeft geiondt voor het legghē van eerste steen aende hooghen antaer ». De bijzondere giften staan vermeld eene in de kerkrekening van 1662, andere in die van 1664 : « Ontfae door d'handē vandē heer Comes Samā betalende oner seker donatie ofte testamente gemaekt ē gejoint aē kercke vā S^{to} miel sonder eenigh last tot het opmakē vandē hoghē aultaer by d'hoirs van wylent dheer guilelmus vander Elst de som vā tweendertigh pō gr̄ vlaems.... ». — « Jtem

ontfae van d'heer pieter Zaman de some van derthien ponden vier schell neghe gr ses d ouer tgone omme gehaelt voor den hooghcn altaer ».

Een ander punt nu dat wij willen aanteekenen zijn de moeilijkheden die zich voordeden met Fayd'herbe, den beeldhouwer aan wiens zorgen het oprichten van het hoogaltaar toevertrouwd werd. Gelijk het dikwijls gebeurt kon het bestuur der kerk de kosten van dat altaar niet vereffenen zonder moeilijkheden tegen te komen; want uit de kerkrekening van 1663 moeten wij besluiten dat het door het ambt van den rechter tegen Fayd'herbe moest handelen. « Betaelt, lezen wy in die kerkrekening, aen procur vaiters ouer vdiende salarissen en coste Jude sae Jegens faydherbe. by moderac de some van X sch. gr. ».

De laatste bijzonderheid die wij, nopens het hoogaltaar door Fayd'herbe vervaardigd, moeten vermelden; is het tijdstip waarop het uit onze kerk verdween. Wij vinden het verdwijnen van dat kunstwerk in 't lang en in 't breed verhaald in de kronijk van Sint-Nicolaas door van Aelst geschreven (1). Het is met de volgende woorden dat van Aelst het afbreken van het oude altaar, en het opbouwen van het nieuwe, waardoor het vervangen werd, beschrijft :

« 1853. Den 17 Juny is men begonst den hoogen altaer der zelve kerk afte breeken voor aldaer eenen nieuwen te plaetsen naer den modernen smaek maer de beelden zullen op den nieuwen geplactst worden, in een nis op zeyde in de muur gekapt welke beelden op den vorigen op seyde van den altaer stonden (2) die als dan eenen stap van den muur afstond, den hoogen koor is dry trappen opgehoogd, dus dat den altaer nue 3 trafen ooger zal staen als den vorigen, maer de dry trappen van den altaer zyn nu van heyken, en de oude marmere trappen zyn aen de koor vervruykt, dit jaer zal den altaer geslaekt worden, naer dat de tombe en trappen van het oud tabernakel opdezelve zal geplactst zyn en voldoende voor mis te lezen ».

« 1856. In de maend april is het werk aen den hoogen altaer dezer kerk ernoomen, mar zekeren architek van de stad Gen geraed-

(1) Handschrift toebehoorende aan den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas.

(2) Uit die woorden moeten wij besluiten, dat de beelden van den H. Petrus en van den H. Paulus, die nu op de zijden van hoogaltaar onzer hoofdkerk in eene nis geplactst zijn, voortkomen van het oude altaar door Fayd'herbe vervaardigd, en bijgevolg door hem gebeeldhouwd werden.

plegd zeynde heeft het werk dat slegs 2 iaer te voren gesteld was doen afbreken en op een geel ander gedagt, en anderen marmer doen maeken, welck geduerd heeft tot den 29 July, in de volgende week is men begons aen het plaetsen van het houtewerk om den hoogen altaer te voltrek,..... welk werk voltrokken is in de maend september uytgenomen de heylige dreyvuldigheid de men zegd in houd gesneden en nog niet gemaekt zeynde, en de 2 serafinen van witte marmer die gediend hebben aen den houden altaer welk op nuwe marmere pilaeren lade zullen geplactst worden; dit werk is geheyn-digd als ook het grond verven den laesten september ».

« En den 2 oktober zeynde den Zondag van onze Lieve vrouwe roozekrans is voor den heersten keer de hoogmis aen den nuwen hoogen altaer gedan op het alerplegstigt of luysterleykst met 7^{en} priesters ».

Hetgeen wij uit de kronijk van van Aelst geleerd hebben, is ook in de kerkrekeningen van de jaren 1855, 1854, enz., nauwkeurig aangestipt. Omdat er in die kerkrekeningen eenige bijzonderheden staan, die wij bij den heer van Aelst niet vinden, willen wij er eenige uittreksels van mededeelen.

« Zittinge 11 Augt 1855.

Idem mand. f 1058,20 aen d'heeren du Bois en de pauw dendermonde vóór ende ter rek. van het maeken en plaetsen het eerste deel van den nieuwen hooge autaar in marmer binne d. k..... »

« Zitting van 22 Mey 1856.

Idem mand. f 97,80 aen J. B. Bischoep metserbaes alhier, vóór arbeydsloon en leverantie van lakmoes kalk aen het toemetselen van de groote venster agter den hooge-autaar. »

« 21 Aug. 1856.

Idem mand. f 1700 aen d'hr J. Beeckman Bauwk. dendermonde vóór ende ter rek. van alle de timmer en schrijnwerken, levering van haut, met alle den arbeyd en het plaetsen der haute deelen vóór den nieuwen hoofdautaar in d. s. k. en volgens de teekening van d'hr Roelandt Gendt daervoor geschikt... ook jngevolge kontrakt in dato 14 8bre 1855 aengegaen ».

« Zitting 16 8bre 1856.

Idem mand. f 407,45 cent. aen d'hr Jan thaon meester huyschilder alhier vóór het vergulden van het groot tabernacle vóór den hoofdautaar d. s. k. met alle de vercierselen, Beelden, Engelfiguren ende binnendeelen daeraen geplactst. »

« Zittinge van de 8 January 1857.

Besloten aftegeven mand. f 150 aen M^hr Louis Roelandt architect Gendt, voór gemaekte teekeningen om het voltrekken van den hoofd-
altaer binnen d. s. k. geschied. »

« 20 Augty 1857.

Idem mand. f 250,05 aen Jan thoon huys schilder alhier voór het
marmieren en vergulden van alle haute deelen aen den nieuwen hoofd
altaer d. s. k. alle volgens de teekening van den heer L. roelandt
Bouwkundige te Gendt nytgevoert.

Door die nittreksels kennen wij dus de persoonen waardoor het
nieuw hoofdaltaer onzer hoofdkerk vervaardigd werd. De kosten van
het opbouwen van dat nieuw altaer beliepen, voor zooveel zij vermeld
staan in de aangedruide kerkrekeningen, 9958,42 fr.

Met die laatste aantekeningen nopens zijn verdwijnen mit de kerk
van den H. Nikolaas, sluiten wij onze verhandeling over het kunst-
werk van Fayd'herbe dat er eens in prijkte. Daar echter de Mechelsche
kunstenaar een der grootste beeldhouwers was van zijnen tijd, is het
misschien niet ongepast eenige bijzonderheden mit zijn leven en over
zijne werken mede te deelen. Daarbij eene andere rede nog zet ons
aan om van Fayd'herbe te spreken; namentlijk : dat hij ook als bouw-
kundige voor onze stad werkte. In de prochie rekening immers van
1668 vinden wij het volgende : « Item betaelt ae Sr Lucas fayd'herbe
de some van vyf ponde grōon oner t'maeckē van eene modelle van
het prochie huys e eene voiagie by hem dome expres gedae hier tot
St Nicolaes volgende synce declarae ordonnantie e quietantie ».

Lukas Fayd'herbe werd geboren te Mechelen in de maand Januarij
van het jaar 1617. Hij volgde eenigen tijd de lessen van zijnen vader,
Hendrik Fayd'herbe, die ook beeldhouwer was; en ging daarna, ten
jare 1656, naar Antwerpen om in het werkhuis van Rubens zijne
opvoeding als bouwkundige en beeldhouwer te voltrekken. Hij ver-
bleef er ruim drij jaren en vestigde zich dan te Mechelen. Het was
in die stad dat hij stierf, den 1° Januarij 1693 volgens Piron, — in
zijn boek « Algemeene beschrijving der mannen en vrouwen van België »;
— den 51° December 1697 volgens de Biographie Nationale uitgegeven
door de Belgische Akademie. Fayd'herbe was reeds een bekwaam
kunstenaar als hij nog werkte onder de leiding van Rubens, en de
grootte schilder gevoelde voor hem veel achting en ook eene ware
vriendschap. Maar het was bijzonder binst zijn leven te Mechelen dat
hij zijne gewrochten voortbracht. Als bouwkundige bouwde hij onder
andere, de kerk van O. L. Vr. van Hanswijk; de Jeznietenkerk, nu
St Pieterskerk, beide te Mechelen; en de Abdijkerk van Averbode.

Als beeldhouwer dan heeft zijn beitel menigvuldige, soms meesterlijke kunststukken vervaardigd. Onder de merkwaardigste rekenen de kenners : twee groote afbeeldingen in halfverheven beeldwerk in den koepel van O. L. Vr. van Hanswijk, die de Kruisdraging en de Geboorte van Jezus-Kristus vóórstellen; verscheidene beelden in de Beggijnenkerk en in de kerk van O. L. Vr. over de Dyle; eindelijk in de kathedraal van Sint Rombaut : het hoogaltaar, menige standbeelden en het praalgraf van den Aartsbisschop Creusen. Uit die korte mededeeling over Fayd'herbe als kunstenaar blijkt eens te meer hoe spijtig het is, dat het altaar door hem voor onze hoofdkerk vervaardigd er niet in bewaard bleef.

3. — Altaar van den H. Nikolaas.

Na hetgeen wij over het altaar van O. L. Vr. en over het hoogaltaar, in onze opzoekingen vonden, medegedeeld te hebben; moeten wij ook eenige bijzonderheden aanteekenen wat het altaar van den H. Nikolaas betreft.

Het altaar van den patroon onzer hoofdkerk is deels met witten, deels met zwarten marmer, in den stijl van het Herberingstijdvak gebouwd. Onder het blad van het altaar zijn een kruis, een kelk, een boek en een olijftak, die te samen verbonden zijn, in witten marmer gebeiteld. Hooger, in het midden is er eene nis, waar het beeld prijkt van den H. Nikolaas, de hand zegenend opgeheven, met aan zijne voeten een kuipje waarin drij kinderen zitten. Boven het hoofd van den heiligen leest men, in goudene letters :

Sacerdotum honor

Pontificum splendor

O. P. N.

t. t. z. : « Eer der priesters, luister der hoogepriesters, bid voor ons ». Ook boven het hoofd van het beeld, maar wat op zijde, zweven twee engelen; de eene houdt eenen bisschopstaf in de hand, de andere eenen mijter. Zoowel links als rechts der middennis rijzen twee spiraalvormige kolommen met koriutische kapiteelen; en er onder zien wij, in halfverheven beeldwerk de hoofden, op zijde gezien, van den Zaligmaker en van de H. Maagd, met, op de voetstukken der kolommen twee biddende engelen.

In het bovenste deel nu van het altaar hebben wij eerst een medaillon, door eenen engelenkop ondersteund, en dat het volgende opschrift draagt :

« Plus aevo, beatis Nicolao sebastiano datum », hetgeen beteekent : « Meer dan eene eeuw, aan de heiligen Nikolaas en Sebastiaan geschonken »; dan, op de hoeken twee kruiken met vlammen; en eindelijk, om heel het altaar te bekroonen, het borstbeeld van den H. Sebastiaan met hoog en pijlkoker, de kenteekenen zijner marteldood.

Gelijk nevens het altaar van het O. L. Vr., staan ook nevens dat van den H. Nikolaas twee marmeren beelden. Rechts is het de H. Rochus, als pelgrim gekleed, met eenen engel die de wonde van zijn been verbindt, en eenen hond. Het opschrift op den voet van dat beeld zegt ons « A Christo contra pestem medela O. P. N. » : « Door Christus tegen de pest genesmiddel B. V. O. ». Links is het de H. Teresia, en op den voet van haar beeld lezen wij de woorden, die zij zelf nitsprak : « Aut pati aut mori », « of lijden of sterven ».

Vooraleer echter de geschiedenis van dat altaar te verhandelen, denken wij niet overbodig de rede te onderzoeken waarom de H. Nikolaas wordt vóórgesteld op de wijze, welke wij beschreven; zooveel te meer dat wij dezelve bijzonderheden terugvinden in zijn beeld, dat aan den preekstoel onzer hoofdkerk prijkt.

Molanus in zijnen boek « de Historia S. S. Imaginum et Picturarum » geeft verscheidene nitleggingen wat het knipje met drij kinderen betreft, dat wij gewoonlijk nevens het beeld van den H. Nikolaas zien. « Drij jonge soldaten, zegt hij, die schipbrenk geleden hadden, en door den rechter onschuldig ter dood veroordeeld waren; redde de heilige van den dood. Drij jonge dochters die gevaar liepen hunne zuiverheid te verliezen bewaarde hij in de kuisheid door zijne geheime mildadigheid. Drij krijgsoversten, valschelijk bij Constantinus beschuldigd, onttrok hij aan alle gevaar. Eindelijk, het volk vertelt ook dat zekere vrouw 's avonds drij kinderen gedood had, hun lichaam als gezouten vleesch in eene knip geplaatst had, en dat die kinderen door den H. Nikolaas tot het leven weêrgeroepen werden ». Welke van die vier gevallen, besluit Molanus, de kunstenaars voor oogen hadden kan ik nog niet aanduiden ». Met Joannes Paquot echter, die het boek van Molanus met aantekeningen verrijkte, schijnt het ons waarschijnlijkst, dat de kunstenaars meestal op het vierde geval denken, als zij bij het beeld van den H. Nikolaas een knipje voegen met drij kinderen; want dat geval komt het best overeen met de manier op dewelke zij den heiligen vóórstellen.

Ook over de engelen, die boven het hoofd van den H. Nikolaas eenen mijter en eenen bisschopstaf dragen; geeft Molanus ons geene zekere en vaste aanwijzingen.

Zijn oordeel is dat de heilige bisschop, die tot het Oosten behoort, zonder mijter vóórgesteld wordt om te beteekenen dat bijna al de Oostersehe kerken afweken van de gehoorzaamheid aan den Romeinschen Stoel en van het ware geloof. Maar de andere uitlegging die hij aanduidt volgens de woorden van eenen schrijver, Petrus Equilius genaamd, schijnt ons de ware. Deze schrijft het volgende: « Men vertelt dat de H. Nikolaas, reeds onderling, deel nam aan het koncilie van Nicaea, en uit iever voor het geloof, eenen aanhanger van Arins in het gelaat sloeg. Om die daad werden hem door het koncilie mijter en pallium onttrokken..... Maar zekeren dag dat hij de mis der H. Maagd, voor wien hij eene groote godsvrucht had, plechtig opdroeg, en de berooving van mijter en pallium betreurde; stonden plotselings, in het zicht van allen, twee engelen nevens hem, waarvan de eene hem den mijter, de andere het pallium, door Gods toedoen wedergaf ».

Wenru, alhoewel de tegenwoordigheid van den H. Nikolaas op het koncilie van Nicaea, en het geval door Equilius vermeld, verre zijn van geschiedkundig waar te zijn; denken wij toch dat hetgeen Petrus Equilius verhaalt en in vroegere tijden als waarheid aangenomen was, de kunstenaars het gedacht gaf van de wijze waarop zij den heiligen bisschop afbeelden. Alles immers in die wijze stemt overeen met hetgeen men eertijds van hem verhaalde.

Maar te lang misschien zijn wij stil gebleven bij het beschrijven en het onderzoeken van den uiterlijken vorm van het altaar den H. Nikolaas in onze kerk toegewijd. Ook verhaasten wij ons het tijdstip aan te duiden waarop het in onze hoofdkerk geplaatst werd, en de kunstenaar die het vervaardigde.

Wij lezen het volgende in den kerkenlaper in 1664 begonnen.

Conditien op de welcke den eerwe heere m^{re}
Andreas van Sande, licentiaet inde h: Godtheyt
ende pastoir der phie va Sinte Nicolaes geas-
sisteert met pieter Zaman hebben bestee^t aē
Sr Norbertus van de Eynde te maeke eenen
marberen aultaer Inde kereke van de vooru phie
Inder maniere naervolghende ».

Eerst ē aluoorē et.^a al waer achter stont het naervolgē, tooreōn
51 8bere 1664 ē waerē ond^t A. v. Sande pastoir S^u Nicol Wasie,
p Zamā. S. Norbertus vā ende.

Ten selue daeghe bekenne ontfae t'hebbe va selue pieter Zama de some van hondert ponde grootē op rekenin vande bouenschreue some toorecō. en was one Norbertus van den Enden.

De IX 9bere noch ontfae van de selue Zama op rekenin alsiore de some va hondert ponde groon my toorecō ende was onderteeckent Norbertus vande Ende.

De 21 April 1666, noch ontfae vande selue Zama de somme van hondert ponde groon t'saeme mette bouen schr twee some drye hondert ponde groon ouer tghene de selue Zama hierjme moet betaele toorecō ende was ondert. Norbertus van Ende.

Noch ontfae ten zelue daeghe veertich ponde groon ouer het accort van het ouerwerek aē selue aūtaer gemaectt ende thiē pattacons voor Cortoysie aen myne huysvr alles vandē selue Zaman toorecō, e was onct. Norbertus vandē Ende.

t'acordeert

P Zaman.

Uit die oorkonde leeren wij dus dat het altaar van den H. Nikolaas op het einde van 1664 begonnen werd; dat het waarschijnlijk voortgebouwd werd in het jaar 1665; om in 1666 zijne voltooiing te krijgen. Het kostte, volgens het aangehaalde bewijsstuk, 540 p. gr.; of misschien maar het eerste cijfer schijnt ons toch het zekerste —, 400 p. gr.; want in eene andere aantekening, hooger vermeld, van den zelfden slaper zien wij dat de kosten op die somme geschat waren.

Terzelvertijd hebben wij ook geleerd wie de kunstenaar was die het altaar van den H. Nikolaas vervaardigde. Het was Norbertus Van den Eynde, een Antwerpsche beeldhouwer, die rond het midden der 17te eeuw bloeide. Norbertus Van den Eynde was ook bouwkundige; Pieter Zaman immers, lijk wij hooger zagen, reisde in Januarij 1657 naar Antwerpen om hem de modelle « van nieuwen bauw » der kerk te doen onderzoeken.

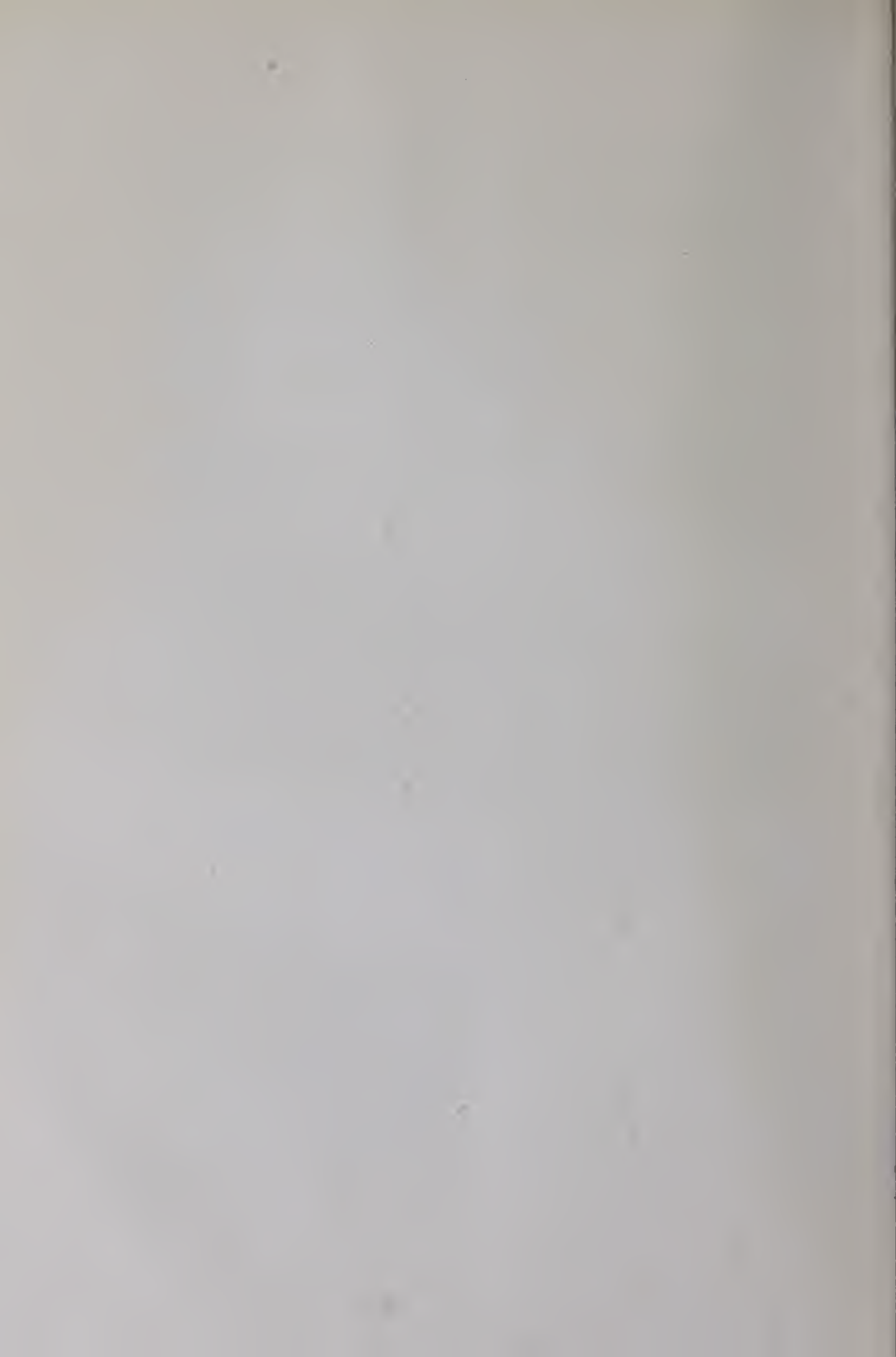
De Antwerpsche kunstenaar was het nochtans niet, die het altaar maakte gelijk het nu prijkt in onze hoofdkerk. Veel later, in het begin der negentiende eeuw, te weten in 1824, werd het houten borstbeeld van den H. Sebastiaan op het altaar geplaatst. Die bijzonderheid kennen wij door de kerkrekening van 1824 waarin het volgende aangeteekend staat: « Zittinge van den 28 maert 1824. Mandact in profyt van C. fleurbay en P. J. de Bruyne somme fr. 18,50 cent. voor beeldhouwen, vergulden en verven van een Beeld in buste den H. Sebastiaan geplacets op den Autaer van den h. Nicolaes binnen deze kerke ».

Eindelijk moeten wij nog aanmerken dat wij grootendeels aan de edelmoedigheid van Pieter Zaman het kunstwerk schuldig zijn, wiens geschiedenis wij, volgens hetgeen wij vonden in onze opzoekingen, daar zoo even geschreven hebben. Dat blijkt uit het uittreksel van den kerkenlaper begonnen in 1616, medegedeeld als wij over het altaar van O. L. Vr. handelden, en waarin wij deze woorden lezen : « midts betaelende en gheüende by den seluen Zaman dry hondert ponden groote ... welc voorn somme sal gheemployeert worden tot het maecken vande marber aultaer van Sinte Nicolaes inde sel kereke en tsürplus tot vier hondert pondē gr sal betaelt worden by de voorn kereke... ».

Wij sluiten nu onze studie over de drij bijzonderste altaren onzer hoofdkerk met het jaar, dat zij plechtig gewijd werden, aan te duiden. Wij keunen het zoowel door de kerkrekening van 1668, als door de bijvoegsels in het jaar 1669 in de prochierekening van 1666 geplaatst. Het is die laatste oorkonde welke wij mededeelen. « Bringht noeh voor wtgeue, lezen wij daar, de somme van thien ponden grootten ouer d'heft vande oncosten juttractere van Syne hoogweerdicheyt de Buseop van Ghendt op de XXIIIe septembre 1668 ē naeruolghē daeghe hier komē vorme ē dry aultaere wye, waerome d'ander helft is betaelt van weghe de kereke volgende ordonnantie compt de selue somme van X p. ».

Ziedaar het weinige dat wij vonden over het onderwerp, dat wij wilden behandelen. Wij hopen dat onze studie niet gansch zonder belang zal zijn voor de geschiedenis der primaire kerk van St Nikolaas.

JOS. REYNAERT.

BIJDRAGEN TOT DE RECHTSGESCHIEDENIS IN DE XVIIe EEUW.

Tusschen de archieven van de parochiale kerk te Haesdonck berust een pak oude proces-stukken uit de XVIIe eeuw. Afzonderlijk beschouwd hebben die stukken weinig of geene waarde, immers zulkdanige proces-stukken treft men dikwijls genoeg aan inschen oude titels en papieren zoo van bijzondere als van openbare besturen. Maar wat aan die stukken waarde bijzet 't is dat zij te samen een geheel vormen, namentlijk het volledig *dossier* van een rechtsgeding dat, van 1675 hangende was voor den Raad van Vlaanderen, en maar eindelijk gelist wierd in 1695, na eene ingewikkelde rechtspleging.

Zoo volledig is dit *dossier* dat men er van akt tot akt, bijna van dag tot dag, in kan nagaan welke de vormen der rechtspleging waren, bij den Raad van Vlaanderen alsdan in zwang. Als zoodanig is het van zeker belang voor de gerechtsgeschiedenis. Maar voor ons land van Waas biedt het een bijzonder belang aan omdat het rechtsgeding waar het toe betrekkelijk is over zaken handelt die tot de geschiedenis van ons land behooren. Het is dit dubbel belang welke het aanbiedt dat ons heeft aangezet er eene kleine nota over te schrijven.

Men denke nochtans niet dat de grond der zaak van groot gewicht geweest zij. Neen, maar juist dat prikkelt de aandacht : daarnit leeren wij dat voor den Raad van Vlaanderen ook aan de gerechtszaken van mindere aangelegenheid belang wierdt gehecht, en dat voor deze, zoowel als voor groote zaken, zeer ernstig kon « geprocedeerd » worden.

Dit is nu eigenlijk de zaak : de prochie van Haesdonck, de gemeente zouden wij nu zeggen, betaalde sedert eenigen tijd een jaarlijksch

pensioen voor het onderhoud van eenen onderpastor (1). Was zij daartoe verplicht? Volgens het alsdan bestaande kerkelijk en openbaar recht kon vroeger deze vraag ernstig betwist worden. Men weet hoe ten dien tijde beide rechten ingewikkeld waren en dooreenliepen. Doch in 1672, den 30 Julij, was een keizerlijk « *Placcaet* » verschenen waarin menigvuldige schikkingen voorkwamen over « *de Pastoryen van den platte lande* » en onder andere deze, dat de onderhoud van eenen onderpastoor last was van de « *tiende-heffers* » in de parochie.

Burgemeester, Schepenen en 'sgravenmannen waren daarom van gedacht dat zij niet langer eenen last dienden te dragen, die volgens Keizerlijk decreet aan anderen wierd opgelegd, ja dat zij recht hadden om de sommen, door hnn sedert het decreet betaald, van de tiende-heffers terug te eischen. Het is te vermoeden dat zij zich eerst tot die tiende-heffers zullen gewend hebben maar er niet in gelukten met deze eene overeenkomst te sluiten. Immers op 12 Oogst 1673, bieden zij « *requeste* » voor den Raad van Vlaandren en beginnen zij het rechtsgeding waarvan het dossier voor ons ligt. (2)

Dit « *requeste* » is het eerste proces-stuk. Dewijl meest alle andere stukken van het proces zeer slecht geschreven en eenige zelfs bijna onleesbaar zijn, is dit stuk met eene fraaie letter geschreven. 'T is een bewijs dat de « *placcaerten* » dies betrekkelijk vóór den Raad van Vlaandren stipt wierden nageleefd. Immers de *Instructie voor den Raede van Vlaenderen* van 9 mei 1522 (l. 268 art. CXXIV) schreef voor dat *Requesten* moeten geschreven worden in goede leesbaere ende correcte Letteren, op de Boete van VI Schelm. parisic ende voordere arbitraire correctie, welke boete » bij « *Ordonnantie van den Raede* » den 20 april 1624 eerst op XII ponden parisic en later nog, op 25 september 1667, op XXIV ponden gebracht wierd. (3)

In het rekwest, behoorlijk « by Advocaet geteekent, ten instel van de saecke » stelden burgemeester, schepenen en 'sgravenmannen vast dat de onderhoud van den onderpastoor, ten gevolge hooger genoemd

(1) De Potter en Broeckaert teekenen aan in hunne geschiedenis van Haesdonck, dat de parochie eenen onderpastoor bekwam ten jare 1652, wanneer de kerk twee kapelanen bezat.

(2) Verkeerdelijk wordt dus aangemerkt in bovengenoemd werk van De Potter en Broeckaert dat in 1673 eene overeenkomst gemaakt wierd tusschen de pastoor van Haasdonk en Melsele welke zich verbonden den onderpastoor jaarlijks 12 pond grootte te betalen.

(3) Zie den *Generaelen Index der Placcaert-Boecken van Vlaenderen*, van de Wulf bladz. 500.

decreet van 1672, last was geworden der volgende « gheestelycke thiende-heffers :

Eerw. heere pastoir der prochie van melsele, heffende eenen doorgaenden derden schoof van de volle thiende binnen het gheheel district der voorsegde prochie van haesdoneq,

item den eerw. heere pastoir der selve prochie van haesdoneq heffende in eenige wycken aldaer de twee schoofven van selve volle thiende,

item d Eerw. heeren van het cappitel van doornick heffende eenen schoof in de volle thiende haer begheven in den oorspronck binnen de voors. prochie van haesdonek, (1)

item den eerw. heere pastoir der prochie van belsele heffende de twee schoofven van de volle thiende op een s'graeveleen groot twaelf bunderen ghelegghen binnende selve prochie van haesdoneq mitsg. de Eerw. paters Guillimitten binnen beveren als heffende de twee schoofven op eenige stucken inde vitslaege alles binnen haesdoneq. (2)

Het rekwest, dat waarschijnlijk — zoo eischten het immers de regels der rechtspleging — den heere President was aangeboden geweest, wierd onmiddelijk aanveerd, immers, op zelfde datum als het rekwest zelf, wierd er op aangeteekend :

« Thof committeert hiertoe den Raedtsheer mher Conrard Vanderbruggen, actum den XII Ougst 1675 », en daaronder « Commissaris stelt hiertoe daege op den III van de toecomende maent 7bre ten een uer nade noene, authoriserende tot het doen d'Instructie deser. Actum den XIII ougst 1675 ». geteekend C. van der Bruggen.

Daarna volgen, nog altijd ten rande van het verzoekschrift, de « insinuatien » gedaan aan de eerw. heeren pastoors van Belcele, van Haasdonk en van Melsele, aan den heer Antoon Snoeck, te St Nikolaas « administreerende over den hoogw. biscop van Doornick » enz. Wat

(1) Op den rand van het stuk staat door eene andere hand alhier eene goedgekeurde verzending bijgeschreven luidende :

ende in den selven wyek oock is..... eenige thiende van voorgeseyden biscop van Doornick beneffens de eerw. heere prelaet van Baudeloo.

(2) Men zal bemerken dat deze opgave den tienden van Haesdonek niet overeenkomt met deze van De Potter en Broeckaert bladz. 12.

In een der processtukken vind ik aangeteekend dat het aandeel in de tienden genoten door de pastoor van Melsele geschat wierd op een jaarlijks inkomen van duizend gulden. Het blijkt ook uit een ander stuk dat de pastoor van Melsele nog recht had tot een derde deel in den *offer* der kerk van Haesdonek; de twee andere derden behoorden aan den prelaet van S. Pieters, *patroon* der kerken van Melsele en Haesdonek.

ons hierin vreemd schijnt 't is dat deze « insinuatien », (beteekeningen zonden wij heden zeggen), gedaan zijn, niet door deurweerder, ofschoon ten dien tijde de deurweerdersdienst zeer wel geregeld was, maar wel door den « meyer » van Haasdonk, zekere Reynaerts. De insinuatie aan den prelaat van Baudeloo is eventwel door eenen anderen ambtenaar gedaan, wiens ambtsbenaming niet aangemerkt is.

Het inleiden van zulkdanige zaak ging dus rap van de hand, maar nu begon de eigentlijke « procedure » en dat was wat anders. Begonnen in 1675 moest deze onafgebroken voortduren tot in 1693!

Het zou te verre leiden die langdurige « procedure » stuk voor stuk te onderzoeken. Wij willen er enkel eenen vluchtigen oogwenk op werpen en enkel er een en ander over aanstippen dat van belang is voor onze plaatselijke geschiedenis of voor de geschiedenis onzer oude rechtspleging.

Hoofdzakelijk bestaan de processtukken in eene lange reeks besluitselen en nota's door partijen beurtelings neergelegd voor het hof of voor den « commissaris in saeke », en die onder de meest verscheidene namen voorkomen, zooals *responsiven*, *acte van affirmatie*, *applicat ende employ van preuve*, *reprochen ende contradictien*, *salvatien ende solutien*, *advertissementen* enz.

Die namen alleen geven al een gedacht van wat de rechtstaal was ten dien tijde, oprecht eene wartaal, waar meer latijnsche en fransche woorden als vlaamsche in voorkwamen, meestijds, doch niet altijd, in een vlaamsch pak gesteken. Wat zeggen namentlijk van een stuk dat getiteld staat *Vue de lieu*, *enquest ende besoeck van oirconden*?

En die menigvuldige stukken waarover handelen zij? Het zijn langdradige besprekingen voor en tegen, over vraagstukken zooals deze: wat is het juiste getal der *communicanten* binnen de prochie? wat is de juiste *extendue* of oppervlakte van den grond, de grootste afstanden van de kerk tot de uiterste palen enz.? Wordt op zon- en feestdagen de kerk druk bezocht, moet er veel gepredikt, veel biecht gehoord worden? enz. enz. Kan de pastoor der prochie alleen den dienst doen of is het oprecht noodzakelijk dat hij worde bijgestaan door eenen onderpastoor?

Over alle deze punten wierd er van 1675 tot 1681, dus gedurende acht jaren (1) met hardnekkigheid *geconcludeerd*, *geaviseerd* enz., en menig gezegeld *papier van twee stuyvers* zwart gemaakt. En dan nog

(1) Alsdan bestond reeds het gebruik dat later bij *Ordonnantie* van den Raad van Vlaanderen aldus geregeld wierd: De saecken in materie van Preuve worden vervolgt met Dilayen van maende te maende. (Ordon. 1 April. 1702. IV. III. art. III).

moet er niets bewezen of klaar getrokken geweest zijn, want in dit jaar 1681 besloot heer Coenraet Van der Bruggen, *commissaris in de saeke*, van zelf naar Haesdonek te gaan om er in persoon te onderzoeken hoe de toestand der parochie was. Zijne waarnemingen staan geboekt in *de vue de lieu, enquest ende besoeck van oirconden*, hooger genoemd.

Daar dit stuk van zeker belang is in de voorhandige rechtspleging welker eerste tijdperk daarmede sluit, en daar het eenige eigenaardige bijzonderheden behelst over den algemeenen en bijzonderlijk over den godsdienstigen toestand van Haesdonek ten dien tijde, willen wij er eene stonde bij vertoeven.

De *vue de lieu* (ook wel eens *pleck-schouwinge* genaamd in de oude *placcaerten*) wierd gehouden te Haesdonek (1) op 25 december en volgende dagen, zijnde de feestdagen van Kerstmis. Een paar uittreksels van het proces-verbaal zullen bewijzen dat heer Coenraet van der Bruggen zich voortreffelijk van zijne taak wist te kwijten en zeer nauwkeurig alles wist na te zien en omstandig te beschrijven. Na bestatigd te hebben dat alle door de wet vereischte pleegvormen waren vervuld geweest, dat namelijk Nielays Reynaert, meyer van Haesdonek, door den *messagier* van den schout, de *oirconden* of getuigen, regelmatig had doen dagvaarden, dat het bevel van plaats-schouwing deugdelijk aan de verweerders was *geinsinueerd ten huysse van henlieden procureur* enz., stipt het proces-verbaal, onder andere, het volgende aan :

Ten voornoemden daeghe hebben wij ons getransporteert in de kercke van de voornoemde prochie gheduerende de goddelycke dienst van de tweede misse, die begonst is ten ses uren smorghens ende hebben bevonden dat deselve kercke teenemael vervult was van menschen niet alleen in de choir ende middelbeucke maer oock in de sydebeucken, ende ons andermael in de selve kercke ghetransporteert hebbende gheduerende de hoogmisse die begonst is naer den neghen uren, hebben aldaer wederom groote quantiteyt van volkeren ghevonden danof een groot deel naer het voleynden van voorseyde twee missen in de kercke is ghebleven soo tot het hooren van de.... misse die men aldaer was doende als tot het nysprecken van hunne biechte deweleke men was hoorende in dry diverse biechtstoelen, voorts hebben wy van die parochiaenen verstaen dat men smorghens omtrent de vier ure eene andere gesonghen misse hadde ghedaen ende dat er alsdan groot quantiteyt van volck is gheweest.

(1) De getuigen wierden aanhoord ten huize van *Niclaes van Goertsom weert van de dry Coningen*.

En verder, op 27 december wordt aangeteekend :

Beschreven daeghe hebben dheesschers ons gheleet naer het geweste ghenaemt het vossekot wesende het leste huys van de voornoemde prochie op de westsyde, alwaer wy onder eedt ghevraeght hebben van Jan Maes filius Jans herbergier in het selve huys woonende, hy verclaert dat het selfde disteert dry groote quartiers myls van de kereke der bovengenoemde prochie, ende hebben oock gheremarquiert datter een goet deel van den wegh seer quadt ende seer moeylyck is om te passeren te weten van aen de calsyde tot een weynich voorby dherberghe ghenaemt de banck wesende de lenghde van omtrent een quartier nrs.

Van waer onsen wegh gh'advanceert hebbende tot aen sekere hofstede ghenaemt het walleken ligghende op het noort-westeynde van de voorn prochie, hebben aldaer ghesprocken Adriaen Braem woonende in de selve hofstede, denwelcken onder eedt alsvooren in onse handen verclaert heeft dat de kereke van syn huys is disteerende eene groote alfve myle.

De bijzonderste getuigen die door den *commissaris in saeke* nog verder gehoord wierden zijn : (1)

Jan Van de Velde, f Jans, 71 jaer, lantsman,

Gillis de dobbelaere, f Pieters, 45 jaer, waegemaecker,

Jacques Themssens, f Gillis 62 jaer, oudt-burgemeester,

Anthone de Ryeke f Anthoni, 58 jaer, lantsman,

Marten debbandt f Gillis, 62 jaer, lantsman,

Meester Jan Lemmens, f Guilliamme, 58 jaer, Coster,

Jan Noireau, f Jans, 56 jaer, procureur,

Jan Van de Perre, f Joos, 65 jaer, lantsman,

Gillis Staes, f Pieters, 45 jaer, lantsman,

Jacques van Raemdonck, f Jacques, 65 jaer, lantsman,

en eindelijk « heer ende meester Maximilianns Hanweel priester en pastor der voornoemde prochie » dewelke verklaert dat er op den laatsten paaschtijd in Haesdonck waren negen honderd en veertig *communicanten*.

Opmerkelijk is het dat pastoor Hanweel den eed allegt op de wijze die alsdan in gebruik was voor de priesters, *in verbo sacerdotis, manu pectori apposita*. (2)

(1) Getuigenissen *schriftelijk* gegeven zijn ook bij het dossier gevoegd namentlijk, aan eenige minderbroeders *uyt het convent van S. Nicolaes*, van heeren Guillielmieten van Beveren enz. rakende den dienst die zij op tijd in Haesdonck moeten doen.

(2) Op zijn woord van priester, de hand op de borst houdende.

Na die merkwaardige *vue de lieu* begint er eene nieuwe reeks van besluitselen waarin, voor en tegen, de ontvangene getuigenissen enz., zeer langdradig besproken worden. Sommige dezer stukken bevatten tot in de veertig kapitittels of *pointen*. Meest allen bepalen zich bij het bespreken van de aangehaalde en bewezen feiten, enkele toch onderzoeken de zaak onder oogpunt van wet en recht, en zeer ernstig wordt geredekaveld over zekere schikkingen van de kerkvergadering van Trenten over de *synoden van Cameryck en Mechelen* en eindelijk over het laatste *Keyserlyck placcaert*.

Het zon nog eens te verre leiden alle deze stukken te ontleiden. Wij willen enkel eenige bijzonderheden aanstippen.

Zoo bemerken wij eene uitdrukking die op het einde van iedere nota voorkomt. Eischers of verweerders zeggen telkens dat de *conclusie* of de *objectie* der tegenpartij niets anders dan « *frivol ende impertiment* » is. Het schijnt dat dit ten dien tijde eene algemeen aangenomen spreekwijze was in de rechtstaal.

Het punt besprekende in hoe verre de *declaratie van sekere lantsmannen* kan opwegen tegen de getuigenis van den heer pastoor der parochie ofschoon deze zelf *partye is in saecke*, wordt er heftig geschermtuseld met teksten van den Digeste. Het is een bewijs dat het Romeinsch Recht, door het hof van Burgondie vooral in eere gebracht, nog altijd hoogst door onze rechtsgeleerden gewaardeerd bleef en aanzien als de *ratio scripta*, de *omnium humanarum legum mater*, zooals het in de middeleeuwen dikwijls genoemd wierd.

Is in de meeste stukken de taal oprecht erbarmelijk, doormengd met een ongelooflijk getal vreemde woorden, de stijl is niet veel beter. De procureurstijl van dien tijd is vooral stijf en stroef. De advokantentaal, die ik terugvind in eene nota van advokaat Van Spurt of Van der Spurt bij het dossier gevoegd, is integendeel los en zelfs zwierig; zeer aangenaam doormengd met spreekwoorden. « Ghent en Brugghe syn niet op enen dagh ghemaakt » zegt hij, en « er sal nogh veel wacter door de seelde loopen eer dat enz. » (1) Zulke en meer andere spreekwoorden komen meermaals in zijne nota voor (2), en die vindt men niet in de stijve procureurstaal.

Het blijkt dat te dien tijde meer dan een proces wierd gepleten

(1) Hij had voorzeker die twee spreekwoorden op den langen duur van het proces mogen toepassen.

(2) Ook wel fransche en onder andere een dat zinspeelt op de vruchtbaarheid van den bodem van Haesdonck of minstens van een gedeelte van dezen : « à bonne terre mauvais chemins ».

over zelfde zaken, immers in de voorhandige stukken wordt meermalen gewag gemaakt van andere vlaamsche parochien die met de tiendeheffers in oneenigheid waren geraakt over het onderhoud van eenen onderpastoor. Al zoo is er spraak van *Waereghem (casselrye van Cortryck)*, van *St Amands*, van *Overmeire* enz.

Het dient bemerkt te worden dat het rechtsgeding aanvankelijk ingespannen was tegen alle de tiendeheffers van Haesdonck zooals wij die hooger hebben aangeteekend, maar dat, zooals blijkt uit een processtuk van 25 oogst 1681, deze tiendeheffers, de pastoor van Melsele alleen uitgezonderd, naderhand overeenkomst sloten met de eischers, zoodat van dan af het geding tegen eenen enkelen persoon bleef voortgaan. Hoedanig die overeenkomst geweest is is echter in het dossier niet terug te vinden.

Gedurende eenigen tijd nog wierd het geding hangende gehouden en verschoven *met dilayen van maende te maende* tengevolge van de tusschenkomst van den bisschop van Gent. De verweerder was van gedacht dat een geschrift van Z. Hoogw. uitdrukkelijk verklarende dat de dienst eens onderpastoors voor de parochie van Haesdonck niet noodzakelijk was, zeker bij het Hof zou opwegen tegen de veelvuldige bewijzen door de eischers tot dan ingebracht. Het moet zijn dat het niet gemakkelijk ging om zulk getuigschrift te verkrijgen, immers van maand tot maand legde de procureur des verweerders eene nieuwe nota neder, waarin telkens beloofd wierd dat binnen korte dagen de getuigenis zou vóórgelegd worden. Op elke dezer notas antwoorden de eischers dat er geene verklaring zal te bekomen zijn en dringen er op aan om vonnis te verkrijgen, steeds zeggende dat de hoding des verweerders *frivol ende impertinent is* en tot niet anders strekt dan tot een gedurig nitstellen en verschuiven der zaak. Eindelijk wordt door den verweerder eenen brief van den bisschop nedergelegd waarmede blijkt dat in Haesdonck de dienst eens onderpastoors kan gemist worden. Onmiddellijk antwoorden daarop de eischers dat de bisschop slecht moet zijn ingelicht geweest en vragen op hulle beurt eenen *dilay* ten einde voetstappen te kunnen aanwenden bij Z. Hoogw. en eene tegenstrijdige verklaring te kunnen bekomen.

Van *dilay* tot *dilay* is men alzoo geraakt tot den 12 April 1685. Op dien dag verschijnen de eischers wederom voor het Hof en leggen zegexierend eene *declaratie* neder van het hoofd des bisdoms, waarin gezegd wordt *dat naer voorgaend rechtsinnighe ende serieuse informatie bevonden ende gheoordeelt wordt ten hoogsten te convenieren ende te wenschen synde dat binnen de voorsejde prochie soude resideren die*

voornomde onderpasteur, en dat het geschrift door den verweerder eerst voorgebracht aan hem niet was verleend geweest om er zich *ten processe van te prevaleren*.

Nu scheen het dat de verweerder niets meer zou kunnen inbrengen, en toch volhardt hij nog. Hij herbegint eene lange betwisting over den aard der tienden en over hun onderscheid in pastorele en andere tienden; waarop de eischers ten klaarste betoonen, dat in het Keizerlijk decreet dit onderscheid niet gemaakt wordt.

De *procedure* schijnt nu verregenoeg te zijn doorgedreven om de betwistingen te mogen sluiten en met een dengdelijk vonnis de zaak te eindigen. Onze hedendaagsche rechtbanken hadden dit al lang gedaan. Eens dat de daadzaken goed bewezen waren — en dat waren zij zeker sedert de plaatschouwing en het getuigenverhoor — eens dat de grond der zaak, zoo lang en breedvoerig in rechte voor en tegen besproken was, schijnt het dat het hof van Vlaanderen wel diende onmiddelijk eindvonnis te vellen. Maar neen zoo oordeelde men er ten dien tijde niet over. Het Hof vond dat de *debatten* nog verder dienden doorgedreven te worden. Nochtans daar er al zeker bewijs is en in het vooruitzicht dat de nieuwe betwistingen nog lang zouden kunnen duren, verleent het Hof eene *sentence provisoire* op 2 Juny 1685 waarbij de verweerder wordt *geordonneert te contribueren tot onderhaut van den onderpastoor van 'sheesschers prochie tot taelf pond grooten tsjaers in te gaen tsedert Kersmaent 1684. Ende voor recht te doene ten principaele ordonneert partyen andermael te compareren voor den selven cemmissaris om ghehoort ende ghereguleert te worden*.

Het was voor de eischers eenen grooten stap vooruit als men in aanmerking neemt dat de *Ordonnantie* van 22 Augusty 1551. I. 277. art. XIII vaststelde dat *Prorisionele Sententien van den Raede van Vlaenderen in materie van alimentatie &c. worden geexecuteert, niet-jegenstaende appel*. Moest dus, zooals het te voorzien was, het proces nog lang duren, de groote tiendeheffer van Melsele zou in alle geval in afwachting bij te dragen hebben in het onderhond van den onderpastoor.

Maar wat was die groote tiendeheffer toch hardnekkig! Van die *sententie provisoire* gaat hij onmiddelijk in beroep voor den Raad van Mechelen, en met nieuwen moed begint hij voor dien raad nog eens al de stukken en bewijzen voor te dragen waarvan hij voor den raad van Vlaanderen reeds gebruik maakte. Met niet minder moed treden de eischers daar tegen op; zoodanig dat wij hier eene nieuwe

reeks van besluitselen van allen aard vinden. Deze besluitselen, notas, responsiven, repliquen, dupliquen enz. bevatten nochtans niets nieuws, het is maar eene tweede uitgave van den eersten aanleg des gedings.

Wat hier te bemerken valt 't is dat terwijl de Raad van Vlaanderen twaalf jaren noodig gehad heeft om de zaak te overleggen en dan eindelijk maar tot eene *sententie provisoire* te komen, de Raad van Mechelen op eenige maanden tijd zelfde zaak kant en klaar krijgt.

Zijn arrest van 12 October 1686 zegt kort en goed: *Le Roy rejecte la dite clause de requeste civile avec lesdits griefs et piéces jointes et faisant droict déclare bien avoir esté jugé par ceux dudit Conseil, mal appelé par le dit appellant, sortira atant la sentence dont est appelle son plein et entier effect, condamne ledit appellant en l'amende de frivol appel et en celle de ladite clause de requeste civile, ensemble les despens du proces au taux de la Cour. Prononcé à Malines le douzième d'Octobre 1686.*

Volgens de *placcuerten en ordonnantien* bedroeg die boet van *frivol appel* 60 ponden *parisis* 's Konings profyte; de boete van *ongefondeerde requeste civile* is in de *Rueden ses Guldens* ofte meerder ter *arbitrage* van den Rechter (1). Deze boeten zullen samen met de gerechtskosten waarvan wij de rekening niet kunnen opmaken eene nog al aanzienlijke somme bedragen hebben.

Het Hof van Mechelen uitspraak gedaan hebbende over de *sententie provisoire* zoo bleef toch de zaak voor het hof van Vlaanderen nog hangende voor het *principael*. De *procedure* diende dus voor dit laatste hof hernomen te worden.

Bestaat er hier eene leemte in den samenhang van ons dossier waarin geen enkel stuk van 1687 tot 1692 voorkomt, of is gedurende dit tijdverloop de *procedure* blijven slapen? Wij moeten dit laatste veronderstellen, immers wanneer in het begin van 1695 de zaak terug wordt opgeroepen schijnt deze niet de minste vordering gemaakt te hebben sedert het arrest van het Hof van Mechelen.

Op 9 February van dit jaar 1695 bieden de eischers *request* aan het hof. Daarin beroepen zij het arrest van het hof van Mechelen en vertoonen dat de verweerder *eerw. h. Niclays De Rop, pastoor van Melsele en deken der christenheyt in het district van Hulst* intus-schentijd overleden zijnde, het noodig is dezès *hoirs in saecke te roepen* (2). Aan dit *request* wordt door het hof onmiddellijk recht

(1) Zie Placc. 8 Juny 1582 en 6 Oct. 1706 II. 232. IV. 274 art. CLXV. Ook Placc. 31 Augusty 1586 II. 239.

(2) Pastoor De Rop was te Melsele overleden den 1 November 1692, en in de

gedaan en eene *ordonnantie* (1) van zelfde datum beveelt de inzaakstelling van 's verweerders erfgenamen.

De erfgename van pastoor De Rop was zijne nichte Joanna De Rop in huwelijk met Pauwel De Smet, baliuw van St Amands bij Dendermonde. Deze beantwoorde niet onmiddellijk de *daginghe* hem gedaan op 24 Meert 1695 door *D. Spanoghe, denwaerder van den Raede in Vlaenderen* zoodat het hof begon met voorloopig *deffant* tegen hem te verleenen. Doch in verdere stukken zien wij dat hij later verscheen en in meer dan eene *nota* het hof verzocht om *dilay*, waartegen de eischers telkens verzet aantekenden.

Terwijl aldus de « procedure » met de erfgename van pastoor de Rop wierd voortgezet over het betalen der aanzienlijke kosten des gedings, was met den nieuwen pastoor van Melsele, Rudolf van der Meulen, eene overeenkomst gesloten, waarbij de tusschenkomst van den grooten tiendeheffer van Haesdonck voor goed bepaald wierd.

Of de voornoemde erfgename ten slotte van rekening geheel of maar gedeeltelijk de kosten te betalen kreeg hebben wij niet kunnen bestatigen.

Hoe het komt dat de proces-stukken aan de kerk van Haesdonck bleven behooren, hebben wij niet kunnen te weet geraken. Immers het schijnt dat op 5 September 1766 de prochie van Haesdonck door het hoofd-collegie van Waes verzocht wierd de proces-stukken in te leveren. Er wierd zelfs alsdan eenen inventaris van die stukken gemaakt. Daar die inventaris eene juiste opgave bevat van het dossier, schrijven wij die hier over.

Inventaris van alle de pampieren naer neerstigh ondersoek bevonden ter greffie der parochie ende heerlyckhede van haesdonck concernerende de proces-stuex die dese plie met die van de keure genootsaekt is geweest te sustineren als heers by requeste van 12 augusty 1675, ter eendere seyde,

jegens

heer ende meester nicolaes de rop pastor de plie van melsele betrocken veïdre ter andere, omme de selve pam-

kerk aldaar begraven. Zoo getuigt een zerksteen nu in den buitenmuur der kerk ingemetseld. Het opschrift is er van overgenomen in boekd. XI bl. 239 der Annalen van den Oudheidkundigen Kring.

(1) Deze *ordonnantie* even als de *sententie provisoire* en het *arrest* van Mechelen zijn geschreven op perkement en berusten in het dossier.

pieren over te leveren aen myne Edele heeren van het hoof-collegie van den lande van waes in gevolge van hemlieden circulairen brief van den 5de september 1766, soo volgt, als vooren dry inventarissen.

Item de req^{te} gepresenteert by borgemeester schepenen ende sgravenmannen der voorn phie in date 12 agty 1675, jegens heer ende mre nicolaes de rop pastor der phie van melsele.

Item de replique gediend by de voorn wethouderen jegens den voorsyden heere pastor in date 15 mey 1674.

Item eene procedure gediend den 15 meye 1674 geintituleert repliquerende contra den voorn heere pastor.

Item alsnog een verbael in daete VI april 1677, gehonden by den heer raedt-commissaris C. Van der bruggen jegens den heere pastor van melsele en heer ende mre m. hauweel pastor van haesdonck.

Item eene proceduere geintituleert voldoende met ses stucken overlegh gediend den III feby 1678, bestaende den overlegh ten eersten in het accort aengegaen met heer en mre henricus Smits nopende het bedienen der cappellerie der voors phie van haesdonck, ten tweeden in eene schrifter declaratie verleent by stadth^r borgenre ende schepenen mitsgrs stadth^r ende s'gravenmannen der voorn phie van haesdonck, ten derden in eene attestatie verleent by Jan Lemmens coster deser phie, ten vierden in een attestatie van Jan van de velde ende ten vyfden in eene declaratie van den heere onderpastor ende ten lesten eene specifieke declaratie van het pastoreel incomen der phie en heer. van haesdonck.

Item de amplicat ende employ van preuve omme schepenen ende s'gravenmannen van phie van haesdonck gediend den 12 february 1672 met de req^{ta} tot het versoeken van commissaris ende enqueste daer annexe.

Item de vene de lien enqueste ende besoeck van oircouden gehonden by m^her C. van der bruggen raedt ordinaire van den raede in vlaenderen ende jonckheer D. F. baers advocaet van den voorsd raede ten versoecke van voorn wethouderen de daete 2 Xbre 1681.

Item eene proceduere geintituleert salvatien ende solutien omme de voorn wethouderen gediend den 5 9bre 1685, met overlegh bestaende ten eersten in eene declaratie verleent by heer ende meester m. hauweel pastor de phie van haesdonck ten tweeden eene attestatie verleent by Jan maes ende nogh eene andere verleent by Jan Vereruyssen.

Item eene proceduere geintituleert reprochen ende contradictien gediend den 50 octobris 1685.

Item eene proceduere geintituleert gesien by stadh : borgemre schepenen en s'graveman van haesdonck gedient den 12 mey 1678.

Item eene proceduere geintituleert solverende gedient den 21 mey 1680.

Item alnogh eene procedure geintituleert supersolverende gedient den 25 augusty 1680.

Item eene proceduere van responsiven geaffirmeert door den borgemre guilliam vercauteren met de originele acte allirmatie van daete 20 aoust 1682 daer annexe.

Item eene originele proceduere geintituleert s'gravenmannen ende schepenen gedient den 12 april 1685 met de originele Episcopale.

Item eene proceduere geintituleert believe myn Ed. heere den raedtsheer m'her Coenraedt van der bruggen in het rapporteren van de saeke &c.

Item eene copie req^{te} gepresenteert aen syne hoogw. den bishop van gent met overlegh daer annexe bestaende den overlegh ten eersten in twee distincte declaratien verleent by en van wege heer en mre C. van wichelen pastor in haesdonck respectivelyck van daete 24 8bre 1661 ende 24 janry 1662 ten tweeden eene attestatie verleent by ende van wegens R^{de} Guillielmus van Lichen ord. fr. fr. min. Rec. de daete 27 Xbris 1661 ten derden eene declaratie verleent by ende van wegens fr. Alexander Cuvelier ex ordine ff. min. Recoll. en eyndlinge eene attestatie verleent by Guilliam Lemmens coster deser plie van haesdonck de daete naest lesten Xbris 1661.

Item eene proceduere geintituleert gesien gedient by ende van wegens den Eerw. heere nicolaes de rop pastor tot melsele van date den 50 april 1685.

Grieven voor heer ende mre nicolaes de rop pastor der plie van melsele ende deken van cristianiteyt int district van hulst appellant van die van den raede van vlanderem &c. Exhibé par le procureur van campen aux plaidts die 18^a d'aoust 1685 met negen stucken overlegh daer annexe.

Item gedient de antworde omme borgemre schepenen ende s'grave-mannen respectie van de plie van haesdonck ter rolle den XVIII oughst 1685. Exhibé par le procureur hasaert aux plaidts die 27 8bre 1685.

Item eene proceduere geintituleert gesien by heer en mre nicolaes de rop pastor der plie van melsele exhibé par le procur. van campen aux plaidts die 17de 9bre 1685.

Item naerder instructie by den hove geadviseert den 2 juny 1685 met overlegh.

Item de requeste gepresenteert aen raedtsheer mher c. van der bruggen commissaris in de saeke tot het versoeck van prefixie van daeghe in daete den 7e juny 1683.

Item eene proceduere geintituleert voldoende by den pastor van melsele van daete den 13^e mey 1680.

Item een req^{te}. gepresenteert aen hooge ende mogende heere van den raede in vlanderem tot versoeck van d'arrimenten 19 february 1695.

Item de commissie van daeginge op arrimenten ten desen annexe van daete IX february 1695.

Item eene proceduere geintituleert voldoende by schepenen ende s'gravemannen der plie van haesdonck, gediend den 31 july 1695.

Item eene proceduere geintituleert dhoirs van wylent heer ende mire nicolaes de rop van daete 3 8bre 1695.

Item een dito geintituleert gesien by schepenen en s'gravemannen der plie van haesdonck gediend den 10 8bre 1695.

Item een extract ex registro privilegiorum monasterii sti petri juxta gandavum.

Item de sententie verleent by provisie in den raede van vlanderem de daete 2 Junii 1683.

Item de sententie verleent in den raede van mechelien den 12 8bre 1686.

Item de copien van alle de stux van de saeke lest geventuleert in den raede van vlanderem annopende de provisie daer onder begrepen twee advertissen : eene proceduere van reflectie met eene memo.

Aldus geïnventorieert inder manieren voorschreven omme overgedraegen te worden aende voorseyde Edele heeren hoogB : ende hoofts : van den Lande van Waes desen 10^e 7bre 1766 als greffier.

Het dossier van 't proces van Haesdonck, anders zoo volledig, begrijpt, zooals wij reeds zegden, geen enkel stuk betrek lierbende op de gerechtskosten. 't Is te betreuren, het had van belang geweest eens te kunnen nagaan wat zoo een twintigjarig geding wel aan partijen moet gekost hebben van proceduren, advokatenrekeningen enz. Het kon eene bijdrage zijn tot de geschiedenis der gerechtskosten, weinig bestudeerd tot heden, maar een bijzonder licht werpende op het maatschappelijk leven onzer voorvaderen.

Men weet dat in de middeneeuwen noch de rechters, noch de bijzitters eene jaarwedde of eenige bezoldiging genoten. Later wierden

al de akten van hun ambt op tarief betaald, ten voordeele van den Vorst, en de rechter genoot een derde of een vierde van de opbrengst. De bijzitters, Raadsleden of Schepenen wierden door de dingende partijen betaald in vorm van specie-gelden (*épices*), zoogenaamd omdat oorspronkelijk deze betaling gedaan werd, niet in geld, maar in fijne specerijen, suikergoed, soms ook wel in wijnen (waarvan ook de naam van « wyngheld » enz. (1) Om de wille van de misbruiken daar uit ontstaan wierden die speciegelden later geregeld door algemeene reglementen. (2)

Vinden wij over dit alles niets in het proces van Haesdonck 1675—1695, een ander proces, weinig vroeger, door de prochie van Temsche, voor den zelfden Raad van Vlaendren gepleten, geeft er eenige bijzonderheden over.

Ik vind namelijk in het archief der kerk van Temsche dat van 1660 tot 1668 de kerk en de prochie « procedeerden », tegen den akt van S. Pieters van Gent, groote tiendehaffer van Temsche, over « den soberen staet van den toren der prochiekerke dewelk bevonden is soo van metswerek als van houtwerek in groot peryckel van alle ueren omverre te vallen door de gescheurtheit in muragien als tghebreek van het oudt houtwerek ».

Van dit proces weten wij echter niets. Er zijn geene proces-stukken, geene proceduren van terug te vinden; maar de kerkrekeningen van 1660 tot 1668 melden menigvuldige betalingen van rechtskosten van allen aard over dit geding betaald. Wij willen er een weinig bij stil blijven, om daardoor de hooger aangehaalde bijzonderheden over 't rechtswezen in de XVIIe eenw te volledigen.

Van eigentlijke *rechtskosten* is niet veel aangestipt, hetgene doet vermoeden dat de abt van St Pieters, het proces verloren hebbende, dezelfde zal betaald hebben. Als voorbeeld nochtans merken wij aan :

Aen Mijnheere den President Lafaille de somme van ses ponden groōn over vier daghen vacatien by hem ghedaen als commissaris in 't visiteren ende begrooten van de reparatien van toren en kerke.

Over rapport van 't proces, lichten van de sentencie en reysgelt seventhien ponden acht schellinghen grooten.

over 't stellen vān specificatie vān costen acht schell. twee gr.

(1) Pouillet Edm. Hist. polit.-interne de la Belg. p. 400.

(2) Zie o. a. Placcaerten van Vlaendren. — Instructie voor den Raede v. VI, 9 Mey 1522 I. 258 art. I.II. — Ordonnancie van den Raede 20 April 1624, id. 23 Sept. 1667, 14 Febr. 1540 enz.

Van *bijkomende kosten*, zooals voor diensten door Schepenen, Greflier en andere bewezen met geschriften, reizen naar Gent enz. vinden wij :

aen den greflier Jan Goethals een pont, sesthien schell. acht gr.

aen schepene Adriaen Weytaek dry ponden, vyfthien schell.

aen dragen van brieven sesthien schell.

aen een brief expresselyck ghedraghen naer den hertog van Bourbonville, te Sint-Omaers, een pont elf schell. acht gr.

aen den bailliuw ses pont acht gr. en nogh item dry pont veerthien schell. acht gr.

Van *procureurs en advokatenrekeningen* vinden wij :

aen procureur Clercq dertigh ponden acht schell.

aen dheer Peeter Arendt advocaet neghen ponden vier schell. ses gr.

aen advocaeten Uyttersprock en Knopbaers tot Ghendt vierentwintigh schell.

en nog aen selfden Uyttersprock voor schriftueren en salvatien dertigh schell.

Aan *deskundige* of experten, metsers en timmerlieden, geroepen voor het nazien van den bouwvalligen toren :

meester Gillis Donse derthien schell. dry gr.

meesters Pieter Martens en Tobias dOosterlinck elcq dry ponden.

aen Cornelis van de Werfve, Joos van der Gucht, ende Gillis van Doornick respectieve metsers, mitsghaders Laurens Pauwels en Charel Janssens temmerlieden, voor ghevisiteerd te hebben met den president op eersten April 1660, een pont seven schell.

Item aen de selfde ter causen dat sy ghevisiteerd hebben met den heer President op den XXV^{en} Juny 1660; een pont derthien schell. vier gr.

Uit deze laatste aanhalingen is op te maken dat voor het nazien van den toren, voor de pleck-schouwinghe, of « *vue de lieux* » zooals men zegde, de Raad van Vlaandren zynen eigen Voorzitter had aangesteld als « *commissaris* » en dat deze tot tweemaal, namelijk op 1^e April en op 23^e Juny, naar Temsche kwam, om, bijgestaan door deskundige personen, den toren der prochiekerk in oogenschauw te nemen.

Dit « *visiteren* » van den heer President gaf aanleiding tot eene reeks kosten van eenen heel anderen aard. Zoo als wij hooger zegden, strenge reglementen hadden het betalen van specie-gelden strikt bepaald, ten einde misbruiken te beletten, en te voorkomen dat, de partijen te veel of te lekkere specien naar den rechter dragende, de

onpartijdigheid van dezen rechter kon in twijfel getrokken worden, wanneer de rechtvaardigheid hem dwong juist aan de mildste der twee procedeerders het proces te laten winnen. Die strenge regeling der reglementen kon echter niet alles voorzien, en de slimme procedeerder wist wel op tijd gelegenheid te vinden om, zonder die reglementen te overtreden, op eene of andere wijze den rechter wat specerijen in de hand te stoppen, daar waar de specie-gelden hem te stipt bepaald voorkwamen.

Zoo zullen onze Temsche wethouders van 1660 er zeker overgedocht hebben. Welhoe, zullen zij gezegd hebben, de heer President van den Raad van Vlaanderen, zulk hooggeplaatst ambtenaar, om tot tweemaal twee dagen naar Temsche te komen, zal maar een gering deel ontvangen van de geringe som van zes ponden daarover door de rechtstarieven vastgesteld, en zijn greffier mogen wij als « wyngeldt » niet meer als zestien schellingen in de hand stoppen! dat willen wij beter! Er zijn geene reglementen die verbieden van hooggeplaatste personen princelĳk te ontvangen, als zij ons met een bezoek vereeren ».

En inderdaad 't was maar zes jaar later, in 1666 dat voor het hoofdcollegie van Waes een reglement gemaakt wierd, « hoe te reguleren en te menageren de wyn-presenten, defroyen ende noodinghen ter Tafel.

En of de heer President vorstelijk ontvangen wierd!

Om er een gedacht van te geven, schrijven wij letterlijk over eenige kapitels der kerkerekeningen van Temsche :

Eerst, waarschijnlijk bij de ontvangst.

Betaeld aen Jan Rooman de jonghe de somme van vyf ponden dry schell. ses groon ende dat over teeringhe ghedaen by den President, den proeur Clercq m^r Tobias m^r p^r metser, met nogh ander metsers ende temmerlieden waerin begrepen een verteert ghelach by den proeur Clercq den heere greffier ende Adr. Weytaek tsamen ter voorse. some dus

v L. III S. VI gr.

Maar 't was vooral op de maaltijd, bij het « tractement », zooals men het noemt, dat het deftig zou gaan : vele gerechten van vleesch en visch, ook van « suyckerspeysen » zooals de rekening zegt. Jammer dat de « specification » zooals men dat noemde, niet meer aan de kerkerekeningen vasthangen, mogelijks hadden zij ons toegelaten het geheele « menu » of spijskaart op te geven. Nu vinden wij enkel :

Betaeld aen Jan Ceurs en dierick van ranst de some van ses schellingen acht gr en dat over leverin van visch als namentl. spurinck

ende snoeck als den president hier was — aen p^r Saey de som van dry schellin en vier gr. en dat over dry diversehe voyagen ghedaen thebben naer Bornhem om visch te haelen — Item aen Joos van Fraeyenhove de som van seshien schellin* groon over leveringhe van visch om daermede te traeteren den president — Item heeft den rendant verschoten en betaelt de somme van seven ponden schell. thien grō over vleesch, visch, specery en anderssins ghebruyet in het traeteren en defrayeren van mynheer den president commende visiteren den thoren — Item aen Mathys de cock de somme van vyfthien schellin gr over de leverin van een vetten halven hamel met vier voeten van selven en een pont lardeerspeck — Item aen Anthony vcauterer de somme van twee ponden seventhien schellin en ses gr over leverin van veerthien pont boter tot een schel. het pont een vyffentwintich eyeren een deel witten en tarwen broot, noch in diversehe reysen dry vyffentwintich soo mutsaert als vasthont en andere winkelwaeren by hem ghelevert.

Verders had men eene zuster, uit het S. Annaklooster van Temsche, naar Antwerpen gezonden om fijndere spijzen als bovengemelde die men ter plaatse zelf had kunnen bekomen :

Item heeft den rendant betaelt en gherestitueert aen suster Benedicta predicheerinne de somme van dry ponden twee schellin gr. by haer beleyt te Antwerpen int coopen visch vleesch mitsg suyckerspeysen tot het tractement van mynheer den president.

Tot daar voor de spijzen. Voor wat den drank aangaat; buiten eene tonne biers van een pont vyf schellingen, geleverd door Gillis Wittoek, en ses potten dry pinten rooden wyn, tussehen in al eens gehaald bij Charles de Cauwere, voor zestien schellingen negen grooten; vinden wij dat men voor het tractement was gaan wijn koopen in Antwerpen.

Betaelt aen Caerel Janssens schuytman de some van vier schellin ses grooten over ghevaren te hebben naer Antwerpen omme te haelen twee quartiens wyn omme daermede te tracteeren enz. Item heeft den rendant betaelt aen Gysbrecht Trussers de some van neghentwintich guldens en dat over de leverin van twee quaertiens wyn een rensch en een frausch, dus III L. XVI S. VIII gr.

Zoo wisten onze oude wethouders, zonder « de reglementen ter materie » te overtreden, zeer deltiglijk linnen rechter, « te defrayeren ende te traeteren » — En ik ben overtuigd dat zij het met zeer gerust geweten gedaan hebben, want, willen wij de oude rekeningen van dien tijd nazien, wij zullen bijna van blad tot blad, het bewijs vinden hoedanig in de zeden des tijds was doorgedrongen dit

gebruik van aan ambtenaars van alle slach, geschenken van allen aard, en meest nog wijnen, te vereeren.

Eene enkele post der besproken rekening, en hij loopt niet hoog op, komt een weinig verdacht voor, er is spraak van een geschenk aan personen die men niet met hunnen naam durft noemen :

Item betaelt aen Jan Weemaes ende de weduwe van Jan Van Geertsom de somme twintich schellingen acht grooten over visch by hun geleverd ende geschonken aen seker twee vrienden over hunne diensten aen kereke ghedaen in 't proces van den tooren.

Opmerkelijk is het ook dat men de kosten van « het tractement des heeren president » was beginnen inschrijven in de prochie- of gemeente-rekening, en dat men zeker van gedacht veranderende het reeds ingeschrevene heeft dóórgehaald, en alles in de kerkrekening heeft gebracht. Zoodat wij ons mogen afvragen of onze wethouders mogelijks eenige vrees hadden voor het oordeel van het Hoofdecollegie van Waes dat over de prochie-rekening toezicht had.

TH. DE DECKER.

UN DÉTAIL INÉDIT

DE L'ENFANCE DE MERCATOR.

Feu le Dr van Raemdonck, dans son magistral ouvrage : *Gérard Mercator, sa vie et ses œuvres* (1), a fait connaître les circonstances quelque peu romanesques de la naissance de l'illustre géographe. Il nous dit aussi que la maison où Mercator vit le jour, se trouvait probablement dans la rue dite *Heuckelstrate* ou *Kloosterstrate*. L'auteur ajoute : « Après les couches de sa femme, arrivées inopinément » dans la maison du curé, (2) Hubert de Cremer dut songer à se » pourvoir sans retard d'une habitation pour lui, son épouse, son » nouveau-né et ses autres enfants qu'il avait amenés de Gangelt. Il » prit domicile très-vraisemblablement dans la même ferme qu'il occupait, en 1517, comme propriétaire, et qui était grevée d'une » redevance annuelle de seize gros au profit de la mense des pauvres » de Rupelmonde, et que sans doute, son oncle lui avait achetée. » Installé dans sa ferme, le père de Gérard Mercator se mit » aussitôt en devoir de gagner le pain pour sa famille et de n'être » plus désormais à charge de son oncle : il reprit donc le tire-pied » et l'âlène et recommença, avec ardeur et courage, le métier de » cordonnier qu'il avait exercé à Gangelt..... »

Nous devons formuler une réserve à propos du mot « ferme » employé par le Dr van Raemdonck. Celui-ci a pris le mot « hofstede », qu'il a rencontré dans les comptes de la mense des pau-

(1) pp. 5 et 6.

(2) Gisbert de Cremer, grand-oncle de Gérard Mercator.

vres de Rupelmonde, dans le sens attribué actuellement dans le langage courant à ce vocable : métairie.

D'après Kiliaen « *hofstad* » signifie *area, solum*, c. à. d. le fonds, le terrain. Nous trouvons la confirmation de cette interprétation dans le Glossaire d'Edw. Gailliard, v^{bo} *Hofstede*, qui lui donne la signification : fonds, terrain, « tréfons ». Et l'auteur donne à l'appui de son opinion les exemples suivants, qui nous semblent décisifs : « Twee onbehunsde hofsteden..... ». « Bi den hoecke vander steenstrate, an die hofstede daer W.... huus vp staet..... » et « om de hofsteden van den husen die verberrent zyn.... ». D'autre part Verwys et Verdam disent dans leur *Middelnederlansch Woordenboek*, « *Hofstede* : de grond, waarop een hof met zijne bijgebouwen staat, » bij nitbreiding de boerewoning, de hofstede zelve ». Et pour contraste nous rencontrons chez les mêmes auteurs v^{bo} *Huusstede* : Hetzelfde als hofstede. in de *oorspronkelijke* beteekenis. Erf waarop een huus staat ».

De plus *C. P. Serrure* dans son *Vaderlandsch Museum* (1) fait mention de trois actes du XIIIe siècle dans lesquels le mot *hofstede* est employé dans le sens de fonds, terrain non bâti etc. : 1° 1295. Donation au couvent de Oost-Eecloo d'un terrain situé à Ysendyk *welc lant dat heet Brabanders hofstede.....*; 2° 1296. Donation à l'église de Ste Pharaïlde à Gand de *XXVIII sol. vlaemshs paiements erveliker renten.... De welcke XXVIII sol. ligghen in de stede van Ghent, namelijk in de Donkerstege, vp de hofstede, dar Ydier Pots huus vp staet, VIII sol., ende in de ofstede, dar dat Jan Vos Cousemakers huus vp staet VIII 1/2 sol., ende in de Munte, vp de hofstede dar Bernarts huus van Musole vp staet VII 1/2 sol.*; 3° 1296. Donation à la même église de *XXVIII sol. ende V d. el....* sur une propriété sise à Gand *vp Toeghe port, vp de ofstede dar Pieters Speliaerts huus vp staet...*

Enfin *J. F. Willems* dans son : *Historisch Onderzoek naar den Oorsprong en den waren Naem der openbare Plaetsen en andere Oudheden van de Stad Antwerpen* (2) donne l'extrait suivant d'un acte du 29 Décembre 1590 : *Een Hofstat daer thuys datter opstont of verbrant es, daer jouf. Marie van Hoboken in te wonen plach, gelegen by den Predicaren, tusschen Margrieten Sproefs huys, aen deen zyde, ende de Hofstat daer voermaels thuys van Inclenoert vp stont, aen dander zyde.*

(1) Vol. V pp. 288 en 289.

(2) Anvers 1828 — p. 159.

D'ailleurs le mot « *Hoere* » lui même, signifiait originairement un fond mesuré et cloturé (1).

Nous en concluons que dans l'idiome du Pays de Waes on a appliqué la dénomination du fonds aux bâtiments qui le couvrent. Mais l'emploi du mot « *hofstede* » dans le sens donné par feu van Raemdonck, n'était certainement pas courant dans le Pays de Waes au commencement du XVIe siècle; il ne nous appartient pas de rechercher ici vers quelle époque ce vocable prit la signification extensive qu'il a aujourd'hui.

Un article du « *Slaepere* » de l'ancienne Chambre de Rhétorique de Rupelmonde (2) « *de gulde van onser lieûer vraúwen* » confirme notre opinion. Ce texte est ainsi conçu : « *Item soe heeft de gúlde* » voers sesse peninghe parisise erfelick úp een erúe toebehoerende » *michel de maeyer gheleggen noertwest aende brouckstrate ende* » *noert oest aen ee erúe gheheeten den ridder ende suyt oest aē de* » *wal ende zuyt west aen hubrechs scremers de scoemaker huys* » *ende erúe te ghelden tallen kersaionde* ». En marge nous lisons : « *Chriaen seramers ex parte vxoris sue magdelene by coope van Jan* » *Verbanck* ».

Il en résulte que la propriété d'Hubert de Cremer, père du grand géographe, était non pas une ferme ou une métairie, mais « *een huys ende erúe* » c'est-à-dire une maison d'habitation avec son fonds.

Il serait d'ailleurs inconcevable qu'un cordonnier allât s'établir dans une ferme ou métairie, pour y exercer son métier, et encore plus à cette époque que maintenant.

* * *

Il importe, avant tout, de dire un mot du document nouveau dont nous faisons usage. La chambre de Rhétorique de Rupelmonde « *de Genoffelbloem* » ou « *de Gulde van onser Lieûer vraúwe* », ayant pour devise :

Wat schaed' dat bloeyt

De bloem die groeyt.

est fort ancienne. Mais malheureusement, jusqu'à présent il n'est que peu ou rien connu de l'histoire de cette chambre. Nous trouvons néanmoins une preuve palpable de son antiquité dans ce fait que la « *gulde van onser lieûer vraúwen* » fit dès 1521 établir un sommier

(1) *Hoere* — is gemeten en afgescheiden land (Nederduitsche Regtsoudheden door Dr M. J. Noordewier — Utrecht — Kemink en zoon. 1833).

(2) f^o xxij r^o.

(slaepere) de ses biens immobiliers et de ses rentes constituées. Nous y voyons qu'au début du XVIe siècle la Chambre de Rhétorique de Rupelmonde possédait trois pièces de terre et quatre vingt trois rentes constituées, produisant ensemble un revenu de 2 livres 4 escalins 7 gros 7 deniers argent courant, somme importante pour l'époque.

Ce sommier forme un manuscrit sur parchemin de 24 × 17 centimètres, comprenant XXVII feuillets + 2 feuillets non numérotés.

Il date de 1521, ainsi qu'il ressort de la mention suivante, inscrite au 2^d feuillet non numéroté :

« Dit naervolghen syn de erfelicke renten en erfelicchede toebehoeren »
» der gulden van ons liever Vrauwe van rupelmonde jnder manieren »
» ghelyc hier naer ghescreven staet int iaer ons he'eu duyxt vyf »
» hondert en een twitich ».

Ce « slaepere » fut complété et mis à jour en 1562, au moyen de notes marginales, pour ce qui concerne les mutations et les extinctions, par Dominique de Maeyer, prêtre et chapelain de Rupelmonde, sur l'ordre des Echevins de cette ville, ainsi qu'il ressort de l'inscription suivante, que nous trouvons au verso du dernier feuillet du manuscrit : « Desen slaepere vander gulden van onser Liever vrauwen »
» js oudt eenen viertich jaeren ende by laste van Schepenen vander »
» poort en stede van Rupelmonde hebbe ick dominicus de maeyer »
» pre ende cappellaen der voors stede dese jegenwoordighē slaepere »
» vernyewet ende ghestelt by hanthooffden en syde pante ende hant- »
» hoofde ».

Notre Cercle doit la possession de ce très intéressant manuscrit au zèle et à la bienveillance de notre confrère M. le Docteur Roelens, de Rupelmonde, qui avait pris à tâche de réunir, tout ce qu'il pouvait recueillir relativement à l'ancienne chambre de Rhétorique de la ville natale de Mercator : registres, bannières, écussons, instruments de musique, flambeaux de procession etc., et qui en a fait généreusement don à notre Musée.

Qu'on nous pardonne cette digression nécessaire; mais le sommier dont nous nous occupons ici, nous permet de déterminer à peu près avec certitude la maison où notre illustre Mercator passa son enfance.

Nous venons de voir que le « slaepere » de la chambre de Rhétorique fut rédigé en 1521, par conséquent à une époque contemporaine de l'enfance de Mercator. Lorsque le chapelain de Maeyer y annota en 1562 les mutations venues dans l'intervalle, nous voyons que la

propriété adjacente au S. W. à l' « huys ende erie » du père de Mercator était devenue la propriété de *chretien scamers (de cremer)* du chef de sa femme, par achat de Jan Verbanek. Dans un autre article du « slaepere » (1) nous rencontrons aussi comme propriétaire d'un « huys ende erie *Laureys Cramere de permentier* » c. à. d. Laurent Cramere le passementier, ou le tailleur, ou plutôt le marchand d'habits. Il est fort probable que ces deux de Cramer étaient parents de Gérard Mercator. Quoiqu'ils ne figurent pas sur le tableau généalogique annexé à l'ouvrage du Dr van Raemdouck, nous n'en concluons pas moins que les de Cremer formaient à Rupelmonde une tribu assez nombreuse, dont les membres exerçaient les professions les plus diverses.

Lorsque notre confrère, M. le Dr Roelens fit don à notre Musée des reliques de l'ancienne chambre de Rhétorique de Rupelmonde, il voulut bien nous communiquer une esquisse de plan, sur lequel était indiquée sommairement la situation des biens d'un grand nombre de débirentiers de la « *Gilde van onser Lieûer vraüwen* ». Notre confrère nous signala aussi un grand plan terrier de Rupelmonde, reposant aux Archives de cette ville, et intitulé : *Kaerte figurative van de stadt ende jurisdictie van Rupelmonde gemaect door And^r vander Meersche gesworen landtmeter den Jaere 1652, daer naer den jaere 1718 gecopieert door J. Matele ende nu door my anders, actum 9 mey 1759 als gesworen landtmeter, J. V. D. Velde.* (2)

Si nous comparons les indications de ce plan, dont la distribution parcellaire est restée en 1652 ce qu'elle était en 1521 — tout au moins en ce qui concerne les biens indiqués au « slaepere » — avec la description analytique de la propriété contigue à celle d'Hubert de Cremer, nous nous apercevons immédiatement que Mercator passa son enfance dans la maison que son père possédait dans la « Bronckstraet » en face de l' « Hellestraet », à l'emplacement où se trouve aujourd'hui la maison portant le N° 49. (3)

Il semble exister une contradiction entre notre conclusion et les indications du plan de 1652.

Cette contradiction n'est qu'apparente, si l'on tient compte que la « Verkenstraet » de 1652 portait encore vers la fin du XVIe siècle le nom de « Brouckstraet » et qu'elle n'était qu'un prolongement de celle-ci jusqu'à la « Casteelstraet ».

(1) f° ix v°.

(2) Nous publions en annexe un fragment de ce plan.

(3) Cette maison est indiquée sur le plan annexé par le signe +

Quand ce changement partiel de nom a-t-il eu lieu? Nous ne pourrions le préciser.

D'ailleurs la réalité des faits démontre l'exactitude de nos allégations. Le plan de 1652 ne renseigne aucune propriété adjacente à une autre propriété, mais celle-ci bâtie « huys ende erve » et limitrophe au S. E. au « Wal » ou « Vliet », dans la « Bronckstraet » diminuée, de cette époque.

*
*
*

Qu'on ne croie pas que nous avons voulu faire une querelle de mots à feu le Dr van Raemdonck à propos du vocable « hofstede », d'autant plus que le biographe de Mercator, se basant sur une expression de terroir, avait pu facilement se tromper, surtout qu'il ne connaissait pas l'existence du « slaepere » dont nous faisons usage aujourd'hui. Notre but fut plus élevé. Nous croyons que rien de ce qui a trait à la personne d'un compatriote aussi illustre que Gérard Mercator, le père de la Géographie Moderne, ne doit nous être indifférent. Notre but fut d'ajouter un détail inédit, — minime, si l'on veut —, à la biographie si complète et si savante du grand géographe Wasien, publiée par feu le Dr van Raemdonck.

G. WILLEMSEN.

PROCÈS-VERBAUX.

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DU 20 NOVEMBRE 1902.

Au début de la séance M. le Président propose d'envoyer à Sa Majesté le Roi des Belges une adresse de félicitations à l'occasion de l'attentat dirigé contre Sa vie, et auquel Il a si heureusement échappé. Cette proposition est adoptée par acclamations.

Le premier travail indiqué à l'Ordre du Jour est présenté par M. Reynaert, secrétaire du Cercle. En s'appuyant sur les comptes de l'Église, ainsi que sur divers extraits du « kerkenlaper », M. Reynaert reconstitue l'histoire des trois principaux autels de l'église de St Nicolas et fait connaître divers détails sur leurs auteurs, sur les moyens employés pour les élever etc. Il expose également diverses considérations touchant la forme extérieure de deux de ces autels, existant encore dans l'église.

Après quelques remarques présentées par MM. de Decker et Meskens l'assemblée vote l'insertion du travail de M. Reynaert aux Annales.

M. Willemsen donne ensuite lecture de la première partie d'une étude intitulée : « La mode et les noms de baptême au XVIIe siècle ». Dans cette partie, après avoir présenté quelques considérations sur la tenue des registres de baptême, examine spécialement quels sont les noms de baptême qui se présentent au XVIIe siècle, la vulgarité de quelques uns, la rareté de quelques autres, la périodicité d'autres encore etc.

Conformément au vote unanime émis à ce sujet par les membres présents du Cercle, le travail de M. Willemsen paraîtra dans son entier dans les Annales.

LE SECRÉTAIRE,
JOS. REYNAERT.

LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSEN.

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DU 5 FÉVRIER 1905.

M. Th. de Decker, à titre de contribution à l'histoire du droit et de la procédure dans le Pays de Waes, fait connaître les diverses phases d'un long procès plaidé au XVIIe siècle. Il s'agissait de déterminer ceux qui devaient supporter les frais de l'entretien d'un vicairé à Haesdonck; étaient-ce les autorités de la commune, ou les « tiendenheffers »? En citant les diverses pièces se rapportant au procès, M. de Decker trouve l'occasion de signaler les uns après les autres les détails de la procédure au XVIIe siècle. Il termine son travail en y ajoutant quelques notes sur les honoraires accordés à cette époque aux avocats, et sur les présents qu'on avait la coutume d'offrir à ceux dont les parties espéraient gagner l'influence.

M. Willemsen, Président du cercle, présente ensuite diverses considérations et remarques, touchant les fêtes et les cérémonies célébrées à St Nicolas, pendant la première partie de la domination française (1795—1798).

Ces deux études paraîtront dans les Annales du Cercle.

LE SECRÉTAIRE,
JOS. REYNAERT.

LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSEN.

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DU 23 AVRIL 1905.

Présents : MM. Willemsen, Reynaert, Annaert, De Ryck, Heyndrickx, Stan. Verwilghen, Alph. Verwilghen, Jean Verwilghen, Boëyé, Behaegel, De Moor, Casteel, X. Janssens.

Deux études, la première ayant pour titre : « Le curé Joannes van Nienlande, chroniqueur Wasien », et la seconde « Un détail inédit de l'enfance de Mercator », étaient inscrites à l'ordre du jour de la séance.

Dans la première, M. Reynaert, secrétaire du cercle, retrace la vie de Jean van Nienlande, un des curés les plus remarquables de l'église de St Nicolas. Il nous fait connaître, en divers articles, les grandes et nombreuses difficultés rencontrées par Jean van Nienlande dans sa carrière pastorale; la reconstruction entreprise par lui, du vieux presbytère de notre ville; ce qu'il fit tant pour le bien spirituel de ses paroissiens que pour la restauration et l'embellissement de l'église

de St Nicolas; enfin quelques détails, annotés dans la chronique du curé van Nienlande, touchant les mœurs et les coutumes de son temps.

Cette étude, complétée par la chronique elle-même de van Nienlande, paraîtra dans les Annales du Cerele.

M. Willemsen, Président du Cerele, lit ensuite son travail : « Un détail inédit de l'enfance de Mercator ». A l'aide de documents qui proviennent de l'ancienne Chambre de Rhétorique de Rupelmonde, à l'aide aussi d'un ancien plan topographique de cette ville, il détermine dans son étude la maison où Mercator passa son enfance.

Les membres présents votent à l'unanimité l'impression dans les Annales du travail de **M. Willemsen**.

Passant ensuite au troisième point de l'ordre du Jour : varia....., les membres adoptent, en principe, le projet d'une exposition régionale de tissus en tout genre, exposition rétrospective, que le Cerele organiserait en 1905.

LE SECRÉTAIRE,
JOS. REYNAERT.

LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSSEN.

INHOUD. — TABLE.

NOTITIËN EN VERHANDELINGEN. — NOTICES ET DISSERTATIONS.

	PAGES.
Leden van den Kring van het jaar 1901—1902	5
Algemeene openbare vergadering van 25 Juni 1902. — Aanspraak van Mr G. Willemsen, voorzitter.	11
Assemblée générale publique du 23 Juin 1902. — Conférence de Mr Hector van Hooff, vice-président	25
Verlag over den toestand van het genootschap	35
Vervolg van Register A N ^o 125, vernieuwing van voorgeboden der Keuren van het Land van Waas, Beveren, Dendermonde enz.	53
De Overzetsdienst tusschen Antwerpen en het Vlaamsch-Hoofd, in vroegere tijden, door Mr Emile Dilis	153
Eenige aantekeningen over de voornaamste Altaren der Hoofdkerk van Sint-Nikolaas, door Mr Jos. Reynaert.	281
Bijdragen tot de Rechtsgeschiedenis in de XVII ^e eeuw, door Mr Th. De Decker	297
Un détail inédit de l'enfance de Mercator, par Mr G. Willemsen, président . .	317
Procès-Verbaux.	323

FIN DU TOME XXI.

GETTY CENTER LINRARY

3 3125 00673 9227

